

УКРАЇНСЬКА МОВА

10

УДК 811.161.2(075.3)
А21

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 31.05.2018 № 551)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

Умовні позначення:

— спостереження;

— ключ-відповідь;

— тестові завдання;

— творче завдання;

— тлумачний словник;

— культурологія;

— домашнє завдання;

— матеріали мережі Інтернет.

Авраменко О.

А21 Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. з кл. загальної середньої освіти / Олександр Авраменко. — К.: Грамота, 2018. — 208 с.: іл.

ISBN 978-966-349-676-4

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту освіти та чинний програмі з української мови для 10 класу (2017, рівень стандарту).

У виданні подано теоретичний матеріал, що стосується норм сучасної української літературної мови, вивчення якого спрямоване на уникнення учнями лексичних, орфоепічних, орфографічних і морфологічних помилок. Велику увагу приділено практичній риториці, опрацювання основ якої має забезпечити вироблення в учнів навичок виступати публічно.

Видання містить додатковий цікавий матеріал у живий матеріал із мовних тонкощів, подолання суржикових елементів, збагачення словника тощо.

Підручник сприятиме формуванню в учнів ключових і предметних компетентностей. Зокрема, у видання інтегровано матеріали мережі Інтернет з експрес-уроками для розвитку мовної компетентності учнів.

УДК 811.161.2(075.3)

ISBN 978-966-349-676-4

© Авраменко О. М., 2018
© Видання «Грамота», 2018

Дорогі учні!

У 10–11 класх ви будете повторювати й поглиблювати знання про вивчені рідні мовні норми — лексичні, орфоепічні, орфографічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні й стилістичні. Знання цих норм, дотримання їх в усному та письмовому мовленні, уроки практичної риторики сприятимуть формуванню у вас умінь і навичок для реалізації себе в дорослому житті, допоможуть стати носіями культури свого народу. Послуговуючись досконалою українською мовою, ви зможете переконати співрозмовника, повести колектив за собою, заспокоїти близьку людину, досягти успіхів і здійснити свої мрії. Адже без української мови життя людини не повноцінне.

Матеріал підручника розподілений за групами (усього — 64), кожен з яких має чітку й типову будову: вступ для спостереження, теоретичні відомості, п'ять тренувальних вправ, інформація з культури мовлення й довші завдання. Як відомо, після завершення навчання в школі навичка є серйозне випробування — зовнішнє незалежне оцінювання з української мови та літератури. З огляду на це пропонуємо вам набір тестових завдань у формі ЗНО (у вступних темах по 6 тестових завдань, дивіться в кожному параграфі їх 10).

Творчі завдання сприятимуть виробленню текстотворчих умінь і навичок, розвиватимуть ключові компетентності — уміння послугувати відповідними мовними ресурсами в різних життєвих ситуаціях. Дуже важливу роль має відіграти рубрика «Культурні слова», що містить відомості з глибокого й голошувального слів і прикрас мовних кліше.

Сподіваємося, що яскраві ілюстрації, тематичні мережі Інтернет (рубрики з логотипом YouTube) зроблять процес вивчення мови цікавим і захопливим. Успіхів!

Автор

§ 1. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Півень тий у дворі ходив. Г л г н, куряч пород , циб тий т шия гол (О. Донченко).

- А. Значення яких слів ви не знаєте?
- Б. Де можна знайти інформацію про них?
- В. З яким словником можна з'ясувати значення слів *г л г н* і *циб тий* — орфографічним, тлумачним чи орфоепічним?

Лексикографія (грецьк. *lexicos* — словник і *grapho* — пишу) — розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників.

Словники бувають двох типів: енциклопедичні та лінгвістичні.

Енциклопедичні словники поділяють за стислістю характеристик предметів, явищ, історичних подій, видатних діячів культури, науковців, різних понять, що позначаються словами. До реєстру енциклопедичних словників здебільшого входять іменники й іменникові словосполучення, причому їхніх мовних ознак (зкінчення родового відмінка, рід, сполучуваність з іншими словами тощо) тут немає. Зпоміж енциклопедичних словників виокремлюють *загальні* (у них подано найширшу інформацію) і *спеціальні* (медичні, сільськогосподарські, музичні енциклопедії тощо). Найновішими загальними є «Енциклопедія сучасної України», що з'явився в мережі Інтернет 2014 р. (esu.com.ua), та кожукраїнська Вікіпедія (uk.wikipedia.org).

Лінгвістичні словники по-різному пояснюють слово: з погляду лексичного значення, написання, вимови, походження тощо. Вони бувають одномовні, двомовні й багатомовні. Вершиною словникознавства є *тлумачні словники*, з допомогою яких з'ясовують лексичне значення слів. Одним із найповніших є «Словник української мови» (1970–1980), який містить близько 135 тис. слів. Щоправда, ця ґрунтовна праця вже певною мірою застаріла; крім того, в ній позначалися тільки звичайні «сталі» слова, теорія зближення української й російської мов (до цього словника потрапили штучно введені російські слова, яких доти в українській мові не було). Однак цей словник своєю цінністю не втратив і донині (sum.in.ua). У 2001 р. вийшов друком «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусел), у реєстрі якого 250 тис. слів.

Навіть словники не містять усіх слів, оскільки не встигають за змінами в мові, що постійно відбуваються. Невдарилися з огляду на розвиток інформаційного суспільства. Навряд чи можна знайти в найсучасніших словниках такі нові слова, як *гуглити*, *блютуз*, *Ютуб* (*Ютуб*) тощо, хоч ви знаєте їх значення. Пришвидшують пошук потрібної інформації й процес входження нових слів до словників різні інтернет-ресурси: «Словопедія» (slovopedia.org), «Український лінгвістичний портал» (lcorp.ulif.org.ua) тощо.

Пошук у словник х здійснюють з лф вітом.

А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д	Е е
Є є	Ж ж	З з	И и	І і	Ї ї	Й й
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р
С с	Т т	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
Ш ш	Щ щ	Ь ь	Ю ю	Я я		

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Димить сивим мревом степ, і стели н овиді хмри, ненче церковні високі бні, ж хочеться н них помолитися. 2. А потім н бню сідєр йськ птиця, і, тільки придивившись пильно, пробудившись від сну-з мрії, Сиров тк бчить, що то не р йськ птиця, хохітв дрібно тріпоче крильцями, з стигл в повітрі (Ю. Мушкетик). 3. Спочтку з золотилося верхів'я дерев, длі й окремі промінчики сонця продерлися крізь лісові нетрі, вихопили з мряки невелику г лявину, де п слося п'ятеро стриножених коней, біля зг слога б г ття леж ло четверо чоловіків, з кут них з головою в повстані коци (Ю. Винничук). 4. С мотній ч б н з д лекого берег, схилившись н гирлигу, дивився, як ш л путн от дівчин море перебродить. 5. Тоня не може проб чити собі, що т к мучил Віт лик різними витівк ми, комизливістю, вд чею дженджуристою (О. Гонч р).

А. Випишіть слов, зн чення яких ви не зн єте.

Б. З'ясуйте зн чення цих слів з словником.

Академічний тлумачний словник української мови

3. Прочитайте фрагмент словника й знайдіть у ньому три помилки.

П

пальм, -и, ж. р.

п льто́, незм., с. р.

перéтин, -у, ч. р.

периферія́, -ї, ж. р.

перипеті́я, -ї, ж. р.

перука́р, - , ч. р.

пта́ство, - , с. р., збірн., тільки одн.

пу́стоці́, -ів, тільки мн.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ніщо не оригінальне

Письменник Джон т н Літем колись ск з в, що люди, які н жив ють щось оригін льним, у дев'яти вип дк х із десяти просто не зн ють *покли́кання* чи *першоджерел*.

Хороший митець розуміє, що нічого не приходить нізвідки. Усю творчу роботу побудов но н тому, що було р ніше. Ніщо не є повністю с мобутнім.

Це є і в Біблії: «Нем є нічого нового під сонцем» (Екклесі ст, 1:9) (К. Остін).

А. Зн чення яких виділених слів можн з'ясув ти з лінгвістичним словником, яких — з енциклопедичним? Обґрунтуйте свою думку.

Б. Усно перек жіть текст.

Галаган, - , ч. Голов тий півень з голою шиєю.
Цибатий, - , -е, розм. З довгими тонкими ног ми.

5. Виконайте тестові завдання¹.

1. З лф вітом з пис но всі слов в рядку
 - А збук , кв ріум, мфор , мфіте тр
 - Б билінк , бінокль, бежевий, безмежжя
 - В г в , генетик , гість, горизонт льний
 - Г д льній, дисг рмонія, диск, дисковий
2. З лф вітом з пис но всі слов в рядку
 - А енергія, енергетик , естетичний, Естонія
 - Б ж лість, ж лити, життєлюбний, жінк
 - В з ступ, з сув, з суджув ти, з судити
 - Г Ів нк , іволг , імпресіонізм, імперія
3. З лф вітом з пис но всі слов в рядку
 - А Киричук, кирп тий, кінофестив ль, кіноцентр
 - Б лементув ти, лимонний, лісгосп, лік рський
 - В мелітопольський, метро, ментол, Мінськ
 - Г ню нс, нюньк тися, Нюрнберг, Нью-Йорк
4. З лф вітом з пис но всі слов в рядку
 - А обережно, оберіг, обер-м йстер, оберт
 - Б Пилипенко, піцерія, Піф гор, пічниковий
 - В реєстр, реєстр ція, реєстр тур , реєстр тор
 - Г сюди-туди, сюжетний, сюрч ння, сюрре лізм
5. Прикл д із лінгвістичного словник под но в рядку
 - А **ФОРЗАЦ**, - , ч., спец. Подвійний ркуш п перу, що з'єднує книжку з внутрішньою ч стиною обкл динки, т кож слугує для оформлення книжки. *У цій книжці з - слугує похв ли... м йстерно викон ний форз ц із золотим лінійним рослинним орн ментом н зеленому фоні* (Укр їнськ гр фік , 1957, 119).
 - Б **ГІПНОЗ** (л тин. *hypnosis* — сон) — особливий, близький до сну ст н свідомості людини, який х р ктеризується звуженням її обсягу й різким фокусув нням н змісті н віюв ння. У ст ні Г. у людини можуть спонт нно виник ти фізіологічні т психічні ре кції, не вл стиві їй при звич йному ст ні свідомості: ілюзії, з бу- в ння бо зг дув ння тих чи інших ф ктів, підвищення концентр ції ув ги, змін н строю (Д. В. Штриголь).
 - В **ЛЬОНАРСТВО** — г лузь рослинництв , що з йм ється вирощув нням льону з метою отрим ння волокн т н сіння. Виокремлюють 2 осн. н прями в Л.: виготовлен- ня прядив т олій льону. Зі стебел прядив льону отримують цінне техноволокно, яке широко використовують у текстильн., втомобільн., ві ц., гумовій, взуттєвій т ін. г лузях пром-сті (І. О. М ринченко).
 - Г **АКАПЕЛА** (іт л. *a capella* — букв. у стилі к пели; як спів ють у к плиці) — хоро- вий бо нс мблевий спів без інструмент льного супроводу. Витоки співу А. сяг -

¹ Н сторінок цього підручник не можн робити позн чки чи з писи, оскільки він розр хов ний н кільк поколінь десятикл сників. Відповіді треб з писув ти в зошиті, н пр.: 1 А, 2 В, 3 Г, 4 Б.

ють нтичності. Від доби Середньовіччя до сьогодення спів А. — н йпотужніший ж нр. пл ст світ. хор. музики. У мистецтві Укр їни підв лини співу А. з кл дені, з одного боку, у н р. гуртовому співі, з ін. — у християн. культовій музиці від ч су прийняття християнств в Укр їні-Русі (О. О. Різник).

6. Прикл д з енциклопедичного словник под но в рядку

А НАСТ, -у, ч. Обледеніл кірк н поверхні снігу. *Сніг тільки-но поч в т нути, ле н двечір бр вся знову скляним н стом і сліпуче блищ в під місяцем і під зорями* (З. Тулуб, Людолови, I, 1957, 356).

Б КАДІТИ (КУРІТИ, ПАЛІТИ) ФІМІАМ — з н дто вихв ляти когось, лестити комусь. *Р би й підніжки всякої вл ди п лять фімі м н віть земським н ч льник м* (М. Коцюбинський, III, 1956, 154).

В МІГРЕНЬ (фр. *migraine*), син. **гемікранія** (грецьк. *hemi* — половин т *kranion* — череп) — фізіологічний розл д, що х р ктеризується н п д ми головного болю ч стіше в одній половині голови. Біль при М. м є пульсуючий х р ктер і нерідко супроводжується нудотою, блюв нням, непереносимістю яскр вого світл , голос-них звуків (фото- т фонофобія), т кож сонливістю й млявістю після н п ду (Н. В. Бездітко).

Г АБРИКОС, - , ч. Те с ме, що **абрикоса**. *Абрикос — досить цінн кісточков по-род . Вон посухостійк , дуже вимоглив до тепл* (С дівництво і ягідництво, 1957, 22).

6. Прочит йте пор ди зі створення словникової ст тті й викон йте з вд ння.

Щоб зорієнтув тися, як тлум чити слово, треб визн чити, до якої ч стини мови воно н лежить.

ІМЕННИК

1) *родове поняття + підрядн ч стин* , що розкрив є прикметні особливості предмет чи явищ

Слово	Родове поняття	Прикметні особливості (підрядна частина)
крісло	різновид стільця	що м є більця т зручну спинку
тюльп н	...	...

2) *вк зівний з йменник + підрядн ч стин* , що розкрив є прикметні особливості пред-мет чи явищ

Слово	Вказівний займенник	Прикметні особливості (підрядна частина)
спог д	те	що збереглося в п м'яті
з лишок	...	...

3) *(діє)прикметник + іменник (родове поняття)*

Слово	Дієприкметник (прикметник)	Іменник (родове поняття)
суперечк	словесне	зм г ння
кузен	...	...

4) синонім бо конструкція «те саме, що [синонім]»

Слово	Синонім або конструкція «те саме, що [синонім]»
лінгвістик	мовознавство
к н п	те саме, що див н
небокр й	...

ПРИКМЕТНИК

1) з йменник **який** + прикметні ознаки

Слово	Займенник який	Прикметні ознаки
водяний	який	містить з б г то води
холодний	...	...

2) прикметник-синонім

Слово	Прикметник-синонім
гуманий	людський
романтичний	...

ДІЄСЛОВО

1) дієслово + прикметні особливості дії

Слово	Дієслово	Прикметні особливості дії
ловити	х п ти (що-небудь)	н льоту
писати	...	...

2) дієслово-синонім бо конструкція «те саме, що [синонім]»

Слово	Синонім або конструкція «те саме, що [синонім]»
г л сув ти	кричати
їсти	те саме, що х рчується
ш нув ти	...

А. З поданими в таблицях зрештою розкрийте лексичне значення нерозтлумачених слів (усно).

Б. Створіть словникові статті до таких неологізмів: *кунт, гуглити, лайкати, спам, фоловер*.

В. Поміркуйте, чому в соціальних мережах прижилося з позичене слово *лайк*, не власне український відповідник *улюбив*.

ДО РЕЧІ...

«Лексис...» Лаврентія Зизнія — перший друкований церковнослов'янсько-український словник, що вийшов друком у Вільні 1596 р. Цей словник відіграв живлючу роль у подальшому розвитку всього східнослов'янського словництва.

1627 р. був друкований словник «Лексикон словенороський». Упорядкував його П'єр Беринд. Словник налічує майже 7 тис. слів, серед яких переважують загальні вживані церковнослов'янської мови того часу, з тлумаченнями і перекладами їх українською літературною мовою початку XVII ст.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Довідник, проміжок, ціннік, томú, кілометр.

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
сто років тому н з д
у словнику біля ст тисяч слів
у вип дку необхідності
б чити вл сними очим
узяти себе в руки

ПРАВИЛЬНО
сто років томú
у словнику близько ст тисяч слів
у р зі потреби, з потреби
б чити н вл сні очі
оп нув ти себе, отямитися

7. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Українська Вікіпедія

Вікіпедія (нгл. *Wikipedia* [ˌwɪkiˈpiːdiə]) — з г льнодоступн вільн б г томовн онл йн-енциклопедія.

Будь-хто, у кого є доступ до чит ння Вікіпедії, може ред гув ти пр ктично всі її ст тті. Вікіпедія — шостий з популярністю с йт у світі.

Укр їнськ Вікіпедія — укр їнськомовний розділ Вікіпедії — б г томовного інтернет-проекту зі створення вікі-енциклопедії, яку може ред гув ти кожний охочий користув ч Інтернету. Н цей ч с кількість ст тей укр їнської Вікіпедії ст новить 761 662 — з пок зни-ком вон перебув є н шістн дцятому місці серед усіх мовних розділів, н один дцятому місці серед європейських вікіпедій т н третьому місці серед вікіпедій слов'янськими мо-в ми. Укр їнськ Вікіпедія ст ном н 22 січня 2018 р. м є 387 365 з реєстров них користу-в чів, 40 дміністр торів.

Перші з фіксов ні спроби створення ст тті в укр їнській Вікіпедії д тують 26 січня 2004 р. Перш ст ття («Атом») створен 30 січня 2004 р. користув чем 61.125.212.32 (пізніше з реєстров ний як Yuri Koval) з Японії.

А. Зн йдіть у тексті слов ', яких в укр їнській мові ще 20–30 років тому не було. Скл діть ко-роткий тлум чний словник, увівши ці слов до його реєстру.

Вікіпедія
вільна енциклопедія

Б. Створіть ст ттю у Вікіпедії (*уявну — у зошиті*) про урочище, ст вок, вулицю, п рк і под. бо про в ш н вч льний з кл д. Використ йте з прикл д м тері л ст тті Вікіпедії про озеро Тельбин бо Укр їнський гум ніт рний ліцей, що в Києві.

§ 2. ТИПИ СЛОВНИКІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте SMS-повідомлення й виконайте завдання.

Дорогий Вітлі..! Трохи з пізнююся. 📧 Чекай мене біля сестриного будинку..
Цьом! 😊

- А. Які можуть бути зв'язки між словами?
- Б. У якому словнику можна знайти відповідь на це запитання — тлумачному, фразеологічному чи орфографічному?

Якщо енциклопедичні словники переважно виконують *інформативну функцію*, то лінгвістичні — здебільшого *нормативну* (з'ясування орфографічних, орфоепічних, лексичних, граматичних тощо норм).

Лінгвістичні словники бувають *різних типів*. Вони можуть бути як паперові, так і електронні. Тип словника визначають з його призначенням.

орфографічний	відомості про правильне написання слів
тлумачний	опис значень слів
етимологічний	інформація про походження й генетичні зв'язки слів
орфоепічний	відомості про нормативну вимову
наголосів	інформація про правильне наголошування слів та їхніх форм
перекладний	відомості про відповідники слів у різних мовах
фразеологічний	розкриття значення стійких сполук слів
діалектний	тлумачення слів, що вживаються лише на певній території країни

Також є словники синонімів, омонімів, антонімів, паронімів тощо. У розділі Вікіпедії *Список словників української мови* подано покликання на всі електронні версії словників різних типів, які тільки є в мережі Інтернет.

Найчастіше використовують орфографічний та тлумачний словники. Перед тим як працювати з ними, треба ознайомитися зі скороченнями, що спростять роботу зі словником.

Список	
<i>безос.</i>	безособове дієслово
<i>вульг.</i>	вульгаризм
<i>діал.</i>	діалектизм
<i>док.</i>	доконаний вид

Список	
<i>ж.</i>	жіночий рід
<i>евф.</i>	евфемізм
<i>збірн.</i>	збірне значення
<i>зменш.</i>	зменшувальна форма

знев жл.	знев живе слово
ірон.	іронічне слово
к нц.	к нцеляризм
книжн.	книжне слово
мн.	множин
н з.	н зивний відмінок
одн.	однин
ор.	орудний відмінок
перен.	переносне зн чення
перех.	перехідне дієслово
поет.	поетичне слово

прост.	просторічне слово
рідк.	рідковжив не слово
розм.	розмовне слово
с.	середній рід
тільки мн.	тільки множин
тільки одн.	тільки однин
у зн ч.	у зн ченні
уроч.	урочисте слово
церк.-слов.	церковнослов'янізм
ч.	чоловічий рід

Серед укр їнських словників н особливу ув гу з слугує перекл дний укр їнсько-російський «Слов рь укр їнської мови» Б. Грінченк , що вийшов друком у 1907–1909 рр. Це чотиритомне вид ння, що містить близько 70 тис. слів, і до н ших днів не втр тило своєї кту льності.

2. Випишіть слов й словосполуки, відомості про які треб з'ясув ти з відповідними тип - ми словників.

Ст теї, к дити фімі м, піц , вип док, Літер турний музей В. І. Д ля, з к блуки, чит ння, вилиці, сиплеш, ві ційн метеорологія, нести хрест, з ш рітися, в ги, Кінбурнськ кос , презирство, в нт жівк , хобі, субтильний, пл й, п сти з дніх, витр т , очіпок, Буцький к нійон, притч во язицех, довгожд ний, Бодуен де Куртене, віднести, бути н сьомому небі, річк Конк , пів'яблук , бл в т, ф ховий, д моклів меч, битий ж к, доньк , екологія л ндш фту.

«Енциклопедія суч сної Укр їни»:

«Великий тлум чний словник суч сної укр їнської мови» (з ред. В. Т. Бусел):

«Словник н голосів» (М. І. Погрібний):

«Фр зеологічний словник укр їнської мови» (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко):

«Укр їнський орфогр фічний словник» (з ред. В. М. Рус нівського):

3. Випишіть слов й сполуки слів у дві колонки: 1) зн чення яких можн з'ясув ти з лінгвістичним словником; 2) зн чення яких можн з'ясув ти з енциклопедичним словником.

Але, сміятися н кутні, Ньютон, кмітливий, біяк, Одес , н тиснутий, інший, військов геологія, бр зивні м тері ли, ятрити.

К • З перших букв випис них слів (сполук слів) скл діть н зву укр їнського з повідник .

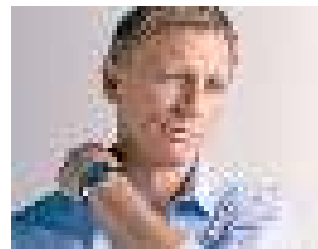
4. Прочит йте тексти й викон йте з вд ння.

I. Усі ми зн ємо фр зеологізм *бити б йдики* й чудово розуміємо його зміст. Близькими з зн ченням є стійкі сполуки *витрішки прод в ти й ловити г в*. Н певно, і ці вислови зн є більшість мовців. А от що озн ч є слово *б йдики*? Звідки воно пришк ндиб ло до н с? Тлум чний словник мовчить.

II. «Учительк ск з л , що відповіді н “досці” з пише пізніше? Але ж “доск ” — це російське слово... Невже вон помиляється?» — «А ти точно почув с ме н “досці”?» — «Авжеж».

III. З розмови по телефону: «Агент 007 — кремезний чоловік» — т к н пис ли в журн лі. Аню, я обожнюю Деніел Крейг, ле не зн ю, що зн чить кремезний... Можливо, х ризм тичний?»

- А. Які типи словників ст нуть у пригоді в под них вище ситу ціях?
Б. Спробуйте зн йти відповіді без словників, з потреби скорист йтеся ними.

Деніел Крейг

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Прочит йте уривок.

ячм'їнний [j чм'їн:иєї], -нн, -нне; -нні [н':і]

Це м тері л із словник

А орфогр фічного

Б орфоепічного

В перекл дного

Г н голосів

2. Прочит йте уривок.

ЦИБА́ТИЙ, - , -е, розм. З довгими тонкими ног ми. *Циб тий Невкипілий, н цілу голову в н товпі вищий з всіх, кумедно, як черногуз, хит в головою* (А. Головка, II, 1957, 220). // Довгоногий (про пт хів). *Півень т кий у дворі ходив. Г л г н, куряч пород, циб тий т шия гол* (О. Донченко, VI, 1957, 108).

Це м тері л із словник

А фр зеологічного

Б етимологічного

В орфогр фічного

Г тлум чного

3. Прочит йте уривок.

за́ір, - (грошов одиниця)

За́ір, -у (кол. н зв кр їни й річки)

за́ирець, -їрця, ор. -їрцем, мн. -їрці, -їрців

Це м тері л зі словник

А н голосів

Б морфемного

В орфоепічного

Г орфогр фічного

4. Прочит йте уривок.

Торі́к [торі́к], *минулого року, торі́шній, поза́торі́к, поза́торі́шній, уторі́к* — скл дне слово, що виникло із словосполучення *то(й)рі́к*. — Див. ще **рі́к, той**. — Пор. **ті́ждень, то́гді**.

Це м тері л зі словник

А перекл дного

Б орфоепічного

В орфогр фічного

Г етимологічного

5. Уст новіть відповідність.

М ркув ння в словнику

Слово

1 ді л.

2 з ст.

3 розм.

4 вульг.

А н жир тися

Б м ршрутк

В г здиня

Г дук ч

Д ківі

6. Уст новіть відповідність.

М ркув ння в словнику

Слово

- 1 рідко
- 2 поет.
- 3 невідм.
- 4 бот.

- А фотосинтез
- Б виднокруг
- В колиб
- Г б роко
- Д овид

6. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

«Ядерна» лексика

Перелік Сводеш (нгл. *Swadesh list*) — вин хід мерик нського мовозн вця Моріс Сводеш . Це перелік б зових слів певної мови, який відсортов но з зменшенням їхньої «б зовості». Мінім льний н бір н йв жливішої («ядерної») лексики міститься в списку Сводеш зі 100 слів; використовують т кож списки з 200 і 207 слів. Ув ж ється, що слів із цього списку дост тньо, щоб висловити прості думки: опис ти звич йні дії, якості, поведінку т ін. Отже, збир ючись до якоїсь кр їни, вивчіть хоч б першу сотню слів зі списку Сводеш — і вон до-поможе в м у н йпростіших ситу ціях. Спробуйте!

Список Сводеша

Я, ми, ти, він, ви, вони, цей, той, тут, т м, хто, що, де, коли, як, не, увесь, б г то, кільк , м ло, інший, один, дв , три, чотири, п'ять, великий, довгий, широкий, товстий, в жкий, м -ленький, короткий, вузький, тонкий, жінк , чоловік, людин , дитин , дружин , чоловік (зі зн ч. одружений), м ти, б тько, тв рин , риб , пт х, соб к , вош , г дюк , черв'як, дерево, ліс, п лица, фрукт, н сіння, листок, корінь, кор , квітк , тр в , мотузк , шкір , м'ясо, кров, кістк , жир, яйце, ріг, хвіст, перо, волосся, голов , вухо, око, ніс, рот, зуб, язик, ніготь, стоп , ног , коліно, долоня, рук , крило, живіт, нутрощі, шия, спин , груди, серце, печінк , пити, їсти, ку-с ти, смокт ти, плюв ти, блюв ти, дути, дих ти (З м тері л ми *Bikinedii*).

А. Прокоментуйте мінім льний н бір н йв жливішої лексики. Чому її н зв но «ядерною»?

Б. Опишіть кільком реченнями один з епізодів учор шнього дня, використ вши лише слов зі списку Сводеш , т кож службові слов (прийменники, сполучники, ч стки).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Ва́ги, ві́п док, в нт жі́вк , ві́тр т , відвезті́.

Б. Перегляньте експрес-урок «Хто т кий м зур?» і визн чте тип словник , який пропонує використ ти ведучий.

Хто такий мазур?

7. Випишіть слов й словосполуки, відомості про які треб з'ясув ти з відповідними тип ми словників, як у впр ві 2 (с. 11).

Довезти, увічливий, мріти, Жиж вський з к зник, д ти г рбуз , фільв рок, дегр д ція л ндш фту, дивитися вовком, борешся, чорнозем, проїзний, к л б ня, скорчити Л з ря, нежд ний, літепло, прокрустове ложе, кв рт л, м гнієві добрив , периферійний, горжетк , к т лог, Азовське море, ч рівний.

§ 3. **МОВНА НОРМА****СПОСТЕРЕЖЕННЯ**

1. Прочитайте діалог і розкажіть, через що виникло непорозуміння.

У київському супермаркеті.

Касирка : З Вами 690 рублів.

Покупець (розгублено): Але я не маю рублів...

Касирка (з люттю в голосі): А як можна йти до магазину без грошей?

Покупець (жартівливо): А гривнями розрахувався ж?

Касирка (з обуренням): Ви згубили гроші? Дивіться, гроші не морочте мені голову!

Головною ознакою культури мовлення є його *нормативність*. **Мовні норми** — сукупність усталених мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок спілкування в суспільстві. Кожна з мовних і мовленнєвих норм завжди співвідноситься з певними мовними одиницями — орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними тощо. З огляду на це й визначають різні *мовні норми*:

- **орфоепічні** (не *граві́тас*, *граві́тас*);
- **лексичні** (не *живописи*, *малювничі картини*);
- **фразеологічні** (не *приймай ти*, *брати учасність*);
- **граматичні** (не *вчтися* в музиці, *музики*);
- **орфографічні** (не *пицца*, *піца*);
- **пунктуаційні** (не *Він мав бути з пізнитися*, *Він, мав бути, з пізнитися*);
- **стилістичні** (у науковому стилі — не *глибочення*, *глибоке море*).

Мовні норми єдині й обов'язкові для всіх користувачів літературної мови. Цим вони відрізняються від «діалектних норм», що територіально обмежені й менш усталені. Норми літературної мови мають усенародно-освітній статус і підлягають тільки оцінці, як *правильно* чи *неправильно*, *логічно*, *точно*, *об'єктивно*, *етично* тощо.

Мовні норми культурної людини вивчає протягом усього життя, читуючи художню літературу, відвідуючи театри, опрацьовуючи посібники з культури мовлення й дотримуючись порад М. Рильського:

Не бійтесь зглядати у словник;
Це пишаний ярище сумне провляе;
Збирайте, як розумний сівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Діля...

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Я вже вби, що ти білий день без дощу, але сльози на твоєму обличчі. 2. Ми так ховалися від зими вісімнадцять хвилин за день. 3. Нешкоди виключити світло, в кімнаті залишить ескіз. 4. Мені би мовчати, але ти все знаєш, мені би тільки ти, але ж ти не даш. 5. Хочеш — пиши, бо дзвони, може, й не буде тебе, як було, так все ж згляни (*С. В. Кривак*). 6. З Новим роком і Рождеством,

я знову поверт юсь додому. 7. Ми позн йомились з тобою у в гоні метро, людей н пх лося кон-
кретно, як сільодки в відро (А. Кузьменко). 8. Д рув ти людям сонця п лкі відчу[ц':] — от т к
мрія моя (Зл т Огнєвич). 9. Зі мною будеш жити вічно, поверне[шс'] чи ні (В. Х рчишин).

А. Зн йдіть помилки в уривк х пісень і визн чте, які норми в них порушено.

Б. Поміркуйте, у яких вип дк х викон вці припустилися помилок свідомо (з певною метою),
в яких — через незн ння мовних норм.

3. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Що посієш, те й пожнеш

Митець — це колекціонер. Не б р хольщик/б р хольник, м ймо н ув зі, різниця є. Б -
р хольщики/б р хольники збир ють геть усе, митці — вибир ють/добир ють. Вони просто
колекціонують те, що їм спр вді до/по см ку.

Існує економічн теорія, згідно якій/з якою вийде число, дуже схоже н твої вл сні до-
ходи, якщо ти візьмеш з робітки своїх п'яти с мих близьких/н йближчих друзів і вир хуєш
середній.

Ув ж ю/р хую, що це спр ведливо й для н родження н ших ідей. Ти будеш т ким г р-
ним, як те, чим ти себе оточиш/оточеш. М м ч сто повторюв л мені: «Що посієш, те й по-
жнеш».

Р ніше це др тув ло мене, ле тепер я зн ю, що вон м л н ув зі. Твоє з вдання/з вд н-
ня — збир ти хороші ідеї. Що/чим більше т ких ідей, то/тим ширше коло впливів м тимеш
(З О. Клеоном).

А. Виберіть пр вильний в рі нт слововжив ння й визн чте тип норми (усно).

Б. Дет льно перек жіть текст (усно).

4. Прочит йте ст ттю т викон йте з вд ння.

Про порушення мовних норм

Тепер у нез лежній Укр їні укр їнськ мов в усій її чистоті й кр сі м є посісти н лежне
місце. Певн річ, усі відр зу не можуть з говорити доброю мовою. До тих, хто лише почин є
дед лі ктивніше розмовляти по-укр їнському, треб виявляти побл жливість і проб ч ти
їм певні мовні огріхи. Одн к є люди, які повинні бути більш ув жними до свого мовлення
(ктори, лектори, диктори й інші пр цівники р дію т телеб чення, учителі, викл дчі), гро-
м дськість м є пр во бути більш вимогливою до них, бо їхнє слово повинне бути взірцем для
решти гром дян Укр їни. Носіями зр зкової укр їнської мови мусять ст ти держ вні діячі,
урядовці всіх р нгів т їхні дружини, якщо вони спілкуються з людьми поз своєю домівкою,
виступ ють перед удиторією безпосередньо чи в з соб х м сової інформ ції.

Тим ч сом м тері ли н ших з собів м сової інформ ції з смічені н дмірною кількістю не-
вмотивов них чужих слів, ненорм тивними н голос ми: *винáдок*, з *лозá*, *п р ліч*, *середін*, *Кó-
в ль* (прізвище) з мість пр вильних *віп док*, *зáлоз*, *п рáліч*, *серéдин*, *Ковáль*; перекрученими
з погляду укр їнської фонетики й вимови витвор ми: *міш*, зр ски, к лектор, пинився, чірівн
дівчін, Леоніт, к сковий з мість норм льних *між* (прийменник), *зр зки*, *колектор*, *опинився*,
ч рівна́ дівчин, *Леонід*, *к зковий*; незгр бними морфолого-синт ксичними побудов ми: *по-
ступ ють* (з мість *н дходять*) пропозиції, *п'ятидесяти*, *восьмидесяти* (з мість *п'ятдесяти*,
вісімдесяти), *ком ндув ч миротворчими сил ми* (пр вильно — *ком ндув ч миротворчих сил*),
бігство (треб *втеч*) *від воєн т ін*. Н телеекр ні з мість *Азерб йдж н* нерідко вимовляють
Азейб рж н. У популярній г зеті н пис но: «Ск нд льні історії в диплом тичних предст вни-
цтв х Укр їни з кордоном дуже компроментують н шу держ ву».

Виголошув ч укр їнських телевізійних новин переводить слово *північ* до розряду іменників чоловічого роду, розповід ючи про вихідців з Укр їни, котрі пр цюють н *Кр їньому Півночі*. А відомий т ш нов ний укр їнський письменник (!), виступ ючи н вечорі, присвяченому п м'яті іншого письменник , ужив є слово *біль* як іменник жіночого роду (*тяжк біль; болей, якими жив н - род*), хоч у літер турній т з г льнон родній укр їнській мові н - вп ки: *біль* — чоловічого роду, *північ* — жіночого: «*Чужий біль нікому не болить*» (*прик зк*); «Хтозн , де цей тесляр з *Кр їньої Півночі* міг н вчитися риц рських тонкощів» (*О. Гонч р*).

Ще один письменник вид є т кий «перл»: «Н дто сильний т мужній він був, щоб позб вляти себе життя з-з якоїсь т м премії». Годилося б зн ти, що з-з в н шій мові не перед є причинових відношень; тут його з ступ є прийменник *через*: «Як же ти глянеш в очі б тькові ст рому, що згинув від одч ю *через тебе?*» (*Леся Укр їнк*). З публічних виступів письменників т інших діячів н шої культури й н уки можн довід тися, що вони «*прийм ють* ктивну *уч сть* (з мість *беруть уч сть*) у творенні укр їнської держ вності»; що «Т р с Шевченко н вч вся в *Ак демії художеств* (з мість *Ак демії мистецтв*) у Петербурзі» і ще б г то чого.

З екр нів телевізорів розповід ють про передвиборчу *комп нію* (з мість *к мп нію*) у тій чи тій обл сті Укр їни. З р діоперед ч чуємо про в жке м тері льне *положення* (з мість *ст - новище*) пенсіонерів.

Усі ці недол дності є н слідком мовної невиб гливості, нерозрізнення лексичних і гр - м тичних з собів укр їнської й російської мов, безоглядного перенесення в укр їнську мову чужих слів і висловів. Н йприкріше в цьому те, що т ких помилок припуск ються люди, які з своїм поклик нням і ст новищем у суспільстві м ли б бути взірцем укр їнської літер турної мови, прикл дом для решти мовців (*З О. Поном ревим*).

А. Визн чте типи помилок, про які йдеться в ст тті.

Б. З повніть у зошиті т блицю «Типи норм», випис вши прикл ди зі ст тті.

Типи мовних норм	Приклади
Орфоепічні норми	
Лексичні норми	
Гр м тичні норми	

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Помилку допущено у в рі нті

А неймовірн історія

Б успішний проект

В преїскур нт цін

Г перелік тов рів

2. Помилку допущено у в рі нті

А отрим ти освіту

Б розв'яз ти з д чу

В осмислити вчинок

Г зрозуміти теорему

3. Помилку допущено у в рі нті

А зр дити друг

Б чек ти н сестру

В оп нув ти собою

Г не зверт ти ув ги

4. Помилку допущено у в р і нті

- А вищий з Олекс ндр
Б н йоригін льніший

- В менш з плут ний
Г більш міцніший

5. Помилку допущено у в р і нті

- А вимкнути комп'ютер
Б купити георгіни

- В з'їсти шокол д
Г зірв ти м'яту

6. Уст новіть відповідність.

Дієслово

- 1 відчиняти
2 розгорт ти
3 розплющув ти
4 відкорковув ти

Іменник

- А око
Б кр н
В пляшку
Г книжку
Д кв тирку

6. Розгляньте ілюстр цію й викон йте з вд ння.

- А. Придум йте к зку, кульмін ційним момен-
том якої буде зобр жен н стінописі ситу ція
(усно).
Б. Використ йте в к зці опорні словосполучен-
ня, випр вивши помилки т м, де їх допущено.

Опорні словосполучення: збентежен соб к ,
комп'ютерн з лежність, н йбільш з смученіш б -
буся, сл бкий зір, розвиток ск ліозу, нехтув ти по-
р ди лік ря, не зверт є ув гу.

Стінопис, бо **мурал** (нгл. *mural* — фреск ; ісп. *muro* — стін , мур) — різновид монументального т декор тивного м лярств , н стінний живопис.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .
Б г тор зовий, благовіст, бород вк , бюлетень, бурштинівий.
Б. Перегляньте експрес-урок «Купув ти чи купляти?» і розк жіть, про порушення якої норми розповів учитель.

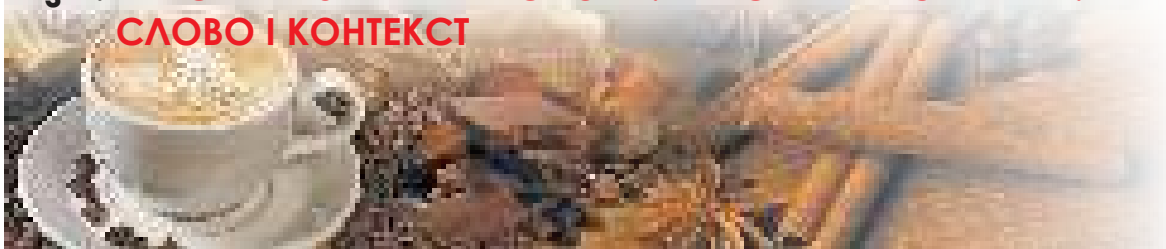
Купувати чи купляти?

7. Відред гуйте речення й з пишть їх.

1. С ме цік ве хоббі м є мій тов риш: він фотогр фує містські пейзажі в дощову погоду.
2. Осінній п рк мене вр ж є не стільки своїми ф рб ми, скільки п хощ ми. 3. Н йбільш до-
питливіші учні досяг ють вищих результ тів у н вч нні. 4. М'ясо треб з пік ти в духовці
біля п'ятидесяти хвилин. 5. Підкресліть підмет однією рисочкою й н дпишіть н д ним якою
ч стиною мови він вир жений. 6. Дякую в с з теплу тмосферу, см колики й под рунки!
7. Виб ч юся! Я з пізвився із-з з торів.

§ 4. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. ЛЕКСИЧНА ПОМИЛКА. СЛОВО І КОНТЕКСТ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- Ти спробиш думати, що зможеш перемогти в цих змаганнях?
- Так, якщо тільки даю.
- А на чому ти гадаєш: на користі чи на користь новій гущі?
- На користь гущі не гадають, ворожать. ☹️
- От кої!

А. Через яке слово сталося непорозуміння?

Б. Як причин цього непорозуміння?

Лексичне значення слів — зміст слова; це історично закріплена у свідомості людей співвіднесеність слова з певним предметом, станом, дією, ознакою предмета тощо. Окрім лексичного значення, слова мають і граматичне, яке пов'язує, до якої частини мови вони належать, які мають граматичні ознаки. Наприклад, лексичне значення слова *собака* — домашня тварина родини собачих, яку використовують для охорони, полювання тощо. Граматичне значення цього слова — відмінюваний іменник, однини, живий відмінок.

Лексичне значення відображає лише узагальнене поняття про предмет, явище чи ознаку, проте саме слово може викликати в людей різні асоціації. Хтось, почувши слово *собака*, уявить пуделя, хтось — тер'єра, комусь спадатиме думка просто цуценя, для когось *собака* (у певній ситуації) — лийливе слово, для когось — це вірний друг. Отже, кожне слово має узагальнене значення, яке є для нього основним.

Більшість слів у мові — багатозначні. У тлумачних словниках основне, пряме значення стоїть на першому місці (його позначають цифрою 1). Кожне наступне значення потроху відділяється від головного, набуваючи статусу переносного (у словнику використовують скорочення *перен.*), наприклад, слово *летіти*.

ЛЕТІТИ, лечу, летиш, *недоки*.

1. Пересуватися в повітрі з допомогою крил (про птахів, комарів тощо). У небі летіли гуси з далекого краю (О. Довженко).

2. Те саме, що **падати**. Річка він посунувся вниз і зрозумів, що летить в улоговину (Г. Тютюнник).

3. *перен.* Дуже швидко переміщатися (по землі, воді тощо); мчати, нестися. Рипить сніжок, співє, сніжки летять під білім метеликом (Леся Українка).

4. *перен.* Швидко, непомітно проходити (про час). І в'янеш ти, дні летять, несуть все добре з собою (Т. Шевченко).

5. *перен.* Линути думками, почуттями, помислами, душею до когось, чого-небудь. Він солодко вклався на ліжко, усім думками летючи до Уляни (М. Стелмак).

Отже, значення багатьох слів залежить від **контексту**: в одному реченні *летіти* — це пересуватися в повітрі з допомогою крил (*Пташка летить увись*), в іншому — швидко відбуватися в часі (*Не помічав, як летить час на відпочинку*). Якщо слово однокореннєве, то в будь-якому контексті його значення незмінне.

Лексичні норми регулюють вибір слів відповідно до змісту й мети висловлювання. Наприклад, якщо йдеться про пошуки, то вживаємо слово **рятувальник**, а не *рятувальник*. Порівняйте: *Викликати рятувальника з охоронної служби і Рятувальником користуватися в екстремальних ситуаціях*. Якщо сказати: «Рятувальником користуватися в екстремальних ситуаціях», то це означає, що екстремального перехожого призначили на пошуки рятувальника. Виходить нісенітниця. Плутанина близькозвучних слів призводить до **лексичної помилки**.

Лексичні помилки виникають унаслідок:

- 1) уживання слів в невідповідному їм значенні;
- 2) невдалого добору синонімів;
- 3) сплутування близькозвучних слів (*період*);
- 4) уживання з інших слів (*плеоназм*);
- 5) повторення спільнокореневих слів (*тотологія*);
- 6) калькування російських слів і словосполучень;
- 7) використання російських слів замість українських;
- 8) уживання беззмислових слів, з інших у мовленні (*словесні роздуми*);
- 9) уживання фразеологізмів у невідповідному значенні.

Не всі слова можуть між собою **сполучатися**, тож, поєднуючи їх, ми можемо передусім зв'язати їхнє лексичне значення. Не можна поєднати прикметник *молодий* з іменником *дівчина*, бо старих дівчат не буває. Також не поєднаємо ними є прикметник *білий* і сполучення слів *на позначення кількості* бо час: не *білий, близько один десятій години*; не *білий ст тисяч слів, близько ст тисяч слів*. Порушенням лексичної сполучуваності є поєднання дієслів *розповсюджувати* з іменником *ми*, що означає бистроту значення: *розповсюджувати інформацію, новини, чутки*. Ні, *розповсюджують* конкретні предмети, наприклад *листівки, літературу, інформацію, новини й чутки поширюють*.

Контекст, -у, ч. Змістовий зв'язок між словами, що дає змогу встановити значення слів, яке входить до його складу.

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. На концерті звучали лише популярні шлягери. 2. Служба в армії — громадське доручення кожного чоловіка. 3. У моєї роботи лише одна невдаха. 4. Ми позналилися з тобою в травні місяці. 5. У тебе сім четвергів на тиждень — неможливо чотири змінивати свою думку. 6. Смішні кулінарні вироби випікають італійські кулінари. 7. Я завжди пам'ятаю й не забуваю, коли день народження кожного члена моєї родини. 8. Мій тато користується вторинним середством. 9. Я всю неділю бився йдики, на вихідних з ходився працювати. 10. Я ніколи не приймаю участь в учнівській олімпіаді. 11. Можеш розповсюдити нашу фірму: ми можемо кілька вільних вакансій.

А. Знайдіть лексичні помилки.

Б. Визначте, з якої причини кожну з них допущено (скористайтеся переліком, що в теоретичній частині).

В. Виправте ці помилки (усно).

3. Виберіть правильний варіант лексичної сполучності й запишіть його в зошит.

великий/крупний вигр ш
 з мовте перші стр ви/блюд
 тренув ння з греблі/веслув ння
 м лочисленні/нечисленні вип дки
 пр цюємо біля/близько години
 визволення/звільнення від з г рбників
 кр сномовний вир з/вислів
 в обл сті/ділянці живот
 розк жи любу/будь-яку історію
 оливкове() м сло/олія
 не дивлячись/незв ж ючи н негоду
 здобув ти/отримув ти освіту
 через кільк /п ру хвилин
 поширюв ти/розповсюджує ти плітки
 розв'язув ти/вирішув ти з д чу
 скл д ти/ст новити п'ять відсотків
 робочий/робітничий кл с
 урок трив є/продовжується 45 хвилин

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Яка кава краща?

Промислове значення *відіграють* дві основні види кавових дерев: *робуст* і *арабіка*.

Арабіка *володіє* м'яким і сиченим смаком і тонким ароматом. Росте у високогірних *місцях* — від 600 м над рівнем моря. На її *долю* припадає три *четверті* світового виробництва кави.

Робуста менше залежить від зовнішніх умов: її *плід* *на* цілком можуть *ходитися* на нижніх схиліях. Водночас вона поступиться *робусті* з смаковими якостями: *робуста* міцніша і трохи гірша. До того ж цей сорт містить удвічі більше кофеїну.

Звичайно, у магазині продають суміші обох сортів, змішаних у різних пропорціях.

А. Перепишіть текст, замінивши виділені курсивом слова нормативні.

Б. Підкресліть головні й другорядні члени в останньому реченні. Над кожним словом напишіть, якою частиною мови воно є.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку

- А творчий вечір
- Б схвальний відгук
- В теплі атмосфери
- Г пам'ятний сувенір

2. Помилку допущено в рядку
 - А прочитайте інструкцію
 - Б перевіряти п спорт
 - В д ні не спів д ють
 - Г не чути з ув жень
3. Помилку допущено в рядку
 - А коврове покриття
 - Б шкірян куртк
 - В молочний суп
 - Г свіжі овочі
4. Помилку допущено в рядку
 - А ухв лити рішення
 - Б з побігти помилці
 - В здійснити контроль
 - Г відвід ти міроприємство
5. Помилку допущено в рядку
 - А н н ступному тижні
 - Б з н ступним будинком
 - В зробити н ступним чином
 - Г розгорніть н ступну сторінку
6. Помилку допущено в рядку
 - А як н світ н родився
 - Б н родитися в сорочці
 - В бути н восьмому небі
 - Г не чути землі під собою

6. Доберіть фразеологізм до кожної ілюстрації. Розкрийте значення цих стійких сполук слів, увівши їх у речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Виши́в ний, ві́рші, усере́дині, гороші́н , гурто́житок.

Б. Перегляньте експрес-урок «ЛА¹те чи л ТЕ?» і з конспектуйте його.

ЛАте чи латЕ?

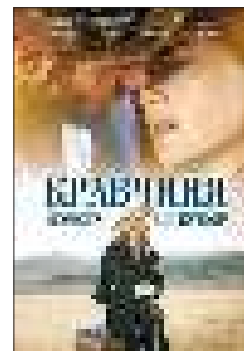
ЗАУВАЖТЕ!

Прикро, коли лексичні помилки ми зн ходимо в підручник х, посібник х, у текст х рекл ми, у мовленні дикторів т ін. Якщо ж відхилення від лексичної норми тр пляються у великих з обсягом текст х укр й рідко, то їхню н явність можн хоч яось випр вд ти людським ф ктором: утом , неув жність, перев нт ження т ін. Але великий подив виклик ють лексичні помилки в н зв х кінофільмів... Н ведемо щон йменше дв прикл ди лексичних нег р здів, що оселилися в кіно фіш х.

I. Сукня від кутюр чи от-кутюр?

Мовні нег р зди тр пляються н віть у н зв х фільмів. Чит ю рекл му кінострічки «Помст від кутюр». Н перший погляд, тут усе г р зд, ле це не т к. Чому ж? А тому що н зву встр лійського фільму перекл дено, н певно, не з мови оригін лу — нглійської, з російської, тож ч стинку от сприйняли як прийменник від, порівняйте: російською *мечь от вр г* — укр їнською *помст від ворог* ; *цветы от влюблённого* — *квіти від з кох - ного*; т к с мо *мечь от-кутюр* — *помст від кутюр*.

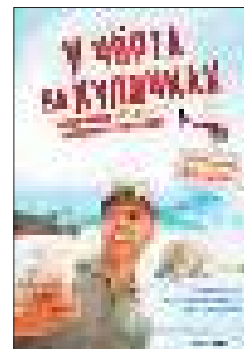
Тут потрібно було б н пис ти «Помст от-кутюр», дже *от-кутюр* — це слово фр нцузьке: перш ч стин от озн ч є «високий», друг *кутюр* — «пошиття» (високе пошиття). Це дослівний перекл д, вз г лі словом *от-кутюр* н зив ють мистецтво створення одягу високої якості, ще — унік льний одяг від втор в одному екземплярі не для широкого з г лу. Убр ння для широкого з г лу — *прет- -порте*.

II. Учорт н куличк х... Де це?

Нещод вно мою ув гу привернул фіш іт лійського фільму «У чорт н куличк х». Що озн ч є ця н зв ? Що т ке *кулички*? У словнику нем є т кого слов . Чому? Тому що це дослівно перекл денний російський фр - зеологізм, зн чення якого — «дуже д леко».

Перекл д чі, н певно, полінув лися з зирнути до укр їнського фр зеологічного словник й зн йти влучний відповідник, тим п че рсен л коло- ритних укр їнських фр зеологізмів із зн ченням «дуже д леко» доволі великий: *учорт н болоті, з тридев'ять земель, н кр ю світу, у тридеся- тому ц рстві, куди ворон і кісток не донесе, де М к р телят п се* (З посіб- ник О. Авр менк «100 експрес-уроків укр їнської. Ч стин 2»).

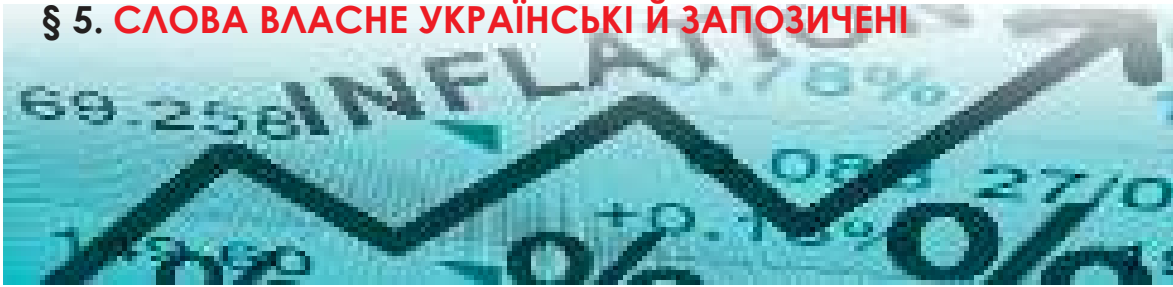
7.

Відред гуйте речення.

1. Не всі композитори в дитинстві н вч лися в музик льній школі. 2. Н з хід з просили тільки відомих зірок шоу-бізнесу. 3. Це невірн дрес , бо будинку 112 н вулиці Коцюбин- ського нем є. 4. Свою втобіогр фію я н пис в з дв дцять хвилин. 5. Н ст л тиш — з уст ні п ри. 6. Робітники фірми «Світ нок» зробили свою роботу р ніше вст новленого терміну. 7. Всю неділю ми пр цюв ли, н вихідні поїх ли відпочив ти з місто. 8. Від нест чі кисню можн втр тити свідомість. 9. Н ш вулиця носить ім'я композитор Веделя.

¹ Великою літерою в слові умовно позн чено н голошений скл д для зручного пошуку потрібного уроку в мережі Інтернет (YouTube).

§ 5. СЛОВА ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКІ Й ЗАПОЗИЧЕНІ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Індустріальні сфери деградують, якщо інвестори й топ-менеджери не регулюють девальвацію.

Промисловість лузє знецінює, якщо вкладники й провідні керівники не звужують знецінення грошей.

А. Яке речення легше для сприйняття?

Б. З яким принципом дібрано лексику в цих реченнях?

З позичені (бо іншомовні) слів — стовлять приблизно десять відсотків словникового запасу української мови. В українській мові вони «приспосовуються» до її граматичних і фонетичних особливостей. Наприклад, з позичене слово *птек* не тільки відмінюється (*птек*, *птеки*, *птеці* тощо), й підлягає фонетичним змінам української мови: кінцевий приголосний основи чергується з *ц* та *ч* при формо- і словотворенні (*птек*, *птеці*, *птечний* — порівняйте: *рук*, *руці*, *ручний*).

Використання іншомовних слів виправдане не в офіційно-діловому стилі, оскільки вони ввійшли до активного словника міжнародного спілкування й частіше мають відповідників в українській мові. До інтернаціоналізмів належать фінансові та юридичні терміни, терміни бухгалтерського обліку чи поштово-телеграфного зв'язку: *банк*, *конституція*, *бюджет*, *телефон*, *віз*, *копія*, *сума*, *штраф*, *вінс*, *двоє т.*

Використання значної кількості з позичених слів в офіційно-діловому й науковому стилях зумовлене прагненням до точності й однозначності викладу. Іншомовні слова звичайно не біготозначні, тому своєю однозначністю й унеможливають невільне сприйняття. Біготозначних слів стількома українськими термінами: *інфінітив*, *синтаксис*, *тегенс*, *символізм*, *том*.

Треба пам'ятати, що іншомовні слова потрібно використовувати передусім тоді, коли немає українського відповідника з тим самим обсягом значення: *телеграф*, *банк*, *вінс*. Незавжди виправдане вживання іншомовних слів наприклад *аргумент* (*підстава*, *доказ*), *координувати* (*погоджувати*), *лімітувати* (*обмежувати*) тощо.

Недоречно поруч із з позиченим словом уживати українське пояснення: *вінс* — *вотбіографія*, *вінс* — *вік* чи *хронометр* тощо.

У розмовно-побутовому й художньому стилях іншомовних слів значно менше. Якщо й використовують, то здебільшого дієслова з позичені, усіма значеннями: *мідати*, *клати*, *клати*, *солдати*, *плати*. Хоч останнім часом — з розвитком інформаційних технологій — помітна тенденція з позичувати й уживати іншомовні слова наприклад: *юзер* (*користувач*), *контент* (*наповнення, зміст*) тощо. А окремі з них настільки суперечать з канонами милозвучності, що їх важко вимовляти: *лайфхак*, *мерчендайзер*, *продюсер-плейсмент* тощо.

Мовознавці радять відводити до іншомовних слів лише з крайньої потреби — тоді, коли в українській мові немає прямого відповідника.

2. Доберіть до іншомовних слів вл снє укр їнські відповідники.

Комфорт, конфронт ція, толер нтність, хобі, шеф, дефект, інформув ти, медик менти, коректив, домінув ти, фотогр фія, спект кль, бібліотек , г лстук, епох , журн л, біогр фія, візит, горизонт, консенсус.

3. Прочит йте слов й викон йте з вд ння.

Б рвінок, дист нція, плодисменти, принтер, лев, п п р ці, ном лія, куліси, піксель, лф віт, мул, пірс, хміль, т ту, цін , л мп , процент, сервер, троту р, кл с, сиквел, п мперс, електрик , прогрес, ідея, гр м тик , фі ско.

А. Випишіть тільки ті з позичені слов , що м ють вл снє укр їнські відповідники.

Б. Доберіть до цих слів вл снє укр їнські відповідники.

4. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Двері

Один мудрець шук в здібного й т л новитого учня, щоб перед ти йому свої зн ння. Він вирішив зібр ти всіх своїх численних учнів. Мудрець ск з в їм:

— У мене виникл проблем , і я хочу дізн тися, хто з в с може вирішити її. Б чите поз ду мене н йбільші, н йтяжчі й н їм сивніші двері в усьому місті. Хто з в с зможе відчинити їх без сторонньої допомоги?

Деякі учні опустили голови: вони не могли вирішити цю проблему, інші обстежили двері, розглянули можливість використ ння в желя, особливості м тері лу й дійшли висновку, що із з вд нням годі впор тися.

Тільки один учень підійшов до дверей т (ретельніше/скрупульозніше) оглянув їх. Усі припуск ли, що двері з мкнуті бо з клинені, ле н спр вді вони були ледь-ледь причинені. Учень глибоко зітхнув, (зосередився/сконцентрув вся) і легенько штовхнув двері. Вони були (сконструйов ні/збудов ні) т к бездог нно, що вист чило легкого поштовху, щоб відчинити їх.

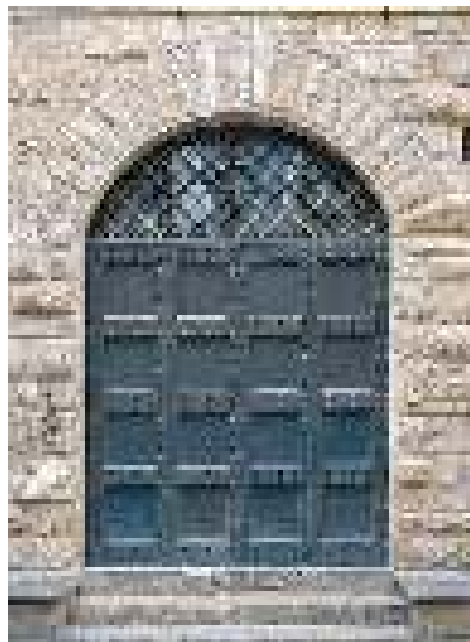
Мудрець зн йшов собі н ступник . Він обернувся до решти учнів і ск з в:

— Успіх у житті й роботі з лежить від кількох визн чних (ф кторів/чинників), і сьогодні ви могли спостеріг ти, як вони діють. По-перше, дозвольтє свої чуття вичерпно дослідити й зрозуміти (ре льність, як оточує в с/довкілля). По-друге, не робіть поспішних і тому непр вильних висновків. По-третє, будьте досить відв жні, щоб ухв лув ти рішення. По-четверте, ухв ливши його, дійте впевнено й без сумнівів. По-п'яте, (зосередьтєся/сконцентруйтєся) і не шкодуйте своєї енергії т сили. І, урешті-решт, не бійтєся припуститися помилки (Притч).

А. Виберіть із дужок більш влучне слово.

Б. Обґрунтуйте свій вибір (усно).

В. Стисло перек жіть притчу (усно).

ДО РЕЧІ...

Пуристи (борці з чистоту мови) прагнуть максимально очистити своє мовлення від запозичених слів, тому й пропонують власне українські відповідники до неологізмів на зразок: *дедлайн* — *реченець*, *селфі* — *смічик*, *лайк* — *уподобайка*, *квер* — *переспів*, *чизкейк* — *сирник*, *облітковий* — *брунтики*, *позли* — *складник*.

- Як ви ставитеся до таких власне українських відповідників?

5. Виконайте тестові завдання.

1. Правильно підберіть власне український відповідник у рядку

- А експресивний — з поштовий
- Б оригінальний — винятковий
- В економічний — ощадливий
- Г кутільний — вживий

2. Правильно підберіть власне український відповідник у рядку

- А економічний — ощадливий
- Б інноваційний — зстрілий
- В естетичний — поведінковий
- Г етичний — чистий

3. Правильно підберіть власне український відповідник у рядку

- А ідентифікований — визначальний
- Б фундаментальний — ґрунтовний
- В симіологічний — збутий
- Г деструктивний — убогий

4. НЕ МАЄ власного українського відповідника іншомовне слово

- А фонетичний
- Б дискомфортний
- В тригонометричний
- Г диференційований

5. Установіть відповідність.

Іншомовне слово

- 1 толерантний
- 2 синхронний
- 3 абсолютний
- 4 гіпотетичний

Власне українське слово

- А оптимальний
- Б терпимий
- В цілковитий
- Г одночасний
- Д припущений

6. Установіть відповідність.

Іншомовне слово

- 1 одіозний
- 2 критичний
- 3 вентильний
- 4 екстрординарний

Власне українське слово

- А творчий
- Б співжаний
- В винятковий
- Г невисний
- Д пересічний

6. Розгляньте світлини з н зв ми київських к в'ярень і викон йте з вд ння.

А. Поміркуйте, чому укр їнські підприємці д ють своїм з кл д м гром дського х рчув ння перева жно іншомовні н зви. Причиною схилення перед чужоземним, н в шу думку, є р бськ психологія вл сників, їхній комплекс меншов ртості чи, може, щось інше? Ви-кл діть свої роздуми письмово (*п'ять–сім речень*).

Б. З пропонуйте в роздумі свої н зви к в'ярень, використ вши вл сне укр їнську лексику.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Дано, д нін , підданий (*ім.*), підд ний (*дієприкм.*), догм т.

Б. Перегляньте експрес-урок «Чи є в укр їнській мові слово *точк* ?» і перек жіть його.

Чи є в українській мові слово *точка*?

Догмат, - , ч. Положення релігійного віровчення, що визн ч ється з нез перечну, віч-ну, незмінну, Богом д ну істину.

Підданий, - , -е. Дієприкметник, утв. від *підд ти*. *Мет л, підд ний обробці уд р ми*.

Підданий, -ого, ч. Особ , як перебув є в підд нстві певної держ ви, вл ди, пр вителя.

Піддánство, - , с. Н лежність особи до певної держ ви, здебільшого з мон рхічною формою пр вління.

7. Доберіть до з позичених слів, де це можливо, вл сне укр їнські відповідники. З пишіть їх у зошит з зр зком.

Зр зок: фонд тор — з сновник.

Аз рт, ноутбук, н ліз, ніпель, голкіпер, офшор, сквош, дегр д ція, дуель, тр нсфер, ін-тервенція, кримін льний, тир місу, ск ут, м ск , фірм , тендер, еквів лент, тюнінг, момент, фонт н, тренд, н тур льний, тот ліз тор, фон, ревізія, фіктивний, шлягер, хостинг, ф ктор.

§ 6. ЛЕКСИЧНІ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ, АНТОНІМИ. СИНОНІМІЧНЕ БАГАТСТВО МОВИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Вишук поведінки, стильний одяг, милосердя, ристокризм — ознаки чоловіків і жінок, яких бачимо на світлинах.

Витончені манери, модне вбрання, співчутливість, шляхетність — прикмети панів і панянок, яких споглядаємо на фотографіях.

А. Чи відрізняються речення за змістом?

Б. Чи можна сказати, що синоніми в обох реченнях абсолютно тотожні?

Синоніми (грецьк. *synonymos* — однойменний) — **близькі за значенням слова**: *горизонт, обрій, небосхил, крішинебо, виднокруг, овид*. Вони відрізняються лише відтінком значення (*хотіти, ждати*); стилістичним забарвленням (*бачити* — розмовне, *говорити* — нейтральне); можливістю поєднуватися з іншими словами (*дефект у товарі, недолік у роботі, вдала хитрість людини* — жодяк не скажеш: *дефект у хитрості людини*). Синоніми можуть бути й тотожними з значенням: *століття* — *сторіччя*, *процент* — *відсоток*, *мовознавець* — *лінгвіст*. Синонімічний ряд іноді налічує кілька десятків слів, проте одне з них стрижневе, навколо якого й групуються синоніми: *іти, прямувати, простувати, ступати, крокувати, мрувати, чимчикувати, шкандибати* і т. ін. У цьому синонімічному ряду стрижневим є слово *іти*: воно є носієм загального значення й стилістично нейтральне.

Одні з живих функцій синонімів у мовленні — різноманітність виразу, уникнення повторів (твтології). З допомогою синонімів можна виділити, підсилити, уточнити, оцінити, отже, якнайкраще висловити думку. М. Рильський писав: «Богатство синонімів — одне з питомих ознак багатства мови в цілому. Уміле користування синонімами, тобто вміння поставити саме те слово й саме в тому місці — невід'ємний прикмет доброго стилю, доконечний рис справжнього майстра».

Окрім слів (**лексичні синоніми**), у синонімічні зв'язки можуть вступати і фразеологізми (**фразеологічні синоніми**), порівняйте: *як мокре горить* — *на чотирі дні не їв* (повільно); *доводити справу до кінця* — *ствити криву над «і»* (звершувати). Значення деяких фразеологізмів можна пояснити одним словом (*семимильними кроками* — швидко), інші потребують пояснення кількома словами (*у степу й христі* — м'ясо; *на безлюддї й Хом* — чоловік; *у лісі й опеньки* — м'ясо — якщо немає кращого, то будеш ридити уже будь-якому). Фразеологічні синоніми можуть бути близькими, не тотожними з значенням. Наприклад, стійкі сполуки *як віл, як звір, як проклятий* хоч і мають загальне значення (з великим напруженням працьовити), проте відрізняються відтінком: *як віл* — без утоми бачити й старанно працьовити; *як звір* — несамовито працьовити; *як проклятий* — працьовити не переставляючи, не даючи собі відпочинку.

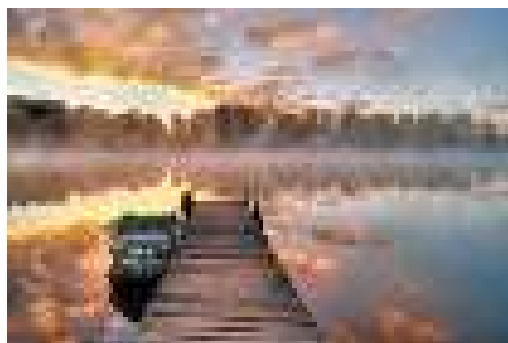
Антоніми (грецьк. *anty* — проти й *опута* — ім'я) — **протилежні за значенням слова**: *темний* — *світлий*, *сід ти* — *уст в ти*, *пекло* — *р й*. Антоніми перевжно не лежать до однієї частини мови. Вони об'єднуються не в ряди, в при: *жорстокий* — *ніжний*, *весело* — *сумно*. Антоніми можуть бути лише словоздім протилежним значенням. Бгтозничні слов можуть митоніми як для прямих значень (*сух ткнути* — *мокр ткнути*), так і для переносних (*сух розмов* — *тепл розмов*).

Внтонімічні зв'язки можуть вступити і фразеологізми: *куди вода несе* — *пливти проти течії*; *хоч греблю гати* (бгто) — *як кіт на пліч в (мло)*.

Ткож бувають **контекстульні нтоніми**, які вступають в антонімічні відношення лише в певному контексті: *Спів й, рид й і будь готовий з мість л врового терновий вінець узяти на чолі* (М. Стрицький).

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Вдлечині туманній, темній, димній злилися низині вишин (*Є. Мелнюк*). 2. Нобличчі леж в вирі бездії розпачу (*В. Собко*). 3. Знедужалперше мти: тки вже старенькбул; похирілнадільзодві, тйперествился (*Микола Вовчок*). 4. Ніч коротка — довгрозлук, що ж мені суджено — щостачимук? (*Леся Українка*). 5. Стережете пнське добро? Х-х! Пильнуйте, пильнуйте, щоб не пропало (*М. Коцюбинський*). 6. Ідесь тмюрми, нтовпи, тмлюди! 7. О, як їм їлося, вминлося, хрумтілося із мокрих жмень! 8. Ірптом дощ. Ізлив. Ігроз (*Л. Костенко*). 9. Незнаний нам початок і кінець, не розуміємо тємну ліру, коли життя сплітєу вінець в незнаний черзі віру і зневіру. 10. І життя не стоїть, йде з гострим сміхом і гострим плчем. 11. Душдозріє, сповниться відрзуподвійним смком — меду чи полину (*О. Теліг*).

А. Знайдіть синоніми й нтоніми.

Б. Визначте, які з них контекстульні.

3. Перепишіть речення, поставивши пропущені літери, і виконайте завдання.

1. Дом я тобі утру м ку! 2. Я з рзаквтру тобі ч сник, то н довго з буд..ш про т.. три. 3. Бура дуби н цурплки трощить, трвичку тільки н г..н є. Тому не спіши, Ол..ксндре, поперед б тьк в пекло. 4. Усе, про що ми говорили, пішло кобилі під хвіст (*М. Стелмах*). 5. Король той м є жінку, що в гречку не полізе. 6. Я скоріше дуб вріжу, ніж м..не поставлять н колін (*Л. Костенко*). 7. Тпровчу ж, провчу, тітусю, т к що до нових віників буде п м'ят ти (*П. Згребельний*). 8. Кіт з снув і в вус не дує, собк сторожує (*Є. Гуцало*). 9. Після бурі потрясінь бр..ду зб..нтеж..ний додому, мов по жринх блудний син (*Б. Черепков*). 10. Ніколи не кр..вили ми душею, ділили щ стяз добримися людьми (*П. Перебийніс*). 11. Чи мож..те утямки взяти ви, що горя м в я вище голови (*М. Зеров*). 12. Двно вже не т..чуть молочні ріки для мене в к..с..левих б..р..г х (*І. Муртов*).

А. Знайдіть фразеологізми й поясніть їхнє значення.

Б. Визначивши синтаксичну роль фразеологізмів, підкресліть їх.

4. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Комусь — щоб хліб скибк ,
комусь — щоб тільки лври.
Одн душ — як скрипк ,
друг — як литвр .

А тут не все так чітко.
То крил , то вериги,
Від Б х — до чечітки.
Від «чизик » — до Гріг .

Від ніжного ноктюРН —
до громових симфоній.
Від буйного обурення —
до сміху с ксофонів.

Всі голоси природи,
всі види й різновиди,
від голосу н роду —
до писку індивід .

Все в душу входить вперто.
Ввійшло — н вік зост лось.
Оце так концерти.
Аж серце н дів лось.

Л. Костенко

- А. Знайдіть контекстуальні антоніми. Яку роль вони виконують у творі?
- Б. Який художній засіб, побудовний антонімів, ужито у вірші кількох рядів?
- В. Визначте провідний мотив вірша Л. Костенка «Комусь — щоб хліб скибк ...».

Лита́вра, -и, ж. Ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої зтягнений шкірою; різновид барабана.

Вері́ги, -иг, мн., зст. Злізні ланцюги, путі, які носили на руках або на тілі релігійні фанатики з метою самокатування.

Чечі́тка, -и, ж. 1. орн. Невеликий співучий птах родини в'юркових. 2. Чіткий з ритмом та нецьзчстим постукуванням підшвилякблукоб підлогу; мелодія цього танцю.

Ноктю́РН, - , ч. Одночестинний музичний твір на співного, ліричного, мрійливого характеру.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Синонімічним є ряд слів

- А курйозний, смішний, комічний, кумедний
- Б крикливий, голосливий, горлестий, голосовий
- В крсномовний, золотоустий, говіркий, пишномовний
- Г короткочасний, скороминущий, нетривалий, миттєвий

2. Синонімічним є ряд слів

- А** з смоктув тися, грузнути, з стряг ти, струг ти
Б гостинний, хлібосольний, привітний, щирий
В волох тий, кошл тий, ворсистий, хутряний
Г гідність, честь, достойність, чесність

3. Антоніми под но в рядку

- А** помисливий — легков жний
Б сх р пуджений — б дьорий
В опецькув тий — л гідний
Г зн вісній — спокійний

4. Контексту льним нтонімом до слов небо може бути

- А** гор
Б море
В хм р
Г земля

5. Уст новіть відповідність.

Слово

- 1** огрядний
2 кремезний
3 в йлув тий
4 чепурний

Синонім

- А** широкоплечий
Б неповороткий
В тендітний
Г оп систий
Д ох йний

6. Уст новіть відповідність.

Слово

- 1** млявий
2 мінливий
3 буденний
4 упереджений

Антонім

- А** з поп дливий
Б б дьорий
В к зковий
Г зверхній
Д стійкий

7. Уст новіть відповідність.

Фр зеологізм

- 1** робити з мухи слон
2 як мокре горить
3 лиз ти руки
4 узяти гору

Синонім

- А** ск к ти н з дніх л пк х
Б горобеня жовтодзьобе
В покл сти н лоп тки
Г н че три дні не їв
Д згущув ти ф рби

8. Уст новіть відповідність.

Фр зеологізм

- 1** спів ти дифір мби
2 куп тися в золоті
3 розпр вити крил
4 гнути кирпу

Антонім

- А** полив ти помиями
Б пливти проти течії
В голий як бубон
Г скл сти зброю
Д гнути шию

6. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- Як ти? Оговтайся після вчорашнього?
- Ой, не питай... Ти бачив погляд тренера після того, як я програв.
- Збудь і більше не згадуй.
- Думав, легко збути? Я підвів команду...
- Нічого, тренуйся — і наступного разу пограєш свого супротивника.
- До наступних змагань ще довго.
- От і добре: митимеш час. Я впевнений, що наступного разу ти переможеш.
- Дякую за підтримку. До речі, як твої стосунки з Мариною?
- Покрайш, ми помирилися. Уже не гніється. Сьогодні йдемо в кіно!
- А ти вмієш підлашуватися!
- Ні, я вибудовую стосунки.

А. Перепишіть діалог, замінивши окремі слова фразеологічними синонімами з довідки.

Довідка : викинути з голови, скреготати зубами, узяти гору, скинути з днів лпкх, цілвічність, знати фіска, намилити шию, прийти до тями.

Б. Над кожним словом останніх двох реплік напишіть, якою частиною мови воно є.

В. Прочитайте зписаний діалог з ролями.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно написати слова.

Донька, дочка, дров, жлюзі, зробіток.

Б. Перегляньте експрес-урок «Паперовий стакан чи паперова склянка?» і переказуйте його.

Паперовий стакан чи паперова склянка?

7. Прочитайте фразеологізми й виконайте завдання.

Кури не клюють; кіт не плаває; як у Бога з дверима; хоч вовком виї; горобцям дулі дати; лопотіти в горні; крапля в морі; жукішить; посиденьки спростувати; як у Бога з пухом; незвичайний скік; хоч з мосту та в воду; як піску морського; хитрувати м'яти; бити бляди; по зв'язку; лежати лежнем; ні проїхати, ні пройти; як в ринку у сметищі; хоч головою об стіну бийся.

А. Згрупуйте фразеологізми за значенням (письмово).

Ледь рувати: ...

Бігти: ...

Моло: ...

Безвихідь: ...

Безтурботно: ...

Б. Напишіть розповідь про цікавий випадок із свого життя (п'ять–сім речень), використавши по одному фразеологізму з кожної групи.

§ 7. ПАРОНІМИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ліз Мейтнер — перша в Німеччині жінка-фізик — змогла здобути вчений ступінь на початку 20-х років XX ст. Її дисертація «Проблеми космічної фізики» якомусь журналістові здалася неможливою, і в газеті було надруковано «Проблеми косметичної фізики».

- А. Чому журналіст змінив слово *космічної* на близькозвучне?
Б. Як називають близькозвучні слова?

Пароніми (пори слів) — близькі за звучанням слова: *музичний* — *музикальний*, *уява* — *уявлення*. Пароніми можуть бути близькими за значенням (*повідь* — *пови́нь*), протилежними (*логічний* — *логічний*), на йч стіше — різними (*орден* — *ордер*).

Незначна відмінність у вимові паронімів призводить до помилок, причиною яких є неуважність або невисокий рівень мовних знань.

У художній літературі пароніми використовують для створення каламбурів: *Прийомний син б рон був б р н* (Л. Костенко).

2. Розподіліть пароніми за значенням так:

- а) синонімічні — ...;
б) антонімічні — ...;
в) різні за значенням — ...

Дипломат — дипломат, крикливий — кричущий, плоский — плоский, слимак — слизняк, кристал — кришталь, регрес — прогрес, ніготь — кіготь, уява — уявлення, еміграція — імміграція, степінь — ступінь, купа — купа, густо — пусто, рипіти — скрипіти, експорт — імпорт, доля — воля, уподібнення — розподібнення, ридити — ридати, імпресіонізм — експресіонізм, привітливий — привітливий.

3. Розкрийте лексичне значення паронімів (за потреби скористайтеся «Словопедією» — slovopedia.org.ua).

Адресат — адресат, дипломат — дипломат, мимохідь — мимохіть, танок — танкер, уява — уявлення, музичний — музикальний, особистий — особовий, жилий — житловий, громадський — громадський, змерзнути — замерзнути.

4. Утворіть словосполучення, вибравши з дужок потрібне слово.

Дружний, дружній (тон, колектив); дощовий, дощовитий (день, черв'як); ожеледь, ожеледиця (н дерев х, н дорог х); корисний, корисливий (мет , підручник); п ливо, п льне (природне, дизельне).

ЗАУВАЖТЕ!

Тких слів, як *дорожний, природній, зворотній*, в українських словниках немає, тому їх треба уникати.

 5. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність.

Слово

- 1 т л н
- 2 т л нт

Лексичне значення слів

- А обд рув ння
- Б пт шк
- В доля

2. Установіть відповідність.

Слово

- 1 вд ч
- 2 уд ч

Лексичне значення слів

- А вид в ння
- Б х р ктер
- В успіх

3. Установіть відповідність.

Слово

- 1 вступ
- 2 уступ

Лексичне значення слів

- А упр вління
- Б виступ, виїмк
- В поч ток твору

4. Установіть відповідність.

Слово

- 1 промінь
- 2 пломінь

Лексичне значення слів

- А полум'я
- Б жевріння
- В смужк світл

5. Установіть відповідність.

Слово

- 1 глуз
- 2 глузд

Лексичне значення слів

- А розум
- Б поливк
- В висміюв ння

6. Установіть відповідність.

Слово

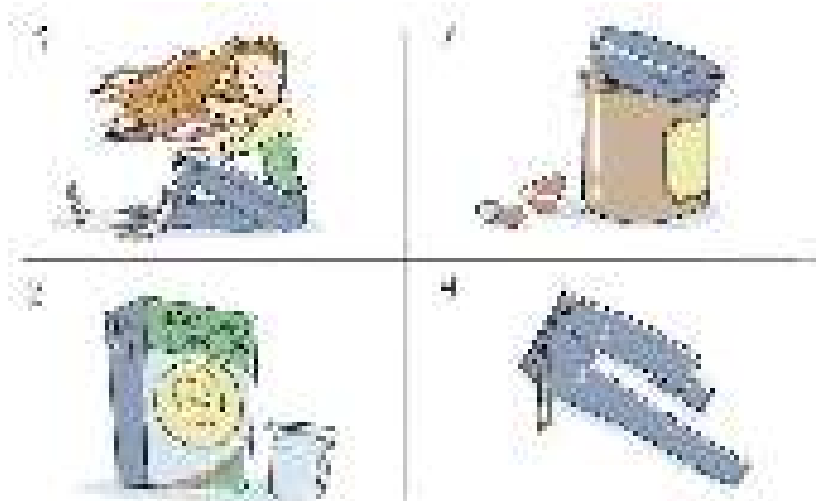
- 1 зумовити
- 2 обумовити

Лексичне значення слів

- А зробити з стереження
- Б спричинити
- В з побігти

6. Розгляньте ілюстрації й виконайте завдання.

А. Доберіть до назви зображених предметів відповідне означення: *ефектний* або *ефективний*. Утворені словосполучення запишіть.

Б. Складіть речення, використавши прізвища *ефектний* та *ефективний*.

ЗАУВАЖТЕ!

Прізвища можуть з безпечувати музичність поетичної форми, митці їх часто використовують для створення рими, зокрема Л. Костенко.

Я порушил всі твої
Нірви квіти мої у Нірви
Потімсья обов'язків цілий ти бун,
А я цілую тебе у вігнімі.

Ах, зійми, що тебе літ?
Цяв шлість безсил і нудн,
От кби взяти з тоненьку тлію
І поцілунком випити до дна.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Зпам'ятайте, як правильно вимовляти слова.

Зручний, зрання, застібок, зліання, зубожіння.

Б. Перегляньте експрес-урок «Адрес і адреса» і поясніть, у чому полягає відмінність між використаннями в темі уроку слів.

Адрес і адреса

7. Виконайте завдання.

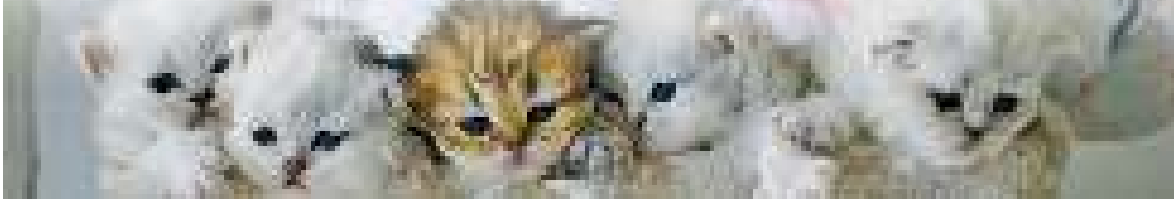
А. З кожним прізвищем складіть речення так, щоб стало зрозумілим значення, з яким його вжито.

Зрзок: компанія — компанія. Компанія «Samsung» готує рекламну компанію для Зіхидної Європи.

П'ятник — п'ятко, поклик — поклич, гривні — гривня.

Б. Обіграйте прізвища з допомогою ілюстрацій (збіжницям).

§ 8. ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ. КАЛЬКИ З ІНШИХ МОВ. УЖИВАННЯ СЛІВ У НЕВЛАСТИВОМУ ЗНАЧЕННІ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Ольга :

— Ти питаєш, що саме я люблю з твоїх справ? Звичайно ж, про тебе: не кнопку не тиснула — і про твої машини розповідаю з тобою! А ти?

Андрій:

— Я люблю грати дитини одяг.

Ольга :

— А я люблю грати дитини кот Мурчик : він такий пушистий!

А. Хто вжив слово в невластивому йому значенні? Яке це слово?

Б. Як причин виникнення цієї помилки?

Найпоширенішими видами порушення лексичної норми є:

- використання росіянізмів: *б бушк (б буса), вкусний (смачний), п п (т то), по-луч еться (виходить), сутки (доб), стоїти (коштувати);*
- тавтологія (уживання спільнокореневих слів в одному реченні): *Щонеділі ти ш доньку відвідуєш недільну школу;*
- плеонзм: *період часу, головні пріоритети, повернувся назад іншою людиною;*
- калькування (здебільшого з російської мови): *співдень обставин (збіг обставин), вірна відповідь (правильна відповідь);*
- уживання слів у невластивому їм значенні: *призводити до перемоги (приводити до перемоги), музикальна школа (музична школа).*

2. Відредагуйте словосполучення й запишіть їх.

Часто співпадаючи, мовні вирази, зробити слідуючим чином, добре відношення до них, являтися студентом, трьохденний термін, приймати участь, підписуватися на зетти, приймати до уваги, робити вигляд, мовчазний рисунок, головні суть речовини, покривній мірі.

3. Запишіть словосполучення, замінивши росіянізми літературними відповідниками.

Бувший працівник, не досягнути вершини, зробити об'яву, вияснити деталі, покласти ручку, розкрити зошит, не бачити друг друга, не мішати процювати, не звляяти дитину їсти, бджолиний яд, зупинити ікоту, жовтий від спеки, вживати похудіти, розширені зростки.

ДО РЕЧІ...

Калька (фр. *calque* — копія), **калькування** — особливий вид запозичення; утворення нового фразеологізму або словосполучення шляхом буквального перекладу іншомовного відповідника, наприклад: *хм рощос, хм родрап* — нім. *Wolkenkratzer (Wolken* — хмри + *kratzen* — дерти, дряпати); *місяцехід* — рос. *луноход; приймати участь* — рос. *принимать участие* (правильно сказати: брати участь).

4. Розгляньте рекламні матеріали, знайдіть у них помилки й виправте їх.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку
 - А з потребує ний спеціаліст
 - Б величезний будиночок
 - В похлихлив тв ринк
 - Г недбале ствлення
2. Помилку допущено в рядку
 - А бгточисленні випідки
 - Б непереборне бжння
 - В уповільненреція
 - Г тривліперемовини
3. Помилку допущено в рядку
 - А учбовий процес
 - Б виховний момент
 - В нвчльний корпус
 - Г дидктичний прийом
4. Помилку допущено в рядку
 - А гумові чоботи
 - Б воєнформ
 - В зхисний колір
 - Г яскравнліпк
5. Помилку допущено в рядку
 - А усвідомити своє покликння
 - Б читтифнтстичний ромн
 - В листтисторінки журнлу
 - Г нпистиостнюглову
6. Помилку допущено в реченні
 - А Ярхую, що перспективвнсе.
 - Б Ядумю, що нмне требпоспішти.
 - В Япереконний, що до вечормищевстигнемо.
 - Г Яввжю, що нмне треббутиувжнішими.

6. Опишіть тмосферу, як п нує н світліні фр нцузького фотогр ф Ф. Пейр нн (п'ять–сім речень). Скорист йтеся пл ном.

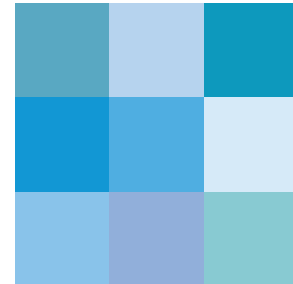
План

1. Які кольори перев ж ють?
2. Що н віює відчуття тепл т свіжості?
3. Якими ви б чите людей н світліні?
4. З чого видно, що родин щ слив ?
5. Яке в ше вр ження від поб ченого?

ЗАУВАЖТЕ!

Бл китний — колір із довжиною хвилі приблизно від 450 до 485 н нометрів, ді п зон — між зеленим і синім, ближче до синього; п'ятий колір веселки. Для позн чення синього, бл китного кольорів т їхніх відтінків використовують слов : голубий, бірюзовий, с п-фіровий, л зуровий, світло-синій, темно-синій, яскр во-синій, колір морської хвилі, кв м риновий (світлий відтінок бл китного кольору; зеленув то-бл китний), ультр м риновий, ніжно-бл китний, бл в тний (бл в т — волошк), волошковий.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

З кінчіти, застібок , з вдання, експерт, еретик.

Б. Перегляньте експрес-урок «Чоловік чи мужчин ?» і ск жіть, чи можн обидв з явлені в темі слов вжив ти н позн чення особи чоловічої ст ті.

Чоловік чи мужчина?

7. Відред гуйте словосполучення й з пишіть їх.

Співст вляти д ні, б г точисленні порушення, всез г льне обговорення, слідуоч зупинк , являтися лідером, прийм ти міри, н протязі тижня, добре відношення, молод дівчин , перший дебют, повне фі ско, повістк дня, зд в ти іспит, потерпіти пор зку, сто років тому н з д, привести прикл д, н нести шкоду.

§ 9–10. ОСНОВНІ ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ. БАГАТОЗНАЧНІСТЬ, СИНОНІМІЯ Й АНТОНІМІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- Жінка спілкується по телефону, поруч — її м'який син.
- Олюню, твоя конференція вже соб'їждеться!
 - Може, хіба люди їдуть соб'їждати?
 - Ні, дорогий! «З'їсти соб'їждати» означає брати їжу.
 - Так, може, і мені соб'їждати, щоб брати їжу?

А. Чому син неправильно зрозумів маму?

Б. Наведіть приклади фразеологізмів зі словом соб'їждати.

Фразеологізм, або **фразеологічний зворот** (грецьк. *phrasis* — вислів, зворот і *logos* — поняття, учення) — **стійка сполука слів, яка за значенням дорівнює одному слову: розбити глек — поспиритися, не криво світу — далеко**.

За злитістю компонентів фразеологізми поділяють на чотири основні групи.

фразеологічні зрощення	зміст не впливає із значення компонентів	<i>соб'їждати</i> (бути майстром у якійсь справі), <i>точити ляс</i> (вести пусті розмови), <i>пийм ти облизня</i> (зачини невдачу)
фразеологічні єдності	зміст певною мірою зумовлений значенням слів-компонентів	<i>тримати мінуси</i> (приховувати недобрі наміри), <i>зробити з мухи слона</i> (перебільшити щось), <i>тиснути під чужу дудку</i> (діяти не за власним бажанням, перебувати під чийось впливом)
фразеологічні сполучення	значення кожного слова є чітким, але один із компонентів має зв'язне значення	<i>брати участь</i> , <i>розкрити нос</i> , <i>згорти із сорому</i> , <i>зачепити з живе</i> , <i>ужити зходів</i>
фразеологічні вирази	усі компоненти мають вільне значення (прислів'я, приказки, фори́зми, вислови відомих людей)	<i>Білий воз — кобилі легше. Сім'я з відмір — один раз відріж</i> (Народна творчість). <i>І чужому не учи́ть, й свого не цурайтись</i> (Т. Шевченко).

Фразеологізми є експресивним засобом мови, ними можна влучно й дотепно висловити думку, дати оцінку.

Як і слова, фразеологізми можуть вступати в **синонімічні** (*бити б'їдики* — *із холодною водою не братися*) й **антонімічні зв'язки** (*під носом* — *куди Марія телят не гнала*). Крім того, вони можуть мати кількісне значення, тобто бути **багатозначними**, наприклад:

роззявити рот —

1) говорити, к з ти що-небудь: *Рот як слід він не встиг роззявити — з р з готове все* (П. Гр бовський);

2) ув жно слух ти: *Ух ті слух ли, роззявивши роти, н м г ючись не пропустити жодного слов* (Я. К чур);

3) бути дуже вр женим чимось: *Глухі діди роти пороззявляли, бо ще ніколи не б чили т ким збудженням свого З рубу* (В. Кучер);

4) бути неув жним: *Ну, гони биків, чого рот роззявив?* (Г. Тютюнник);

5) посяг ти н що-небудь: *Н чуже добро ще зм лку рот роззявляє* (С. Головинський).

Фр зеологізми м ють різне стилістичне з б рвлення, вони був ють розмовними, просторічними, фольклорними, книжними й нейтр льними.

розмовні фразеологізми	у побутовому спілкув нні й художній літер турі	<i>ще й кіт не в лясся, ні в які во-рот не лізе</i>
просторічні фразеологізми	у побутовому мовленні для зниженої х р ктеристики	<i>н пх ти пельку, х й тобі грець</i>
фольклорні фразеологізми	в усній н родній творчості	<i>ні в к зиці ск з ти, ні пером опис ти; тридев'яте ц рство</i>
книжні фразеологізми	у н укових і публіцистичних текст х, рідше — у художніх	<i>мертв точк , осідл ти Пег -с , яблуко розбр ту</i>
нейтральні фразеологізми	в усіх стилях	<i>в усякому р зі, відігр в ти роль</i>

2. Доведіть н лежність кожного фр зеологізму до своєї групи.

Фр зеологічні зрощення: збити з п нтелику, ускочити в х лепу, притч во язицех.

Фр зеологічні єдності: п льцем не поворухнути, ложк дьогтю в бочці меду, гнути спину.

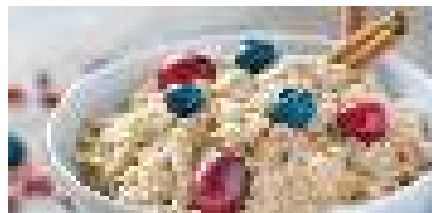
Фр зеологічні сполучення: бр ти уч сть, порушити пит ння, здобути перемогу.

Фр зеологічні вир зи: «Борітеся — поборете!», коней н перепр ві не міняють, воду решето не носять.

3. Проілюструйте зн чення фр зеологізмів зі словом к ш .

Д ти березової к ші, плюнути в к шу, з в рити к шу, к ші не зв риш, м ло к ші з'їв, не д ти н плюв ти собі в к шу, скуштув ти к ші, скуштув ти г рбузової к ші.

Довідк : скривдити когось, не домовишся, побити кого-небудь, діст ти відмову при св т нні, з зн ти б г -то горя, недосвідчений, з тіяти щось дуже скл дне, відстояти себе.

4. Прочит йте уривок з повісті т викон йте з вд ння.

Н другий день уже було відомо, що чортяк мене не вхопить, бо я вночі ні р зу не бухикнув. Тому дід з ув жив, що я відч йдох і весь уд вся в нього, м ти ск з л , що — в огл шенного. Після цього ми з дідом презирнулися, усміхнулися, м ти посв рил ся н

мене бров ми й кул ком, б буня вирішил повести свого безклепкого внук до церкви. Т м я м в і пок ятися, і н бр тися розуму, якого все чомусь не вист ч ло мені. Т я не дуже цим і журився, бо не р з чув, що т кого добр бр кув ло не тільки мені, й дорослим. І в них теж чогось виск кув ли клепки, розсих лись обручі, губилися ключі від розуму, не в рив б няк, у голові літ ли джмелі, з мість мізків росл к пуст , не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якомсь утулявся ж у п'яти й н в'яз х стирч л м кітр ... (М. Стельм х).

А. Зн йдять і випишіть фр зеологізми.

Б. Розкрийте зн чення кожного з них.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Фр зеологізмом є сполук слів

- А перш книжк
- Б перш скрипк
- В перш любов
- Г перш т к

2. Книжним є фр зеологізм

- А посіяти іскру
- Б без з дніх ніг
- В і конем не об'їдеш
- Г у кишені бряжчить

3. Просторічним є фр зеологізм

- А ускочити вище х ляв
- Б кров з молоком
- В з ткнути пельку
- Г водити з ніс

4. Уст новість відповідність.

Фр зеологізм

- 1 вибілюв ти зуби
- 2 в лятися в ног х
- 3 вискочити н сухе
- 4 виносити сміття з х ти

Зн чення фр зеологізму

- А розголошув ти т ємниці
- Б уникнути пок р ння
- В принижув тися
- Г сміятися
- Д пл к ти

5. Уст новість відповідність.

Фр зеологізм

- 1 у чорт н болоті
- 2 плент тися у хвості
- 3 пробир ють дриж ки
- 4 у степу й хрущ — м'ясо

Синонім

- А п сти з дніх
- Б п'яте колесо до воз
- В н безлюдді й Хом — чоловік
- Г зуб н зуб не поп де
- Д неблизький світ

6. Уст новіть відповідність.

Фр зеологізм

- 1 жовтодзьобе горобеня
- 2 мухи не скривдить
- 3 підносити до неб
- 4 темний ліс

Антонім

- А п лья в рот не кл ди
- Б топт ти в болото
- В бути під конем
- Г як н долоні
- Д битий ж к

6. Прочит йте тексти й викон йте з вд ння.

А хур й досі т м, віз і нині т м

Журн лісти ч сто послуговуються висловом з б йки І. Крилов *віз і нині т м* (коли хочуть емоційно висловитися про те, що якесь діло не йде). Нічого пог ного в тому, звич йно, нем є, треб зб г чув ти п літру вир зових з собів. Прикро лише те, що м йже ніхто не зг дує укр їнського вислову з б йки Л. Глібов *хур й досі т м*. Можливо, бояться рідковжив ного тепер слов *хур* (великий віз бо с ни для перевезення в нт жів і людей). Але ж незн ння якогось слов не є підст вою для ігнорув ння цілого фр зеологізму.

Вп д ти (не кид тися) в око (очі, вічі)

«Перше, що *кинулось у вічі*, коли ми з йшли до музею, бул цілковит з недб ність його приміщень», — чит ємо в одній із г зет. *Кид тись у вічі* в укр їнській мові (н відміну від рос. *брос ться в гл з*) не є фр зеологічним зворотом, тобто не м є цілісного зн чення, сприйм -ється букв льно: хтось кинувся комусь у вічі й, можливо, видряп в їх. Поняття «приверт ти ув гу» відтворюється фр зеологізмом *вп д ти в око (в очі, вічі)*: «Вут ньк Гуслист з першого дня *вп л юн кові в око*» (О. Гонч р). Тож у н веденому уривку тексту потрібно було н пис ти: «Перше, що *вп ло в око*, коли ми з йшли до музею...»

Гр ти роль і відігр в ти роль

Вислів *гр ти роль* доречний у з стосув нні до кторів бо до людей, які вид ють себе з когось. У переносному зн ченні використовуємо словосполучення *відігр в ти роль*. Синт ксично незгр бне речення з г зетного тексту «С м собою цей ф кт *зігр є нем лов жну* (к льк російського слов !) *роль* для припинення міжрелігійних конфліктів» треб відред гув ти т к: «Цей ф кт *відігр є не бияку роль* у припиненні міжконфесійних конфліктів». Пор.: «Того вечор я *гр л* зовсім *іншу роль*» (Леся Укр їнк); «Пед гогічн діяльність Софії Русової *відігр л* велику *роль* у розвитку укр їнського шкільництва » (г з.) (З О. Поном ревим).

А. Перек жіть прочит ний м тері л.

Б. Скл діть текст рекомендаційного х р ктеру н тему «Як уник ти конфліктів з друзями», використ вши фр зеологізми, про які ви дізн лися з досліджень О. Поном рева .

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

З везті, з вч сү, зám зк , з лишіти, зáкрутк .

Б. Перегляньте експрес-урок «Що озн ч є н *руку ковіньк* ?» і перека жіть його.

Що означає *на руку ковінька*?

7.

1. Прочитайте уривок із твору й виконайте завдання¹.

— І хто н р яв н м бр ти невістку з тих б г тирів? — крикнул К йд ших . — Лучче було взяти циг нку, ніж б г чку з порожньою скринєю.

— Я в шого син не силув л мене бр ти; я до в с з хлібом із сіллю не ходил , порогів в ших не оббив л . Ви с мі до мене прийшли, — ск з л Мотря трохи тихішим голосом, остеріг ючись свекр .

Ст рий К йд ш розсердився н невістку й поч в н неї грим ти.

— Мотре! Коли ти н ш , то слух й м тері т роби діло. Не сьогодні ж до н с привезен . Н ш хліб їси, н м і роби, як ні, то ми тебе й попросимо слух ти.

— Хіб ж я дурно їм в ш хліб? Од р нку до вечор й рук не покл д ю...

— А ти хотіл згорнути руки т й сидіти? Чого це ти розходил ся? Т я тобі не подивлюся в зуби! — крикнув К йд ш, і його темні очі з блищ ли: він з м хнувся н Мотрю рукою.

— Т ту, у Мотрі є чоловік, — ск з в понуро К рпо. — Ви не дуже н неї м х йте кул к ми. К йд ш сп хнув полум'ям.

— А ти чого оступ ешся з своєю жінкою? — крикнув він н К рп . — Коли хочеш, то я тобі нос втру.

— Б не втрете! Я вже не м ленький, — одруб в К рпо.

Бліде б тькове лице ст ло жовте, нен че віск (І. Нечуй-Левицький).

А. Б зилевич. Ілюстрація до повісті
І. Нечуя-Левицького «К йд шев сім'я»

А. Знайдіть фразеологізми й випишіть їх у зошит.

Б. Яку роль виконують фразеологізми в цьому тексті? (Усно).

2. Випишіть у першу колонку фразеологічні синоніми, в другу — фразеологічні антоніми. Складіть невеликий текст про шкільне життя (п'ять–сім речень), увівши в нього по дві–три фразеологізми з кожної колонки.

Прод в ти зуби, бистрий н розум, смішки спр вляти, пройти крізь сито й решето, тум н вісімн дцятий, з водити хихоньки т х хоньки, поп сти в п вутину, ск лити зуби, вискочити н сухе, вибілюв ти зуби, м ло ще п сок з'їсти.

¹ Тут і ділі в сп рених п р гр ф х передб чено дві домашні вправи (по одній для кожного уроку).

§ 11–12. УТВЕРЖДЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. ЕСЕ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте SMS-повідомлення й виконайте завдання.

- Ти стил писати суржиком? Це мов Вірки Сердючки!
- Який зв'язок між моїм повідомленням і Віркою Сердючкою?
- А ось який! Ти пишеш: «Жди мене біля спортзалу». Жд ти — російське слово!
- А як тоді бути із тими новитим Симоненком: «У хмельні смеркнення мавки чорноброві ждтимуть твоєї ніжності й любові»?
- Овв! Викрутил ся. 🤪

А. Доберіть до слів *жд ти* спільнокореневі слова.

Б. Що допомогло дівчині спростувати звинувачення у використанні суржику?

Значення стину лексичного фонду української мови становить спільнослов'янський лексикон (із праслов'янської мови); це невідношений до української лексики, її ядро: *мати, око, кін, молоко, воля; хитрий, глухий; орати, сидіти, учити, уміти; один, сто; вш, там, куди; ні, про те* і т. ін. Більшість цих слів (слів із тим коренем) збереглася в усіх слов'янських мовах, тому хибним є піддавати сумніву їхню «літературність» і «нормативність» в українській мові лише через наявність їх у російській, польській чи інших мовах. Отже, «не бійтесь зглядати у словник», щоб з'ясувати про вомірність уживання того чи того слова в мові.

Як слово небуває офіційного статусу в мові (тобто потрапляє до неформального словника), з якими критеріями? Лексикографі зв'язують передусім поширення слів в різних регіонах України, частотність використання в усному й писемному мовленні, відповідність звуковим і граматичним законам мови. Також вживим є використання нових слів (неологізмів) у художніх творах визначними майстрами кращого письменства. Як ви думаете, яке слово швидше потрапить до словника: *смолити* чи *сторітелінг*? Звичайно ж, *смолити*, бо воно і звучить органічно, і має «прозоре» значення (корінь *смол*), і широко вживається в сучасній мові.

Треба зв'язати те, що вимоги до промірності вживання слів в усному й писемному мовленні різні: якщо слово змаркуванням розмовної мови можна використовувати в усному мовленні, то наявність їх у книжних стилях є порушенням лексичної норми. Розмовні й просторічні елементи *шпани, брехати, чимчикувати, писок, бляха* й под. допустимі в розмовному стилі, але ніяк не в офіційно-діловому й науковому.

Як бути з неологізмами, яких досі немає в словниках, проте їх триває з'являтися широко використовують у живому мовленні: *ватик, гуглити, блутиз (блютиз), інсайдери, уподобай (лайк), себчик (селфі), покликання (посилання)*? Відсутність цих нових слів зумовлена тим, що перший неформальний словник технічно «не встиг узконовати» їх у своєму реєстрі, вже живе слово значно швидше «приспосовується» в мові, ніж писемне. Якщо виникнуть вагани щодо промірності використання незвичних слів їхнього написання (*Ютуб* чи *Ютьюб*; *блутиз*, *блютиз* чи *блютус*?), шукайте відповіді в різних

ресурс х у мережі Інтернет: блог професор Олекс ндр Поном рев (bbc.com/ukrainian/topics/ponomaryv), «Укр їнський лінгвістичний порт л» (lcorp.ulif.org.ua), «OnlineCorrector» (onlinecorrector.com.ua) т ін.

2. Зн йдіть у мережі Інтернет інформ цію про неологізми *поклик'ння* (посил'ння), *онл'йн* (н живо), *з стосунок* (дод ток), *сєбчик* (селфі). Н пишть комент рі щодо пр вомірності чи непр вомірності вжив'ння кожного з цих слів в усному й писемному мовленні.

3. Висловте свої міркув'ння щодо укр їнських в рі нтів нглійського слов *like*, яке вико-
ристовують у соці льних мереж х і в SMS-повідомленнях.

Like () — уподоб'йк, любчик, ф'йник, уподоб'ння, вподобк, вподоб, цяця (диз-
л'йк — бек), любо, плюсики, добре, добрик, подобк, тиць, ф'йно, згод, любик, втішк, здоб.

4. Скл діть тлумачний словник неб ж них з позичень «Свої не гірші з морян» (*десять-
п'ятн дцять слів*).

5. Опр цуйте м тері л про особливості н пис'ння есе.

Есе (фр. *essai* — спроб, н рис) — прозовий твір, у якому втор висловлює свої міркув'ння з приводу суперечливого, неоднозн чного пит'ння щодо проблеми, не претендуючи н ви-
черпне висвітлення теми.

В есе треб створити ефект розмови, легке спілкув'ння з чит'чем. Тут нем є виг'д них героїв і сюжету, що вл стиві оповід'нню. Ви можете інформув'ти про події (не перек зу-
в'ти їх), інтерпретув'ти їх, висловлюючи свої пояснення й перекон'ння. Есе може бути про
що з вгодно, тут головне — висловити своє «Я», думки, емоції, ст'влення до подій т людей.
І головне — не бійтеся бути суб'єктивними, дже скільки людей, стільки й думок, як пис'в
В. Симоненко: «Ми — не безліч ст'нд ртних “Я”, безліч всесвітів різних».

Будов : вступ — основн ч'стин — висновок.

Стиль мовлення: публіцистичний бо художній.

Види есе: вільне т'форм льне¹ есе.

Вид есе	К-сть слів	Час для написання	Особливості
Вільне	50–70 (0,5 с.)	10–15 хв	вільн'форм й стиль викл'ду, до- вільн'структур, н'явність пози- ції втор
Формальне	100–200 (1–2 с.)	20–45 хв	дотрим'ння структури тексту (тез, р'гументи, прикл'ди, оці- нюв'льні судження, висновок), стислість, ясність, внутрішня ло- г'ік

Отже, у форм льному есе, н відміну від вільного, передусім в'жливо подб'ти про форму:
структуру, послідовність викл'ду, чіткість.

¹ *Формальне* — обумовлене формою.

6. Прочитайте дві тексти й визначте в них ознаки вільного та формального есе.

I. Життя з тих простих речей складається. З молоді кртоплі, н приклад. З кртоплі з тоненькою шкіркою, яку треба зчищати гострим кінчиком нож. Кртоплі, що пирскається соком т к, що ж крутить у носі. Кртоплі, що злиш є н пучок х коричневих плями. Зв'язано цілою, присипаною зеленню та сіллю. Кртоплі, як у дитинстві. Коли дні тривали т к довго, що кожен із них був з вдовжки в сповнене пригодам леньке життя (А. Акуленко).

II. Добре мені, що мій пес не прив'язаний. Мені легко від того, що моя любов і хрч не примушують його бути прикованим у тісному дворі й мрити волею. Перед ним відчинені ворота та двері, однак він мене жодного разу не покинув, не зрадив. Навіть у виснажливих мандрівках, у спеку й негоду невідступно стереже від нападників і смоту.

Добре мені, що в хаті немає клітки із ґраткою, котре нудилося б неволею з дрібку крихт із мого столу. Зате я радий, якщо до вікна прилітє синичка поклювати шматочок сліп'яченого дротину. Поки вона їсть, мені здається, що синичка любить мене й ту любов розносить, звеличує понаколишніх просторів.

І коли біля мене ластиться пес, і коли безбоязно прилітє синиця, я мимохіть починаю відчувати, що мої незримі зв'язки з ними надійніші, ніж грати, якими силоміць тримаю коло серця тих милих створінь, котрих собі вподобав. Думаю, що силі зліз дуже поспішає сили душі, але достеменно я цього не знаю, бо мій пес не прив'язаний, ґраток не сидить у клітці. Тому й добре мені (З. В. Думанським).

7. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

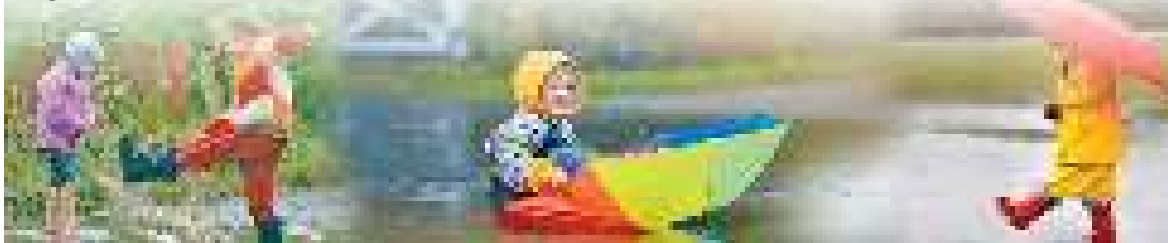
Зрозуміло, що всі слова придумали конкретні люди протягом тисячоліть, проте сьогодні вторство абсолютної більшості з них уст новити неможливо. Однак є такі, що зберегли імен своїх «батьків», серед них: мрія, байдужість, зважання, темрява, пестливий, привабливий, потужний (дрма тург Михайло Стрицький); відбивник (волейбол), копаний м'яч (футбол), велосипед (велоспорт), гравець (хокей) (професор, автор підручників з фізичного виховання Іван Боберський); провесня, промінь (поетеса Леся Українка); мистецтво, переможець, променистий, палкий, нестям (перша жінка-кандидат Олена Пчілка); отвір, свідоцтво, чинник, привид (письменник Іван Франко); бистроплин, зшовковитися, яблуновоцвітно (поет Павло Тичина); самосвідомість, світогляд (прозаїк Іван Нечуй-Левицький); бджолиність, сніговерть, знедуховніти (прозаїк Олесь Гончар).

A. Запишіть слова у дві колонки: 1) ті, що стосуються глибокоживими й потріпали до словника; 2) ті, що залишилися індивідуально-вторськими.

B. Яке індивідуально-вторське слово, на вашу думку, зслуговує те, щоб стати глибокоживим ним? Висловіть свої міркування в письмовій формі (три-п'ять речень).

2. Напишіть формальне есе (до двох сторінок) на тему «З чого зіткнувся?».

§ 13–14. РИТОРИКА ЯК МИСТЕЦТВО. МОВЛЕННЄВА СИТУАЦІЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й дайте відповіді на запитання.

Батько веде п'ятирічного сина до сестрички. Перед ними кілька людей.

Тато Олег. Не лізь у калюжу, бо змочиш ноги! І що тоді буде?! Зхворієш! Стій! Стій, кажу!

Тато Андрія. Калюжу краще обійти, щоб ноги залишилися сухими й тобі комфортно було весь день бігати за сестричкою.

А. Чий тато, на вашу думку, виявився більш переконливим?

Б. Чому психологи радять рідше вживати з перелічених **не** в спілкуванні з людьми, особливо з дітьми?

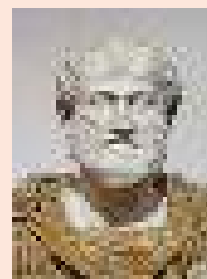
Термін «риторик» походить від давньогрецького словосполучення *оратор* і означає «теорія ораторського мистецтва, наука про сномовство». Риторик виник в Стародавній Греції дві з половиною тисячі років тому з єдиним призначенням — впливати на розум і волю громадян з допомогою засобів живого слова, щоб захистити їх.

Риторика — наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей. Риторика вивчає методику творення тексту, визначає його будову, найдоцільнішу для зрозумілого й аргументованого викладу думок. Залежно від того, що говорити й кому, риторика відповідає на запитання, як говорити, для чого й де.

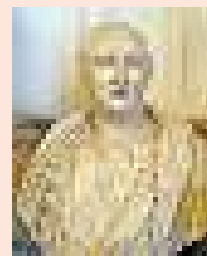
Якщо давньогрецький філософ Арістотель (IV ст. до н. е.) уважав риторику **мистецтвом переконання**, то римський ритор Квінтіліан (I ст. н. е.) — **мистецтвом говорити витончено**. Отже, **звідання риторики** — переконання аудиторії, краще, вишуканість і витонченість вираження думок. **Предмет риторики** — публічний виступ у процесі комунікації.

Риторика — це не тільки наука, а й **мистецтво**. У Стародавній Греції калісломовство розглядали як мистецтво, де античні мислителі ототожнювали риторику з живописом, скульптурою та навіть архітектурою. А найбільше паралелей проводили між риторикою, поезією та калісломовським мистецтвом.

Давньоримський оратор і філософ Цицерон (I ст. до н. е.) навчався майстерності калісломовити в найкращих калісломовців Стародавнього Риму й у своїх публічних промовах використовував суто калісломовські прийоми. Калісломовство належить до духовної сфери життя. Тим самим, як поезія чи театр, ораторське мистецтво — це створення духовних цінностей. Поет, калісломов та оратор вирізняються розвинутим чуттям мови, високою культурою мовлення.

Арістотель

Цицерон

Здвигати люди, які володіли мистецтвом красномовства (ритори, оратори), відіграли в житті живучу роль у суспільному житті. У сучасному суспільно-політичному й культурному житті успішні люди не байдужі до того, *про що* вони говорять і *як* вони це роблять. Отже, вивчення риторики в школі як навчальної дисципліни з класу підвигу успішної діяльності молоді людини в майбутньому. Людині, яка володіє риторичними прийомами, обізнана в ораторському мистецтві, значно легше переконати своїх друзів і колег, тому саме така особистість більш конкурентоспроможна на ринку праці й швидше досягає успіху. Недарма Неполонський каже: «Хто не вміє говорити, краще не робить».

Спілкування між людьми відбувається в різних ситуаціях. Є такі ситуації, що не передбачають спілкування. Наприклад, ви відчули протяг. Що ви зробите? Устелете, підійдете до вікна й зачините його. Ця ситуація не вимагає комунікації з кимось. Якщо ж ви з якихось причин не можете зачинити вікно, то будете вимушені попросити когось це зробити — у такому разі з невольничеської ситуації створюється мовленнєва. Отже, **мовленнєва ситуація** — це **збіг обставин, що спонукають до мовлення**. Але мовленнєву ситуацію не потрібно сприймати лише як сукупність зовнішніх обставин, з яких відбувається спілкування. Ситуація — це події минулого, про які згадує людина, і інші внутрішні переживання, якими ми хочемо поділитися із співрозмовником, і різні побутові чи виробничі питання, які ми бажемо обговорити. Тобто до поняття «мовленнєва ситуація», крім обставин, належить ще й ті фактори, як: а) *стосунки* між співрозмовниками; б) *їхні міри*; в) безпосередня *релізція* самого спілкування, під час якого можуть виникнути нові стимули для говоріння.

У мовленнєвій ситуації є щонайменше дві суб'єкти: дресуєнт дресуєнт. Спілкування можливе за наявності дресуєнта, дресуєнта, мети й теми мовленнєвої діяльності. **Адресат** — людина, до якої звернена мова. **Адресант** — ініціатор діалогу, він задає тон розмови, визначає темп і тематику спілкування. Адресант спрямовує бесіду й регулює її чотири сторони. Схематично формулу мовленнєвої діяльності можна зобразити так: *хто — кому — чому — про що — де — коли*.

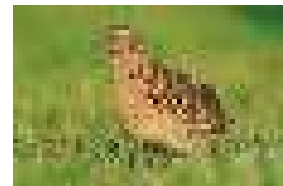
Отже, **елементи мовленнєвої ситуації** є:

- 1) дресуєнт (мовець);
- 2) дресуєнт (слухач, аудиторія);
- 3) предмет мовлення;
- 4) умови успішного спілкування.

Прикладом мовленнєвої ситуації може бути урок у школі. Адресантом (ініціатором) звичайно є вчитель; слухачами (аудиторією) є учні класу. Предметом мовлення може бути перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, тренування, дискусія, розповідь учителя, виступи учнів тощо. Умови успішного спілкування є відкритість, налаштованість на діалог, добрий тон, етикет, жести, контроль емоцій, вміння бути уважним слухачем і цікавим співрозмовником тощо. Для того щоб ефективно відбувся акт комунікації, треба передз'ясувати, які особливості має дресуєнт (ступінь знайомства з вами, вік, соціальний статус, риси характеру тощо), визначити предмет спілкування (про що буде йти мова) і продумати, якими засобами ви будете впливати на цього співрозмовника, щоб досягти поставленої мети (умови успішного спілкування).

2. Потренуйтеся читати чистомовки¹, чітко їх артикулюючи.

- Бибин біб розцвів у дощ — буде біб у борщ.
- Невеличк перепелічк під полукіпком розпідпідьомк лсь.

¹ Чистомовку, на відміну від скоромовки, треба читати не швидко, «чисто», тобто слова промовляти чітко, звучно, виділяючи ті, на які падає логічний наголос.

Полукіпок, - , ч. 30 снопів скошеного бо ж того хліб , скл дених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху.

Підпадьюмкувати, -ує, недок. Вид в ти своєрідні уривч сті звуки (про перепелів).

3. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

I. Легенд розповідє, що Сперт знав л порзки в другій Месенській війні й попросил в Афин допомоги. Афини послали Тиртея. Коли кривий шкільний учитель Тиртей ледве зійшов з колісниць, спертніці зовсім знепали духом: не ткої допомоги чекали. Але якст в Тиртей промовляти своїми піснями до спертніців, то вони вщент розгромили ворог.

II. Інш легенд т кож н гдує, яку роль відігравло живе слово в Стродвній Греції. У війні із сусідкою Мегрою Афини втратили острів Слмін. Не змігши повернути острів, фінняни зборонили н віть згдувати про нього підстрхом смерті. Тоді молодий Солон (мйбутній «бтько» фінської демократії) склав елегії — сто вишуканих віршів про острів і, прикинувшись божевільним, прочитав їх н площі перед н родом. Соромно стало фіннян — і вони призначили Солон в т жком воїнів, відвоювали острів, потім його відсудили.

III. Чотирнадцять років безперервно пнував Перикл в Афин х — і цим він, видатний оратор, значною мірою зводчув в силі впливу свого могутнього слова. Про це, н приклад, свідчить «Ндгробне слово», виголошене ним підчас поховання фінян, які загинули в перший рік Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н. е.). Він промовляв перед мтерями т вдовми згиблих — винуватець смерті їхніх близьких. Перикл говорив про птріотичні почуття фінських громадян, які захищють свою свободу й незалежність, свій демократичний лад, н голошував в н етичному значенні демократичної владди. Промов пробудив ентузізм у н роду т к, що мтері т вдови урочисто несли Перикл по місту, обсипали квітми, із захопленням цілували його одяг (*О. Когут*).

A. Про яку роль живого слова йдеться в текстах?

B. Розкажіть про риторичне мистецтво впливу н людей, використавши одну з цих історій н підтвердження в цих думках (*сім-дев'ять речень; усний твір з елементами перекладу*).

4. Прочитайте інтерв'ю й виконайте завдання.

Культура — дзеркало, у якому нація може побачити саму себе
(З ексклюзивного інтерв'ю І. Млкович «Укрїнському інтересу»)

— **Як Ви оцінюєте місце української поезії у світовому художньому середовищі? Наскільки ми як нація даємо якісний продукт світові?**

— Думаю, що окресує укрїнської літератури — її поезія. Якби укрїнську мову знали хоч б н рівні польської, то вона звучала б у світі н б г то в гоміше. Адже в н с одні з найкращих європейських поетичних шкіл.

— **У ці дні у Львові відкривається «Форум видавців». Що повезе «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» до Львова, які новинки презентує?**

— Уже 24 роки Львівський форум — це справжній укрїнський книжковий Великдень. Кожен «випис» до нього свої щонайкращі книжкові «псочки». З появою «Книжкового Арсеналу» у Києві, який за останні кілька років розвинувся досить потужно, уже є дві ткі Великодні. І всі укрїнські видавці н м г ються більшість своїх новинок презентувати с менцих двох книжкових великих форумах. Ми щороку видаємо не менше 20 книжок. Це, можливо, не т к б г то, але це с мій ритм і темп. Адже я особисто причетний до виходу у світ усіх книжок: я все вичитую, працюю з авторами, з художниками й дизайнерами присутніми при друкуванні чи не всіх перших накладів кольорових книжок. Я поєдную в собі 6–7 «видничих іпостей» (*сміється*), я не просто «святковий директор».

— Свої твори «закинули», не пишете тепер? Чи буде книжка нових поезій Івана Малковича?

— Шевченківську премію я отримав з книжку, як називається «Подорожник з новими віршиками», де, як видно з назви, є й нові поезії. Учорашній друкований не четвертий вид цієї книжки.

— Як ви оцінюєте стан українського книговидавництва? Наскільки українці стали читати українською?

— У зв'язку з російсько-українською війною в Україні з'являється менше російських книжок, і це дуже позитивно відобразилося на українському книжковому ринку. Люди більше купують українські книжки, що є вітчизняним видом економічного приросту, отже, вони вже можуть видати не тільки дитячі книжки чи художню літературу. Зрештою, краще почати видавати економічну, природничу літературу, книжки з інженерії.

— Ви перед інтерв'ю згадали про крадіжки, що Росія краде нашу територію та історію. Востаннє вона намагалася «вкрасти» Анну Ярославну, яка мовби стала раптом російською княжною. Чому росіяни постійно намагаються пограбувати нас?

— Немає бути байдуже, що вони думають про нас. Вживо, щоб українці знали більше про самих себе й не користувалися російськими джерелами. Тому я й видаю, наприклад, «Українську поетичну енциклопедію», щоб дати інформацію про наших світоців поезії. Адже українці знають, наприклад, як загинув Лорк, П'єр Неруд чи Єсенін з Маяковським, але зовсім не знають про такі героїчні постаті, як Михайло Драгоманов чи Олег Ольжич.

— Під час промови на врученні Шевченківської премії Ви сказали, що хотіли б дожити до того часу, коли про Т. Шевченка в школі розповідали б не як про кріпака, а як про успішну та талановиту людину. Цікавий, нетрадиційний погляд на Кобзаря.

— Після цієї промови чимало людей пропонувало видати її великими накладом до 1 вересня й роздати по школах, готові були фінансувати її видання. Але було незручно жтк себе «доносити людям». У промові, як мені здавалося, якраз про якісь цілком зрозумілі речі, вони були сприйняті суспільством якимось по-іншому — кілька сотень тисяч переглядів у соцмережах. Тобто промови прозвучали — хто хотів, той почув.

Для мене Т. Шевченко — це історія успіху, не історія поразки. Дитина, якраз втрачає батьків і хоче навчитися ще краще мовити, постійно шукає вчителя. Звідки таке прагнення? Він просто світиться талантом і досяг успіху.

— У цій промові Ви також згадували про Черчілля. Коли хотіли урізати бюджет на культуру під час війни, він сказав: «А що ж ми тоді будемо захищати?» Ви говорите, що нашим урядовцям далеко до Черчілля. Що маєте на увазі?

— Культура — дзеркало, у якому не тільки може побачити сам себе. Може показати це дзеркало світові, вже тільки через культуру ми стаємо відомі, улюблені. Що світ може любити Україну? Що він знає про Україну? А якщо люди знають, що тут жив чи живе улюблений письменник, режисер, художник, тоді не знають, любитимуть і вважатимуть з своїх.

— Наш сайт 13 серпня ініціював запровадження свята української пісні. На весь світ у космосі Павло Попович заспівав «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю». Під час цього польоту було вперше встановлено прямий відео- та радіозв'язок із Землею, і всі, хто слухав, чули українську пісню. Як Вам така ініціатива?

— Ми ніколи не знаємо своїх спонук життєвих, і часом вони бувають дитячими. В одному зі спогадів Сергій Корольов згадував, що він з дитинства любив пісню «Дивлюсь я на небо

т й думку г д ю». Оце його спонук — полетіти в небо. Попович зн в, що це улюблен пісня Корольов , і з спів в її в космосі, щоб укр їнськ пісня пролун л н цілий Усесвіт.

Н ш держ в приділяє дуже м ло ув ги н уці, космічним технологіям, хоч ми все ще в десятиці космічних держ в, у н с е т л новиті вчені, ле все з неп д є. Дум ю, що сил держ - ви у тому, н стільки щедро вон вкл д є кошти в н уку, в освіту.

— **Що, на Вашу думку, є «Український інтерес»?**

— «Укр їнський інтерес» — це, зокрем , створення умов, щоб укр їнці через книжки т фільми м ли змогу глибше пізн ти свої корені й діст ли мотив цію рух тися вперед. Тобто д ти розгін внутрішньому ресурсів, який би не пр цюв в н інші економіки, ст в вдвигоном н шої економіки, культури, зн чить, н шої сили — укр їнської сили (Ю. Горб нь, І. Собор).

А. Визн чте елементи мовленнєвої ситу ції: 1) дрес т ; 2) дрес нт ; 3) предмет мовлен- ня; 4) умови успішного спілкув ння.

Б. Визн чте н йбільш цік вий т переконливий фр гмент в інтерв'ю. Обґрунтуйте свій вибір.

5. Розігр йте одну з мовленнєвих ситу цій у формі ді логу (бо полілогу).

Мовленнєві ситу ції

1. В м треб підійти й позн йомитися з телеведучою ТСН Аллою М зур — членом комісії, як вибир є т л новиту молодь н курси журн лістики. Зн йдїть тему для розмови (до 2 хв) і спр вте н телеведучу добре вр ження.

2. В шї б тьки к тегорично проти т туюв ння, ви дуже хо- чете вик рбув ти н своєму плечі м люнок. Зн йдїть т кі слов , би перекон ти б тьків, що в т туюв нні нем є нічого стр шно- го (роль б тьків м ють викон ти противники т туюв ння з в - шого кл су).

Алл М зур

6. Перегляньте короткий виступ суч сної письменниці Окс ни З бужко «Не бійтеся говори- ти укр їнською» (2 хв 1 с) і викон йте з вд ння.

Оксана Забужко: «Не бійтеся говорити українською»

А. Визн чте елементи мовленнєвої ситу ції: 1) дрес т ; 2) дрес нт ; 3) предмет мовлення; 4) умови успішного спілку- в ння.

Б. Який момент у виступі О. З бужко вид вся в м н йбільш переконливим? Обґрунтуйте свою думку.

Окс н З бужко

7. 1. Скл діть текст (одн сторінк) з ситу цією.

Ви вип дково ст ли свідком того, що в ш молодший бр т курить зі своїм другом-однокл сником. Розк жіть йому про ко- ристь здорового способу життя. Проілюструйте свою розповідь прикл дом із життя успішної публічної людини.

2. Н пишїть есе, узявши з тему слов І. М лкович : «Т. Шевченко — це історія успіху, не історія пор зки».

§ 15–16. ОСОБИСТІСТЬ МОВЦЯ. ВИМОГИ ДО ОРАТОРА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Розгляньте світлини й виконайте завдання.

- А. Що таке поза, міміка й жести?
- Б. Що означають поза, міміка й жести на цих світлинах?
- В. Нділіть кожну людину з цих світлин тими характеристиками: *сконцентрована, сумна, невпевненість, зухвалість, шок*. Якщо якась із характеристик не підходить до жодної світлини, то зпропонуйте свій варіант.

Особливості мовця

Не кожен розумний, освічений людина, яка вміє вести розмову у вузькому колі, може бути оратором для широкої публіки. Оратором можуть бути властиві особливі риси: *чужорівність, артистизм, впевненість у собі, щирість, обізнаність, об'єктивність і доброзичливість*.

Чужорівність. Без сумніву, слухачи привабливу людину не тільки цікавіше й приємніше, ніж неприємну. І тут йдеться не тільки про зовнішність, скільки про поведінку та відчуження людини: усмішка, відкритість, випромінювання доброти тощо. Хоч зовнішність теж має значення в сприйнятті людини: зчіска, одяг, взуття, охайність, загальний стиль.

Артистизм. Успіх виступу залежить не тільки від його змісту, а й від того, як говорить оратор. Інтонція, жести й міміка — складники успіху будь-якого артиста. Згідно з дослідженнями науковців, довіра слухачів до оратора залежить на 60–70 % від його пози, міміки й жестів, на 20–30 % — від інтонації й лише на 7–10 % — від його слів. Отже, щоб виступ був успішним, його треба перетворити на своєрідну виставу.

Упевненість у собі. Люди завжди тягнуться до сильних і впевнених у собі особистостей, цікавляться життям успішних людей. А слухачі не турбуються успішними не стають. До невпевненого оратора аудиторія втрачає будь-який інтерес.

Щирість. Саме ця риса співрозмовника найбільше приваблює, зі щирими людьми комфортно спілкуватися, їм більше довіряють.

Обізнаність. Детальне знання предмету розмови допоможе ораторові бути впевненим. Обізнаних людей сприймають як живу енциклопедію, що додає їм авторитету й не може не викликати захоплення й неперервного інтересу в слухачів.

Об'єктивність. Суб'єктивні оцінки й упередженість можуть роздратовувати слухачів і навіть відштовхувати. А об'єктивність, навпаки, викликає в аудиторії довіру й серйозне сприйняття.

Доброзичливість. Окресом будь-якого виступу є доброзичлива атмосфера, яку створює оратор. Доброзичливість сприяє налагодженню міцного контакту з аудиторією.

Риси хорошого співрозмовника

Хороший співрозмовник повинен уміти слухати, виявляти інтерес до того, з ким спілкується, звертатися на ім'я, до широкої аудиторії використовувати етикетні формули *Дорогі друзі! Шановні колеги!* тощо, у кожного присутні себе вище за слухачів, спілкуватися з ними їхньою мовою, звичаї та вікові особливості, соціальний статус, рівень освіти тощо.

Вимоги до мовлення оратора

1. *Точність формулювань.* Використання слів відповідно до їхніх мовних значень. Ця якість виробляє в людини звичку називати речі своїми іменами.

2. *Стислість і небагатослівність.* Ця риса формує вміння говорити по суті, сконцентровано.

3. *Доцільність.* Треба виховувати як мету мовлення, так і умови спілкування: час, місце, склад слухачів, тему розмови тощо. Ця комунікативна якість шліфує мовне чуття суб'єкта, допомагає ефективно керувати поведінкою аудиторії.

4. *Доступність і зрозумілість.* Якщо викладач для аудиторії недоступний, то він — неприйнятний.

5. *Вирозумілість.* Вживаний не тільки зміст, а й емоційність мовлення, укладені в слова переживання мовця.

6. *Своєрідність та оригінальність.* Кожен оратор має свою мовну виразність, через що його цікаво слухати.

7. *Краса мовлення.* Бездоганне мовлення викликає в слухачів естетичне задоволення. Краса мовлення створюється за допомогою лексики, синтаксису, вимови, ритму.

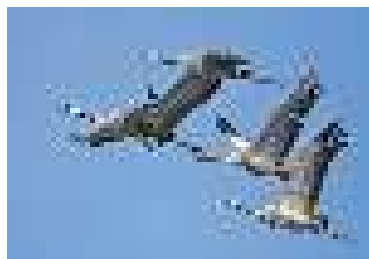
Комунікативний стан мовця

Залежно від теми й мети виступу, оратор формує відповідний комплект якостей, за допомогою яких можна йти ще донести інформацію до аудиторії. Якщо це не уклад доповіді, то яскраві емоції, надмірні рухи — не доречні. Якщо ж темою виступу, скажімо, «Подорож востанок Європою», то емоційний градус вшодь поведінки буде значно вищим, дже не вряда чи вдстяться цікаво розповісти про несподівані ситуації, які можуть виникнути в країнах з різним менталітетом, пов'язані з побутом під час подорожі, якщо робити це беземоційно. Але якою б не була тема вшого виступу, завжди треба контролювати свій емоційний стан, «фільтрувати» мовлення, не переходити «червоних ліній» у спілкуванні з аудиторією — від захвату до панічтств. Добре те, що в міру.

Успішність воголошення публічного виступу залежить від структури доповіді, її змістового наповнення, вдало обраних прикладів, наочних зобразів, що передбачають ретельну підготовку оратора до виступу перед аудиторією, про що йтиметься в наступних параграфах.

2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- Лі-лі-лі — відлетіли журавлі.
- Ли-ли-ли — дні осінні прийшли.
- Ло-ло-ло — вже все снігом змело.
- Ни-ни-ни — будемо жити до весни.
- Ж-ж-ж — ми побачили вужа.
- Жу-жу-жу — на гілявині ходжу.
- Жі-жі-жі — гострі ножі.
- Жи-жи-жи — мені допоможи.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Актор Джозеф Джеферсон сказав: «Один річ — виголосити яскраву промову, і зовсім інша — виголосити її яскраво».

Передусім вживайте чітку *артикуляцію*, адже не врядайте виступати, якщо ви нечітко вимовляєте слова, гудосите, ковтаєте закінчення.

Другий важливий момент, який увірветься в цю промову, — це *логічний голос*, тобто виділення голосом потрібного слова чи фрази. Без логічних голосів виступ стає монотонним, у вас слідок чого слухачі почнуть утримуватися від інтересу. Отже, щоб аудиторія не заснула під час вашої промови, розвивайте мелодику свого мовлення, роблячи логічні голоси й не допускаючи монотонності.

Не менш важливими для спірвжнього оратора є *п'язи*, точніше — вміння робити їх вчасно. Вони допоможуть виголосити вживий думці, дають можливість слухачам зосередитися в цій промові. Але не зловживайте ними, інакше мовлення сповільниться. У романі С. Моем «Театр» відомий режисер виступав в театрі, як починати шлях на сцені: «Не робіть п'яз, якщо в них немає особливої потреби. Але якщо вже зробили п'яз, то тримайте її, скільки зможеш. І тоді публіка буде біля твоїх ніг».

А. Наведіть приклади з власного життя, коли артикуляція, логічний голос чи п'яз ускладнювали сприйняття, бо, напевно, сприяли якнайкращому розумінню почутого.

Б. Прочитайте той самий текст перший раз без п'яз, другий — з п'язами в позначених місцях (тривалість п'язука зазначена в дужках). Порівняйте сприйняття цих текстів і слух. Зробіть відповідні висновки.

Проджтоврів — це битва, і тільки бійці можуть виграти її. Немає не подобається ця обстановка, але не ми її створили й ми не можемо її змінити. Будьте мужніми, коли вступите в гру, що називається торгівлею. Якщо ви цього не зробите, то будете щоразу програвати. Ще ніколи той, хто боїться подвигу, не збив в гол. Підм'ятіть це. Той, хто м'ястерно вводить м'яч у гру, бо подивіться його для остачного удару, — це завжди хлопець, який іде до перемоги... з непорушною рішучістю в серці.	Проджтоврів — це битва, [3 с] і тільки бійці можуть виграти її. [2 с] Немає не подобається ця обстановка, але не ми її створили й ми не можемо її змінити. [2 с] Будьте мужніми, коли вступите в гру, що називається торгівлею. [2 с] Якщо ви цього не зробите, [3 с] то будете щоразу програвати. [2 с] Ще ніколи той, хто боїться подвигу, не збив в гол. [2 с] Підм'ятіть це. Той, хто м'ястерно вводить м'яч у гру, бо подивіться його для остачного удару, — це завжди хлопець, який іде до перемоги... [3 с] з непорушною рішучістю в серці.
--	--

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Не забувайте, що не варто дивлятися, тож дайте про *міміку*. Розповідати, чітко всім хітється (звичайно ж, якщо це доречно), не насплююється — вирозвашого обличчя має бути приємним.

Ще одне правило: *не читайте* текст, *ведіть бесіду* з людьми. Напочатку промови, якщо ви розгубилися, устанівте контакт з трьома приємними особами, які сидять у різних частинах залу (так званий прийом «трьох приємних обличч»). Розповідати, періодично переводьте погляд з одного «приємного обличчя» на друге, потім на третє. Розкажіть свою історію саме для них. Це допоможе безвідмовно. Повторюйте цей зоровий маршрут доти, доки не відчуєте впевненість у своїх силах, після чого починайте розпорошувати свою увагу по всій аудиторії. Вживо в цей момент сприймайте слухачів як друзів, тоді легше буде дивитися в очі кожному, що й сприятиме встановленню з ними контакту.

Одній жінці з день до виступу треба було потренуватися встановлювати зоровий контакт з аудиторією, але цього вечора нікого не було. Вона посиділа перед собою котиком і почала йому розповідати свою історію! Кіт був у захваті: стільки уваги!

Одним із засобів підвищення ефективності виступу є *жести*. Жести підсилюють слова, інформують, яку ви хочете донести до аудиторії. При цьому жести мають бути природними й ефективними. Вони допомагають не голосити не вживому моменті. З допомогою жестів ви можете висловити захоплення, гнів, нетерплячість, байдужість. Крім того, жест під час публіки може бути кращим за слова. Щодо жестів, то треба довіряти своїй інтуїції. Щоб удосконалити жести, вивчіть природні рухи своїх рук. Попросіть, щоб ваші друзі приховно зняли вас на камеру, потім перегляньте відео й проаналізуйте свої жести. Ви самі відчуєте, які жести — природні, які — невдалі, негарні. Після цього ви зможете відшліфувати їх і зробити більш вишуканими та професійними. Жести завжди мають бути простими й стриманими.

Кілька секретів, які варто знати.

1. Коли говорите своїм слухачам «подумайте», руку тримайте біля голови.
2. Відкрит долоня символізує відкритість, руки, стиснуті в кулак, — ворожість.
3. Простягнуті вперед руки приваблюють аудиторію, схрещені в грудях — відштовхують її.
4. Нейтральні жести — на рівні грудей: вони створюють відчуття сили, спокою та впевненості, дотики до свого волосся, обличчя й тіла, невіпущення, — вразження стурбованості й невпевненості.
5. Позбудьтеся дратівливих і непотрібних жестів, пам'ятаючи, що ці звички можуть лише посилитися під час публічних виступів. Наприклад, не потрібно стукати пальцями по столу, розчісувати бороду, перебирати волосся, терти лоб. Це може відволікати й дратувати аудиторію.

Вживу роль під час виступу відіграє *поза*. Завжди контролюйте свою позу: коли ходите аудиторією та коли стоїте. Спина має бути випрямлена, голову треба підняти. Коли виходите на сцену, ідіть впевнено. Випрямте шию, тримайте голову високо, щоб лінія підборіддя була горизонтальною, упиріться стопами в підлогу. Дихайте глибоко, щоб не відчувати браку кисню. Хай ваші пози будуть спокійними та гармонійними. Стежте за руками. Усе має бути пропущено, але спокійно й природно.

Виступаючи перед аудиторією, пам'ятайте про *рухи*. Не стійте як укоп ні в одному місці, але й швидко рухатися аудиторією теж не варто. Ваші рухи мають допомогти слухачам зрозуміти й сприйняти ваш виступ. Визначитися зі швидкістю ваших рухів допоможе спостереження за рухами відомих успішних політиків, артистів, науковців. Перегляньте відео з їхніми виступами й зробіть для себе відповідні висновки. Візьміть на озброєння ті рухи й темп, що вас надихають, невіпущення, — наповнюють енергією (З. К. Голобурдіно).

А. Стисло переказати текст (*усний переказ*).

Б. Розказати, про яку з цих вимог до хорошого мовця ви найменше дбаєте у своїх виступах, і чому в вас треба попрацювати, щоб удосконалити свої ораторські вміння (*усний твір*).

5. Розгляньте світлинку й виконайте завдання.

А. Визначте, хто більш активний у розмові, хто пасивний.

Б. Прокоментуйте міміку, жести й позу кожного учасника розмови.

6. Перек жть тексти про позу й рухи ор тор , ур хув вши вимоги до мовця, викл дені в теоретичній ч стині. Виступіть із цим м тері лом перед кл сом.

I. Поза оратора

Яку позу потрібно вибр ти під ч с виступу? Б г то хто, не м ючи досвіду публічних промов, під ч с виступу н м г ється з йняти якусь незвичну позу, яку ніколи не з йняв би у звичних обст вин х. Одні стоять струнко, не рух ючись, інші топчуться н місці, дехто хит - ється з боку в бік. Б г тьом поч тківцям зд ється, що їхні руки повирост ли до підлоги.

Положення тіл м є бути природним. Не треб стояти, широко розст вивши ноги бо, н - вп ки, виструнчившись. Виклик є подив промовець, який рівномірно хит ється, переносючи в гу тіл з однієї ноги н іншу. Не можн т кож стояти з ціпеніло, випнувши груди, ніби н м г ючись спр вити вр ження не биякої зн чущості своєї персони. Плечі трим йте прямо, не відтягуйте їх н з д, голову — рівно, не н хияючись уперед бо вбік.

Протягом виступу треб ч с від ч су змінюв ти н прям погляда, н чебто спрямовуючи туди свої слов .

Зн йдїть зручне й природне положення для рук. Одне з н й-зручніших — це коли руки вільно звис ють уздовж тіл . Або обі-прїться однією рукою н к федру, другу опустїть чи, зігнувши, трим йте н рівні попереку.

II. Рухи оратора

Вигляд ор тор , який трив лий ч с нерухомо стоїть з трибуною, стомлює удиторію, слух чї почин ють утр ч ти інтерес, їхня ув г посл блюється. Тому досвідчений ор тор декільк р зів змінює позу, особливо під ч с трив лої доповіді чи промови. Одн к не треб вп д ти в інші кр йнощі: якщо ор тор постійно змінює позу, скл д ється вр ження, що він не може зн йти собі місця.

Ді п зон рухів ор тор , який виступ є з трибуною, з звич й обмежений її розмір ми. Виступ без трибуни, коли публік б чить ор тор повністю, вим г є від нього особливих рухових н вичок. Потрібно відд в ти перев гу рух м уперед і н з д, не рух м убїк. Крок уперед у потрібний момент посилює зн чущість того чи іншого місця в промові, допом г є зосередити н ньому ув гу удиторії. Роблячи крок н з д, ор тор ніби д є можливість удиторії «відпочити», потім переводить її ув гу н інше місце в промові (*О. Козум*).

7. Підготуйте розповідь притчі (для виступу перед кл сом), ур хув вши вимоги до мовця, викл дені в теоретичній ч стині.

У Японії учень, перед тим як отрим ти дозвіл н н вч ння в мон стирі, м є особисто зустрітися з учителем. З тр дицією учитель повинен приготув ти ч й.

Якось обд ров ний т гідний ув ги учень прийшов до вчителя для т кої співбесіди. Коли вони сіли з стіл, юн к з н тхненням поч в розповід ти про свої т л нти й зн ння.

М йстер з пропонує в йому випити ч ю. Учень погодився й... без будь-якої п узи продовжив розповідь.

Р птом учень зляк но підскаочив, тому що ч й розлився н підлогу т йому н ноги. «Учителю, ч шк т к н повнен , що ч й ллється через кр й!» — з крич в він.

Учитель тим ч сом продовжує в лити ч й, і г ряч рідин розтік л ся по столу й підлозі. «Ти робиш т к с мо, — відповів учитель. — Будь л ск , іди й поверт йся тоді, коли відчуєш більшу потребу в моєму н вч нні» (*Притч*).

2. Н пишїть вільне есе (до однієї сторінки) н тему «Прекр сн мить життя».

§ 17–18. КОНТАКТ З АУДИТОРІЄЮ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Розгляньте світлину й виконуйте завдання.

- А.** Охарактеризуйте вираз обличчя різних представників аудиторії.
- Б.** Поміркуйте, за які якості Сергієві Притулі як телеведучому присуджено премію «Телетріумф» у 2016 р.

Саме з рідної аудиторії виниклий розвиток риторичного мистецтва. Слухачі були різні: з соціальним статусом, статтю, освітою, віком, мораллю, нахилами й уподобаннями, з внутрішньою та зовнішньою готовністю слухати чи ні, сприймати чи ігнорувати оратора. Вивчення цих особливостей дає можливість ораторові **моделювати аудиторію**: про що говорити, як довго це робити, як вести розмову тощо. Оратор має завжди пам'ятати: слухачі — це його судді, тому постійним його завданням має бути намагання досягти переваги над ними. Оратор має контролювати аудиторію, зв'язуючи нею, як вон його слухає.

Види й цілі слухання

Слухання — вид словесної комунікації, метод розкодування й сприйняття інформації.

Саме слухання є першочергове значення в спілкуванні між людьми. Навчені констатують, що протягом дня 9 % часу ми пишемо, 16 % — читаємо, 30 % — говоримо й 45 % — слухаємо (точніше — мовимо й слухаємо). Власність слухати притаманна не всім людям. Поняття «слухати» і «чути» суттєво відрізняються. *Слухати* означає «напружувати органи слуху», *чути* — «напружувати мозок, концентруючи увагу на словах мовця». Саме тому можна слухати, але не чути, оскільки свідомість у цей час зайнята іншими проблемами, думками, інформацією. Крім того, багато людей чують лише те, що хочуть почути. Тому промовець має враховувати, що його інформацію можуть сприймати суб'єктивно. Ефективне слухання передбачає активне розуміння слів і почуттів мовця, зосередження на обговорюваній проблемі.

Зв'язуючи поведінку слухачів, розрізняють чотири **види слухання**:

- **слухання з радістю** — це слухання музики, трансляцій спортивних матчів, вистав тощо, розмови на дружніх вечірках, творчі дискусії (інтелектуальні чи інші користь від такого слухання не є головною);
- **уважливе слухання** передбачає сприйняття лекцій, новин, повідомлень, інструкцій з певних проблем з метою розуміння й запам'ятовування;
- **критичне слухання** виникає внаслідок невпевненості в достовірності інформації, її тенденційності й однобічності; критично слухають людину, чиї погляди відверто неприйнятні;
- **емпатичне слухання** (англ. *empathy* — співчуття, переживання) передбачає, що учасник спілкування приділяє більше уваги читанню почуттів, ніж слів; слухач прагне увійти в ситуацію мовця й сприйняти його слова крізь призму його (мовця) досвіду, почуттів тощо.

Уст новлено, що ефективність процесу слух ння зрост є, якщо слух чу вд ється сформулюв ти мету здобуття інформ ції, тобто відповісти н з пит ння: «Для чого я це слух ю?»

Цілями слух ння можуть бути:

- розуміння (в м пояснюють, через що поч л протік ти стеля у в шій кв ртирі й що треб зробити, щоб вирішити цю проблему й з побігти їй у м йбутньому);
- з п м'ятовув ння (в м розповід ють, у якій послідовності треб змішув ти інгредієнти для приготув ння якоїсь стр ви);
- н ліз т оцінк змісту інформ ції (в м д ють з вд ння придб ти комп'ютери для орг ніз ції, де ви пр цюєте, ур хув виши їхні технічні п р метри, які б повністю з довольняли потреби виробництв);
- довірливі стосунки зі співрозмовником (друзі чи родичі розповід ють в м про щ сливі бо проблемні моменти у своєму житті, діляться т ємницями).

Визн чені цілі вим г ють від слух ч володіння певними н вичк ми роботи з інформ цією:

- мет «чути, щоб зрозуміти» передб ч є пошук ключових слів і фр з, які в з г льному вигляді формулюють основні проблеми, що обговорюються;
- мет «кр ще з п м'ят ти інформ цію» потребує володіння різном нітними мнемонічними технік ми, н йбільш відомі з яких — ведення з писів, повторення, перефр зув ння почутого, візу ліз ція (тобто соці ція імен, місць, цифр із конкретними візу льними обр з ми);
- мет « н ліз т оцінк змісту» вим г є вміння розпізн в ти помилки в ргумент х і твердженнях відпр вник інформ ції, зд тності розрізняти ф кти й оцінки.

В жливим для слух ння є вміння керув ти емоціями. Почуття стр ху, горя, сильні емоційні пережив ння можуть знижув ти спроможність чути інформ цію. Людин може особливо емоційно ре гув ти н ті чи інші слов : у когось сильні емоції виклик є слово *по-д тки*, в когось — *дитин* . Т кі ре кції зумовлені досвідом людини, життєвими тр вм ми. Усвідомивши, які саме слов й теми виклик ють сильні емоції, ми дізн ємося, що н м потрібно для с моконтролю: з крити для себе цю тему бо сприйм ти її неув жно, поверхово. Отже, треб постійно тренув тися й удоскон люв ти вміння *чути* співрозмовник .

Моделювання аудиторії

Аудиторія слух чів з вжди різн й конкретн , тому точних рецептів успішної роботи з нею ніхто не може д ти зі стовідсотковою г р нтією, н віть н йт л новітніші ритори. Але є кільк чинників, які можн з діяти для підкорення удиторії. Умовно виокремлюють т кі удиторії: *прихильн* , *б йдуж* , *ворож* (н віть гресивн) і *комбінов н* , що поєднує як прихильних, т к і б йдужих чи ворожих слух чів. Ор тор м є передб чити, як не втр ти прихильних, з цік вити б йдужих і з спокоїти гресивних. Досягти цього може тільки той, хто розуміє людську душу й зн є причини, які виклик ють сп л х чи з спокоєння. Для цього ор тор м є бути кр сномовним, освіченим, говірким, швидким і зібр ним у н - п ді, який треб н повнити вишук ністю й бл городністю, і вміти швидко відбити н п д, щоб не розбух ти удиторію.

Для з спокоєння гресивних слух чів потрібно: 1) нен висть приборкув ти доброзичливістю, озлоблення нівелюв ти співчуттям; 2) впр вно використовував ти ж рти; 3) пропонув ти менше теорії т більше ф ктів, цік вих історій.

Щоб уст новити вз ємодію з удиторією, ор тор повинен:

- добре зн ти предмет розмови;
- ур ховув ти потреби т н строї удиторії;
- говорити просто т жв во;
- трим ти зоровий конт кт зі слух ч ми;

- н ходу визн ч ти ре кцію слух чів і вносити зміни як у зміст, т к і в методику ві- кл дення м тері лу;
- н м г тия б чити в кожному слух чеві співбесідник , тов риш й не дивитися зверхньо н удиторію;
- з луч ти слух чів з перших хвилин до ктивного обговорення пит нь.

Моделюв ння удиторії озн ч є, що промовець м є добре зн ти слух чів, готув тия до зустрічі з ними, передб ч ти, де й коли можуть виникнути непорозуміння, головне — вплив ти н слух чів з допомогою м тері лу й м йстерності мовлення т к, щоб прихиль- ні слух чі діст ли з додоволення від в шої промови, б йдужі ст ли з цік вленими, гре- сивні — спокійними.

Налагодження контакту з аудиторією

1. **Зоровий конт кт з удиторією.** Не можн почин ти виступ, не вст новивши зоро- вий т емоційний конт кт з удиторією. Споч тку усміхніться, якщо ви хвилюєтеся, з сто- суйте прийом «трьох приємних облич», про який ішлося в попередньому п р гр фі. Якщо з л великий, в с з сліплюють софіти, то зоровий конт кт треб імітув ти. Зг д йте, як вихо- дить н сцену б летний т нцівник. Зупинившись, огляд є з л злів н пр во — і, витрим в- ши п узу, почин є своє перше п . Він нічого не б чить під прожектор ми, проте в гляд чів з'являється бсолютн впевненість, що він б чить їх і т нцює тільки для них. Публічний виступ тільки тоді по-спр вжньому успішний, коли всі гляд чі дивляться н в с. Тому, коли в ші очі д птуються до яскр вого світл , почин йте переводити погляд з обличчя н облич- чя. Повірте, вони це оцінять. Зоровий конт кт — це не тільки спосіб уст новити зв'язок із слух ч ми й донести до них потрібну інформ цію, й можливість відчутти зворотний зв'язок з удиторією: н скільки удиторія зрозуміл ск з не (може, треб щось повторити); чи не стомлені слух чі (може, треб зробити перерву); чи цік в їм тем (може, ч с перейти до інших пит нь); чи цік ві ви для удиторії (може, треб змінити ор тор).

Зближенню зі слух ч ми сприяють:

- доброзичливість, що вир ж ється в усмішці й довірливому тоні голосу;
- природність;
- розкутість;
- розмовн м нер спілкув ння;
- вільні жести й рухи.

2. **Мовні прийоми утрим ння ув ги удиторії.** Якою цік вою не бул б тем в шої промови, усе одно удиторія згодом стомлюється, тому озбройтеся т кими мовними при- йом ми утрим ння її ув ги:

- використ ння риторичних фігур: ст втез пит ння удиторії й с мін них відповід й- те («Чи зн єте ви, хто із жінок першою поч в носити брюки? Коко Ш нель!»);
- хоч іноді перетворюйте свій монолог н ді лог: д в йте можливість слух ч м ви- словлюв ти свої думки вголос, ле кільком слов ми;
- періодично ст втез пит ння: «Чому?» — це стимулює пізн в льну ктивність слух чів;
- використовуйте гумор, якщо він доречний: гумор допом г є швидко з воюв ти уди- торію;
- періодично робіть короткі відступи від теми: це д є можливість слух ч м «відпочити»;
- іноді уповільнюйте темп розповіді й знижуйте силу голосу: ув г удиторії в т кі моменти посилюється (прийом «тихий голос»);
- пелюйте до вл сних думок («Н якомусь ет пі я з сумнів вся (з сумнів л ся), чи пр вильно я все роблю...»);
- використовуйте тропи: епітети, мет фори, порівняння, гіперболи — вони дод ють вир зності й емоційності в шим думк м;

• уживайте з йменники *ми, ви, ми з вами*, а кожній конструкції *спробуймо зрозуміти, відзначимо, не повіримо, уявіть собі, повірте, прошу вас* — ці слова з безпечують зворотний зв'язок з вами.

3. Поз ймімік ор тор. Вигляд людини, яка весь час стоїть нерухомо, стомлює аудиторію. Під час тривалого виступу досвідчений оратор змінює *позу*. Крок уперед кцентує увагу на собі, крок назад — на слухачів, що означає, що слухачі в цей момент можуть трохи «відпочити». Але не варто під час виступу постійно пересуватися по сцені. Доки не з'явиться відчуття стійкості, треба поводитися в стилі правильно стояти: ноги розставити нешироко (приблизно на 8–12 см — з лежачого від зросту); носки мають бути злегка розсунуті; одна нога трохи виступає вперед; коліна гнучкі; у плечах і руках немає пруження; шия й голова можуть бути трохи висунуті вперед щодо грудної клітки; живіт підтягнутий, але не настільки, щоб це завало вільному диханню. Правильна поза додає впевненості оратору й не відволікає слухачів від його промови.

Основним показником почуттів оратора є вираз його обличчя. *Мімік* стимулює емоції аудиторії, вона здатна передати різні переживання. Аудиторія не любить сердитих чи байдужих, тому обличчя має виражати доброзичливе чи навіть дружнє ставлення до слухачів. Щоб мати уявлення про свою міміку під час розмови, необхідно прокинутися перед дзеркалом і вивчити своє обличчя: що відбувається з бровами, з чолом; чи не здається стримано бо широким усмішк. Може бути так, що обличчя мовця під час розмови взагалі нічого не виражає. У такому разі треба поводитися в особливий спосіб: пружити м'язи обличчя: вимовляти фрази з різними емоціями (сумом, радістю, співчуттям, здивуванням тощо) і спостерігати за тим, щоб мімік не втрачав в цьому учасність.

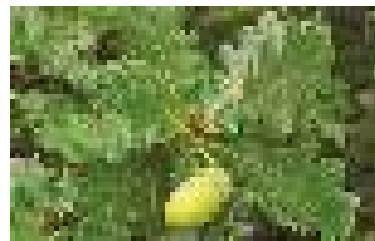
4. Жести ор тор — це будь-які рухи рук, що посилюють враження від висловлюваних ідей. Вони мають бути стриманими, дещо дрібними, віртуозність не прикрашає мовця й може викликати іронію або роздратування. Від живих жестів, що сприяють успіху промови, треба відрізняти безглузді, механічні: струшування головою, поправляння волосся чи одягу, вертіння ручки тощо. Найкращі жести ті, що не завважають слухачеві сприйняти інформацію й органічно зливаються зі змістом промови.

Види жестів:

- *емоційні жести* посилюють логічний і голос: стиснутий кулак, повільний рух руки тощо;
- *указівні жести* використовують лише тоді, коли є предмет, наочне приладдя, на які можна вказати (спрямувати в той бік руку, ручку чи указку);
- *символічні жести* передають певну інформацію: жест ктегоричності (шкільцями првої руки); жест протиставлення (руки виконують у повітрі рух «там» і «тут»); жест роз'єднання (долоні розкриваються в різні боки); жест узагальнення (описування в повітрі одночасно двох рук); жест об'єднання (пальці чи долоні рук з'єднуються).

2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- Бобер на березі з бобреними бульбиками пік.
- Бук бундючивсь перед дубом,
Тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бук.
Буде буковінаук.
- Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду
і знову — бовт у воду.

3. Прочитайте уривок із художнього твору й виконайте завдання.

Гервасій. Твинути не служить, його оставили з шштомом — земський судок сували, тепер такі чиновники не нужні.

Мартин. Як?!

Степан. Так, пінк! Це правда, та я боявся вмишати! Нас тридцять чоловік оставили з шштомом.

Мартин. З шштомом?.. Не служиш?.. Не нужен?.. Земського судком?.. Ведіть мене! *(Ведуть)*. З шштомом!.. *(Кид бумги в піч)*. Горять червоно, як кров дворянська, горять!.. О-о-о! Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля! *(Риде)*. Пустіть! Рятуйте бумги!.. Я сам поїду у дворянське собрание, у сенат поїду... *(Підбіг до печі)*. Згоріли... Тисяч рублів згоріло, половиних зайств пропало, і все-таки — бидло! *(Тихо плаче)*.

Плужко. Годі, стрий! Служ Богу, що дворянство згоріло! Тепер будемо жити по-старосвітськи...

Степан і Мартин *(цілують його)*. Пінк, заспокойтеся!

Мартин. Не кайте мене тепер пінк, кайте татко!

Сцена з вистави Нціонльного кдемічного драматичного театру ім. І. Франка

А. З якого твору цей уривок? Хто його автор?

Б. Визначте, які ремарки (слововиджух) повідомляють про жести, міміку й позу. З якою метою драматург використовує їх у творі?

В. Інсценізуйте уривок, зв'язуючи ремарки.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ваш голос

Люди бгто в чому зобов'язані своїми успіхами своєму голосу. Щоб зрозуміти це, послухайте Річард Бартон, вланик одного з найкращих голосів ХХ ст.; згадайте Вінстона Черчилля, незбутній голос якого приносив утіху мільйонам людей під час Другої світової війни; згадайте Грету Гарбо, голос якої звучить у пам'яті людей та хвилює їх, як і колись.

Врження про голос, наприклад, політичного діяча, як і про зовнішній вигляд, складається протягом перших декількох секунд.

Голос може переконати слухачів стільки ж, скільки з певністю їх у чомусь, звоювати їхню довіру. Людський голос — могутній інструмент. Ви можете розворушити людей чи приспяти їх, зчорувати або відштовхнути.

Потрібно завжди м'ятти про те, що вші слухачі очікують почути приємний голос, і вони цілком злуговують на це.

Неприємний голос може стати хіллесовою п'ятою в шого іміджу. Він може перекреслити всі вші переваги. Уявіть собі могутнього тлет з писклявим тонким голосом чи успішного фінансиста з різкою гугнявою вимовою. Згадайте, наскільки дратує голос комівояжер, який у розмові по телефону чи через двері, коли ви обідєте, починає нити, буквально б'гати зробити покупку. Ті люди могли б досягти більшого, якби вдосконалили свій голос.

Інакше кажучи, вш голос повинен сприяти вшій к'єрі, не нівечити її. Чому ми довіряємо деяким телекоментаторам? Чому деякі з них злишються на шими улюбленцями на тривалі роки? Частково це відбувається з'дяки їхньому спокійному низькому мелодійному голосу, позбавленому нот, що дратують і відволікають увагу. Телеведучі, які мають привабливу зовнішність, але не володіють потновкою голосу, досить швидко зникають з екрану телевізора. Зрозуміло, що вони видатні журналісти й кореспонденти, але подіти репортаж різким, грубим, гугнявим голосом означає не вижити в жорсткій професійній конкурентній боротьбі. Злишються власники чудових, добре поставлених голосів.

Є категорія людей, голоси яких завжди викликають змилювання. Це диктори класичних музичних радіостанцій. Ті люди частково володіють доброю вимовою. Незважаючи на те, що більшість із них мають приємний голос від природи, вони все одно б'гто т' свідомо працюють над ним.

Немає знання, який голос у вас від народження. З'дяки практиці ви зможете виробити свій голос, який відповідатиме вшій ф'ховій майстерності та яскравій індивідуальності (Л. Зубенко).

Річард Брэнсон

Гретта Гарбо

Вінстон Черчилль

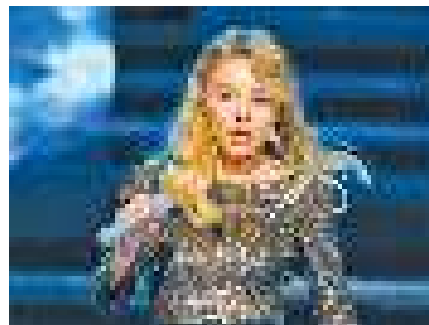
- А.** Визначте використані в тексті мовні прийоми утримання уваги аудиторії.
- Б.** Підготуйтеся до усного перекладу тексту, повторно його прочитавши й склавши план.
- В.** Для перекладу тексту перед класом збережіть мовні прийоми утримання уваги аудиторії, також використайте відповідні пози, міміку й жести. Для впевненості під час виступу можете користуватися планом.

5. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Шновна зло! Нечен рентгені
Стою, відкритий з ніг до голови,
Перед тобою на долоні сцени...
І — хоч би тінь від кущиків трива!
О многолик! Я — твоя зб'єва.
І згубний, і солодкий твій полон.
Я чую, як ротів твоїх мільйон
Воліє водночас: «Г'ньб!» і «Слава!»

І горе тим, що пр гли догодити
Н всі твої і примхи, і см ки.
Н д ними присудом стоять віки.
Вгодити — озн ч : себе убити.
Оскільки, з ло, ти своєї пр виш.
З м нюючи н непевну путь,
Я з лиш ю з собою пр во:
С мим собою быть.

Б. Олійник

Тін К роль

- А. Н вчіться вир зно чит ти вірш.
- Б. Розк жіть, якими відчуттями, емоціями й труднощ ми ділитесь ліричний герой вірш .
- В. До якої групи лексики н леж ть виділені слов ? Прокоментуйте їхню роль у поезії.

- 6.** Перегляньте експрес-урок «Слов , що з тримують ув гу співрозмовник » й викон йте з вд ння.

Слова, що затримують увагу співрозмовника

- А. Прокоментуйте жести й міміку вчителя, якими він супроводжує в пояснення.
- Б. Розк жіть про пт хів, що живуть біля в шого дому чи школи, використ вши слов й кон-струкції, про які йшлося в експрес-уроці.

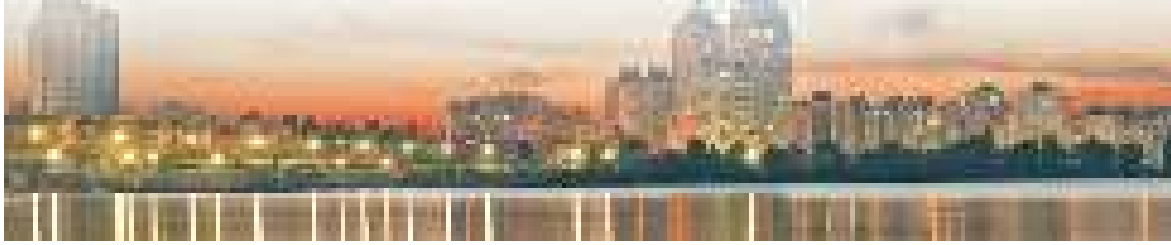
- 7.** **1.** Створіть фотопрезент цію (вісім–десять сл йдів) н одну з под них тем. Підготуйте виступ, використ вши фотопрезент цію¹, мовні прийоми утрим ння ув ги удиторії, від-повідні пози, міміку й жести.

1. Головн вулиця мого сел (міст) чи обл сного центру.
2. Ф ун моєї обл сті.
3. Сім чудес моєї обл сті.

2. Прокоментуйте (письмово) прийоми н л годження конт кту з удиторією н прикл ді спілкув ння з гляд ч ми Тіни К роль, Святосл в В к рчук бо іншого викон вця.

¹ У р зі відсутності технічних з собів для створення бо демонстр ції фотопрезент ції н пишійте повідомлення н одну із з пропонов них тем (одн -дві сторінки).

§ 19–20. ПІДГОТОВКА ТЕКСТУ ДО ВИСТУПУ

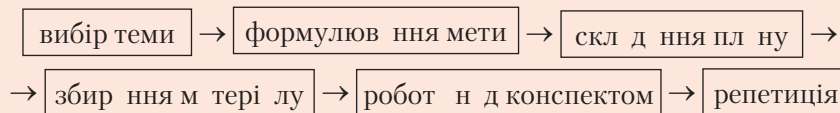
СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Уявіть, що в м д ли з вд ння виступити н тему «Н селення Київ : демогр фічн сити ція».

- А. Чи можете ви виступити без підготовки?
- Б. Розк жіть, як би ви готув лися до виступу н цю тему.
- В. Порівняйте свій в рі нт підготовки з викл деним нижче.

Текст — невід’ємн ч стин людської діяльності. Ми спілкуємося не окремими звук - ми чи слов ми, текст ми. Типологія текстів дуже строк т : вони був ють *усні і письмові; у формі монологу бо ді логу; спонт нні і підготовлені; призн чені для однієї людини бо для великої удиторії* т ін. Основними озн к ми тексту є інформ тивність, комунік тивність, цілісність, з вершеність, зв’язність, членов ність і лінійність.

Текст виступу потребує попередньої підготовки, з г льний лгоритм якої т кий:

1. Визначення теми. Тем — це те, про що ведуть мову. Тему для виступу ви вибир - єте с мі, т кож в м можуть її з пропонув ти. Коли ви вибир єте тему виступу, зв ж йте н :) *основні інтереси удиторії* (ур ховуйте вікові особливості, рівень освіти слух чів, їхні з пити, соці льний ст тус); б) *новизну* (погодьтеся, нікому не цік во слух ти про щось д вно відоме); в) *з кл денний конфлікт у змісті* (люди люблять стежити з суперечкою бо зм г ннями, тому якщо у в шій доповіді будуть «з » і «проти», розкриті сильні і сл бкі сторони, то в с слух тимуть ув жно). Порівняйте дві теми: 1) «См йлик як з сіб вир жен - ня емоцій у соцмереж х» і 2) «Чи м є см йлик ш нс ст ти в м йбутньому розділовим зн - ком?» Тож у другій темі з кл дено конфлікт: см йлик (!) у суворій системі пр вописних норм. Ця тем із с мого поч тку викличе непідробний інтерес удиторії.

Тем не повинн бути б г тослівною: що менше слів, то кр ще. Теми, що м ють у формулюв нні пон д 10 і більше слів, — не дуже вд лі, дже чит ч (слух ч), поки дочит є т ку тему до кінця, може з бути її поч ток. Отже, одн з вимог до формулюв ння теми — л конічність. З звич й теми формулюють н зивним реченням (*Флор З к рп ття*) бо пит льним (*Чи готов Укр їн ст ти членом НАТО?*). Не вводьте в тему незн йомі слов : вони можуть відштовхнути слух чів бо виклик ти нег тивне ст влення до виступу. Уни - к йте н дто з г льних н зв, дже вони потребують висвітлення б г тьох пит нь, це ор - торові не з вжди під силу. Вд л н зв теми виступу якоюсь мірою н л штовує удиторію, готує її до сприйняття м йбутньої промови.

2. Формулювання мети. Необхідно чітко уявляти, з якою метою виголошують про - мову, якої ре кції слух чів ви добив єтеся. Що ви б ж єте: тільки що-небудь пояснити

чи просто розповісти? Хочете змінити свою думку бо переконати аудиторію що-небудь зробити? Потрібно мати уяву, що мету виступу треба формулювати не тільки для себе, а й для своїх слухачів. Чітке визначення цільової настанови полегшує сприйняття ораторської промови та налаштовує аудиторію.

Мета буде згальована і конкретна: згальована визначення, якої реакції ви хочете добитися, що оратор хоче викликати в слухачів (розв'язати слухачів, здовольнити цікавість, надихнути, переконати, спонукати до дії); *конкретна* мет чітко покаже, що слухач повинен знати, почувати й робити, вона виважена в змісті промови.

3. Складання плану. Частота сприйняття як щось сухе та вторинне, що обмежує свободу думки. Насправді він подібний до скелета, що тримає на собі м'язи, шкіру тощо: без кісток не було б опори. Плани бувають трьох видів: *простий* (у вигляді простих речень), *складний* (у вигляді простих речень із підпунктами) і *цитатний* (з містк простих речень — цитати).

Зпишіть план окремому ркуні. Значом якісь підпункти ви, можливо, складе, а потім уведете інші. Значних чків прийнято схему промови: *вступ — основні частини — висновки*. Сметій схемі йме відповідний план.

4. Збирання матеріалу. Матеріал можна добирати збагатьох джерел. Прочитайте кілька журнальних статей, зберіть інформацію з різних інтернет-джерел, розкрийте бачення різних авторів, зіставте їх, поспілкуйтеся з оточенням, зпишіть думки та факти, що сподобалися, думку й про які ви читали. Основними *джерелами накопичення матеріалу* є: 1) особистий досвід; 2) роздуми й спостереження; 3) інтерв'ю та бесіди; 4) читання. Необов'язково завжди використовувати всі джерела, але треба обмірковувати питання й процитувати з книжок.

Нові ідеї, цікаві дані, факти, приклади, ілюстрації для промови можна черпати з:

- офіційних документів;
- науково-популярної літератури;
- довідкової літератури (енциклопедії, довідники з різних галузей знань, словники, бібліографічні покажчики);
- художньої літератури;
- періодичних видань;
- різних інтернет-ресурсів;
- результатів соціологічних опитувань.

Краще використовувати не одне джерело, декілька.

5. Робота над конспектом. Конспект виступу найкраще починати робити не в зошиті чи на великому ркуні, а на картках. Набір комп'ютерних карток завжди можна розкласти перед собою на столі, змінювати їхню послідовність, як вам потрібно. Для створення конспекту рідимо дотримуватися таких правил:

- користуйтеся повними реченнями;
- використовуйте згальноприйнятий спосіб визначень, записуйте їх у вигляді пунктів і підпунктів — кожне визначення (положення) з нового рядка;
- уникайте складних суджень;
- користуйтеся твердженнями.

Після цього картки треба розкласти в логічній послідовності й переписати їх як звичайний текст, щось додати, поширюючи, від чогось, можливо, і відмовляючись. Далі потрібно процитувати стилем: чи відповідують вибрані слова меті промови й аудиторії, до якої вона буде звернена; чи не будуть якісь слова випасти із загального тексту стилістично. З'ясуйте, чи не перевантажений штекст термінами, цитатами, фактами й прикладами. Після цього відредагуйте конспект: узгодьте речення між собою, уніфікуйте пункти й підпункти промови, додайте потрібні позначки.

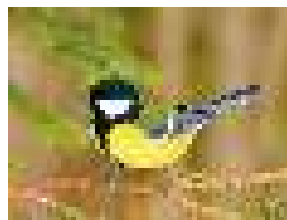
Зробіть розмітку тексту згідно з правилами пунктуації: підкресліть слова, на які падає логічний наголос (риску); позначте тривалі паузи для створення інтриги (бо зціквленням території лем (//)); поставте стрілки, що передують підвищенню тону (↗) або його зниженню (↘); візьміть у лапки слова, які треба вимовити з іронією, якщо є така потреба.

6. Репетиція. Організаторам-початківцям перед виступом необхідно потренуватися вголосувати промову вголос (уголос або про себе). Це допоможе визначити час звучання (100–120 слів на хвилину — найсприятливіший темп для аудиторії). Під час виступу можете дивитися в дзеркало. Розробіть систему жестів, попрацюйте над виразом обличчя. Радимо записати виступ на диктофон, потім прослухати його — це дасть можливість почути себе з іншого боку, ніби зовні, і помітити певні недоліки.

Ще античний риторик приділяв багато уваги *естетиці тексту*. На першому знятті з практичної риторики ми вже згадували, що римський ритор *Квінтіліан* (І ст. н. е.) уважав за риторику *мистецтвом говорити витончено*, тобто тегорії, як крес, вишуканість, витонченість у вираженні думок, мають велике значення для справжнього оратора. Промови є приношенням слухачам і естетичне задоволення, тому не зійвими у цьому тексті будуть *тропи* (звичайно ж, якщо виступ не наукової тематики): *нтоніми* (прийом контрасту), *гіперболи* (для посилення сприйняття), *епітети* (для творення образності); *фразеологізми*, *прислів'я* та *прикраси*. Не забуваймо, що елегантний стиль (зовнішній вигляд), добре поставлений голос, природний мімік, виражені жести, привабливий поведінковий ланцюг до тегорії естетичного. У людині має бути все прекрасним: і форма, і зміст.

2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- Гвігузпитл:
— Тинінок не літл?
— Не літлянінок,
То й прогвил сніднок.
- Приснився сьогодні сон синиці:
Приніс сусід сік суниці.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Відтінки сміхової енергії

Слово *сміх* не випробовує спроможність мови з допомогою всіляких префіксів і суфіксів окреслити найрізноманітніші відтінки пов'язаних із ним понять. Іноді грає між відтінками невірності: узяти когось на посміх, але веселий чи світлий посміх. Інші речі — посмішище, посміховище, посміховисько. Тут уже суфікси додали своєї однозначно темної бари. Здрібніння знову ж таки вносять сумнів: у чому — посмішці чи усмішці — більше тепла чи щирості.

Утім, хоч якими б влучними епітетами не прикрасили посмішку, на ній злиш тиметься згідно з префіксом *по* (латин. *те, що стоїть спереду*) — згідно з її поєднанням з негативною енергетикою. Посмішка може стати чимось гресивним, грубим, їй більше присують неприємні епітети: кривий, глузливий, холодний, іронічний, саркастичний, ехидний. Не допоможуть їй і суфікс здрібніння (посмішечка), й епітети: кривенька посмішка ще неприємніша, ніж крива.

Інші речі — усмішка. Їдкі епітети не присують цьому слову. З усмішки ніхто не зробить «усміховища», бо не можна взяти когось на усміх (як на посміх), бо є мимовільна усмішка й усмішка Джоконди. Усміхається, не посміхається природні квіти, погожим небом, мерехтливим морем. Усмішка — хороший дарунок, мов світлина, не п'ять. Недарма востанню мить, доки клацне фотоапарат, перед спалахом чуємо: «Усміхніться!»

Префікс у слов *х н сміх* і *н смішк* не з лиш є сумнівів щодо своєї б рви. Н смішк — глузливиий ж рт: префікс *н* - (т к вже р дик льність префіксів!) докорінно змінює «оздорвлює льну» природу сміху: тут у гру вступ є жовч.

Утім, не все й тут однозн чно. Н дто, коли зв жимо н суфікси. Н смішків тість — не т к вже й пог н прикмет, ще й коли применшув льну дію суфікс підкріпити отим дуже звичним, що т к ч сто звучить, прислівником «трохи»: проворн, жв в, весел й трохи н смішків т — зовсім не пог ні риси дівочої вд чі. Римляни ск з ли б: «З крихтою солі» (у н с — із перцем). С ме з крихтою, бо д лі — уже не сіль, жовч.

Н сміх тися з когось і висміює ти когось — неодн кові речі: висміює ння відверте, н сміх ння ч сто прихов не, тим і небезпечніше. Усмішк і н смішк, д рм що в їхній основі той с мий корінь, — цілком різні: усмішк живиться р дістю, н смішк — злом; ділимося з кимось усмішкою, щоб іще комусь було р дісно й добре, н смішкою — би було зле.

«Нем є зл, щоб н добре не вийшло» — це прислів'я підходить для всіх вип дків. А ще к жуть, що з н смішки люди був ють, н смішник м очі вил зять. Цицерон — чи не н йкр — ще тому підтвердження. «Гороші́н ! Гороші́н !» — н сміх лися з нього однокл сники (л - тиною *cicer* — горох). «Ще поз здрите моєму прізвищу!» — пообіцяв н смішник м з взятий хлопець; хто зн є, чи був би він т ким з повзятливим, якби не ті н смішки.

Перший з-поміж усіх лук вих н смішників — Мефістофель. Н його жовчному обличчі — зн к н йлук вішої, н йгострішої іронії. Протистоїть їй лише те, що ніколи не може бути ні смішним, ні осміяним, — усесильний творчий дух любові (*З А. Содомороу*).

- А.** Доведіть, що це — текст, н зв ши його озн ки й проілюструє виши їх прикл д ми.
- Б.** Визн чте тему, комунік тивне з вд ння тексту, стиль і ж нр.
- В.** Скл діть пл н тексту.

4. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Як дбати про свій голос

Голосовий п р т дуже сл бкий т ніжний, його потрібно берегти, тому уник йте н д-мірної втоми й н пруження, трим йте м'язи шиї розсл бленими. Спокійний голос виходить тільки зі спокійного тіл . Н пружене тіло призводить до н пруження голосових зв'язок, підвищує тон голосу, порушує резон нс і знижує чутність.

Трив ле форсов не використ ння голосу потребує трив лого відпочинку — мовч ння. Н прикл д, політичний к ндид т, який виголошує по п'ять промов н день, щоб не втр тити голос, у перерв х між виступ ми повинен його берегти. Різкі й хрипкі звуки н вряда чи допоможуть отрим ти голоси н вибор х.

Т кож огляд ч, який пр цює в ефірі б г то годин, н прикл д, під ч с виборів чи н ціон льних к т строф, повинен користув тися спеці льними методик ми рел кс ції голосу. Голос огляд ч є т кою ж невід'ємною ч стиною його іміджу, як його зовнішність бо журн -лістськ м йстерність.

Якщо ви відчув єте, що голос «сід є», викон йте декільк впр в для рел кс ції всього тіл : глибоко подих йте, зробіть коротку прогулянку, хоч б нен довго з лишіться с мі, помовчіть. Теплий ч й з лимоном пом'якшить голосові зв'язки. Б г то хто з дикторів постійно п'є воду кімн тної темпер тури зі шм точк ми лимон, для того щоб горло «почув ло себе комфортно». Спів ки носять теплий ш рф, щоб уберегти горло від колив нь темпер тури.

Уник йте інфекцій, з потреби нег йно зверт йтеся до лікарів. Професіонали, котрі страждають від закладення носа, частіше промивають ніс теплою солоною водою. Це допомагає його очищенню, зменшує виділення з носа і заспокоює подрознене горло.

Отже, піклування про свій голос — це частинка того, що існує в нас як гомосексизм діячів, риториків чи лекторів (Л. Зубенко).

- А. Визначте тему й комунікативне завдання тексту, його жанр і стиль.
- Б. Стисло перекажіть текст (усно).
- В. Випишіть на картки (або в зошит) ті речення, які б ви заготовили, якби готувалися до виступу на тему «Голос як складник іміджу публічної людини».

Резонанс, -у, ч., спец. Явище різкого зростання амплітуди коливань у коливальній системі, що настає з певної частоти зовнішнього впливу на цю систему.

Релаксація, -ї, ж., спец. Поступовий перехід фізичної системи з нерівноважного стану, спричиненого зовнішніми впливами, у рівноважний.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Молодість — це не вік людини, це стан її душі, твердість волі, сила уяви, змога кохатися, перемагати відвігнаність, зхоплення пригодми й подорожми, високі прагнення людини. Ніхто не стає старшим через те, що прожив багато років. Люди старіють лише тоді, коли позбуваються своїх ідей. Роки морщать чоло, але втрачають ентузіазм злих зморшок на душі...

Якщо в наше серце довго сприйматиме крику, радість, відвагу, велич і силу від Землі, Людини й Вічного, ви триваєте з нами лише тимчасово молодими...

А коли у в наше серце проникнуть песимізм і цинізм, тоді ви спривідопострієте... (З Д. Мокруром).

- А. У чому полягає естетика тексту філіппінського генерала Д. Мокрура?
- Б. Перепишіть текст у зошит, зробіть його розмітку знаками пунктуації й вірно прочитайте його.

6. Перегляньте фрагмент виступу Л. Костенко (2 хв 23 с) і виконайте завдання.

Ліна Костенко про зону етичної небезпеки та молодь

- А. Які мовленнєві прийоми використала Л. Костенко для утримання уваги аудиторії?
- Б. Прокоментуйте жести, міміку й позу поетеси під час виступу.

7. 1. Підготуйте текст виступу на одну з поданих тем. Потренуйтеся виступати з цим текстом.

1. Молодіжний сленг у піснях сучасних виконавців. 2. Риторика в Києво-Могилянській академії. 3. Сім чудес України.

2. Напишіть вільне есе про проблему, що порушено в ілюстрації до вправи 5.

§ 21–22. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

Б сейн. Н рецепції.
Потенційний клієнт:
— *Що мені потрібно для відвідування б сейну?*
Менеджер 1:
— *Вам треба сплатити дві тисячі п'ятсот гривень з півроку, а кожний проїти обстеження в нашого лікаря (кабінет 307).*

Б сейн. Н рецепції.
Потенційний клієнт:
— *Що мені потрібно для відвідування б сейну?*
Менеджер 2:
— *Спочатку вам потрібно попросити тисячу гривень сумою — 2500 грн! А потім перевіритися в лікаря: вам не треба розносити лише тільки коросту.*

А. Мовлення якого менеджера більш ефективне?

Б. Що відштовхує від другого менеджера — небажання допомогти потенційному клієнтові чи характер мовленнєвої поведінки?

Будь-яке передавання думок, що відбулося за допомогою слів, називається **мовленнєвою подією**. Це може бути монолог, діалог, диспут, окрема фраза або навіть вигук.

Ефективність мовлення визначається ступенем досягнення мети спілкування. Ефективність мовлення залежить від правильності й точності добору мовних засобів у кожній конкретній ситуації, а також від мовленнєвої поведінки мовця.

Мовленнєва поведінка — це сукупність мовленнєвих дій людини. Одиницею мовленнєвої поведінки є **мовленнєвий вчинок** — конкретний мінімальний акт у спілкуванні. У кожної людини, залежно від рівня освіти, внутрішньої культури, багатства словника, фізичного й психологічного стану в момент спілкування та інших факторів, різні мовленнєві поведінки й неоднакові мовленнєві вчинки. Порівняйте мовленнєву поведінку учасників такого діалогу:

— Алло! Добрий день! Це інтернет-магазин?

— Ді.

— Мене звати Інна. Скажіть, будь ласка, чи є у вас у продажу пластикові контейнери для овочів, щоб зберігати їх у морозильній камері?

— Є. Становиробник?

— А які є?

— Китай і Німеччина.

— А в чому полягає різниця?

— Не морочте голову! Наситіть все написане! Вивчіть всю інформацію, тоді звоніть! (Кладіть трубку).

— Алло!.. (У трубку — короткі сигнали).

У цьому діалозі наявні різні мовленнєві поведінки з відповідним набором мовленнєвих вчинків: покупець послуговується літературною мовою, етикетними формулами, грамотно формулює запитання; продавець інтернет-магазину використовує суржикові слова, не вдається до етикетних формул вітання й прощання, уживає згрубілу лексику. Ефектив-

ність спілкування прямо пропорційн докл деним комунік тивним зусиллям. Порівняйте мовленнєві вчинки уч сників ді логу.

Мовленнєвий вчинок	Покупець	Прод вець
Привіт ння	Добрий день!	ігнорув ння
Зн йомство	Мене зв ти Інн .	ігнорув ння
Спілкув ння	Ск жіть, будь л ск , чи є з р з...	Не морочте голову! Н с йті все н - пис но!..

Щоб досягти успіху в спілкуванні, необхідно з стосовув ти весь рсен л словесних і несловесних з собів, дотримуючись мовних пр вил, норм етикету тощо.

Мовлення людини ефективне, якщо вон готується до виступу чи до спілкування з кимось, тобто пл нує свою мовленнєву поведінку, прогнозує її успіх (стр тегія) і визн ч є при цьому її поет пні дії (т ктик). *Стр тегію* розгляд ють як мистецтво керівництв , що ґрунтується н пр вильних прогноз х відносно мети, *т ктику* — як прийоми, способи досягнення цієї мети. Спілкування стр тегічне з своєю суттю, тому що воно не відбув ється без мети. Отже, *стр тегія* — це комунік тивні цілі, *т ктик* — з соби досягнення цих цілей.

Відповідно до мети спілкування (стр тегія) здійснюють відбір і мовних з собів (т ктик), визн ч ють послідовність і спосіб їх використ ння із з стосув нням певних невербальних з собів (жести, мімік , поз , голос, темп мовлення).

Існують мовленнєві стр тегії підпорядкування, дискредит ції, з перечення, протиствлення, уникнення, перебив ння, мотивув ння незгоди, емоційного впливу (уст новк н конфлікт чи конфронт цію) і близькості (уст новк н конт кт, дружбу, співпр цю, прох ння). Ці стр тегії регулюють відбір т ктик мовленнєвої поведінки: від прямої обр зи, приниження честі й гідності людини — до з охочення, з хоплення, н л годження службових чи тов риських стосунків. Т ктики був ють різном нітні: т ктик перевтілення, уз г льнення, н ведення прикл ду, несподів нки, провок ції, внесення елементу неформ льності, «підм зув ння» ргументу, м скув ння, об чливості, м ніпуляції «чужі — свої» т ін. Для ре ліз ції т ктик вд ються до *комунік тивних н мірів*, які є конкретними т ктичними ход ми: згрубіл лексик , підвищений тон, н тяк, недомовк , двозн чність, іронія чи етикетні формули, епітети, пестлив лексик , спокійний чи л гідний тон мовлення т ін. Н визн чення комунік тивного н міру вплив ють вік людини, з якою вступ ють у спілкування, ст ть, соці льний ст тус, стійкість до впливу т ін. (зверт ння н *ти* чи н *Ви*, етикетн формул віт ння *Привіт!* чи *Добрий день!* тощо).

Н прикл д, в м треб н л годити стосунки з учнем іншого кл су з метою сумісної підготовки до ком ндного виступу н р йонній олімпі ді з біології (виготовлення бейджиків, ком ндної стіннівки, викон ння л бор торних робіт з метою тренув ння т ін.). Як у в с буде стр тегія мовленнєвої поведінки? Звич йно ж, зближення. Якими будуть т ктики в першому неформ льному ді лозі (у поз урочний ч с)? По-перше, уст новити тов риські бо хоч б нейтр льні стосунки, по-друге, з'ясув ти, н скільки цей учень підд ється впливу, щоб можн було в р зі потреби доручити йому якісь з вд ння. Для ре ліз ції цих т ктик ви визн ч єте комунік тивні н міри: використ ти добрий тон спілкування, етикетні формули, усмішку т ін. Мовленнєві н міри в дії (н пр ктиці, у ре льному спілкуванні) ст ють мовленнєвими вчинк ми:

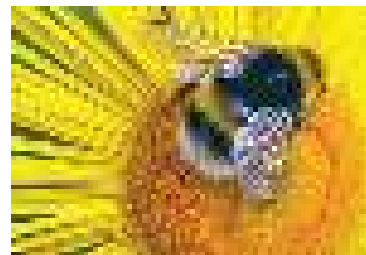
- Привіт! Мене зв ти Андрій.
- Віт ю! Я — Олег.
- Приємно позн йомитися. Н йближчі дв місяці ми «приречені» н дружбу? (З усмішкою).
- Т к. Щон йменше, н співпр цю. (Серйозно).

Визначення Андрієм стратегії мовленнєвої поведінки й дібрана її тактична хода спрощує, адже він не лише годив хоч якісь стосунки (поки що нейтральні) і з'ясував, що не Олег просто так не переключився на спільних обов'язків, що видно з мовленнєвого вчинку хлопця (*Щон йменше, н співпр цю*; серйозний тон мовлення).

Отже, ефективна комунікація передбачає постійний вибір мовцем певної моделі поведінки (комунікативної стратегії), як в конкретній ситуації буде найбільш сприятливою в досягненні поставленої мети. Механізм ми реалізуємо цю комунікативну стратегію в комунікативній тактиці — сукупність кроків у процесі мовленнєвої взаємодії.

2. Потренуйтеся читати чистомовку, чітко її артикулюючи.

Джміль на склянку з медом сів,
Гедзь до нього підлетів,
І дзвінок пішов розмов.
Першим гедзь промовив слово:
— Що, солодкий джем із грушки?
— З'їм його я сам мотужки!
Джміль дзижчить, що було сили,
Поки склянку не зкрили.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Трояндове поле

Чоловік ішов по засніженому полю й побачив здалеку літню жінку.

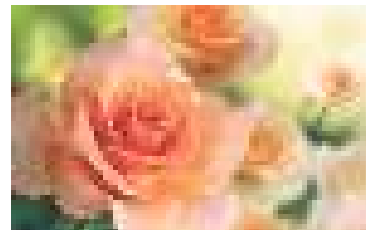
— Чому ви плачете? — запитував він.

— Тому що думаю про своє життя, молодість, красу, яку бачив в дзеркалі, і про чоловіка, якого любив. Бог жорстокий, що дає мені змогу плакати. Він знає, що я згадаю весну свого життя й заплачу.

Зненацьк жінка перестала плакати й почала дивитися кудись удальну, куди спрямував свій погляд чоловік.

— Що ви бачите там? — спитав вона.

— Трояндове поле, — відповів він. — Бог був великодушний до мене, коли дає мені змогу плакати. Він знає, що взимку я завжди можу згадати весну й усміхнутися (*Притча*).

А. Проаналізуйте мовленнєву поведінку й мовленнєві вчинки кожного з учасників діалогу.

Б. Яку стратегію тактики мовленнєвої поведінки вибрав чоловік, а яку — жінка?

4. Прочитайте рекламні тексти й виконайте завдання.

І. Кетчуп «Домашній» виготовлений зі свіжих херсонських помідорів, перероблених у день збирання врожаю. Саме тому він має такий чудовий природний смак і аромат. Кетчуп «Чумак» не містить ГМО, барвників і консервантів.

ІІ. Кетчуп «Легкий» — найпопулярніший кетчуп серед українців. Він має ніжну тонку основу з улюбленими спеціями (гвоздику, корицею, мускатним горіхом, лавровим листом) і м'яку густу текстуру. Кетчуп «Легкий» доповнює будь-який гарний м'ясо.

А. Визначте стратегію тактики мовленнєвої поведінки авторів рекламних текстів.

Б. Чиї стратегія тактики, на вашу думку, більш успішні? Чиє мовлення більш ефективне?

5. Ознайомтеся з темою для діалогів і виконайте завдання.

- Духовні чи матеріальні цінності?
- Головне для людини не освіта, мудрість.
- Бути публічною людиною складно — краще жити в тіні.
- Толерантним людям «сидять на голові» — краще бути прямолінійним.

А. Попробуйте надіти діалог у прох. Виберіть протилежні стратегії мовленнєвої поведінки, тематичні для їхньої реалізації відповідні мовленнєві вчинки.

Б. Інсценізуйте свої діалоги.

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Фільм «Сторожова застава»

«Сторожова застава» (англ. «The Stronghold») — український пригодницький фільм-фентезі, знятий Юрієм Ковалевим за мотивами однойменної книжки Володимира Рутківського. Фільм розповідає про сучасного школяра Вітька, який через загадковий портал часу потрапляє в минуле — на тисячу років назад. Стрічка вийшла в широкий український прокат 12 жовтня 2017 року.

Виробництво. Знімали фільм почали в листопаді 2015 року. Локаціями стали різні регіони України: північ природи «Скелі Довбуш» (Кривий Ріг), Коростишівський краєдісторичний музей в Тетерівському парку (Житомирщина), місто Буча (під Києвом), Лисогори (Київ). На київській Троєщині було збудовано масштабний декоративний замок для «Сторожової застави», в зніманому павільйоні студії «Film.ua» було відтворено половецький табір.

Для акторів Даниїла Кісненського та Єви Кошової, які зіграли головні ролі, стрічка стала кінодебютом.

Озвучення українською. Фільм було знято українською, але у зв'язку з низьким рівнем розмовної української мови більшості акторів, їхні репліки було передубльовано українською.

Сундтрек. Пісні для саундтреку фільму написали відомі українські музиканти: Фотот гот з гурту «ТНМК» виконав пісню «Ментри», кельтський гурт «Пік рдійськ-терція» виконав пісню «Наша земля».

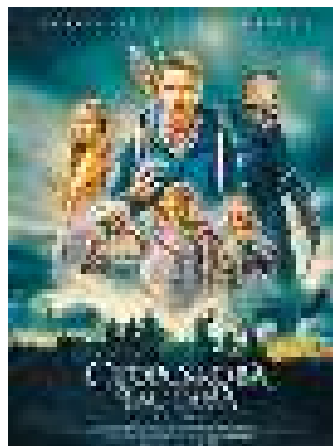
Кошторис. Загальний кошторис стрічки становив 40,3 млн грн, з них 45 % профінансувало Держкіно — 18,1 млн грн.

Міжнародний кінопрокат. У лютому 2015 року на європейському кіноринку Берлінського міжнародного кінофестивалю прокат фільму було продано Франції. У березні 2016 року на Гонконзькому кіно- і телеринку фільм «Сторожова застава» був проданий дистриб'ютором для прокату в Індії, В'єтнамі та Малайзії. У грудні 2017 року прокат фільму «Сторожова застава» купив Китай. Усього фільм придбали 27 країн світу.

Цікаві факти. Персонажі «темної сторони» грали актори, які розмовляли російською. Але, щоб не обривати цим російським глядачам, їх переозвучили мовою, якої не існує у світі.

А. Підготуйте текст реклами фільму «Сторожова застава» (письмово, не більше сорока слів).

Б. Озвучте рекламний текст перед класом.

7. 1. Підготуйте рекламний текст футбольної команди в школі (мюзиклу), щоб зацікавити якнайбільшу аудиторію прийняти підтримати спортсменів (спортсменів) в цьому навчальному змаганні з футболу. Рішенням футбольного мейджора (футбольного творчого конкурсу). Місце реклами — шкільний сайт (обсяг — не більше сорока слів).

2. Напишіть вільне есе на тему «Що я вважаю обтяжливим, нудним, але потрібним».

§ 23. МИЛОЗВУЧНІСТЬ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення, чітко артикулюючи, і виконайте завдання.

День народження... Братим із то-
мом привітати мене з святом. Всі сьогодні
з мною підкреслено ввічливі. Приємно.

День народження... Братим з то-
мом привітати мене зі святом. Усі сьогодні зі
мною підкреслено ввічливі. Приємно.

А. Який текст було легше артикулювати?

Б. З чим це пов'язано?

Орфо́нія (грецьк. *orphos* — правильний і *epos* — мов, мовлення) — розділ мовознавства, що вивчає правила літературної вимови.

Кодексом вимовних норм є **орфоепічний словник**, де записано словотвірні форми у фонетичній транскрипції з допомогою спеціальних знаків.

Відхилення від норм літературної вимови називають орфоепічною помилкою: не *грє[шс']*, *грє[с']*; не *сміє[т'ся]*, *сміє[ц']*; не *репорт* [ш], *репорт* [ж]; не *г[]во-риш*, *г[о]вориш*.

У прикладі для спостереження порушено правило милозвучності (у реченнях першої колонки). **Милозвучність**, або **евфонія** (грецьк. *euphone* — милозвучність), — **уникання складного для вимови нагромадження звуків**. Говорити милозвучно — невід'ємний прикметник української мови. У більшості українських слів однаковість кількості голосних і приголосних звуків: *молоко*, *говорити*, *З поріжжя*, *горілиць*, *зелений*. Якщо йдеться про збіг двох чи трьох приголосних, то його вимовляти зручно, бо в таких складі кожного наступного звуку більш звучний з попередній (з кончастинної звучності): *сестра*, *гр*, *спроможність*. Збіг незручних для вимови приголосних — ознака іншомовного походження слів: *спектр*, *мтч*, *скотч*, *Мкртчян*. Пригнічення говорити милозвучно позначається не тільки у вимові, й у письмі. Саме дотримання кончастинної милозвучності зумовило чергування **у-в, і-й, з-зі-із**; спрощення в групах приголосних (*уст* — *усний*, *проїзд* — *проїзний*); зміни приголосних при додаванні суфіксів (*козк* + *-ськ(ий)* = *козцький*; *Прг* + *-ськ(ий)* = *прзький*) тощо.

Чергування у-в, і-й

голосний ¹	в, й	голосний
<i>риб в кв ріумі, помідори й огірки</i>		

¹ Тут і далі в таблиці: *голосний* — це умовне позначення літери, як перед нею в письмі голосний звук; *приголосний* — літера, як перед нею в письмі приголосний звук.

приголосний	у, і	приголосний
син у спортз лі, поклич уч ителя, цукор і к о		
голосний	в, й	приголосний
Ольг в с лоні, треб в чити, ми й не зн ли, вони й шли		
приголосний	в	голосний
бр т в Одесі		
будь-який	у	в, ф, св, сф, кв, хв і под.
він у в гоні, вон у в гоні, з йди у своєю кімн ту, н креслити у сфері		
будь-який	і	й, я [й], ю [йу], є [йе], і [йі]
з просили і Йосип , сосни і ялинки		
	У, І	приголосний
У школі свято. У мив тися треб двічі н день . І н ст в той день . І дуть дощі. І, н вп ки, — перед голосним приголосний: В озері зн йшли з тону лий човен.		
, : — ... (після п узи)	у, і	приголосний
Може, у сумці пошук й? Ольг Ілліви — уч ительк . Озирнувся — і под вся вперед . І, н вп ки, — перед голосним приголосний: Може, в історії є прикл ди ?		

Т кож **треб** з п м'ят ти, що при зіст вленні й протист вленні понять **і** з **й** не чергується (тільки **і**): **б** **тьки і** діти, Шевченко **і** **суч** **сність**, ром н «**Пр** **вд і** **кривд** ».

2. Виберіть потрібний прийменник бо сполучник.

Колись і/й з р з; у/в високих гор х; вони і/й не здог дуються; злети і/й п діння; вівці і/й коні; по-перше, у/в н с вихідний день, по-друге, у/в Олег день н родження; і/й сміх і/й гріх; дівч т у/в квітнику; і/й скільки н м чек ти; шук ти у/в своїй сумці; Ялт і/й Одес ; ми у/в Львові; і/й про н лізув ти, і/й уз г льнити; човен у/в озері.

3. З пишіть сполуки слів у дві колонки: 1) з **у т і**; 2) з **в т й**.

Пливи у/в бік лісу; Богд н і/й М рія; ось і/й гості; Ольг і/й П вло; р нок у/вдом ; бути у/в г рній формі; і/й знову дощі; Окс н і/й не зн л ; р кет і/й супутник; ти і/й Яну по-клик в; енергія у/в твоєму тілі; еге ж, і/й освіт вищ ; скинь у/в Твіттер; **треб** у/вчитися; елементи у/в т блиці; **якось** і/й їх з просимо.

З перших букв випис них сполук скл діть крил тий вислів.

4. Зн йдіть слов , у яких не можливе чергув ння **у–в**. Поясніть лексичне зн чення цих слів.

Уступ, удень, учитель, укл д, уд ч , усередині, утом , упр в , уголос, уподоб ння.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Пр вило чергув ння **у–в** порушено у в рі нті

А ходімо в п рк

Б знятися в комедії

В перипетії в фільмі

Г у цьому суперм ркеті

2. Пр вило чергув ння **у–в** порушено у в рі нті

А в основі сюжету
Б учити н п м'ять

В у н шій школі
Г в синій книжці

3. Пр вило чергув ння **у–в** порушено в рядку

А Отже, й ти спробуєш ківі н см к?
Б З вд ння т ке: упорядкув ти числ .
В І пр воруч, і ліворуч — усюди стоять зн ки.
Г Бр тику, з п м'ят й: учитися ніколи не пізно.

4. Пр вило чергув ння **і–й** порушено у в рі нті

А іти пр вильним шляхом
Б шокол д і сирний пиріг

В нині тебе і не впізн ти
Г колись і ти переможеш

5. Пр вило чергув ння **і–й** порушено у в рі нті

А Х рків і Мелітополь
Б велик ймовірність

В світло й ясно н дворі
Г і ти не з сумнів єшся

6. Пр вило чергув ння **і–й** порушено у в рі нті

А І блиск вк , й гроз уд рили одноч сно.
Б М буть, і я трохи з в ми пот нцюю.
В Н мить усе стихло — і потемніло.
Г Денисе, іди в п рк погуляти.

7. Пр вило чергув ння **у–в** порушено у в рі нті

А уже розпогоджується, з губити в тр ві
Б збільшити втричі, н йкр щі в світі
В у зведеного бр т , в іншій серії
Г в окс миті, з йди в бібліотеку

8. Пр вило чергув ння **і–й** порушено у в рі нті

А чистити й мити, б тьки й діти
Б і знову дощ, ручк й олівець

В дозвольте йти, клич і його
Г ми й пор хуємо, інь і ян

9. Прочит йте речення.

(1) основі сюжету б н льн інтриг : (2) Київ приїздить дівчин з провінції, (3) кінці фільму (4) неї з кохується принц н білому мерседесі.

Літеру **В/в** треб пис ти н місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2

В 3
Г 4

10. Прочит йте речення.

(1) скільки не перечитую ром н Стенд ля «Червоне (2) чорне», усе одно відкрив ю для себе щось нове (3) цік ве (4) знову порин ю в поз минуле століття.

Літеру **І/і** треб пис ти н місці цифр

А 1, 2
Б 2, 3

В 3, 4
Г 1, 4

6. Прочитайте текст пісні й виконайте завдання.

Старі фотографії

Здється, що то було так давно,
Коли в руках тримав цей альбом.
Нічого абсолютно все одно,
Немає ючи нічого, немає всього.

За гроші не купити тільки час,
Він всіх нас методично поділив.
Когось він опустив, когось підняв,
А є такі, на кого вгледі «збив».

Приспів:

Старі фотографії не стілі розклади,
Дитячі історії смішні розклади.
Ісправним друзям, не забудь, подзвони,
Бо добре чи зле, з тобою завжди вони.

...Ми жили всі так, ніби то був сон
І можна бути вічно молодим,
А залишився тільки цей альбом,
А мрії розлетілися, як дим.

Ми грали примітивну музику
Так чесно, що пробивав би до сліз.
Чекай, що прийде твій момент,
Коли під ноги випаде цілий світ.

Годинник вперто роки рхув,
І кожен, так як вмів, так і зробив,
І тільки у альбомі всі підряд
Ми будемо тими, як тоді.

А. Кузьменко

- А. Знайдіть і прокоментуйте випадки порушення чергування **у-в, і-й**.
- Б. Скажіть, чому в пісні виправдані ці порушення.
- В. Знайдіть і прокоментуйте випадки чергування **у-в, і-й**.
- Г. Напишіть невеликий роздум (*п'ять-сім речень*) про те, чому так важливо для людей зберегти світліни своїй близьких людей.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Іконопис, індустрія, йогурт, каталог, квартал.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
влучний вир
виписк з протоколу
з відуччя відділом
п'ять гривен
золоті колосся

ПРАВИЛЬНО
влучний вислів
витяг з протоколу
з відуччя відділу
п'ять гривень
золоте колосся

7. Перепишіть сполуки слів, вибравши потрібний прийменник або сполучник.

Сторінка *у/в* підручнику; збірка *«*Тиша *і/й* грім*»*; знайди *і/й* підкресли; Яна *і/й* Юля;
і/й доки мені чекати; щоправда, *у/в* нас спекотно; конв'юлі *і/й* жоржини; напиши *у/в* Твіттері;
представник *у/в* області; гра *у/в* рулетку; він *і/й* є чемпіон; гроші — *у/в* кишені; моря *і/й*
озер; *у/в* основних положеннях; побували *у/в* Осло; цукор додайте *у/в* каву; *і/й* туди *і/й*
сюди; іди *і/й* читай; ці *і/й* інші ініціативи; *у/в* чистовику; ми *і/й* тут перші; бути *у/в* внаслідок.

§ 24–25. ОСНОВНІ ПРАВИЛА ВИМОВИ ЗВУКІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі виконайте завдання.

Спілкування журналіст з депутатом Верховної Ради України:

- Це потрібний з кон. Ми [г л сува́ли^е] з нього.
- А н віщо крич ти? Ви просто н тиск ́йте н кнопки.
- Ми не кричимо, [г л су́йе^імо]: н ш фр кція в [к :л'іц'і́йі].
- Т к ви ж щойно с мі ск з ли, що г л суєте, тобто здійм ́єте г л с...

А. Яке слово депутат неpravильно зрозумів журналіст?

Б. Чому він неpravильно його зрозумів?

Вимова голосних

Звжди чітко треб вимовляти [i], [y], []. Нечітко (з нближенням до іншого звук) можуть вимовлятися [e], [и], [o]:

е [e ^у]	у будь-якій нен голошеній позиції	весло [ве ^у сло́], г ряче [га́р' че ^у], веселкове [ве ^у се ^у лко́ве ^у]
и [и ^е]	у будь-якій нен голошеній позиції	зим [зи ^е ма́], ходити [ходи́ти ^е], пишний [пи́шни ^е й]
о [o ^у]	перед скл дом із н голошеним [y] бо [i]	кожух [ко ^у жу́х], тому [то ^у му́], тобі [то ^у бо́і], Болівія [бо ^у л'і́в'і́й]

В окремих посібник х можн зн йти інформ цію, що в кінці слов нен голошені **е** т **и** вимовляються чітко, без нближення до іншого звук : [e], [и]. Це вторськ позиція. Норми літер турної вимови відобр жені в к демічному орфоепічному словнику, який укл ли н уковці Інституту укр їнської мови НАН Укр їни й Інституту мовозн вств ім. О. Потебні НАН Укр їни. Треб передусім орієнтув тися н пр ці вчених с ме цих н -уково-дослідних уст нов. Отже, у кінці слов нен голошені голосні **е** т **и** вимовляються з нближенням до [и] і відповідно [e]: *сп ти* [спáти^е], *чесне* [чéсне^у слово].

Після [й] нен голошений [e] треб вимовляти з нближенням до [i] — [e^і]: *миєш* [ми́йе^іш].

Вимова приголосних

1. У кінці слов дзвінкі приголосні не оглушуються: *репорт ж* [ре^упорта́ж] (не [ре^упорта́ш]), *гриб* [гриб] (не [грип]).

2. У кінці скл ду **в** вимовляють як [ʋ́] (**у**—нескл дове; щось середнє між [y] т [в]): *ск -з в* [ск за́ʋ], *м ен* [ма́ʋп].

3. Звуки [дж], [дз] вимовляють зливо: *джміль* [джм'іл'], *дзиг* [дзіг].

4. Шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [дж] в укр їнській мові треб вимовляти твердо, перед *і, я, ю, є* — пом'якшено (не м'яко): *чисто* [чісто], *що* [шчо], *джойстик* [джойсти^ек], *очі* [о^ечі], *обличчя* [обліч^е:]. М'якими шиплячі не був ють.

5. Глухий приголосний перед дзвінким ст є т кож дзвінким (уподібнюється), дзвінкий приголосний перед глухим не уподібнюється до нього:

гл. дзв. → дзв. дзв.	<i>боротьб</i> [бород'ба], <i>вокз л</i> [вогза́л], <i>просьб</i> [пробз'б]
дзв. гл. → дзв. гл.	<i>дужк</i> [дужк] (не [дущк]), <i>к зк</i> [ка́зк] (не [ка́ск]) Винятки: <i>кігті</i> [к'іхт'і], <i>нігті</i> [н'іхт'і], <i>легко</i> [леха́кко], <i>вогко</i> [во́хко], <i>двогтю</i> [д'охт'у]

Приголосні можуть уподібнюв тися й в інших вип дк х. Н йпоширеніші з них т кі:

-ться [ц':а]	<i>дивит'ся</i> [діви ^е ц':], <i>прощ ються</i> [прошча́йуц':]
-шся [с':а]	<i>б'єшся</i> [бйе́с':], <i>смієшся</i> [с'м'ійе́с':]
-жц- [з'ц']	(н) <i>ніжці</i> [н'із'ц'і], (н) <i>доріжці</i> [до ^у р'із'ц'і]
-шц- [с'ц']	(н) <i>ром шці</i> [ромас'ц'і], (у) <i>к шці</i> [кас'ц'і]
-зж- [ж:]	<i>розж рений</i> [рож:а́ре ^и ни ^е й], <i>безж льний</i> [бе ^и ж:а́л'ни ^е й]
-тч [ч:]	<i>м тч</i> [м ч:], <i>вітчизн</i> [в'іч:ізн]
-чц- [ц':]	(н) <i>річці</i> [р'іц':і], (у) <i>пічці</i> [п'іц':і]
-сш- [ш:]	<i>принісиши</i> [при ^е н'іш:и ^е], <i>з нісиши</i> [з н'іш:и ^е]
-тц- [ц':]	<i>мітці</i> [м'іц':і], <i>квітці</i> [кв'іц':і]

2. Прочит йте слов , чітко їх ртикулюючи.

Кружці, губишся, молотьб , з квітч ний, дошці, подружці, безж льний, перенісиши, б вляться, к чці, чув шці, тривожишся, джентльмен, з поріжці, тітчин, просьб , дужк , тов ришці, ст р ешся, кігті, н роджув ти, п чці, зн в, гріються, морячці, підживлюв ти, скотч, розжуй, принісиши, вогко, Левченко.

3. З тр нскрибуйте слов . Підкресліть приголосні, що уподібнюються у вимові.

З водишся, ніжці, м тч, Київ, боротьб , поличці, подзьоб ний, з нісиши, розж рений, книжці, діляться, турбуєшся, пічці, відродження, к шці, ложці, п нчішці, одяг ються, н стежці, любов, розжитися, нігті, н мишці, донісиши, н дзвуковий, миєшся, ручці, вітчизн , дігтяр, косьб , робив.

4. Прочит йте текст уголос, дотримуючись усіх орфоепічних норм.

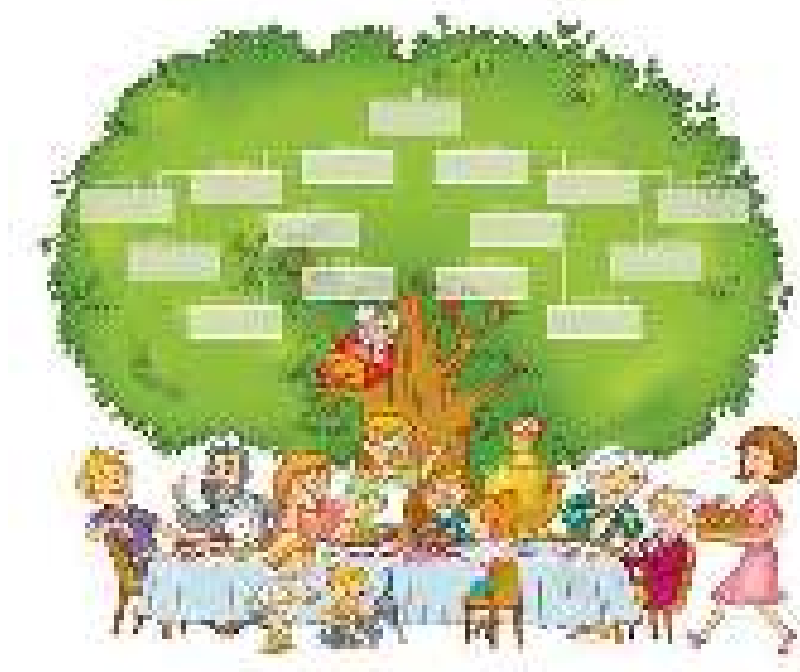
Залізь на своє родинне дерево

М рсель Дюш нск з в: «Я не вірю в мистецтво. Я вірю в митців». Це дуже г рний спосіб учитися! Якщо ти н м г тимешся поглинути історію свого предмет , р но чи пізно ти з дихнешся.

З мість цього зосередься н одному мислителіві, який тобі спр вді подоб ється. Вивчи все, що відомо про нього, потім вибери трьох людей, яких він любив, і зн йди всю інформ цію про них. Повтори це стільки р зів, скільки зможеш. З лізь н дерево якн йвище. Колись ти створиш своє дерево, з р з с ме ч с поч ти вл сну гілку.

Якщо ти будеш б чити себе ч стиною творчого родоводу, це допоможе тобі почув тися не т ким с мотнім, коли розпочнеш збир ти свій м тері л. Я повісив фотогр фії улюблених митців у своїй студії. Вони н че приязні привиди. Я відчув ю, як вони штовх ють мене вперед, щойно я схиляюся н д столом.

Спр вді чудовим є те, що митці, яких уже нем є серед живих чи які десь дуже д леко, не в змозі відмовитися ст ти твоїми вчителями. Ти можеш н вчитися в них усього, чого з б ж - еш: вони з лишили конспекти у своїх твор х (К. Остін).

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Одн ков кількість звуків і букв у кожному слові рядк

- А болючий, Юрм л , ч юв ння
- Б щирість, н роджуєш, як ння
- В пояснення, злістю, тямущий
- Г ялтинський, зв'язківець, віссю

2. Одн ков кількість звуків і букв у кожному слові рядк

- А ячмінь, ятр нський, повіяло
- Б вз ємність, укр їнець, к міння
- В покр щення, полюс, відроджую
- Г духмяно, роз'єдн ність, життєпис

3. Одн ков кількість звуків і букв у кожному слові рядк

- А з'єдн ння, приїждж ти, з явник
- Б щільний, земляний, з яложений
- В тьохк є, ню нсовий, з хоплюєшся
- Г брюнет, к пелюшок, дивується

4. Підкреслені літери позначають той самий звук у всіх словах рядка

- А лимон, випдок, перетин
- Б мереж, вектор, пртер
- В хомут, зозуля, кожушок
- Г тобі, потік, політехнічний

5. Підкреслені літери позначають той самий звук у всіх словах рядка

- А товр, потонути, скотч
- Б нош, шип, поридишся
- В якби, гречний, грусний
- Г мішень, шпк, носишся

6. Підкреслені літери позначають той самий звук у всіх словах рядка

- А жорстко, жсмин, бджол
- Б гелікоптер, кігті, Гостомель
- В зірковий, косьб, зіткний
- Г дзвін, бородтий, бдоро

7. Підкреслені літери позначають той самий звук у всіх словах рядка

- А гордість, сміх, Бердянськ
- Б вухо, сповивти, бовкнути
- В кш, хвилюєся, шостк
- Г тктик, поточний, вітчим

8. Орфоепічну помилку допущено в слові

- А мисться [мі'йє'ц':]
- Б розжуй [ро'зжу'й]
- В кчці [ка'ц':і]
- Г принісши [при'єн'іш:и'є]

9. Орфоепічну помилку допущено в слові

- А грєшся [гра'йє'с':]
- Б книжці [кні'з'ц'і]
- В флешці [флє'з'ц'і]
- Г вітчизн [в'іч:ійзн]

10. Орфоепічну помилку допущено в слові

- А стежк [стє'жк]
- Б джміль [дж'м'іл']
- В нігті [н'іг'т'і]
- Г вокзал [вог'зал]

6. Прослухайте фрагмент інтерв'ю з політиком Ю. Тимошенко й виконайте завдання.

Ю. Тимошенко: «Проект "Любі друзі-2" не пройде»

А. Яких орфоепічних помилок припустився Ю. Тимошенко? Наведіть вимову яких звуків їй треба звернути увагу?

- Б.** Н пишіть текст свого виступу для прес-конференції про п'ять змін, які б ви хотіли з - пров дити в суч сній школі. З тр нскрибуйте в тексті фр гменти слів з уподібненими приголосними, із дзвінками приголосними в кінці слів т **у**–нескл довим.

Зр зок. Коли з мислює[с':] н д проблем ми н шої школи, то першою сп д є н думку їд льня. Яюсь м ло стр [ў] н вибір, з [ў]жди т м г мірно, хоче[ц':] більшого з тишку... .

ЗАУВАЖТЕ!

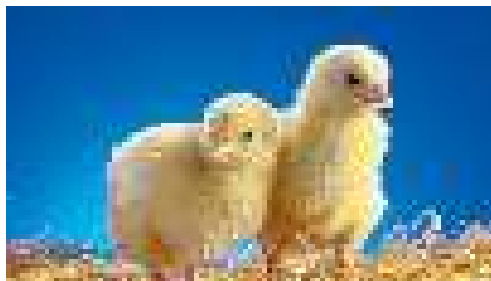
Корисними для відпр цюв ння гр мотної вимови слів є чистомовки. Потренуйтеся твердо вимовляти шиплячі.

* * *

Під кущем курч гуляє,
Черв'ячк собі шук є.
М ти-квочк поруч з ним,
З сином крихтним своїм.

* * *

Хлющить, періщить дощ,
Схов вся вовк під хвощ.
Хвіст під хвощем,
А с м під дощем.

* * *

Синичк , синичк — горобцю сестричк .

* * *

Учень учив уроки — у нього в чорнилі щоки.

* * *

Череп х , не нудьгуючи, годину сидить з ч шкою ч ю.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Кіломе́тр, ко́лесо, копче́ний, ко́сий, котрі́й.

- Б.** З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
вірн смерть
глу́п ніч
довг перерв
слідуючого дня
учбовий процес

ПРАВИЛЬНО
неминуч смерть
глух ніч
трив л перерв
н ступного дня
н вч льний процес

- 7. 1.** З тр нскрибуйте слов . Підкресліть приголосні, що уподібнюються у вимові.

Доріжці, хвилюєшся, розж рити, чешці, принісши, повсякденний, П л жці, з був, борють-ся, пугч, річці, бляшці, дзьоб, знуц єшся, пряхці, флешці, Львів, злодюжці, підживлюв ти, сиплються, журишся, легко, водичці, тчеш, безжурний, знісши, зж ти, футбол, лев, дріжджі.

- 2.** Прослух йте пісні «Т м, де ми є» (гурт «Антитіл ») і «Чомусь т к гірко пл к л вон » (О. Поном рьов). Випишіть слов , які викон вці непр вильно вимовляють, і з тр нскрибуйте їх.

§ 26–27. ОСНОВНІ ПРАВИЛА НАГОЛОШУВАННЯ СЛІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Звукове оголошення в Київському метрополітені: «Шановні пасажирів! Метрополітен — швидкий та зручний вид транспорту».

- А. Сметкають голосування цього повідомлення в Київському метрополітені щонайменше протягом останніх 20 років. Яке слово неправильно наголошено?
- Б. Прочитайте повідомлення, правильно наголошуючи слова.

Наголос в українській мові рухомий: *день — дня, рік — рік (мн.), ходжу — ходимо*. Хоч чітких правил наголошування слів немає, але є загальні принципи, з якими можна визначити наголошений склад:

іменники

- іменники в множині здебільшого мають наголос на зкінченні: *батькі, огірки*;
- у більшості іменників із суфіксом **-к** наголос у множині переходить на зкінчення: *ка́зка — ка́зкі, кни́жка — кни́жки* (АЛЕ: *сусі́дка — сусі́дки*);
- віддієслівні іменники на **-ня** мають наголос на суфіксі, якщо в них більше двох складів: з *слі́ння, пізні́ння* (АЛЕ: *бі́гіння, не́хтувіння*);
- іншомовні склади іменників на **-метр** мають наголошений другий компонент: *санти́метр, кіломе́тр* (АЛЕ: у назв приладів наголос падає на першу частину: *ба́рометр, термо́метр*);

прикметники

- у більшості двоскладових прикметників наголос падає на зкінчення: *но́вий, чу́жий, легкі́й* (АЛЕ: *бі́лий, чо́рний*);
- прикметниковий суфікс **-еньк-** завжди наголошений: *ме́ленький, чо́рненький*;

дієслова

- дієслово **бути** в майбутньому часі має наголошений перший склад: *бу́деш, бу́демо*, в минулому — другий: *бу́ла, бу́ло, бу́ли*;
- батько дієслів мають останній наголошений склад: *несу́ти — несла́, везу́ти — везла́*;
- дієслова на **-емо, -имо, -ете, -ите** мають наголошений останній склад: *ідемо́, мовчимо́, іде́те, мовчи́те* (АЛЕ: *бу́демо, зали́ште*);

числівники

- у числівників на **-десять** наголошений останній склад: *сі́мдеся́т, ві́сімдеся́т*;
- у числівників на **-дцять** наголошений передостанній склад: *оди́на́дцять, чо́тири́на́дцять*.

Ці принципи є лише орієнтирами в наголошуванні слів. Складиють полягати передусім у тому, що наголос в українській мові здебільшого рухомий і винятків дуже багато, тому треба запам'ятовувати, як правильно наголосувати слова в їхніх формах.

Н і ч стіше непр вильно н голошують т кі слов : *ва́ги, в нт жі́вк , ві́п док, визво́ль-ний, відвезті́, ві́рші, ві́тчі́м, гурто́житок, да́но, добу́ток, дові́дник, до́ньк , дочка́, дров , ж люзі́, з вда́ння, за́г дк , з кінчи́ти, з робі́ток, зру́чний, зубо́жіння, інду́стрія, йогу́рт, к т лог, кв рта́л, кішк , кіломе́тр, ко́лія, ко́сий, котри́й, кроби́ти, куліна́рія, ку́рятин , лис-топа́д, ма́ркетинг, мере́ж , мет лу́ргія, н вча́ння, на́чинк , нена́видіти, нові́й, оби́цянк , обра́ння, обрúч, одно́р зо́вий, оле́нь, озна́к , ота́м н, п рте́р, пі ла́, підлі́тковий, пізна́ння, пі́тний, піце́рія, по́друг , поло́говий, поня́ття, порядко́вий, промі́жок, псевдо́нім, ра́зом, реше́то, роздрі́бний, русло́, сере́дин , се́ч , симе́трія, сільськогосподарський, спі́н , течі́я, тризу́б, ту́луб, укр і́нський, уподо́б ння, усере́дині, ф рту́х, ф хові́й, фольг , фо́рз ц, ца́рин , це́нтнер, ці́нник, ч рівні́й, чергові́й, чита́ння, чорно́зем, чорно́слив, ще́леп .*

Незн чн кількість слів м є подвійний н голос: *весня́ний, за́вжди, до́гові́р, доповідáч, жа́лібний, м'язові́й, пе́рві́сний, по́мілк , про́стий, та́кож т ін.*

Не потрібно плут ти подвійний н голос із н голосом, з допомогою якого розрізняють форми слів: *пі́сні* (род. відм. одн.) — *пі́сні* (н з. відм. мн.), т к с мо ча́шки — ч шкі́.

З допомогою н голосу розрізняємо зн чення слів: *за́мок* — з мо́к, *ві́ходить* (виліку-в ти) — *вихо́дити* (покид ти приміщення).

Окремі іменники, узгоджуючись із числівник ми *дв , три, чотири*, можуть змінюв -ти н голос: *бр ти́* — *дв бра́ти, се́стри* — *три сестри́, ві́др* — *чотири ві́дрá*.

Не плут йте літер турний т ді лектний н голоси. Н голос н передост ньому скл -ді в слов х *прине́сти, відне́сти, люблю́, ка́жу, бу́ло, Ро́м н* не норм тивний, він вл стивий з хідноукр і́нським говірк м.

2. Прочит йте слов , пр вильно їх н голошуючи.

Асиметрія, бл говіст, бюлетень, вершковий, вимог , вир зний, г льм , двор зовий, де-щиця, догм т, дров , ж люзі, з лишити, зубожіння, експерт, з ірж вілий, зд лек , індустрія, к т лог, кишк , копчений, кропив , кулін рія, листоп д, мереж , новий, н вч ння, обр ння, осетер, п ртер, перевести, підлітковий,пологовий, поняття, псевдонім, решето, розпірк , с н-тиметр, ст туя, стовідсотковий, текстовий, тр вестія, уподоб ння, ф ртух, форз ц, ц рин , ч рівний, чорнослив, щипці.

3. Випишіть слов у дві колонки: 1) з н голосом н другому скл ді; 2) з н голосом н першо-му скл ді.

Н чинк , русло, его, оптовий, боязнь, в ги, обруч, олень, вип док, тризуб, дже, курятин .

- З перших букв випис них слів скл діть прик зку.

4. Прочит йте уривки з віршів і викон йте з вд ння.

1. Д но тобі і вірити, й кох ти. А що мені? Які т кі куші? Нелегко, к жуть, жити н дві х ти. А ще нелегше — жить н дві душі! (*Л. Костенко*). 2. Н родився Бог н с нях в лémків-ськiм містечку Дúклі. Прийшли лémки у крис нях і принесли місяць круглий (*Б.-І. Антонич*). 3. І в дорогу д леку ти мене н зорі проводж л , і рушник вишив ний н щ стя, н долю д л (*А. М лишко*). 4. І біл рік підійнял сь увись, до витоків древніх сягнул (*А. П нчишин*). 5. Спів й, моя в тро, вже треті півні, я ще з слух ний стою. З ручений сонцем н білім коні кр й світу пливу з рікою (*М. Симиц*). 6. Усе-усе, що н м д но, не з росте вже полином (*В. Крищенко*). 7. Я б чив дивний сон. Немов передо мною безмірн , т пуст , ідик площин , і я, приков ний л нцем з лізним, стою під височенною гр нітною ск лою, д лі тисячі т ких с мих, як я (*І. Фр нко*).

- А.** Постарайтеся відчувати ритм у відповідних рядках.
- Б.** Визначте слова, у яких поети свідомо порушили нормативне наголошування з метою ритмізації.
- В.** Випишіть складносурядні й складнопідрядні речення. Побудуйте до них схеми.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Н перший скл д п д є н голос у слові

А вітчим Б доньк	В озник Г кінчити
-----------------------------------	------------------------------------
2. Н перший скл д п д є н голос у слові

А випдок Б квартал	В експерт Г зробіток
-------------------------------------	---------------------------------------
3. Н перший скл д п д є н голос у слові

А обруч Б новий	В котрий Г зручний
----------------------------------	-------------------------------------
4. Н другий скл д п д є н голос у слові

А подруг Б п'ртер	В косий Г піл
------------------------------------	--------------------------------
5. Н другий скл д п д є н голос у слові

А листопад Б проміжок	В пологовий Г порядковий
--	---
6. Н другий скл д п д є н голос у слові

А позначк Б привести	В середин Г р'зом
---------------------------------------	------------------------------------
7. Н другий скл д п д є н голос у слові

А ф'ховий Б дров	В цінник Г течія
-----------------------------------	-----------------------------------
8. Н другий скл д п д є н голос у слові

А уподобання Б чорнозем	В симетрія Г кілометр
--	--
9. Н другий скл д п д є н голос у слові

А чорнослив Б псевдонім	В ч'рівний Г з нести
--	---------------------------------------
10. Н третій скл д п д є н голос у слові

А пізнання Б черговий	В підлітковий Г односторонній
--	--

6. Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

- Б.** Використайте в ділозі опорні слова.

Опорні слов : в ги, вип док, з - нести, йогурт, к мб л , копчений, вершкове м сло, курятин , н чинк , осетер, тигрові креветки, укр - їнський, фольг , цінник, чорно-слив.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** Перегляньте експрес-урок «Чи правильно вжити конструкцію з *р хунок?*» і з конспектуйте сприйнятий на слух матеріал.

Чи правильно вживати конструкцію *за рахунок*?

- Б.** З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
користув тися попитом
більше ст уроків
д в йте повернемося
з лишити в спокої
попередити хворобу

ПРАВИЛЬНО
м ти попит
пон д сто уроків
повернімося
д ти спокій
з побігти хвороби

7. 1. Перепишіть слов й викон йте з вд ння.

Аркушик, бород вк , бурштиновий, витр т , відвезти, гляд ч, де-юре, довести, довідник, живопис, з кінчити, зручний, єретик, з ірж віти, звисок , іконопис, к мб л , кв рт л, косий, котрий, кроїти, люстро, мет лургія, ніздря, нен висть, обіцянк , от м н, трир зовий, пек р-ський, перевезти, підд ний, посередині, помовч ти, проміжок, ремінь, русло, сеч , сільсько-господ рський, стриб ти, тигровий, тім'яний, урочистий, фольг , ф ховий, центнер, черговий, чорнозем, щодобовий.

- А.** Пост вте н голос у кожному слові, звівши його з словником.
- Б.** Вивчіть, як н голошуються ці слов .

- 2.** Випишіть усі слов з теоретичної частини та впр в 2, 3 в чотири колонки: 1) з н голо-
сом н першому скл ді; 2) н другому скл ді; 3) н третьому скл ді; 4) решт слів. Вивчіть, як їх
треб н голошув ти.

§ 28. ОРФОГРАФІЯ. НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ **е, и**

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі і виконайте завдання.

На озері:

— Гр..би!

— Які можуть бути гр..би в човні посеред озер ?!

— Т не гр..би, гр..би весла ми, бо я вже трохи змерзла .

А. Зважючи на ситуацію, визначте, де треба вписати немісцеву літеру **е**, де — **и**.

Б. До чого може призвести неправильне написання ненаголошених **е, и**?

Орфографія (грецьк. *orthos* — прямий, правильний, рівний і *grapho* — пишу) — розділ мовознавства, що вивчає правила написання слів; загальноприйнята система правил національної мови щодо способів передавання мовлення на письмі.

Неправильне написання слів називають **орфографічною помилкою** (уживання постоф, подвоєні приголосні, прописки слів то ін.). Написання, що не регулюється правилами, винятки з правил треба перевіряти з **орфографічним словником**. Існує багато орфографічних словників, виданих протягом останнього століття. Чинному пропису відповідають ті, що вийшли друком після 1990 р., коли було внесено в нього останні зміни. Буває так, що в різних словниках по-різному пишуть слово (*всесвітньо відомий* і *всесвітньовідомий*, *Свят-вечір* і *Святовечір* то ін.). У такому разі треба орієнтуватися в орфографічних словниках, упорядкованих укладачами Інституту української мови НАН України та Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України.

В українській орфографії визначють такі принципи пропису: фонетичний, морфологічний, історичний та смисловий.

З **фонетичним принципом** («як чує, так і пишу») позначають:

- усі ненаголошені голосні¹: *к'зк*, *говориш*, *кухня*, *пісня*, *метр*, *ліп* ;
- ненаголошені [а], [у], [і], також [о], що стоїть не перед складом із ненаголошеним [у] або [і]: *кзати*, *купатися*, *лікарня*, *молоко*;
- префікс **с-** перед кореневими **к, п, т, ф, х**: *скзати*, *спитати*, *стиснути*, *сформувавати*, *схилити*;
- групи приголосних, що утворилися внаслідок спрощення: *проїзний*, *щеливий*, *серцевий*, *тиснути*;
- групи приголосних [ств], [цтв], [зтв] і суфікси **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**, що утворилися внаслідок додавання суфіксів до основ: *птх* — *птство*, *ткч* — *ткцтво*, *убогий* — *убозтво*, *чех* — *чеський*, *Кременчук* — *кремечуцький*, *Риг* — *ризький*;
- чергування приголосних: *рук* — *руці* — *ручка*, *ног* — *нозі* — *ніжка*, *вухо* — *вуси* — *вушко*.

¹ Тут і далі, коли йдеться про написання, під голосними й приголосними треба розуміти літери, а позначення голосних звуків і літери позначення приголосних звуків.

Морфологічний принцип пр вопису вим г є одн кового позн чення н письмі зн чу- щих ч стин слов , нез лежно від їхнього ре льного звуч ння: [го^ул^убк] *голубк* , бо *голуб*; [до^ур^із^іц^і] *доріжці*, бо *доріжк* .

Т кож з морфологічним принципом пишуть:

- нен голошені голосні [е], [и], т кож [о], що стоять перед скл дом із н голошеним [у] бо [і]: *весна́, зима́, спону́к , хоті́в*;
- приголосні, що змінюють своє звуч ння вн слідок уподібнення: *боротьб* , *кізті, розжуй*;
- приголосні звуки, що спрощуються тільки у вимові: *журн лістський, гентство*;
- довгі звуки н межі зн чу щих ч стин слов : *відд ти, піднісся, хвилюються, гр єшся* т ін.

Історичний (тр диційний) принцип пр вопису поляг є в тому, що слов , окремі ч с- тини слів чи букви пишуть т к, як це робили р ніше, з уст леною тр дицією, ле їхнє н пис ння не можн пояснити в суч сній мові дотрим нням фонетичного бо морфоло- гічного принципів. З тр дицією в укр їнському письмі вжив ють:

- літери *я, ю, є*, що позн ч ють один бо дв звуки, т кож *ї*, що позн ч є дв звуки: *пісня — п'яний, ню нс — в'юн, синє — б'є, пір'їн* ;
- літеру *щ* н позн чення двох звуків: *щук , п щ , прощення*;
- м'який зн к: *синь, кольє, Львів*;
- подвоєні літери в іншомовних слов х: *М рокко, Руссо, голл идець, тонн , нетто*.

Смисловий (диференційний) принцип вим г є різного н пис ння:

- однозвучних слів, що м ють різне зн чення (омонімів): *Лев* (ім'я) — *лев* (тв рин);
- *З хід* (кр їни З хідної Європи) — *з хід* (ч стин світу); *Олег Вітер* — *різкий вітер*;
- п ронімів: *греби — гриби; кленок* (від *клен*) — *клинок* (від *клин*);
- префіксів *пре-, при-*: *пречерствий — причерствілий*;
- слів р зом т окремо: *в день н родження — приїх ли вдень* т ін.

В укр їнській мові перев ж ють н пис ння, що відповід ють фонетичному й морфо- логічному принцип м.

Ненаголошені голосні *е, и* в корені слова

е пишуть	
у сполученнях -еле-, -ере-	<i>зелений, берег</i>
при чергув нні з і	<i>летіти — літ ти, променистий — промінь</i>
при зміні форми слов чи при словотво- ренні е вип д є	<i>шевця — швець, пр ведний — пр вд</i>
у дієслівних коренях -бер-, -мер-, -тер-, -дер- і под. (без суфікс -)	<i>вибереш, витерти, видеремо</i>
якщо в н голошеній позиції — е	<i>весна́ — в́єсни, веслува́ти — в́єсл</i>
и пишуть	
у сполученнях -ри-, -ли- між приголосними	<i>бриніти, дриж ти, крив вий, глит ти</i>
у дієслівних коренях -бир-, -тир-, -дир- (із суфіксом -)	<i>вибир_ють, витир_ти, видир_єш</i>
якщо в н голошеній позиції — и	<i>зима́ — з́ими, пиля́ти — п́ілк</i>

Н пис ння слів, які не можн перевірити з допомогою пр вил , з'ясовують з словни- ком: *директор, ефект, лимон, лим н, пшениця, кишеня*.

2. Фонетичний принцип позначився на написанні, виділеному у врізці
А к вк зький	В відд ти
Б милує ш ся	Г Ш вець
3. Букву **и** в місці пропуску треба писати в слові
А виб..реш	В вид..р ти
Б вит..рти	Г вип..реш
4. Букву **и** в місці пропуску треба писати в слові
А прин..су
Б ш..потіти
В в..сняний
Г м..ленький
5. Букву **е** в місці пропуску треба писати в слові
А пом..р ти
Б вит..р єш
В виб..руть
Г виб..р ють
6. Букву **е** в місці пропуску треба писати в слові
А з..мовий
Б д..кт нт
В зг..н ти
Г бр..хня
7. Букву **и** в місці пропуску треба писати в обох словах рядка
А бр..ніти, пром..нистий
Б др..ж ти, з л..денілий
В кр..в вий, бл..щ ти
Г гл..т ти, пр в..дний
8. Букву **е** в місці пропуску треба писати в обох словах рядка
А л..генький, тр..вожний
Б з..леніти, ож..леদিця
В бер..говий, кр..шити
Г пел..н , кр..ж ний
9. Букву **и** в місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А в..шневий, кр п..льк , вит..р ти
Б кр..ниця, тр..вожність, пер..петія
В зуп..нитися, гр..ч ний, з вм..р ти
Г тр..в лість, в..слув ння, кол..в ння
10. Букву **е** в місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А ч..твертий, сп..нятися, вид..реш
Б підз..мелля, д л..чінь, л..в д
В в..ршин , т..хенько, п..лен
Г в..чоріє, щ..п ти, д..серт

6. Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

А. Письмово висловте свої міркування щодо способу проведення дозвілля молодих людей (чотири-п'ять речень).

Б. Використайте опорні слова, поставивши пропущені літери **е, и**.

Опорні слова: соціальні м.режі, Фейсбук, смартфон, живе спілкування, спілкування онлайн, несправжні друзі, інтернет-залежність, тривожний.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запишіть, як правильно наголошувати слова.

Іконопис, крицевий, кроїти, люстро, метелургія.

Б. Запишіть правильно врізт слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
грецький горіх
виявити дну проблему
природня поведінк
живописн місцевість
з вітн мрія

ПРАВИЛЬНО
волоський горіх
виявити цю проблему
природн поведінк
мльовнич місцевість
з повітн мрія

7. Запишіть слова, поставивши пропущені літери **е** та **и**. Підкресліть ті літери, написання яких можна перевірити тільки зі словником.

К..шення, кр..ниця, м..нулий, кор..дор, м..телик, ч..мпіон, ш..ренг, доб..р ти, з б..реш, вит..р тимуть, підб..резник, ч..пурний, зд..вув..ння, ос..литися, см..т н, зм..ритися, ц..буля, зв..р..т..ння, тр..вожний, пов..рнутися, бл..щ..ти, кр..в..вий, в..л..тенський, л..мон.

§ 29. АПОСТРОФ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі і виконайте завдання.

Київ. В автомобілі чоловік і жінка:

— У чому вони відрізняються вулиці Вячеслава Чорновола. Що ж робити?

— А ти пробував набрати з поштою?

— І невідомо поштою?

— А для того, щоб ми дішли до цієї вулиці. Вивчиш про вулицю — відріди для тебе з цього!

А. Що сталося з відпочинком у відрі?

Б. Знайдіть у твисті про вулицю, з яким ім'ям Вячеслава треба писати з поштою.

Апостроф (грецьк. *apostrophe* — звернений бік) — знак, який передає на письмі роздільну вимову **я, ю, є, ї** після твердого приголосного: *м'ят* [м'я́т], *подвір'я* [по'дв'і́р'я].

Апостроф пишуть перед я, ю, є, ї		Апостроф не пишуть	
після б, п, в, м, ф	<i>сім'я, в'юн, Дем'ян</i>	якщо перед б, п, в, м, ф стоїть кореневий приголосний ¹ , крім р	<i>цвях, свято, дзвякнути</i>
після р (при роздільній вимові; чути [й])	<i>подвір'я, М р'ян</i>	після р (при злитій вимові; не чути [й])	<i>буряк, рюмс ти</i>
після префікса, що зкінчується приголосним	<i>роз'єдн ти, від'їзд</i>	після префікса, що зкінчується голосним	<i>поєдн ти, з їзд</i>
у складних словах після першої частини, що зкінчується приголосним	<i>Мін'юст, дит'ясл</i>		

Тож поштою треба писати в слові *Лук'ян* і похідних: *Лук'яненко, Лук'янчук* тощо.

¹ Тут і дімється увілітернізованню приголосного звуку.

2. Перепишіть слова з знаками в дужках номерами, згідно з яким ужито апостроф.

1 — губний + йотовий;

2 — **р** + йотовий;

3 — префіксний приголосний + йотовий;

4 — межі двох основ.

Дем'ян (_), солов'їний (_), з'юрмитися (_), між'ярусний (_), стерв'ятник (_), без'ядерний (_), торф'яний (_), Мін'юст (_), Вячеслав (_), подвір'я (_), дит'ясл (_), пів'яйця (_).

3. Перепишіть слов , пост вивши, де потрібно, построф.

М..якотілий, розп..яття, пів..ркуш , н двечір..я, К м..янець-Подільський, н д..яр..я, Лук..-янівк , гороб..ячий, з..економити, Солов..йов, н дбрів..я, ум..ятин , н дхм р..я, св..ященик, в..їд тися, верф..ю, під..їзний, б г тослів..я, пів..Європи, тр нс..європейський, сухом..ятк .

4. Випишіть слов , у яких треб пис ти построф.

Тьм..яний, з..ініціюв ти, ум..ятин , по..яснити, М р..ян , духм..яний, кр ков..як, стерв..-ятник, поцв..яхов ний, дит..ясл , Зн м..янк , Св..ятополк, Об..ю, коров..ячий, м вп..ячий, Придністров..я, різьб..яр, сум..яття, Слов..яносербськ, р..ясний, р..юмк , в..яз.

• З других букв випис них слів скл діть н зву художнього твору.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в слові

А помор..янин

В рутв..яний

Б духм..яний

Г розв..язок

2. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в слові

А пів..озер

В пів..метр

Б пів..огірк

Г пів..яблук

3. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в обох слов х в рі нт

А з..ясув ти, р..юмс ти

В сім..янин, різдв..яний

Б від..ємний, пор..ядок

Г розм..якшити, під..їзд

4. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в обох слов х в рі нт

А В..ячєсл в, гр..ядк

В зв..язківєць, знічев..я

Б сім..янин, Св..ятосл в

Г Причорномор..я, цв..ях

5. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А к м..яний, п..яльце, звір..ят

В поголів..я, рф..яр, кур..яв

Б бур..ян, подвір..я, кр..як ти

Г в..їждж ти, реп..ях, пів..яру

6. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А здоров..я, кип..ятити, бўр..яний

В роз..їзд, Придун в..я, пів..юрби

Б пуп..янок, з б..ється, лижв..яр

Г львів..янин, п..ясть, Вороб..йов

7. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А П..ятих тки, черв..як, вп..ястися

В Середземномор..я, в..юн, пр..янощі

Б без..язикий, рум..яний, медв..яний

Г верб..я, риб..ячий, без..іменний

8. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А перед..ювілейний, Кир..ян, від..їзд

В зів..янути, Мін..юст, духм..яний

Б кінов р..ю, солов..їний, кур..ятин

Г торф..яний, в..юнитися, Р..єпін

9. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А двох..ядерний, М р..ян , різьб..яр

В Слов..янськ, верхів..я, тьм..яний

Б дит..ясл , Григор..єв, б г тослів..я

Г поцв..яхов ний, здоров..яг , з..їзд

10. Апостроф треб пис ти н місці пропуску в усіх слов х в рі нт

А стерв..ятник, в..юн, з.. гітув ти

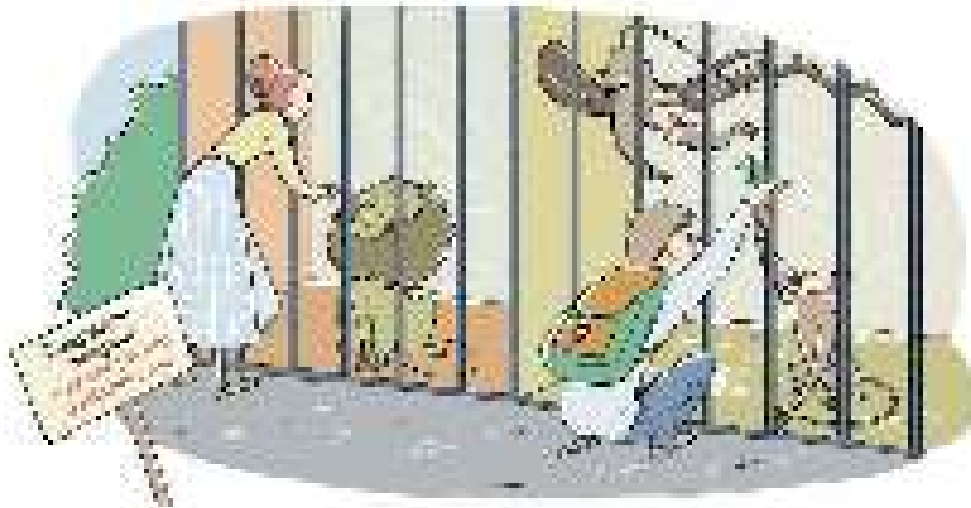
Б підв..язк , уп..яте, м вп..ячий

В пів..юрти, підмурів..я, пір..їн

Г узгір..я, Об..ю, з..економити

6. Розгляньте ілюстр цію й викон йте з вд ння.

А. Опишіть ситу цію двом -тьом реченнями. Доповніть свій опис міркув ннями про те, чому молоді люди свідомо ризикують своїм здоров'ям, іноді й життям.

Б. Використ йте опорні слов , пост вивши, де потрібно, построф.

Опорні слов : вол..єр, м вп..ячий, моркв..яний, несер..йозний, пів..яблук , звір..ят , знічев..я, з п..ястя, вп..ястися, обов..язково.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Обруч, однор зівий, опт́овий, ота́м н, одина́дцять.

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
дв відсотк
третє люте
півтор місяці
по п'ятницям
без десяти шість

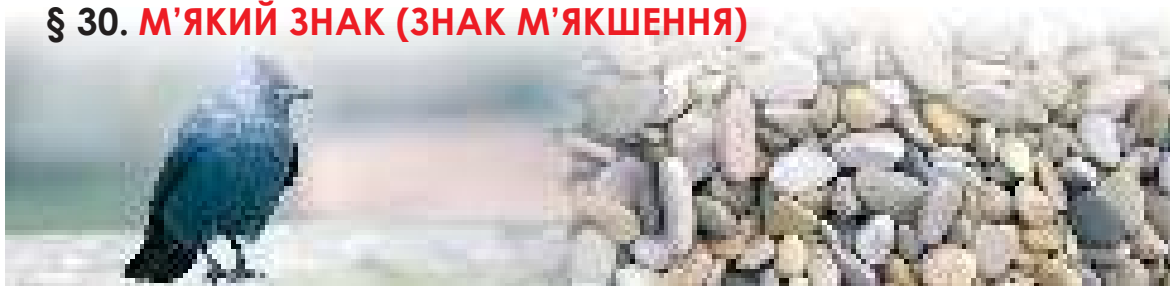
ПРАВИЛЬНО
дв відсотки
третє лютого
півтор місяця
по п'ятницях, щоп'ятниці
з десять шост

7. Перепишіть слов , пост вивши, де потрібно, построф.

Тьм..яний, без..язикий, розм..якшити, Стеф..юк, з гір..я, З поляр..я, брукв..яний, з..юрмитися, кр ков..як, різдв..яний, бур..як, дзв..як ти, двох..ядерний, Зв..ягель, між..ярусний, присв..ят , горохв..яний, св..ятиня, супер..яхт , тр в..янистий, лижв..яр, різьб..яр, перед..ювілейний, Придніпров..я.

§ 30. М'ЯКИЙ ЗНАК (ЗНАК М'ЯКШЕННЯ)

1. СПОСТЕРЕЖЕННЯ

А. Розкрийте лексичне значення іменників *глиць* і *глиць* (дівальний відмінок однини).

Б. Поміркуйте, чому в цих словах різне написання.

М'який знак (бо знак м'якшення) перед є м'якість приголосних звуків у письмі, його пишуть після букв *д, т, з, с, ц, л, н*:

у кінці слів	<i>якість, велетень</i>
у середині складу перед <i>о</i>	<i>льодяник, тьох ти</i>
у суфіксах <i>-ськ-, -цьк-, -зьк-, -ньк-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-</i>	<i>міський, козцький, ризький, м'ялеський, тонюсінський</i>
у дієслів перед <i>-ся</i>	<i>підводься, видніється</i>
у буквосполученнях <i>льч, льц</i> , (від <i>льк</i>); <i>ньч, ньц</i> (від <i>ньк</i>)	<i>ляльчин, ляльці</i> (від <i>ляльк</i>), <i>доньчин, доньці</i> (від <i>доньк</i>)
після <i>л</i> перед м'яким приголосним і шиплячим	<i>польський, пльчик</i>

Перед м'якими приголосними й шиплячими м'який знак не пишуть, окрім поданих вище випадків: *Оболонь* — *оболонський*, *промінь* — *промінчик*, *Умнь* — *Умниці*.

М'який знак також не пишуть після першої частини складених числівників: *п'ятдесят*, *шістсот*.

Після *р* м'який знак пишуть у словах *трюх, чотирюх, лрюк, збрюхний, Горький, Зорькін*.

Виятки: *бриньчати, няньчити, різьбяр, тьмянний, женшень, М'ячжурія* тощо похідні.

2. Перепишіть слова, поставивши, де потрібно, м'який знак.

Берізон..ці, м'ялин..ці, гордіс..ть, різ..бяр, він..чати, нян..чити, дон..чин, нен..ці, пот..м'ячний, оболон..ці, дзелен..чати, промін..чик, ялин..ці, дивуєт..ся, тренуєш..ся, піднос..ся, фрик..нський, ялинон..ці, ковз..кий, ниточ..ці, жен..шень, лял..ці, посол..ський, мен..ше.

3. Випишіть слова, які треба писати з м'яким знаком у місці пропуску.

Жін..ці, плос..кий, годит..ся, Н..т..л..чин, промін..чик, Ол..жин, нен..ці, тітон..чин, кр..сун..чик, р..л..ський, Ум..ниці, виплутуєш..ся, зірон..ці, в'язкіс..ть, зовс..кий, лебідон..ці, ір..пінс..кий, перук..ський, куз..ня, зм..г..ють..ся, тон..ший, нян..чити, ялтинс..кий, він..чати, ки..д..єт..ся.

• З перших літер впишіть назви літературних героїв Т. Шевченка.

4. Прочитайте текст двічі й виконайте завдання.

Притча про створення фрески «Тамна вечеря»

Створюючи фреску «Тамна вечеря», Леонардо да Вінчі зіткнувся з труднощами: він мусив зобразити Добро, утілене в образі Ісуса, і Зло — в образі Юди, що вирішив зрадити Його на цій трапезі. Художник припинив роботу посередині й відновив її тільки після того, як знайшов ідеальні моделі.

Одного разу, відвідавши виступ хору, художник побачив в одному з юних співаків досконалий образ Христа, і, просивши його до своєї майстерні, зробив з нього кілька черків етюдів.

Минуло три роки. «Тамна вечеря» була майже завершена, але Леонардо так і не знайшов турника для Юди. Крдині, який відповідати оформленню собору, підглядав його, вимірюючи, щоб фреска була готова якомога швидше.

І от після багатоденних пошуків художник побачив чоловіка, який лежав у рові, — молодого, але передчасно зістреного, брудного, п'яного й обідраного. Чисні етюди вже не було, і Леонардо не міг у своїм помічнику привести його в собор. З великими труднощами його приволокли туди й постелили ноги. Він не розумів до пуття, що відбувається, поки художник зобразив в гріховність, с молюбство та безвір'я, які зображували його обличчя.

Коли художник закінчив роботу, жебрак, який уже встиг витверезитися, розплющив очі, побачив перед собою картину й перелякано викрикнув:

— Я вже бачив цю картину!

— Коли? — здивовано запитав Леонардо.

— Три роки тому, ще до того, як усе втрапив. У той час, коли я співав у хорі й життя моє було сповнене мрій, якийсь художник намалював з мене Христа.

Л. да Вінчі. Тамна вечеря

А. Стисло переказіть текст (письмово).

Б. Доповніть переказ роздумом на тему «Мій вибір — здоровий спосіб життя» (сім-десять речень).

ЗАУВАЖТЕ!

Не плутайте суфікси **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-** (волоський, моряцький, збрязкий) і суфікс **-к-** (плаский, ковзкий, дерзкий).

5. Виконайте тестові завдання.

1. М'який знак к н місці пропуску треба писати в слові

А половин..ці	В к ртин..ці
Б стежин..ці	Г вишен..ці
2. М'який знак к н місці пропуску треба писати в слові

А ірпін..ський	В лоп н..ський
Б хорол..ський	Г прип'ят..ський
3. М'який знак к н місці пропуску треба писати в обох словах в рядку

А сив с..кий, ковз..кий	В тов рис..кий, міс..кий
Б чум ц..кий, пл с..кий	Г кременчуц..кий, б с..кий
4. М'який знак к н місці пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, **ОКРІМ**

А нян..чити, нен..чин	
Б брин..ч ти, дон..ці	
В різ..бяр, сніжин..ці	
Г т..мянний, лял..чин	
5. М'який знак к н місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А виміють..ся, г єш..ся	
Б дивит..ся, піднос..ся	
В н снит..ся, розріс..ся	
Г колотит..ся, б'єш..ся	
6. М'який знак к н місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А нян..чин, жін..чин	
Б В л..чин, Ян..чин	
В дон..чин, лял..чин	
Г Юл..чин, Н т л..чин	
7. М'який знак к н місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А естонс..кий, якіс..ть, мен..ший	
Б нгел..ський, зозул..ці, куз..ня	
В долон..ці, т..мянний, брин..ч ти	
Г гуцул..ський, міс..кий, промін..чик	
8. М'який знак к н місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А ллет..ся, голубон..ці, кр сун..чик	
Б різ..бяр, підвод..ся, м тусен..чин	
В яблун..ці, помешк н.., Ум н..щин	
Г гордіс..ть, цвірін..к ти, ірпін..ський	
9. М'який знак к н місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А т..мянний, нян..чити, з поріз..кий	
Б річен..ці, взув єт..ся, оболон..ський	
В різ..блений, б т..ківський, промін..ці	
Г р домишл..ський, вишен..ці, кін..чик	

10. М'який зн к н місці пропуску треб пис ти в усіх слов х рядк

А тр..ох, Новгород-Сівер..кий, к мін..чик

Б рибон..ці, мелітопол..ський, яблун..ці

В з взятіс..ть, біл..ше, склепін..ч стий

Г жен..шень, з бр..ох ний, скін..чити

6. Розгляньте ілюстр цію й викон йте з вд ння.

А. Опишіть ситу цію двом -трьом реченнями. Доповніть свій опис пор д ми щодо об ч-ності й обережності в поводженні з немовлям.

Б. Використ йте опорні слов , пост вивши, де потрібно, м'який зн к.

Опорні слов : н стежин..ці, тягнет..ся, промін..ці, промін..чик, спілкуєт..ся, мен..ше, нян..чити, м тусен..ці, дон..ці.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

П ртер, перевезті, перекіс, переляк, підлітковий.

Б. Перегляньте експрес-урок «Чи є в укр їнській мові слово сп сибі?» і перек жіть його.

Чи є в українській мові слово *спасибі*?

ДО РЕЧІ...

Ь — тридцять перш літер укр їнського лф віту. Н зив ється «м'який зн к» (З енциклопедії «Укр їнськ мов ». — К., 2000. — С. 741).

У деяких підручник х і посібник х м'який зн к н зив ють «зн ком м'якшення».

7. Перепишіть слов , пост вивши, де потрібно, м'який зн к.

С..омг , чотир..ох, кобз р..ський, гідніс..ть, М н..чжурія, нян..чити, він..ч тися, ковз..кий, слиз..кий, міс..кий, пл с..кий, волин..ський, ш мп н..ське, тесляр..ський, гуцул..ський, під-бир єш..ся, з вод..ся, Херсон..щин , мен..ше, поділ..ський, брівон..ці, стежин..ці, к ртин..ці, ручен..ці, дон..чин, тон..ший.

§ 31. ЧЕРГУВАННЯ ЗВУКІВ. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ДОДАВАННІ СУФІКСІВ -СЬК-, -СТВ-

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі і виконайте завдання.

Друзі готують реферат про першу в Україні гідроелектростанцію:

— Не можу зрозуміти, чому мене випрощує комп'ютерний програміст: я пишу з поріжськ ГЕС, він випрощує з поріжськ ГЕС...

— Тут можливі дві речі: або збій у комп'ютерній програмі, або ти не знаєш правил написання цього слова.

А. До якого вріст схиляється ви?

Б. З яким принципом пропису пишеться назва цієї ГЕС?

Чергування звуків — постійна й закономірна зміна їх у спільнокоренових словах та їхніх формах: *лід* — *льоду*, *рук* — *руці* — *рученьк*.

Чергування голосних

- [o], [e] з [i] ([o], [e] — у відкритому складі, [i] — у закритому): *піч* — *печі*, *сінь* — *солі*;
- [o], [e] з нулем звука (випадки [o] та [e]): *сон* — *сну*, *день* — *дня*;
- [e] з [o] після шиплячих: *шести* — *шостий*, *жених* — *жонтий*;
- [o] з [a]: *схопити* — *хопити*, *допомогти* — *допомогти*;
- [e] з [i]: *летіти* — *літати*, *мести* — *мітати*;
- [i] з [a]: *сідати* — *сидати*.

Чергування приголосних

- [г] — [з] — [ж]: *ног* — *нозі* — *ніж*;
- [к] — [ц] — [ч]: *рук* — *руці* — *руч*;
- [х] — [с] — [ш]: *вуха* — *вуси* — *вушко*.

Зміни приголосних при додаванні суфіксів -ськ-, -ств-

коз к	к	+	-цьк-	коз цький , коз цтво
молоде ць	ц		-цтв-	молоде цький , молоде цтво
тк ч	ч			тк цький , тк цтво
Риз	г	-ськ- -ств-	-зьк-	ризкий
фр нц уз	з		-зтв-	фр нц у зький
Зб р ж	ж			Зб р зький
чех	х	-ськ- -ств-	-ськ-	чеський
Одес	с		-ств-	одеський
тов риш	ш			тов ри ський , тов ри ство

Деякі слова, коли додаємо суфікс **-ськ-**, трідиційно вимовляємо й пишемо без змін приголосних у кінці основи: *к* з **х** — *к* з **хський**, *герцог* — *герцогський*, *бск* — *бський*, *Мекк* — *меккський*, *Цюрих* — *цюрихський*, *тюрк* — *тюркський* тощо.

Суфікс **-к-**, що стоїть після приголосного основи, вип д є: *К ховк* — *к ховський*, *Чу-котк* — *чукотський*.

Зміни приголосних при додаванні суфікса **-ин-**

-ськ-	+ -ин-	-щ(ин)	<i>київський — Київ<u>щ</u>ин</i>
-зьк-		-жч(ин)	<i>воронезький — Воронез<u>ж</u>чин</i>
-цьк-		-чч(ин)	<i>донецький — Доне<u>ч</u>чин (АЛЕ Г л<u>и</u>чин)</i>

- 2.** До под них слів доберіть спільнокореневі бо змініть їхню форму т к, щоб відбулося чергування звуків. Підкресліть літери, що їх позн ч ють.

Чернігів, воля, осінь, ніч, вісім, дзвінок, ст вок, око, орел, берег, К нів, дзвін, котити, бр - ти, з пліт ти.

- 3.** Утворіть прикметники з допомогою суфікс **-ськ-** і з пишіть їх.

Тов риш —

Тк ч —

Г г уз —

Лоп нь —

Лютіж —

Комишув х —

Волод рк —

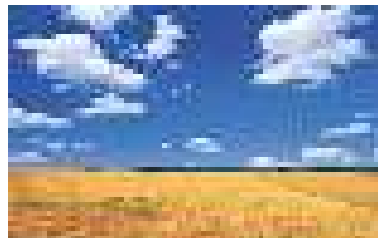
Хуст —

Кременчук —

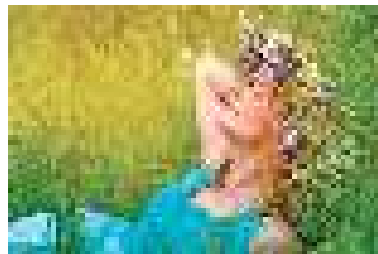
Полісся —

- 4.** Прочит йте тексти й викон йте з вд ння.

I. Хочете дізн тися, чим п хне Укр їн ? Вийдіть р но-вр нці у квітуче поле соняшників, подивіться н безмежні простори, потім підведіть погляд у небо. Якщо пот л нить з погодою, то воно — синє-синє, чисте й бездонне. Пр вд , як укр їнський пр пор?! Удихніть н повні груди вр нішню свіжість полів, помилуйтеся дивовижною к ртиною й прислух йтеся до себе. Якщо в ше серце переповнюють емоції, ви — укр їнець (*О. Костюченко*).

II. — Вінок, дитино, — д вній символ дівочої долі. Р ніше без нього н Куп л не приходили, — к з л б буся. — І кож-н дівчин робил його г рним і прив бливим, зн ючи, що в ньому — щ стя, кр с т доля. У куп льський вечір дівч т пуск ли вінки н воду й ворожили: куди попливе вінок — туди дівк й з між вийде.

Здивов но дивилося дитя н б бусю, услух лося в її тиху мову.

— Троянди — н кох ння, волошки — н вірність, цвіт к ртопляний — н дост ток, вишні стиглі й соковиті — н здоров'я т кр су...

Ніжно й обережно перебир ли н труджені руки квіти, упліт ючи у вінок (*А. Слинко*).

- A.** Випишіть слов , у яких можливе чергування голосних і приголосних звуків.

- B.** Доберіть до кожного з них спільнокореневе слово бо змініть форму т к, щоб відбулося чергування. Підкресліть літери, що позн ч ють звуки, які чергуються.

Зр зок: р но-вр нці — р нок, приходили — прихід — ходжу.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено у творенні прикметник

А пр зький	В з порізький
Б к вк зький	Г фр нцузський
2. Помилку допущено у творенні прикметник

А чешський	В сив ський
Б волоський	Г к з хський
3. Помилку допущено у творенні іменник

А тов риство	В убозство
Б коз цтво	Г тк цтво
4. Помилку допущено у творенні іменник

А юн цтво	В кріп цтво
Б б г цтво	Г молодецтво
5. Прикметник із суфіксом **-ськ-** утвориться від іменник

А печеніг	В чум к
Б чув ш	Г моряк
6. Прикметник із суфіксом **-цьк-** утвориться від іменник

А студент	В бр т
Б п рубок	Г м трос
7. Прикметник із суфіксом **-зьк-** утвориться від іменник

А Волнов х	В М гдебург
Б Кременчук	Г Бердянськ
8. Пр вильно утворено обидв прикметники рядк

А Нью-Йорк — нью-йоркський, половець — половеський	В мученик — мученицький, К луш — к лушський
Б в ряг — в рязький, Волод рк — волод рський	Г Б хмут — б хмутський, киргиз — киргизський
9. Пр вильно утворено обидв прикметники рядк

А П риж — п ризький, тк ч — тк чський	В п рубок — п рубоцький, Сив ш — сив ський
Б м трос — м троський, Мекк — мецький	Г студент — студентський, Острог — острожський
10. Орфографічну помилку допущено в рядку

А Одещин , Київщин , Житомирщин	В Г личин , Хмельничин , Херсонщин
Б Острожчин , Рівненщин , Туреччин	Г Донецчин , Полт вщин , Сіверщин

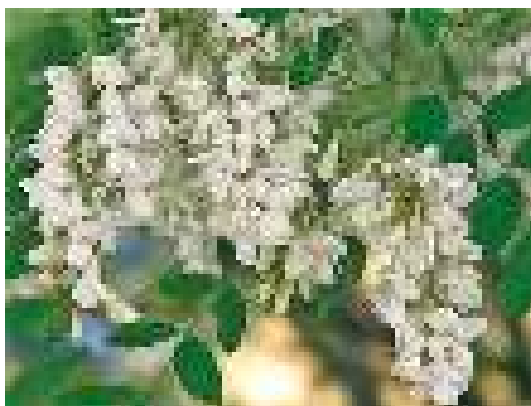

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Очі акації

Іду з поїзда. Опівнічне місто. Дощ. Чмокють кріпильні шурупів, нудячи лілові пухирці. Вуличний пес похнюпив голову-редьку, обнюхує струмок. Сонні автомобілі блищать, як туби дельфінів. І раптом... пронизливо, як крик, зпихається. Звідки вон виліз з промоклого підслупувати вулички? Ще вранці не було цього, не було й минулого літа, рік, два, три тому. Тепер вон *цютливо* відкрився ночі, дощеві.

Я стояв, як *язичник*, остеріг ючись злякати митьтємниці, і бліді *грон* очиць з-поміж *глянсув* того листя мерехтливо моргнули мені. Я боявся, що до світанку цього вже не буде. Тоді рідко остерігався чимось природу довіряє нам своє сокровенне. Боїться нас (М. Дочинець).

А. Поясніть значення виділених слів.

Б. Напишіть коротке есе, узявши за проблему дві речення тексту: *Тоді рідко остерігався чимось природу довіряє нам своє сокровенне. Боїться нас.*

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Запам'ятайте, як правильно вимовляти слова.

Помовчати, приціп, проділ, поняття, поблизу.

Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
копчик
висок
десн
м кушк
ікр

ПРАВИЛЬНО
ку́прик
скро́ня
я́сн
ма́ківк
лі́тк

7.

Від поданих слів утворіть прикметники із суфіксом **-ськ-**. Запишіть їх.

Тоджик, француз, чех, боснійський, кавказський, П'ятихатки, Гетьманський, герцог, Сивий, Ангол, Збрж, Криворіжжя, молодець, товариш, Кременчук, луганський, гент, Східниця, Львів, боягуз, стрілець, брат, дивак, солдат.

§ 32. СПРОЩЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте інструкцію, сфотографуйте в автобусі (м. Миколаїв), і виконайте завдання.

- А. Чому в рекламі слово *проїз(д)ний* написано по-різному?
- Б. Поміркуйте, чи потрібна в цьому слові літера (звук) **д**, якщо взяти до уваги те, що українська мова милозвучна. Які ще помилки ви помітили?

Спрощення в групах приголосних

Коли збігається кілька приголосних, то не зручний для вимови звук не вимовляють, тобто мовці спрощують для себе вимову: [про^уїзд] — [проїзн^йй]. Спрощення відбувається не тільки у вимові — воно позначється й на письмі: *проїзд* — *проїзн^йй*.

Спрощення д	
здн — зн	<i>поїзд</i> — <i>поїзн^йй</i> , з <i>їзд</i> — з <i>їзн^йй</i>
ждн — жн	<i>тиждень</i> — <i>тижневи^й</i>
рдц — рц	<i>серденько, сердечний</i> — <i>серце, серцевин</i>
Спрощення т	
стл — сл	<i>щ</i> <i>стя</i> — <i>щ</i> <i>сливий, лестити</i> — <i>услесливий</i>
стн — сн	<i>уст</i> — <i>усний</i> , обл <i>сть</i> — обл <i>сний</i>

Спрощення <i>к</i>	
зкн — зн	<i>бризк</i> ти — <i>бризнути</i> , <i>брызкіт</i> — <i>брызнути</i>
скн — сн	<i>тиск</i> — <i>тиснути</i> , <i>тиск</i> — <i>тиснути</i>
Спрощення <i>л</i>	
слн — сн	<i>м сло</i> — <i>м сний</i> , <i>М сниця</i>
Спрощення <i>р</i>	
рнц — нц	<i>чернець</i> — <i>ченці</i>

Винятки: *кістлявий, пестливий, хв стливий, шістн дцять, з п'ястний, хворостняк* і похідні. **АЛЕ:** *н дкісниця!*

Спрощення **не позначається** н письмі:

- у з позичених слов х: *б л ст* — *б л стний*, *контр ст* — *контр стний*, *гент* — *гентство*;
- у груп х *стц* і *стч*: *невістк* — *невістці* [не^віс'ц'і], *невістчин* [не^вішчі^н]; *р-тистк* — *р-тистці* [ртіс'ц'і], *р-тистчин* [ртішчі^н].

2. Перепишіть слов , уст вивши, де потрібно, пропущені літери.

Млос..ний, шубовс..нути, хворос..няк, щиросер..ний, бонен..ський, тиж..невик, випус..ний, передвіс..ниця, безкорис..ливий, облес..ливий, ціліс..ний, зліс..ний, йодовміс..ний, почес..ний, прихвос..ні, ген..ство, пес..ливий, гімн с..ці, хв с..ливий, хрус..нути, невіс..чин, шелес..нути, з п'яс..ний, нен вис..ний.

ЗАУВАЖТЕ!

Не спрощується *к* у слов х: *випускний, тоскно, скніти, скн р* .

3. Випишіть слов , у яких спрощення приголосних позн ч ється н письмі.

Мед ліс..ці, чес..но, хв с..нути, з п'яс..ний, гіг н..ський, умис..ний, перелес..ник, ген..ство, б л с..ний, р діс..ний, ус..ний, невіс..чин, в нпос..ний, н п с..ник, студен..ство, енерговміс..ний, нещ с..ний, шіс..н дцять, корис..ний, обл с..ний, журн ліс..ці.

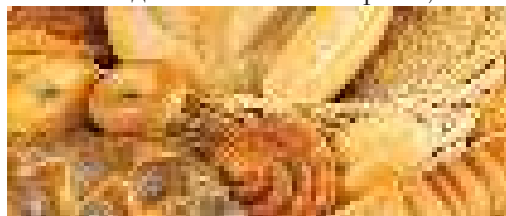
- З перших букв випис них слів скл діть прізвище літер турного героя з творів П н с Мирного.

4. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Гадюка і хліб

Якось, поб чивши урочистий стіл, н ньому н почесному місці святковий Хліб, підступн Г дюк поз здрил Хлібові й з б ж л дізн тися, як він досягнув т кої честі. Хліб пов гом розповів, що споч тку його з коп ли в землю. Як він досяг — зж ли серпом, обмолотили ціпом. Його віяли й сушили. Змололи н жорн х, з місили кул к ми, спекли н вогні, вже потім покл ли н урочистий стіл.

Г дюці від переляку перехопило подих. Вон вирішил , що кр ще їй пл зув ти у вогкому др - говинні, ніж терпіти т кі випробув ння т муки (*Н родн к зк*).

- А.** Знайдіть прості односкладні речення й визначте їхній вид (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, неживе).
- Б.** Випишіть перше речення, підкресліть головні й другорядні члени, побудуйте до нього схему.

5. Виконайте тестові завдання.

- Спрощення приголосних позначається написами в слові

А контр с..ний	В невіс..чин
Б нещ с..ний	Г пі ніс..ці
- Спрощення приголосних позначається написами в слові

А бриз..нути	В кіс..лявий
Б випус..ний	Г ртис..ці
- Спрощення приголосних позначається написами в слові

А р дис..ці	В прихвос..ні
Б бл с..ний	Г форпос..ний
- Спрощення приголосних позначається написами в обох словах в рінті

А буревіс..ник, перс..ні	В швидкіс..ний, невіс..чин
Б в ртіс..ний, пес..ливий	Г пристр с..ний, модис..ці
- Спрощення приголосних позначається написами в обох словах рядком

А перес..л ти, з їз..ний
Б боліс..ний, ген..ство
В м с..ний, в нпос..ний
Г обл с..ний, методис..ці
- Спрощення приголосних позначається написами в обох словах рядком

А н міс..ник, студен..ство
Б хрес..ний, контр с..ний
В хрус..нути, стр с..ний
Г якіс..ний, хв с..нути
- Спрощення приголосних позначається написами в усіх словах рядком

А кількіс..ний, мес..ник, гіг н..ський
Б чес..ний, шіс..десят, форпос..ний
В сер..цевий, умис..ний, з п'яс..ний
Г н вмис..не, к пос..ний, почес..ний
- Спрощення приголосних позначається написами в усіх словах рядком

А безз хис..ний, збриз..нути, звіс..но
Б безвиїз..ний, к р'єрис..ці, в ртіс..ний
В н дкіс..ниця, н міс..ник, хворос..няк,
Г сер..цевий, доблес..ний, невіс..чин
- Спрощення приголосних позначається написами в усіх словах рядком

А н п с..ник, безж ліс..ний, шіс..сот
Б безшелес..ний, м с..ний, млос..ний
В че..нці, особистіс..ний, контекс..ний
Г ляс..нути, щ с..ливий, окуп н..ський

10. Орфографічну помилку допущено в рядку

- А якісний, гентство, невіїзний
- Б корисний, кількісний, туриський
- В прихвосні, в ртісний, пестливий
- Г персні, перехресний, улесливий

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Існує споконвічне про віло: щоб продавати товар, треба привабити покупця. Способів безліч. Недарма кажуть, що прогрес не має меж. Англійські садівники навчилися вирощувати яблука з м'якотию. Нещодавно зелені плоди під час дозрівання не клеюють плікці, бо «одягають» на кожний спеціальний чохол з тривалістю візерунком. Під час збирання врожаю їх знімають. На місці плікці залишається м'якотию. Один «мистецький витвір» коштує близько трьох доларів. Проте покупців не бракує (*К. Герценко*).

А. Доберіть з головок до тексту.

Б. Уявіть, що ви працюєте в рекламній агенції й вам доручили скласти текст телерекламу. Результат вашої роботи має зцілювати якомога ширше коло потенційних покупців яблук з м'якотию (*обсяг — три-п'ять речень*).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Проїзний чи проїздний?» і знайдіть слово, яке вчитель неправильно вимовив.

Проїзний чи проїздний?

Б. Зпам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
ричуг
ремінг безпеки
створк
паливо (бензин, дизель)
грузовик

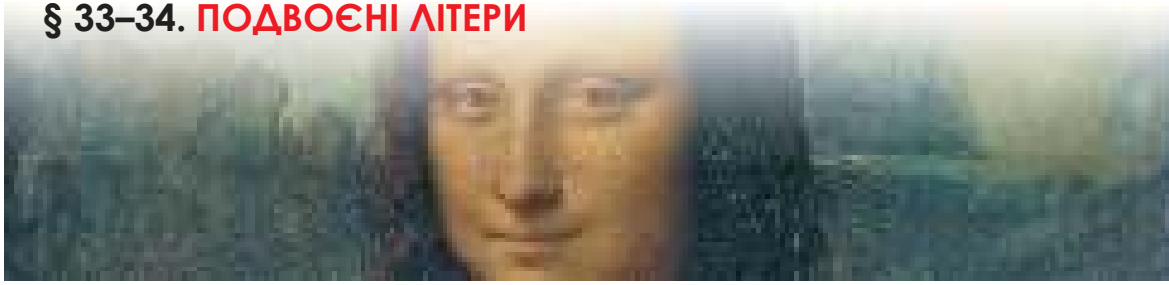
ПРАВИЛЬНО
важіль
пасок безпеки
стільок
пальне
вантажівка

7. Перепишіть слова, уставляючи, де потрібно, пропущені літери.

Турис...ці, якіс...ний, ртис...чин, форпос...ний, випус...ний, мес...ник, пініс...ці, совіс...ний, корис...ний, хворос...няк, рдіс...ний, контекс...ний, шіс...десят, протес...ний, виїз...ний, тиж...невий, бриз...нути, хвас...ливий, улес...ливий, буревіс...ник, доблес...ний, учс...ник, жліс...ливий, ус...ний.

§ 33–34. ПОДВОЄНІ ЛІТЕРИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі і виконайте завдання.

Брат із сестрою працюють над презентцією про італійський живопис епохи Відродження:
— Не можу зрозуміти, чому це «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі — неоцінене спадщина італійського живопису. Якщо вже вон не оцінені, то годі говорити про інші картини. Їм же знає весь світ!

- А в слові «неоцінені» одні чи дві букви «н»?
- Дві.
- Тоді ж читай правильно: неоцінені!

А. Чому брат неправильно зрозумів написання?

Б. Поясніть відмінність у значенні слів *неоцінений* і *неоцінений*.

Подвоєні літери позначають збіг однакових звуків, бо подовжений м'який приголосний.

Подовження м'яких приголосних

Подовжуватися можуть приголосні [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [ж], [ч], [ш] тільки між голосними звуками:

в іменників середнього роду II відміни -я	<i>житт^я, узбічч^я, волосся</i>
в орудному відмінку однини іменників III відміни (іменники жіночого роду з нульовим закінченням)	<i>вісь — вісс^ю, річ — річч^ю, зв'язь — зв'язз^ю</i>
у деяких іменників чоловічого й жіночого роду -я	<i>Ілля, судд^я, рілл^я, ст^ття (ле ст^{тей})</i>
у прислівників	<i>зр^ння, н^вм^ння, спросон^ння, попідвікон^нню, попідтин^нню</i>
у формах теперішнього часу дієслів лити	<i>л^лю, л^лемо, л^леш, л^лете</i>

Збіг однакових звуків

на межі префікса й кореня	<i>відд^д в^ти, поодинок^й</i>
на межі кореня й суфікса	<i>р^нний, цінник, вознісс^я</i>
на межі частини складу слів	<i>міськ^ком, теле^експерт</i>

Т кож із подвоєними літер ми пишуть прикметники:

- зі зн ченням перебільшення: *стр шéнний, здоровéнний*;
- зі зн ченням можливості/неможливості дії (з н голошеними суфікс ми - 'ни-, -éни-, -óни-): *здійснéнний — нездійснéнний, злічéнний — незлічéнний*;
- ст рослов'янського походження: *стр ждéнний, бл гословéнний, мерзéнний, ок я́нний, огнéнний, нуждéнний, бл жéнний, свящéнний* (**АЛЕ:** *священик*).

Не плут йте дісприкметники *неска́з ний, нездійснений* т под. з прикметник ми *неск за́нний, нездійснєнний*.

З н м'ят йте н пис ння т ких слів: *бове́н, бове́н ніти, ове́в, сс ти, сс вець, ввічливий, лляний* т *Г ни*.

2. З пишть тільки ті слов , у яких н місці пропуску м є бути літер . У дужк х з зн чте номер орфогра ми.

- 1 — збіг одн кових приголосних н межі зн чущих ч стин слов ;
- 2 — прикметник зі зн ченням можливості/неможливості викон ння дії;
- 3 — ст рослов'янізми з подвоєними літер ми;
- 4 — подвоєні літери вн слідок подовження приголосних;
- 5 — прикметники зі зн ченням перебільшення озн ки.

З здріст..ю (_), осін..ій (_), спис н..ий (_), нежд н..ий (_), бл гословен..ий (_), узліс..я (_), височен..ий (_), неск за́н..ий (_), священ..ий (_), невбл г н..ий (_), облич.. (_), огнен..ий (_), невгомон..ий (_), передпліч..я (_), к чин..ий (_), нескáз н..ий (_), освітлен..ість (_), від..ячити (_), здоровен..ий (_), розріс..я (_), буквен..ий (_), безсмерт..я (_), лют..ю (_).

3. З пишть слов у дві колонки: 1) без подвоєних літер; 2) з подвоєними літер ми.

Антивоє(н/нн)ий, (в/вв)ічливий, довгожд (н/нн)ий, істи(н/нн)ий, нонсов (н/нн)ий, тверезіс(т/тт)ю, тестов (н/нн)ий, ро(з/зз)утися, огне(н/нн)ий, н (д/дд)звуківий, н - сі(н/нн)євий.

• З перших букв випис них слів скл діть імен літер турних героїв І. Фр нк .

4. Поміркуйте, у якому словосполученні прикметник м є подвоєні літери. Обґрунтуйте свій вибір.

Жур влин..ий крик — жур влин..ий сік.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Подвоєні літери треб пис ти в слові

- А орли(н/нн)ий
- Б ск же(н/нн)ий
- В очікув (н/нн)ий
- Г бл гослове(н/нн)ий

2. Подвоєні літери треб пис ти в слові

- А м (з/зз)ю
- Б чес(т/тт)ю
- В миліс(т/тт)ю
- Г в ртіс(т/тт)ю

3. Подвоєні літери треб пис ти в слові

А зн (н/нн)ий	В огне(н/нн)ий
Б зв (н/нн)ий	Г ошук (н/нн)ий

4. Подвоєні літери треб пис ти в обох слов х в рі нт

А пісе(н/нн)ий, одухотворе(н/нн)ий	В війсь(к/кк)ом т, з губле(н/нн)ий
Б здорове(н/нн)ий, освяче(н/нн)ий	Г ок я(н/нн)ий, не(в/вв)ічливий

5. Подвоєні літери треб пис ти в обох слов х в рі нт

А бездорі(ж/жж)я, довгожд (н/нн)ий	В пере(л/лл)ють, ві(д/дд)зьоб ти
Б Повол(ж/жж)я, перетир (н/нн)я	Г Прик рп (т/тт)я, чуйніс(т/тт)ю

6. Подвоєні літери треб пис ти в обох слов х рядк

- А** бе(з/зз)вучний, м впе(н/нн)я
Б бо(в/вв) ніти, греч (н/нн)ий
В ві(с/сс)ю, пі(д/дд) (ш/шш)я
Г (в/вв)імкнути, розлуче(н/нн)ий

7. Подвоєні літери треб пис ти в усіх слов х рядк

- А** н (в/вв)ипередки, письме(н/нн)ик, (с/сс) вець
Б широче(н/нн)ий, Прип'я(т/тт)ю, вівся(н/нн)ий
В Ві(н/нн)и(ч/чч)ин , рі(л/лл)я, бджоли(н/нн)ий
Г бездог (н/нн)ий, спі(в/вв)ітчизник, ст (т/тт)ей

8. Подвоєні літери треб пис ти в усіх слов х рядк

- А** нужде(н/нн)ий, клятве(н/нн)ий, Побу(ж/жж)я
Б смире(н/нн)ий, букве(н/нн)ий, місь(к/кк)ом
В свяще(н/нн)ий, пореформе(н/нн)ий, ті(н/нн)ю
Г бл же(н/нн)ий, Воли(н/нн)ю, к ніфо(л/лл)ю

9. Подвоєні літери треб пис ти в усіх слов х рядк

- А** передгро(з/зз)я, дзві(н/нн)иця, приві(л/лл)я
Б велелю(д/дд)я, спір (л/лл)ю, (в/вв)ічливість
В бездо(н/нн)ий, тря(с/сс)я, непоміче(н/нн)ість
Г ві(д/дд)зерк лення, розрі(с/сс)я, б че(н/нн)ий

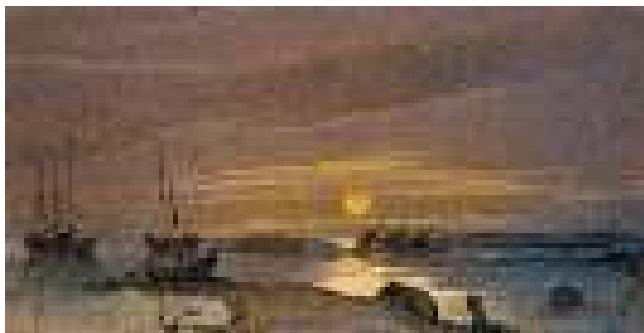
10. Подвоєні літери треб пис ти в усіх слов х рядк

- А** п моро(з/зз)ю, з поло(ч/чч)ю, ст (т/тт)ею
Б спресо(н/нн)я, почу(т/тт)ів, освіче(н/нн)ість
В п поро(т/тт)ю, протирі(ч/чч)я, свяще(н/нн)ик
Г бл гослове(н/нн)я, обли(ч/чч)я, вихов (н/нн)ість

6. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

Протягом усієї Ар льської експедиції т своєї флотської служби Т р с Шевченко, крім к ртогр фічних робіт, створив серію прекр сних кв релей із зобр же(н/нн)ями морських пейзажів, витонче(н/нн)их олівцевих м люнків, вишук (н/нн)их сепій, офортів. По суті, він ст в першим укр їнським художником-м риністом. І сьогодні вр ж є м йстерність митця н невеличкому м люнку перед ти мінім льними з соб ми неосяжність п нор ми морського обрію, що збіг ється з небом, широчінь моря, прозорість повітря й поєдн ти їх із рельєфом узбере(ж/жж)я, особливостями природи (З М. М мч ком).

Т. Шевченко.
Місячн ніч н Кос-Ар лі

- А. Перепишіть текст, вибравши з дужок потрібну орфограму.
- Б. Доповніть текст коротким описом картини Т. Шевченка «Місячн ніч н Кос-Ар лі» і своїми враженнями від неї.

Сéпія, -ї, ж. 1. Морський головоногий молюск, у тілі якого виробляється коричневий барвник; крива. 2. Натуральний або синтетичний коричневий фарб, стійкий до дії сонця та повітря. 3. Молюск, виконаний з фарбою.

Офóрт, - , ч. 1. Спосіб поглибленого гравірування металом з допомогою кислот. 2. Гравірування міді або цинку з молюском, протравленим кислотами, та кождруківський відбиток із такої гравірування.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Перегляньте експрес-урок «Лікарський чи лікарський?» і поясніть, у чому полягає відмінність у значенні цих слів.

Лікарський чи лікарський?

- Б. Запам'ятайте про вільний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
гостинн
прихож
форточк
к літк
крильцо

ПРАВИЛЬНО
віт льня
передпокій
кватирк
хвіртк
гінок

7. 1. Запишіть слова, устаткувавши, де потрібно, пропущену літеру.

Пореформен..ий, виховн..ість, милосерд..я, дзвін..иця, клятвен..ий, нтен..ий, перепелин..ий, проросуд..я, кількіст..ю, к дем..істечко, тумн..ий, ешелон..ий, птшин..ий, ікон..опис, вишукн..ість, шлен..ий, істин..ий, з внят..я, незбогнен..ий, дресовн..ий, уживн..ий, священ..ик, неждн..о-негдн..о, з везен..ий, освічен..ість, узліс..я, знн..ь, глуз..я, відзвеніти, студен..ий.

2. Опишіть картину Л. Д. Вінчи «Мон Ліз», використавши слова незлічений, незліченний, нездійснений, нездійснений, незбогнений.

§ 35–36. ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ І СУФІКСІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте текст реклами, знайдіть у ньому помилки й виконайте завдання.

- А. Невже слово **відчизняний** написано неправильно, адже префікс **від-** завжди треба писати з буквою **д**: **від**мов, **від**рід, **від**критий?
- Б. А може, чистин **від** у цьому слові — не префікс? Поміркуйте про походження слів **вітчизн** (отець, вітець, вотчин, отчий).

Правопис префіксів

з-, с-		
с-	перед к, н, т, ф, х (к фе «Пт х»)	скиснути , сховати , списати
з-	перед рештою приголосних	зшити , зчесати , зробити
пре-, при-, прі-		
пре-	високий ступінь ознаки (можна змінити на дуже) — у прикметників і прислівників	предобрий (= дуже добрий), пресильно (= дуже сильно)
	у двох словах	преподобний , преосвященний , престол , превелебний , презирство , презирливий
при-	наближення, приєднання, неповнота, частковість і результат дії — у дієслів	приїхати , прилягти , прив'язати , применшити , придумати
	у словах, утворених від іменників з прийменником при	прикордонник (при кордоні), Прикарпаття (при Карпатах)
прі-	у трьох словах	прізвище , прізвище , прізвисько

У префіксів **від-**, **од-**, **и-**, **між-**, **роз-**, **без-**, **через-** кінцевий приголосний дзвінок (не змінюється перед глухими): **відси**пати, **одчинити**, **розпитати**, **безпомічний**, **черезплічник**. Префікси **пере-** і **пред-** треба писати з літерою **е**: **перечитати**, **пред'**явити.

Правопис суфіксів

-ечк- і -ичк-		
-ичк- -ичок-	у слов х, що утворені від іменників із суфікс ми -ик- , -иц(я)	<i>вуличк</i> (від <i>вулиця</i>), <i>кошичок</i> (від <i>кошик</i>)
-ечк- -єчк- -ечок-	із зменшено-пестливим зн ченням	<i>вершечок</i> , <i>діжечк</i> , <i>річечк</i> , <i>М рієчк</i> , <i>копієчк</i>
-ир, -ист, -изм і -ір, -іст, -ізм		
-ир, -ист, -изм	після <i>д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р</i> (<i>Де ти з'їси цю ч шу жури?</i>)	<i>бриг дир</i> , <i>б ндурист</i> , <i>д н-тист</i> , кл <i>сицизм</i>
-ір, -іст, -ізм	після решти приголосних	<i>б нкір</i> , <i>в мпір</i> , <i>пломбір</i> , <i>пі ніст</i> , <i>модернізм</i>
-ив(о) і -ев(о)		
-ив(о)	для вир ження збірних понять, що озн ч ють м тері л, продукт пр ці	<i>в риво</i> , <i>добриво</i> , <i>мереживо</i> , <i>печиво</i>
-ев(о)	поняття, що не озн ч ють м тері л бо продукт пр ці	<i>м рево</i> , <i>з рево</i>
-ин- і -ен-		
-ин-	в іменник х і прикметник х	<i>чужин</i> , <i>новин</i> , м <i>мин</i> , <i>Оль-жин</i> , <i>орлиний</i>
-ен-	у дієприкметник х	<i>зроблений</i> , <i>здійснений</i>
е та и в інших суфіксах		
е		и
-ець, -ень, -тель, -еро, -елезн-, -еньк-, -есеньк-, -енн- <i>хлопець</i> , <i>велетень</i> , <i>учитель</i> , <i>четверо</i> , <i>дов-железний</i> , м <i>ленький</i> , <i>тонесенький</i> , <i>пр гнення</i>		-иц(я), -иц(е), -ик <i>вулиця</i> , хм <i>рище</i> , <i>вулик</i>

Відомості про правопис решти суфіксів ви знайдете в інших підручниках цього підручника.

2. Перепишіть слов , уст вивши пропущені літери **е, и**.

Орл..ня, восьм..ро, д леч..н , вул..чк , тонес..нький, мел..во, горл..чк , з р..во, горщ..чок, п л..чк , серд..нько, топол..ньк , любит..ль, б р н..н , з верш..ний, міс..во, удоскон л..ння, пред..во, перемож..ць, перенес..ний, горщ..ковий, кош..ня, книж..чк .

3. З пишіть слов у дві колонки: 1) з літерою **и**; 2) з літерою **е**.

Печ..во, гр рн..к, квоч..чк , нов..н , устел..ний, топорч..к, енергет..к, Людмил..н, егоцентр..к, йорж..к, ліж..чко, мереж..во, індич..ня, оском..н , нож..чок, шест..ро.

З перших букв вписуєть слів скл діть ім'я т прізвище укр їнського письменник .

4. Перепишіть слов , уст вивши пропущені літери **и, і**.

Пі н..ст, боротьб..ст, речов..зм, пед нт..зм, модерн..ст, терор..зм, побутов..зм, кл сиц..зм,
г рн..р, пломб..р, в мп..р, ком нд..р, соці л..зм, м рин..ст, експресіон..зм, к р т..ст, полон..зм.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Букву **и** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А пр..чорнілий, пр..вітність, пр..з взятий
 - Б пр..блуд , пр..кид тися, пр..пог ний
 - В пр..в'ялий, пр..дум ний, пр..темний
 - Г пр..бережний, пр..шитий, пр..кр с
2. Букву **и** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А пр..черствілий, пр..мерзнути, пр..зирство
 - Б пр..горілий, пр..добритися, пр..подобний
 - В пр..бічник, пр..землити, пр..хорошений
 - Г пр..см кув ти, пр..темнілий, пр..бідний
3. Букву **е** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А пр..мудрий, пер..тин ти, пр..земкув тий
 - Б пр..широкий, пр..освященний, пр..крити
 - В пр..дтеч , пер..дб ч ти, пр..множений
 - Г пр..кумедний, пр..святий, пр..д'являти
4. Літеру **е** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А пр..ж лібний, пр..велебний, пр..мудрість
 - Б пер..дб чений, пр..щедрий, Пр..б лтик
 - В пр..в жкий, пр..чудовий, пр..кінцевий
 - Г пр..тихий, пр..пог ний, пр..білений
5. Літеру **з** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А бе..пор дний, ..пожив ти, ро..кл д
 - Б ро..писк , ..ведення, ..формов ний
 - В чере..плічник, ..битий, ..котитися
 - Г ..метений, ро..кид ти, ..ч влений
6. Літеру **з** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х рядк
 - А ро..тулений, ..п ков ний, ..бережений
 - Б ..цідити, ..м рнув ти, бе..коштовний
 - В ..жов ний, ..горблений, ..хоплений
 - Г ро..дивитися, ..містити, ..ховок
7. Літеру **с** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х в рі нт

- А ..пуститися, ..прямув ти, ..н х бніти - Б ..тяжк , ..ф брикув ти, ..п л хнути	- В ..терпіти, ..подоб тися, ..чеплення - Г ..кинути, ..сунути, ..форм тув ти
--	--
8. Літеру **с** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х в рі нт

- А ..пиляти, ..кроїти, не..прост - Б ..плут ти, ..бентежити, ..п д	- В ..терпіти, ..ковз ти, ..ч вити - Г ..тишити, ..п л хнути, ..чес ти
--	---

9. Літеру **е** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х в рі нт

А горл..чко, мисл..ння, вул..чк

В сем..ро, зробл..ний, нов..н

Б п'ят..ро, кош..нятко, п л..ць

Г лев..ня, з р..во, горщ..чок

10. Літеру **и** треб пис ти н місці кр пок у всіх слов х в рі нт

А печ..во, кур..во, руч..ньк

В п л..чк , кош..чок, горл..чк

Б нос..к, п л..ця, м вп..нятко

Г вогн..ще, мереж..во, м р..во

6. Розгляньте світлини й викон йте з вд ння.

А. Як ви дум єте, чому одн світлин — кольоров , інш — чорно-біл ?

Б. Якому з собу для чит ння художніх творів ви відд єте перев гу — електронний чи п перовій книжці?

В. Письмово обґрунтуйте свій вибір (одн -дві сторінки).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Яблучний чи яблуневий?» і перек жіть його.

Яблучний чи яблуневий?

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
кофейник
к в зі сливк ми
тушене м'ясо
ж рене ципля
щепотк солі

ПРАВИЛЬНО
к вник
к в з вершк ми
тушков не м'ясо
см жене курч
дрібк солі

7. 1. Перепишіть слов , уст вивши н місці кр пок літери.

) **з, с:** ро..чищений, бе..притульний, ..фотогр фув тися, ..сунути, ..котити, не..лічений, ..простув ти, ..чистити, ..хилити, ..тишити, ..цідити, ..чес ти, ро..куйовдити, чере..плічник, ..ч -вити, ро..сип ний;

б) **е, и:** руч..чк , з прош..ний, пр..зирство, ж б..ня, четв..ро, пр..велебний, горл..чк , в р..во, кош..чок, м р..во, пр..плетений, пр..землений, пр..чудовий, горщ..ковий, пр..ярок, Пр..дніпров'я, пр..гіркий, доч..чк , з р..во, вогн..ще, оздобл..ний, слон..ня, пр..подобний, пр..чес ний, пр..черствий.

2. Письмово обґрунтуйте відповідь н з пит ння «Чи потрібно вчитися з ощ джув ти?» (одн сторінк). Підкресліть у тексті вивчені орфогр ми (пр вопис префіксів і суфіксів).

§ 37–38. УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Поміркуйте, у яких випадках з глянн зв *полуничк* може стати влсною, отже, її треба буде писати з великої літери в лпкх («*Полуничк*») або без них (*Полуничк*).

З великої літери треба писати

імен людей, по бтькові, псевдоніми т клички тв рин	<i>Кирило, Христин, Ігорович, Ілвін, Мрко Вовчок, Рябко</i> (з млої — ті, що стли з гляннми н зв ми: <i>дизель, рентген</i>)
прізвищ, що вживються уз глянно, ле не стли з гляннми н зв ми	<i>Колумби, Мічуріни</i> (з млої — ті, що вжито із зневого: <i>гітлери, стліни</i>)
утворені від влсних особових н зв присвійні прикметники й прикметники із суфіксом <i>-ськ-</i> (із знченням «імені когось», «н честь когось»)	<i>Шевченкові слов, Шевченківськ премія</i> (бо н честь Т. Шевченк), <i>шевченківські слов</i> (бо не імені Т. Шевченк т не н честь нього) (з млої — ті, що входять до фрзеологізмів: <i>прокрустове ложе, хіллесов п'ят</i>)
н зви божеств, міфологічних істот, релігійних свят і постів	<i>Аполлон, Афін, Мтір Бож, Перун, Водохреще, Великий піст</i> (родові н зви міфологічних істот — з млої: <i>німф, лісовик</i>)
н зви дійових осіб у бйкх, кзкх і дрмтичних творх	<i>Вовк; Лисичк; Той, що греблі рве; Троянд; Хліб</i>
н зви нйвищих держустнов і міжн-родних оргнізцій	<i>Кбінет Міністрів Укрїни, Оргнізція Об'єднних Нцій</i>
н зви держвтвтономних одиниць	<i>Сполучені Штти Америки, Автономн Республік Крим</i>
н зви сторін світу в знченні крівін-родів	<i>Південн Укрїн, Схід прокинувся</i>
строномічні, геогрфічні н зви, н зви вулиць, площ, прків, кнлів, рхітектурних пм'яток, хрмів тощо	<i>Молочний Шлях, Тихий океан, місто Оріхів, площ Космонвтів, вулиця Кштов, Стрийський парк, Володимирський собор</i>
н зви нйвищих держвних посд Укрїни т міжн-родних посд	<i>Президент Укрїни, Генерльний секретр ООН</i> (н зви посд, звнь, титулів, рнгів — з млої: <i>генерл, кдемк, грф</i>)
н зви устнов, підприємств, оргнізцій, пртій, міністерств, н вчльних зклдів, трів тощо	<i>Київський нціонльний університет імені Т-р с Шевченк, Міністерство охорони здоров'я Укрїни, Верховний суд США, Львівськ середня школ № 1 імені І. Фрнк</i>

н зви зн менних подій, свят, епох	<i>День ш хт ря, Новий рік (АЛЕ: Свято Перемоги т День Нез лежності Укр їни), епох Відродження, Коліївщин</i>
З великої літери та в лапках треба писати	
н зви художніх творів, н укових пр ць, періодичних вид нь	<i>повість «Земля», журн л «Укр їнський тиждень» (АЛЕ: н зви релігійних книг — без л - пок: Біблія, Єв нгеліє, Кор н, Тор)</i>
н зви еропортів, ст нцій метро, с н - торіїв, готелів, к в'ярень тощо	<i>еропорт «Бориспіль», ст нція метро «Видубичі», готель «Дніпро» (АЛЕ: з лізничні вокз ли й ст нції — без л пок: Київський вокз л, ст нція Зн м'янк)</i>
н зви літ ків, втомобілів, кор блів, фірмові т сортові н зви	<i>втомобіль «Тесл », літ к «Мрія», цукерки «Білочк »</i>
н зви орденів, відзн к	<i>орден «М ти-героїня», мед ль «З відв гу» (узгоджені н йменув ння з родовою н звою — без л пок: орден (кого?) Яросл в Мудрого, орден (чого?) Дружби н родів)</i>

2. З пишіть слов , розкривши дужки й пост вивши, де потрібно, л пки.

(К/к)иївський (З/з)вод (О/о)болонь, (Ц/ц)укерки (З/з)олотий (К/к)лючик, (Л/л)ьвівський (Н/н)ціон льний (У/у)ніверситет (І/і)мені (І/і)в н (Ф/ф)рнк , (М/м)істо (Ж/ж)овті (В/в)оди, (Б/б)йк (Б/б)джол т (Ш/ш)ершень, (Т/т)ичинівські (Ч/ч)ит ння, (Д/д)овженкове слово, (Г/г)рінченківські слов , (П/п)івнічний (Л/л)ьодовитий (О/о)ке н, (С/с)хідн (У/у)кр їн , (К/к)ієво-(П/п)ечерськ (Л/л)вр , (Т/т)ернопільськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол , (Б/б)ердичівські (В/в)улиці, (С/с)офія (К/к)иївськ , (С/с)хідн (Ф/ф)ілософія, (С/с)узір'я (В/в)еликий (П/п)ес, (Б/б)лизький (С/с)хід, (Л/л)іт к (Р/р)усл н, (А/)еропорт (Ж/ж)уляни, (С/с)т нція (М/м)етро (Т/т)е тр льн , (С/с)т нція (Ш/ш)епетівк , (Г/г)отель (Ж/ж)енев .

3. Випишіть лише ті вл сні н зви, у яких з великої літери треб пис ти тільки перше слово.

(С/с)вяте (П/п)исьмо, (Т/т)ов риство (Ч/ч)ервоного (Х/х)рест , (І/і)зюмськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол № 2, (Р/р)еспублік (П/п)ольщ , (В/в)елик (Ф/ф)р нцузьк (Р/р)еволюція, (Д/д)ерж вний (П/п)р пор (У/у)кр їни, (А/)мерик нськ (Ф/ф)едер ція (П/п)р ці, (Н/н)обелівськ (П/п)ремія, (Ш/ш)евченківськ (П/п)роз , (Ф/ф)р нківський (В/в)ечір, (Д/д)ень (Н/н)ез лежності (У/у)кр їни, (Р/р)омод нівський (Ш/ш)лях, (А/)зовське (М/м)оре, (Н/н)едриг йлівськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол , (Р/р)ектор (З/з)порізького (Н/н)ціон льного (У/у)ніверситету, (К/к)улішев (П/п)роз , (О/о)деський (Д/д)ерж вний (А/)гр рний (У/у)ніверситет.

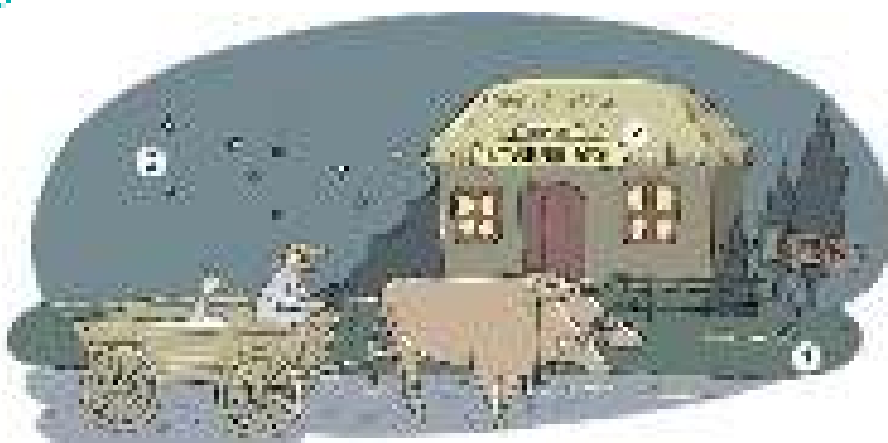

- З перших букв (першого слов) випис них слів скл діть ім'я й прізвище укр їнського письменник .

ЗАУВАЖТЕ!

Коли озн чув не слово, що входить до геогр фічної н зви, не вир ж є родового поняття, то його треб пис ти з великої літери: *Біловезьк Пущ* (з повідник), *Булонський Ліс* (п рк).

4. Роздивіться ілюстрацію й виконайте тестове завдання (відповіді зпишіть у зошит).

Установіть відповідність.

Номер зображення

Назва зображення

1 1

А чумаків шлях

2 2

Б Чумацький Шлях

3 3

В «Чумацький шлях»

Г «Чумацький Шлях»

5. Виконайте тестові завдання.

1. З великої літери треба писати лише перше слово у вказаних зв'язках

А В(в)ерховні Р(р)одина

В Є(є)вропейський С(с)юз

Б В(в)еликий В(в)едмедиця

Г Д(д)ень У(у)чителя

2. З великої літери треба писати лише перше слово у вказаних зв'язках

А К(к)іностріли М(м)іністрів

В З(з)апорізький С(с)іч

Б М(м)олодий Ш(ш)лях

Г А(а)зовське М(м)оре

3. З великої літери треба писати лише перше слово у вказаних зв'язках

А Д(д)іти М(м)рія

В А(а)ндріївська Ц(ц)ерква

Б С(с)вяте П(п)исьмо

Г В(в)оскресіння Г(г)осподнє

4. З великої літери треба писати лише перше слово у вказаних зв'язках

А М(м)іністерство Ф(ф)інансів

Б Т(т)овариство Ч(ч)ервоного Х(х)рест

В К(к)іт йде Н(н)а рідні Р(р)еспубліка

Г А(а)дміністратор П(п)резидент У(у)кріплення

5. З великої літери треба писати прикметник у сполученнях слів

А Д(д)овгий меч

В Ш(ш)експірівські сонети

Б Б(б)ільший вік

Г Ш(ш)евченківський премія

6. З великої літери треба писати прикметник у словосполученні

А Ф(ф)ольклорні рядки

В Ф(ф)ольклорні читання

Б Ф(ф)ольклорна поема

Г Ф(ф)ольклорний стиль

7. Вл снун зву треб бр ти вл пки ув рі нті

А ст нція Шепетівк

В вокз л Д рниця

Б ст нція метро Хрещ тик

Г селище Східниця

8. Н звун н городи треб пис ти вл пк хув рі нті

А орден Пош ни

В орден Свободи

Б орден Яросл в Мудрого

Г орден З з слуги

9. Пр вил ужив ння великої літери т л пок дотрим но в рядку

А цукерки «Пт шине молоко», орден «Княгині Ольги»

Б Петр і П вл , Міністерство культури Укр їни

В Льодове Побойще, орден Почесного легіону

Г Володимир великий, Нобелівськ премія

10. Пр вил ужив ння великої літери т л пок дотрим но в рядку

А к в'ярня «Г лицький штрудель», День Енергетик

Б Верховн Р д Укр їни, Н родний депут т

В п нсіон т «Бескиди», Софійський собор

Г Хмельниччин , сузір'я Молочний шлях

6. Н пишіть форм льне есе н тему «Чого в рто уник ти в спілкув нні».

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Чому Хрещ тик м є т ку н зву?» і перек жіть його.

Чому Хрещатик має таку назву?

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
челюсть
бедро
суст в
з тилок
почк

ПРАВИЛЬНО
щелеп
стегно
суглоб
потилиця
нирк

7. 1. З пишіть, розкривши дужки й пост вивши, де потрібно, л пки.

(Ш/ш)евченківські (Р/р)ядки, (Ш/ш)евченківський (В/в)ечір, (Ш/ш)евченкове (С/с)лово, (О/о)рден (К/к)нягині (О/о)льги, (М/м)ед ль (З/з) (Б/б)ойові (З/з) слуги, (Л/л)ьвівськ (К/к)ондитерськ (Ф/ф) брик (С/с)віточ, (О/о)рг ніз ція (О/о)б'єдн них (Н/н) цій, (С/с)узір'я (Ч/ч)ум цький (Ш/ш)лях, (К/к)орейськ (Н/н) родн (Д/д)ємокр - тичн (Р/р)еспублік , (П/п)рофесор (О/о)ксфордського (У/у)ніверситету, (П/п)резидент (У/у)кр їни, (О/о)норе (Д/д)е (Б/б) лъз к, (П/п)івнічн (У/у)кр їн , (Є/є)вропейськ (П/п)лощ , (П/п)овість (Т/т)іні (З/з) бутих (П/п)редків, (З/з) хід прокинувся, (Б/б)іб- лія, (К/к)иївський (У/у)ніверситет (І/і)мені (Б/б)орис (Г/г)рінченк , (Л/л)юбимівськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол , (Х/х) рківськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол , (О/о)деськ (С/с)ередня (Ш/ш)кол № 17, (М/м)ультфільм (З/з)оотрополіс, (Л/л) тинськ (А/)мерик .

2. Доберіть і з пишіть по дв прикл ди до кожного з пр вил, викл дених н с. 113–114.

§ 39–40. ПРАВИЛА ПЕРЕНЕСЕННЯ СЛІВ. ГРАФІЧНІ СКОРОЧЕННЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Твіттер — усевітньо відомий «щебетун» Інтернету (англ. *twitter* — щебетун, *to tweet* — щебетати). Це соціальна мережа, про яку ви чули; щонайменше бачили цю синю пташечку.

Twitter — мережа з усіма скороченнями, сленгом, типовими помилками й невідредагованими думками. Це живий розмовний, де більшість твітів (= постів) є публічними й будь-хто може коментувати їх, долучитися до обговорення того чи того посту. Словом, шукаєте найсучасніший інтерактивний посібник із живої англійської мови (чи будь-якої іншої мови). Ось він — Твіттер.

Довжина постів Твіттер обмежена 140 символами (розом із пробілами). Це обмеження, яке і будь-яке інше, сприяє креативу користувачів: нові скорочення, брєвітури, хештеги...

А. Чим зумовлена велика кількість скорочених слів у постах Твіттер?

Б. З яким принципом ви скорочуєте слова?

Слова переносять за складами мо ло ко, Х р ків, ко мір к, ку зня й куз ня		
Не можна		Можна
розривати сполучення дж, дз , якщо вони позначають один звук	ход жу, з д звеніти	хо джу, з дзвеніти, лє н д звичиний (бо д не лежить до префікса, з — до кореня)
розривати сполучення йо,ьо	р йон, боль овий	р йон, больо вий
відривати одну літеру від префікса або кореня	ро здивитися, розк лсти	роз дивитися, роз клсти
залишити в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу	вогнет ривкий, короткост роковий	вогне тривкий, коротко строковий
залишити в рядку чи переносити одну літеру	мил о, ле, е кономний	ми ло, ле, еко номний
відокремлювати м'який знак та апостроф від попередньої літери	солом' яний, г л ьк	солом' яний, г ль к
розривати аббревіатури , та кожне відривати від них цифри	НА ТО, С БУ, ТУ -134	НАТО, СБУ, ТУ-134

Можна розривати **суфікси** й літери, що позначають **подовжені приголосні звуки**: недб|льство, недб ль|ство, недб льс|тво і недб льст|во; чит |ння і чит н|ня.

Графічні скорочення

Н відміну від бревї тур, гр фічні скорочення вимовляють повністю, скорочують лише н письмі: *м* — метр, *кг* — кілогр м, *обл.* — обл сть. Гр фічне скорочення треб пис ти з кр пкою н місці пропущеної ч стини слов , при цьому зберіг ьється н пис ння великих і м лих літер і дефісів, як і в повних н зв х: *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-з х.* (південно-з хідний), *Півн. крим. к н л* (Північнокримський к н л), *Півд.-З х. з лізниця* (Південно-З - хідн з лізниця). До н йпоширеніших з г льноприйнятих скорочень н леж ть т кі:

к д. — к демік
вид. — вид ння
гр. — гром дянин
див. — дивись
ім. — імені
і т. д. — і т к д лі
і т. ін. — і т ке інше
і под. — і подібне
н пр. — н прикл д
н. е. — н шої ери

до н. е. — до н шої ери
о. — острів
обл. — обл сть
оз. — озеро
пор. — порівняйте
р. — рік, річк
рр. — роки
с. — село, сторінк
ст. — ст нція, століття
т. — том

У ст нд ртних скороченнях зн чень метричних мір кр пки не ст влять: *м* — метр, *мм* — міліметр, *см* — с нтиметр, *год* — годин , *хв* — хвилин , *г* — гект р.

Не можн скорочув ти слов н літеру, що позн ч є голосний звук, якщо він не по ч тковий у слові, і н ъ. Н прикл д, слово *селянський* може бути скорочене т к: *сел.*, *селян.* і *селянськ.*

При збігові одн кових приголосних скорочення треб робити після першої літери, що позн ч є цей збіг: *ден. норм* (не *денн. норм*).

При збігові двох (і більше) літер, що позн ч ють різні приголосні, скорочення можн робити як після першої, т к і після ост нньої літери цього збігу: *вл сноруч.* і *вл сноручн.* (вл сноручний), ле тільки *вл ст.* (вл стивий), бо скорочення *вл с.* можн тр ктув ти порізному: і вл сний, і вл стивий.

Якщо пропуск ють середню ч стину слов , то н її місці ст влять дефіс: *р-н* (р йон).

2. Позн чте можливі місця перенесення в слов х.

Суспільство, коштовності, н роджув ти, підземний, зн менник, УЦОЯО, Полісся, бульйон, м впачий, серйозний, польовий, З бужко, СУ-15, підд шся, по-фр нцузьки, предст вник, готуймося, ві носець, двоступеневий, мисливський, УНІАН, енергозбереження, південно-східний, віддзерк лення.

3. Скоротіть слов .

Умовні одиниці, 2 години 30 хвилин, книжковий, до н шої ери, 50 сторінок, родовий від- мінок, Львівськ обл сть, доктор філологічних н ук, у 50-х рок х минулого століття, 7 гект - рів, вид вництво, інститут, сільське господ рство, 200 гривень, кіноте тр, цього року, місто Кр м торськ.

4. Прочит йте словникову ст ттю й відновіть скорочені слов , що є в тексті (усно).

АВАНГАРДІЗМ (фр. *avantgardisme*) — умовний термін н позн чення з г льних нов тор- ських н напрямів у художній культурі ХХ ст. Для них х р ктерні пр гнення докорін. оновлення

мистецької пр ктики, пошук нових з собів виявлення форми т змісту творів, переоцінк духовних цінностей т нове сприйняття світу. Поняття «А.» не м є однозн ч. тлум чення як щодо своєї естет. сутності (воно тісно перепліт ється з модернізмом, що є його н йр дик льнішою гілкою; гол. озн к А., що з перечує фунд м. основи ре ліст. мист-в , — нефігур тивність в обр зотвор. мист-ві, нтимелодизм у музиці, «дія поз логікою» у те трі тощо), т к і щодо хронології, ідентифік ції визн чув. ним явищ: ск жімо, у муз. культурі А. вв ж ється явищем 2-ї пол. XX ст. (від сері лізму й ле торики), в обр зотвор. мист-ві — усього XX ст. (від кубізму й бстр кціонізму). Гол. ідентифік ц. озн к кожного н пряму мист-в А. — використ ння певної нововитвореної вир ж. техніки (кубізм, бстр кціонізм, сюрре лізм, поп- рт, пу нтілізм, ле торик , сонористик , «мінім льне мистецтво», «те тр бсурду», гепенінг, летризм тощо). Н роджений н хвилі н рхістського нтибуржу з. протесту поч. XX ст., А. з кільк десятиліть н був є дед лі к демічніших, ст ціон рних способів с мовтілення (студії електрон. музики; комп'ютерні гр фік , музик , пл стик т ін.); соц. мотиви, типові для р ннього А., з мінюються технокр тичними, перетворюючи мист-во н полігон с модост тніх експериментів із з лученням н йновіших н ук.-тех. досягнень (електрозвукового т світлового синтезу, м тем тичних моделей комбін торики тощо). Водноч с в ост н. третині XX ст. ктивізув лосся вз ємопроникнення нов тор. здобутків А. і з с дре лістичних н прямих мист-в : з одного боку, А. перетворюється н потужний технологічний резерв оновлення вир ж льних основ ре лізму, з іншого — використовує елементи не в нг рдист. мист-в як дод ткові б рви вл свої вир ж льної п літри (кол ж). Істор. н ступником А. є постмодернізм (З «Енциклопедії суч сної Укр їни»).

Д. Бурлюк. Весна

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. **НЕПРАВИЛЬНО** позн чено місце перенесення в слові

А під|живлюв ти

В под|зьоб ний

Б н д|звуковий

Г під|зеленити

2. **НЕПРАВИЛЬНО** позн чено місце перенесення в слові

А нянь|к

В біль|ше

Б донь|к

Г п л|ьчик

3. **НЕПРАВИЛЬНО** позн чено місце перенесення в слові

А бой|овий

Б кр |йовий

В зн |йомий

Г р |йонний

4. **НЕПРАВИЛЬНО** позн чено місце перенесення в слові

А з ко нний	В перел єш
Б з вд ння	Г сповід дю
5. Пр вильно позн чено місце перенесення в слові

А перед ушити	В перед ч сний
Б перед ум ти	Г перед р жнити
6. Пр вильно позн чено місце перенесення в слові

А ЛАЗ -105
Б МА ГАТЕ
В чотири л пий
Г близько східний
7. Пр вильно позн чено можливі місця перенесення в обох слов х рядк

А зми ри ти ся, від род жу в ти
Б бов в ні ти, пе рес ми ку в ння
В пол т всь кий, м льов ни чий
Г під ві кон ня, Лук 'ян чук
8. Пр вильно позн чено можливі місця перенесення в обох слов х рядк

А про фе сор ський, Ми ко л йо вич
Б во сьми гр ний, усе світ
В ві сім де сят, зне н цьк
Г ве сіл ля, я лин ко вий
9. Пр вильно зроблено скорочення в рядку

А 5 м. 10 см. (5 метрів 10 с нтиметрів)
Б с.-госп. (сільськогоспод рський)
В пошир. (поширений)
Г укр . (укр їнський)
10. Пр вильно скорочено слово в рядку

А пд.з х. (південно-з хідний)
Б 7 прим. (7 примірників)
В 16 сторі. (16 сторінок)
Г 25 кг. (25 кілогр мів)

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Паркан

Н решті йому вд лося купити ділянку. Г рне місце, біля річки. Досі не м в своєї землі. Б тьки жили у кв ртирі. Він з молоду поневірявся по гуртожитк х, вин йм в помешк ння, потім жив у тещі. І ось — свій кл птик. Сюрч ть коники в тр ві, ж би кумк ють у ямі, дости- г є лич . Увечері приходив, коли вже сутеніло, щоб сусіди не дивув лися. Сидів н поліні, прислух вся до тиші, мріяв. Удом й н роботі говорив здебільшого про свою ділянку.

Н йперше вирішив, що треб огородитися. Н йняті люди коп ли рови, бетонув ли їх, устромляли рм туру. Н фонд менті мурув ли з м сивних блоків п рк н. Споч тку дв метри, ле він вирішив, що кр ще дв з половиною — для н дійності.

Тепер він уже не ховався від стороннього ока. Був як звичайною стіною. Хоч колишнього затишку не було: траплялися столочення, деревини, вируби, озера з сипучою будином. Щоб стіни не були сірою й глухою, вирішив прикрасити її згорілим декоративним деревом. Нещастливий ре-

шту грошей. Тепер п р к н сприйм вся помпезним і безглуздим н тлі молодого вербник . Дружин прийшл й з пл к л . Тоді він узяв кредит і з мовив розкішні ков ні ворот т хвіртку. Але д ремно. Яке стр хітливе поєдн ння — журний орн мент під ст ровинну бронзу й довжелезн бетонн стін . Вип дкові перехожі з остр хом н м г лися з зирнути в шп рину: що т м з муром.

Тоді він прод в втомобіль і поштук турив п р к н, поф рбув в у зелений колір, щоб н близити виглядом до природи. Але природ скид л листя — і п р к н яду-че вбир в очі. Сусідів з питув ли, чи то не військов б з . Дружин не розмовлял з ним, тещ шипіл й мот л головою. Він і с м уник в розмов про свою ділянку. З те говорили інші. Якось він підслух в розмову м йстр з підсобником: «З цього м тері лу можн було х тину побудув ти, г р ж, ще й н літню кухню з лишилося б...»

Одного дня він відніс до ред кції оголошення: «Прод ється ділянк в з тишному місці біля річки. Огороджен ». З цік влених виявилось б г то. Приїждж ли й розверт лися, не з ходячи у двір. Тільки один покупець ск з в: «Я куплю ділянку, ле знесіть п р к н...» (З М. Дочинцем).

- А.** Згорніть підручник і перек жіть текст (письмово). З потреби перед перек зув нням можете ще р з прочит ти текст.
- Б.** Продовжте текст своїми роздум ми про те, чому люди зводять високі п р к ни (обсяг — одн сторінк).

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Посередині, поняття, порядковий, різном, ринковий.

- Б.** З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
н уков ступінь
нові міроприємств
оточуюче середовище
бути пр вим
отрим ти освіту

ПРАВИЛЬНО
н уковий ступінь
нові з ходи
н вколишнє середовище, довкілля
м ти р цію, в ш пр вд
здобути освіту

- 7.1.** Позн чте місця можливого перенесення слів з рядк в рядок і скоротіть їх.

Зр зок. Держ вний університет — дер|ж в|ний уні|вер|си|тет, держ. ун-т.

Пед гогічний інститут, Бров рський р йон, 5 гект рів, 60 кв др тних метрів, кількість учнів, орудний відмінок, з крите кціонерне тов риство, 60-і роки ХХ століття, Північно т-л нтичний хребет, південно-з хідний, професор Кр суцький, озеро Синевир, дивіться н сто-рінці 17, 450 гривень 70 копійок, ст нція «Хрещ тик», вулиця С кс г нського, річк Дніпро, 500 гект рів, модерновий, історичний, філософський, філологічний.

- 2.** З конспектуйте м тері л про імпресіонізм (з підручником укр їнської літер тури), використ вши гр фічні скорочення.

§ 41. НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте слова й виконайте завдання.

синьо-жовтий
червоно-синій
жовто-зелений

жовтого рячий
червоного рячий
золотого рячий

- А. У якій колонці слова позначають один колір, в якій — поєднання двох кольорів?
Б. Сформулюйте правило написання прикметників, з якими їх записано у дві колонки.

Написання складних слів	
РАЗОМ	
складні іменники	приклади
зі сполучними <i>е, є, о, и</i> та без них	<i>землекоп, зброєносець, теплохід, спортзал</i>
з іншомовними частинками <i>ві-, вто-, гро-, біо-, вело-, гідро-, екстр-, кіно-, лже-, мкро-, мікро-, електро-, мілі-, моно-, мото-, псевдо-, соціо-, супер-, теле-, рдіо-, фото-</i> тощо.	<i>ві сполучення, біоресурс, гідромасаж, мкроекономік, рдіозв'язок, супергерой, телепрофон, фототерміл</i>
з <i>пів-, нпів-, полу-</i> (з галіцизмами)	<i>півогірка, нпів втом, полумисок</i>
з числівником або з дієсловом називного способу	<i>п'ятиповерхівка, століття, зірвиголов, перекотиполе</i>
складні прикметники	приклади
утворені від складних іменників, які пишуться разом	<i>газовидобувний (від газодобування), лісостеповий (від лісостепу)</i>
прикметник + іменник	<i>лівобережний (від лівий берег), загальноосвітній (від загальна освіта) АЛЕ: усесвітньо-історичний</i>
прислівник + (діє)прикметник без залежного слова	<i>вищезгаданий, вжохворий АЛЕ: трохи вищезгаданий</i>
числівник + іменник	<i>п'ятизірковий, семитонний</i>
з кінцевою частиною <i>-сотий, -тисячний, -мільйонний</i> тощо.	<i>стотисячний, двохсотдвоциятип'яти-мільйонний</i>
З ДЕФІСОМ	
складні іменники	приклади
протилежні або близькі за змістом слова	<i>купівля-продаж, розтяг-стискання; бачити-не бачити, хліб-сіль</i>

прикладки після озн чув ного іменник й імен к зкових персон жів	лік <i>р-еколог</i> , дівчин <i>-кр суня</i> ; Вовчик-Бр тик, З йчик-Побіг йчик АЛЕ: <i>кр суня</i> дівчин
з іншомовними ч стин ми <i>міні-, м ксі-, міді-, унтер-, обер-, лейб-, екс-, віце-, прем'єр-, член-, шт бс-, генер л-, контр-</i>	<i>міні-м ркет, м ксі-спідниця, унтер-офіцер, віце-прем'єр-міністр, член-кореспондент, контр- дмір л, обер-м йстер</i>
скл дні одиниці виміру й проміжні сторони світу	кілов <i>т-годин</i> , людино-день; норд-ост, зюйд-вест
н зви рослин	люби-мене, бр <i>т-і-сестр</i> , розрив-тр в
вл сні н зви з пів-	<i>пів-Ялти, пів-Німеччини</i>
попередня ч стин, якщо д лі стоїть подібн	<i>фото- і відеоф йли, мото- і велоспорт</i>
з першим словом, що підкреслює особливість, ознаку предмет, н зв ного другим словом	<i>дівич-вечір, ж р-птиця, стоп-кр н, ко-зир-дівк</i>
складні прикметники	приклади
утворені від скл дних іменників із дефісом	<i>екс-президентський</i> (від <i>екс-президент</i>)
утворені від рівнозн чних слів (їх можн поєдн ти з допомогою <i>і</i>)	<i>суспільно-політичний</i> (<i>і</i> <i>суспільний</i> , <i>і</i> <i>політичний</i>), <i>німецько-угорський</i> (<i>і</i> <i>німецький</i> , <i>і</i> <i>угорський</i>) АЛЕ: <i>хитромудрий, зловорожий</i>
з першим компонентом н -ико, -іко	<i>історико-філологічний</i> , мех <i>ніко-м те-м тичний</i>
поєдн ння кольорів, смаків, відтінків	<i>синьо-жовтий, кисло-солодкий, темно-червоний</i> АЛЕ: <i>жовтог рячий, червоног рячий, золотог рячий</i> (один колір)
воєнно-, військово- + прикметник	<i>воєнно-стр тегічний, військово-морський</i> АЛЕ: <i>військовозобов'яз ний</i> (у ролі іменник)
ОКРЕМО	
суспільно + прикметник, якщо відповід є формулі «2-й компонент — для суспільств »	<i>суспільно в жливий</i> (в жливий для суспільств), <i>суспільно корисний</i> (корисний для суспільств)
прислівник + (діє)прикметник, якщо прислівник зберіг є логічний наголос	<i>бсолютно сухий, ді метр льно проти-лежний, усесвітньо відомий</i>
прикладки — видові назви , що стоять після пояснюв льного слов	рік <i>Дніпро</i> , місто <i>Київ</i> АЛЕ: <i>Дніпро-рік, Київ-місто</i>

2.3 пишіть слов , знявши ризик.

Переко́ти/по́ле, військoво/по́лонений, бeт /проме́ні, лимoннo/кислий, пів/Одeси, пів/відр , пів/озeр , пів/юрби, унтер/офіцeр, міні/футбол, екс/чемпіон, кримськo/т т р-ський, н вч льно/виробничий, плодово/ягідний, тепло/хід, людино/день, ж р/птиця, су-

спільно/необхідний, суспільно/в гомий, суспільно/історичний, з хідно/укр їнський, ді мет-р льно/протилежний, Дністер/рік , розрив/тр в , Лисичк /Сестричк , в гоно/ремонтний, жовто/г рячий, хитро/мудрий, легко/ тлетичний, мор льно/етичний, усесвітньо/відомий.

3. З пишіть слов у дві колонки: 1) р зом; 2) з дефісом.

Шести/циліндровий, одно/денний, кисло/солоний, освітньо/виховний, н уково/техніч-ний, см гляво/лиций, озерно/болотний, теле/комунік ції, кор бле/будівник, темно/зеле-ний, обер/м йстер, ві /сполучення, плоско/опуклий.

• З перших букв випис них слів скл діть н зви міст Сумської обл сті.

4. Прочит йте текст і прокоментуйте н пис ння слів із рисою.

Вл стивості кольорів людин пізн є поступово. Вон вдоскон лює т ускл днює свої уяв-лення, потім для відкриттів добир є відповідні слов .

Візьмемо один з основних кольорів — червоний. Як тепер велик в нього сім'я! Людин б чил неповторні б рви якогось предмет й уз г льнюв л з допомогою н зви цього пред-мет певний колір. Т к з'явилися в мові н зви видо/змін червоного кольору, своє/рідні його підвиди. Ці кольори берегл природ — і людин , відкривши їх, увічнил своє відкриття в слові.

Слово б грянний увібр ло в себе дозрілість б рвного осіннього подиху, згущеність черво-ного кольору: *Б грянні сережки вовчих ягід подібні до коштовних с мо/цвітів, що хтось розві-ш в н куш х* (П. Конур). З прикметником б грянний вз ємодіє його синонім *пурпуровий*, що позн ч є темно/червоний бо яскр во/червоний колір із фіолетовим відтінком: *Земля кр су-в л ся в рум'яних яблук х, янт рних динях, пурпурових помідор х* (Л. Дмитерко).

Червоні буряки, які вирізняються темно/червоним з б рвленням із синюв тим відтін-ком, д ли н зву різно/видові червоного кольору — бураковому: *Д вид дивився, як молоток і молот місили червоний шм т з ліз . Уже бураковий він, темніш є* (А. Головка). Не відірвеш очей від стиглих темно/червоних вишень, що, хизуючись, вилискують н сонці. Тому й зб г -тився прикметник *вишневий* ще одним зн ченням — «темно/червоний, кольору стиглої тем-ної вишні»: *Нове пл ття вишневого кольору... робило її ще прив бливішою* (О. Копиленко). І звич йно, не могл н ш оспів н в піснях червон к лин не принести до мовної ск рбниці б рв н звук *линовий*. *К линовий* — це колір червоний, колір к линового соку бо к линової ягоди. Н певно, полюбляєте ви й з п шні темно/червоні ягоди м ли-ни. Колір стиглої м лини н рекли *м линовим*: *Сукенки були з дешевої шерсті м линового кольору* (І. Вільде). І колір крові, ур ж юче/червоний, б грянний, перед -но в слові *крив вий*: *Розж рене приз хідне сонце з -б рвлюв ло весь світ символічним крив вим кольором* (О. Довженко).

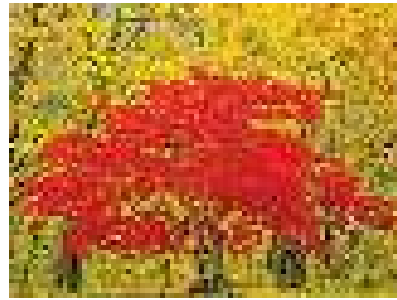

Розм іття червоних б рв поклик ло до життя слов *рожевий, рум'яний, рубіновий*.

Н півдорозі від червоного до жовтого кольору зупинилося, з стигло в укр їнській мові слово *рудий*. Воно вир ж ло колись зн чення «червоний», потім його переосмислили. Це н зв спеці льного кольору, червоно/жовтого, що здебільшого стосується обличчя т волос-ся людини й рідше — шерсті тв рини: *Воронцов їх в деякий ч с, не ре гуючи н Хомині слов , безпомічно кліп ючи рудими віями до сонця* (О. Гонч р) бо: *І тут дзвінко з ірж в рудий кінв з білою зіркою н лобі* (О. Донченко).

Людину вр ж ли т вр ж ють б рви б г тьох предметів, і вон з вжди пр гне перед ти словом своє з ч рув ння й осмислення.

М нять н с п хоц ми й поєдн нням б рв квіти, квіту-чі дерев й ч г рники. Зупинімося перед кр сою весняного бузку з великими кетяг ми світло/фіолетового з п шного квіту. Погляньмо н волошку, що, ч рівн й р дісно/сумовит , з хов л ся в житі, щоб не чути тихого прокльону хлібо/роб з її бур'янову вд чу. Проте й зі своєї схов нки вон перемовляється із сонцем і спів є хв лу життю. Через те ми волошку любимо й з ч ров ні нею. Хіб ж тоді дивно, що від н зв *бузок* і *волошк* ми утворили прикметники *бузковий* т *волошківий*, які звеличують відтінки фіолетової т синьої б рв. У цих слов х — нездол нність природи й кр с рідної землі. Кольори бузку т волошки ст ли звичними, посилюються дужістю слов й х р ктеризують інші предмети: *Горять, міняться н оч х сині, зелені, бузкові, ор нжеві й буришинів легкі осяйні хм рини* (І. Микитенко) (З *І. Вихов нцем*).

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Р зом треб пис ти н зву рослини

- А розрив/тр в
- Б нечуй/вітер

- В любі/мене
- Г ч р/зілля

2. Р зом треб пис ти іменник

- А гро/фірм
- Б міні/м ркет

- В екс/директор
- Г обер/м йстер

3. З дефісом треб пис ти прикметник

- А біло/сніжний
- Б хитро/мудрий

- В пр во/бережний
- Г м'ясо/молочний

4. Р зом треб пис ти прикметник

- А електронно/обчислюв льний
- Б лісопильно/струг льний

- В підзолисто/болотний
- Г східно/слов'янський

5. З дефісом треб пис ти слово

- А суспільно/небезпечний
- Б суспільно/політичний
- В суспільно/корисний
- Г суспільно/в жливий

6. Р зом треб пис ти всі слов рядк

- А ліво/бережний, електро/силовий, ремонтно/експлу т ційний
- Б свіжо/зруб ний, нижче/підпис ний, усесвітньо/відомий
- В лимонно/кислий, тепло/обмінний, історико/культурний
- Г чотири/зірковий, чорно/земний, кримсько/т т рський

7. Р зом треб пис ти всі слов рядк

- А м кро/економік , гідро/тр нсформ тор, віце/ дмір л
- Б ві /перевезення, супер/м ркет, псевдо/п тріотизм
- В мікро/схем , термо/білизн , м ксі/спідниця
- Г моно/вист в , р діо/гурток, екс/чемпіонк

8. Р зом треб пис ти всі слов рядк

- А** трудо/день, Непий/пиво, дівч/вечір
Б вербо/ліз, Перебий/ніс, людино/день
В носо/ріг, Убий/вовк, дв дцяти/тонк
Г шл ко/блок, гори/цвіт, дизель/мотор

9. З дефісом треб пис ти всі слов рядк

- А** Лисичк /Сестричк , С вур/могил , кр суня/дівчин
Б художник/пейз жист, Х рків/місто, ж днюг /вовк
В З йчик/Побіг йчик, Дніпро/рік , учений/еколог
Г Вовчик/Бр тик, С пун/гор , бог тир/хлопець

10. Р зом треб пис ти всі слов рядк

- А** пів/огірк , пів/миски, пів/Миргород
Б пів/озер , пів/к струлі, пів/яблук
В пів/історії, пів/години, пів/Рим
Г пів/оке ну, пів/вікн , пів/Десни

6. Розгляньте світлину (втор Г. Герлічер) і вико-
н йте з вд ння.

- А.** Доберіть до світлини з головок.
Б. Опишіть зимовий пейзаж. Використ йте опорні
слов , знявши риску т вст вивши пропущені
літери (п'ять-сім речень).

Опорні слов : чорно/білий, світло/сірий, бі-
ло/сніжний, моно/хромний, неймовірно/кр си-
вий, новорічно/різдв..яний, біл..ш/мен..ш.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти
слов .

Роздрібний, с нтимітр, свёрдло, середин , симетрія.

- Б.** Перегляньте експрес-урок «Святвечір чи Свят-вечір?» і перек жіть його.

Святвечір чи Свят-вечір?

7. З пишіть слов , знявши риску.

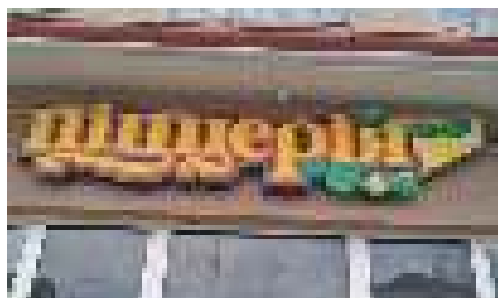
Світло/синій, міні/з вд ння, вторсько/пр вовий, військово/зобов'яз ний, воєнно/т к-
тичний, суспільно/корисний, суспільно/небезпечний, суспільно/економічний, пів/в гон ,
пів/яблук , пів/Чернігов , пів/пельсин , дев'яти/тонний, південно/німецький, кримсько/
т т рський, усесвітньо/відомий, лимонно/кислий, віце/президент, член/кореспондент, гро/
фірм , розтяг/стиск ч, лісо/степ, фізико/м тем тичний, бсолютно/сухий, швидко/прочи-
т ний, зло/ворожий, льф /промені, н родно/поетичний, мовно/літер турний, художник/
пейз жист, Львів/місто, рік /Дніпро, хлопець/кр сень, свіжо/зруб ний, трохи вище/підпи-
с ний, гідро/споруд .

§ 42. НАПИСАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Розгляньте світлину й виконайте завдання.

- А. Яку помилку допущено в назві з класифікаційного речення?
- Б. Як закономірність у написанні слів *грисині, лате, піца, Одиссей, Голландія, Джонні*?

Літери *и, і* в іншомовних словах

<i>и</i>	<i>і</i>
після <i>д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р</i> (Де ти з'їси цю чашу жиру?)	
у <i>згальних</i> <i>звх</i> перед приголосним, крім <i>й</i> : <i>гриль, дизель, синус, чипси</i>	у <i>згальних</i> <i>івл</i> <i>сних</i> <i>звх</i> перед голосними, <i>й, я, ю, є, ї</i> : <i>жіотаж, Веленсія, рдій, Дієго</i>
у <i>вл</i> <i>сних</i> <i>звх</i> : <i>Вашингтон, Жизель, Зигмунд, Пуерто-Рико, Сиркузи, Цицерон, Чикго, Шиллер</i>	у <i>деяких</i> <i>вл</i> <i>сних</i> <i>звх</i> перед приголосним (їх треба зп'ятати): <i>Арістотель, Грімм, Дідро, Дізель, Знібр, Зімбабве, Міссісіпі, Сідней, Одиссей, Россіні</i>
після решти приголосних	
у <i>двно</i> з <i>позичених</i> слів <i>х</i> (їх треба зп'ятати): <i>бурмистер, вимпел, єхидна, імбир, киприс, лимон, миля, мирт, нирк, спирт, химер, книжок, скипидар. АЛЕ: бургомістр</i>	у <i>вл</i> <i>сних</i> і <i>згальних</i> <i>звх</i> : <i>рхів, Берлін, біт, гігбіт, імпічмент, кіно, тирмісу, лінки, мнікюр, Нідерланди, офіційний, унікльонний, фізик</i>
у <i>з</i> позиченнях із <i>східних мов</i> : <i>башкир, гиря, клмук, кинджал, киргиз, кiset, кишк</i>	у <i>кінці</i> <i>невідмінюваних</i> слів (після будь-якого приголосного): <i>броколі, грисині, кпрі, Кпрі, Леонрдо ді Кпріо, мюслі, тксі, хіні, хобі</i>
у <i>церковних</i> слів <i>х</i> : <i>єпископ, єпитимія, єпирхиль, мирт, митрополит</i>	

Подвоєні приголосні в іншомовних словах

Подвоєні приголосні¹ зберіг ються у **вл сних** іншомовних н зв х і в **з г льних**, що від них **походять**: *Бетті*, *Будд* — *буддизм*, *Генн* дій, *Голл* ндія — *голл* ндець, *Джонні*, *Одіссеї* — *одіссея*. Терміни, що походять від **вл сних** н зв, треб пис ти без подвоєних приголосних: *В тт* — *в т*, *Г усс* — *г ус*.

Подвоєні приголосні треб пис ти в **з г льних** н зв х, які потрібно з п м'ят ти, — у ви нятк х: *лло*, *нн* ли (літопис), *білл*ь (документ), *бонн* (няня), *брутто*, *булл* (посл н ня), *в нн*, *вілл*, *донн*, *дурр* (рослин), *м донн*, *м нн*, *мірр* (ром тичн речовин), *мулл* (священик у мусульм н), *мotto* (форизм), *нетто*, *п нн*, *п нно*, *пенні* (брит н ськ копійк), *тонн*. Т кож подвоєні приголосні зберіг ються в н зв х літер грецького лф віту: *г мм* йк *пп*.

Подвоєні приголосні можуть бути вн слідок збігу: *ім* + *мігр* ція = *іммігр* ція; *ір* + *ре* лний = *ірре* лний; *контр* + *революція* = *контрреволюція*; *сюр* + *ре* лізм = *сюрре* лізм. **АЛЕ:** *нот* ція, *конот* ція.

У з позичених з **г льних** н зв х подвоєні літери не зберіг ються: *лея*, *б роко*, *бруске т*, *гето*, *грисині*, *інтермецо*, *к с*, *кл с*, *п н р ці*, *піц*, *прес*, *теніс*, *тер с*, *тролінг*, *хобі*, *ш тл*.

М'який знак (знак м'якшення) в іншомовних словах

М'який знак пишемо	М'який знак не пишемо
після д, т, з, с, ц, л, н (Де ти з'їси ці лини?) і перед я, ю, є, ї	
розділн вимов (чути [й]): <i>тельє</i> , <i>Готьє</i> , <i>консьєрж</i> , <i>конфер нсьє</i> , <i>п сьянс</i> , <i>р нтьє</i> , <i>Севілья</i> , <i>шифоньєр</i>	злит вимов (не чути [й]): <i>Аляск</i> , <i>Дюм</i> , <i>дюн</i> , <i>ілюзія</i> , <i>м дяр</i> , <i>ню нс</i> , <i>Цюрих</i>
перед йо	
<i>б т лъйон</i> , <i>булъйон</i> , <i>к ньйон</i> , <i>мілъйон</i> , <i>мінъйон</i> , <i>Фетъйо</i>	<i>курйоз</i> , <i>серйозний</i>

М'який зн к треб пис ти після приголосного, що вимовляється **м'яко**: *дельт*, *женьшень*, *М лът*, *п лът*, *Р ф ель*.

Апостроф в іншомовних словах

Апостроф пишемо	Апостроф не пишемо
після б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р (М впочк Буф гр є в чужі ш хи) і перед я, ю, є	
розділн вимов (чути [й]): <i>інтерв'ю</i> , <i>кеш'ю</i> , <i>круп'є</i> , <i>п н'є-м ше</i> , <i>прем'єр</i> , <i>Рив'єр</i> , <i>Руж'є</i> , <i>сек'юриті</i> , <i>Х'юго</i> , <i>Х'юстон</i>	злит вимов (не чути [й]): <i>бювет</i> , <i>бюро</i> , <i>гр вюр</i> , <i>Гюго</i> , <i>кюрі</i> , <i>Мюллер</i> , <i>мюслі</i> , <i>пюре</i> , <i>ревю</i> , <i>трюфель</i>
перед йо	
—	<i>Бйонсе</i> , <i>курйоз</i> , <i>серйозний</i>
після префікса, що закінчується на приголосний	
<i>д'ют нт</i> , <i>д'юнкт</i> , <i>ін'єкція</i> , <i>кон'юкти віт</i> , <i>п н'європейський</i>	—

¹ Тут і д лі під приголосними треб розуміти літери н позн чення приголосних звуків.

2. Зпишіть слов , уст вивши, де потрібно, м'який зн к т построф.

П..едест л, м рсел..єз , комп..ютер, конфер нс..є, т..юль, він..єтк , П..ємонт, миш..як, міл..ярд, Гот..є, к..янті, ф..юзеляж, п віл..йон, к р..єр, Монтеск..є, Женев..єв , Фур..є, Мол..єр, м д..яр, кон..юктур , філ..м, р..юкз к, прем..єр, б..єф, монп нс..є, т..юбик, л..б трос, кур..йоз, сер..йозний, Б..йорк, бул..йон, Н..ютон, ін..єкція, б..юджет, тел..є, тр нс..європейський.

3. Випишіть слов у дві колонки: 1) з пропущеною літерою **i**; 2) з пропущеною літерою **и**.

Х..п.., бр..джі, ем нс..п ція, уд..єнц..я, реч..т т..в, л..мон, Росс..н.., інд..го, К пр.., ін..ц.. тив , н..рк , в л..дол.

• З перших букв випис них слів скл діть н зви міст.

4. Зпишіть слов , уст вивши, де потрібно, пропущену літеру.

Ім..унітет, с..истент, піц.., Апен..іни, Рус..о, гет..о, новел.., ем..ігр нт, фін..ський, м дон.., м рок.. нський, ір.. ціон льний, бр віс..имо, ім..ігр ція, імпрес..іонізм, дон.., бел дон.., віл.., груп.., нтен.., пен..і, п н..о, Т л..ін.., б рок..о, Він..іпег, конфет..і, оперет.., інтермец..о, с..иміляція, гол.. ндець, Ус..урі, хоб..і, дус..ельдорфець, буд..изм.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Літеру **и** н місці пропуску треб пис ти в обох слов х рядк

- А ч..пси, В ш..нгтон
- Б Ч..к го, сп..рин
- В д..джей, кс..ом
- Г пед..кюр, Д..зель

2. Літеру **и** н місці пропуску треб пис ти в обох слов х рядк

- А д..плом, пед.. тр
- Б Ц..церон, інд..го
- В Аркт..к , мед..
- Г ж..от ж, Ш..ллер

3. Літеру **и** н місці пропуску треб пис ти в усіх слов х рядк

- А бр..джі, к..ндж л, брокол..
- Б к..п р..с, к пуч..но, гр..ль
- В б shk..р, д..ректор, Д..дро
- Г бут..к, гр..с..ні, ф..з..олог

4. Літеру **и** н місці пропуску треб пис ти в усіх слов х рядк

- А дж..нси, р д..ст, Гр..мм
- Б с..мптоми, с..нус, р д..ус
- В з..мут, Кембр..дж, б..зон
- Г д..лет нт, бор..ген, М др..д

5. М'який зн к н місці пропуску треб пис ти в обох слов х рядк

- А він..єтк , Ц..юрих
- Б Л ву з..є, іл..юзія
- В Гот..є, сер..йозний
- Г кондот..єр, Нел..сон

6. М'який знак н місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А тел..є, конс..єрж, жен..шень
 Б шифон..єр, Севіл..я, б..юветний
 В бул..йон, Кордил..єри, т..любик
 Г п віл..йон, к н..йон, Ал..яск

7. Апостроф н місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А миш..як, Женев..єв , б т л..йон
 Б торф..яний, п..єдест л, ф..юзеляж
 В кеш..ю, Монтеस्क..є, д..ют нтський
 Г інтерв..ю, комп..ютер, Д..юрренм тт

8. Подвоєні приголосні треба писати в обох словах рядка

- А б рок..о, дол.. р
 Б гет..о, ір..є льний
 В мул.. , т..р кціон
 Г брут..о, буд..изм

9. Подвоєні приголосні треба писати в обох словах рядка

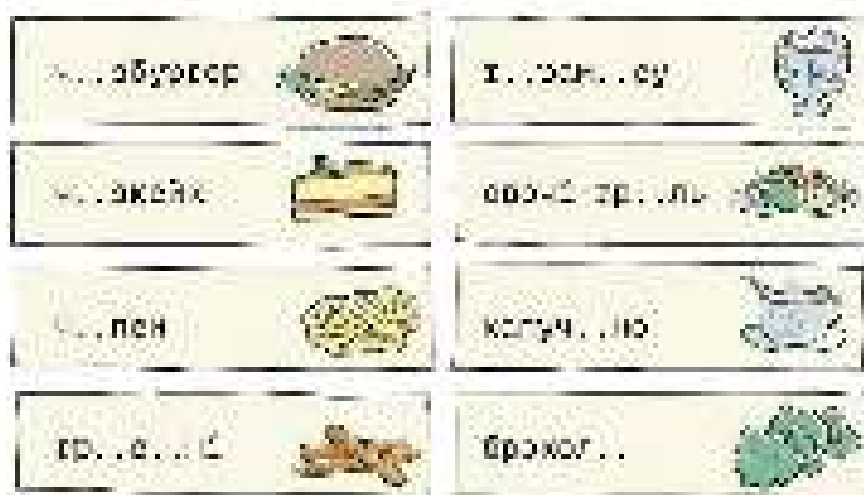
- А гол.. ндець, конфет..і
 Б Апол..он, ім..ігр нтк
 В Джульєт.. , новел..
 Г г м.. -промені, р л..і

10. Подвоєні приголосні треба писати в усіх словах рядка

- А в н.. , Рус..о, ім..іт ція
 Б віл.. , Ж н.. , н..от ція
 В хоб..і, От.. в , сюр..є лізм
 Г пен..і, Джон..і, м рок.. нк

6. Розгляньте ілюстрацію й виконуйте завдання.

А. Зпишіть звуки у дві колонки: 1) корисні стриви; 2) шкідливі стриви.

Б. Упишіть пропущені літери **и** або **і**.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Хто такий кушнір?» і переконайтеся, що це дійсно його.

Б. Зпамуйте правильні варіанти слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
квартир з усім зручностями
удному випадку
пересікти дорогу
дешевий путь
Велике дякую!

ПРАВИЛЬНО
квартира з усім вигідом
у цьому разі
перетнути дорогу
дешевий путь
Дуже дякую! Краще дякую!

ДО РЕЧІ...

У наш час мовці часто зловживають іншомовними словами. Мовознавці радять використовувати за позичення лише тоді, коли в мові немає відповідного українського відповідника. Прочитайте пост Аліни Акуленко у Фейсбукі й переконайтеся, наскільки штучним і недоречним є «мовпущення» іншомовних слів.

Промерикно

«Велике мерикно з гарним молоком», — кажу я.

«Вам біг-мерикно?» — перепитує вона.

«Так, мені велике мерикно», — відповідаю я.

«То есть в нас все-таки біг?»

О, кавові боги...

«Шудий ріпіт іт інгліш?»

«Шо????» — зводить брови вона.

«Не «шо», «куди сей іт егейн, пліз» треба кзати».

Сто разів обіцяла собі ні з ким не свритися. Ні зрнку, ні

вдень, ні вночі. Сто разів.

І що?

Шо-шо, попросила зробити біг-мерикно не просто з хот-дог з кімд-мілк.

Гулять та гулять: дістала, дівко, оксфордський словник, як мило тобі Грінченкового.

7.

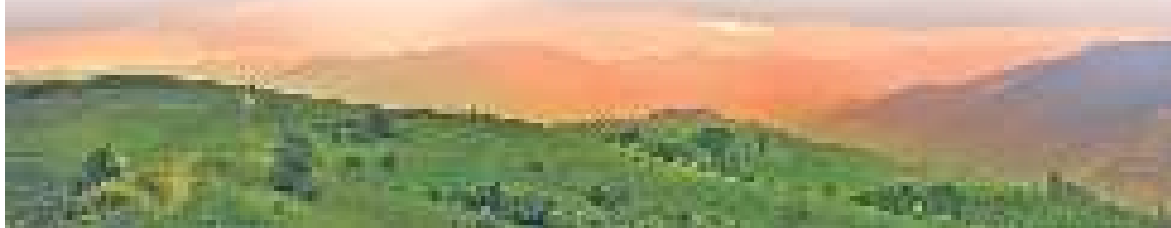
Зпишіть слова, устививши, де потрібно, літери **и, і** (пункт А); **ь**, пострוף (пункт Б); пропущену букву **н** позначення приголосного (пункт В).

А. Л..с бон, Т..бет, г..бр..д, ц..л..ндр, ж..от ж, п ц..ент, ульт..м тум, конс..стенц..я, ор..г..н л, ф..з..к, ф..з..оном..я, інс..ну ц..я, к..п р..с, тр..умф, т..т н, г..г б йт, в..з ж..ст, сорт.., д..спетчер, верн..с ж.

Б. П..едест л, б рел..еф, бул..йон, конфер нс..є, кур..йоз, кур..єр, тел..є, суб..єкт, к..янті, прем..єр, кеш..ю, інтерв..ю, шифон..єр, дистриб..ютор, Х..юстон, в р..єте, конс..єрж, н..ю нс, гр в..юр, бр кон..єр.

В. Сюр..є лізм, тон.., гет..о, ім..унітет, хоб..і, оперет.., в н.., Ген..дій, н..от ція, ем..ігр нт, ім..ігр нт, конфет..і, мул.., л..єя, ір..є льний, гол..ндець, міс..іонер, м рок..нець, буд..изм, одіс..єя.

§ 43. СКЛАДНІ ВИПАДКИ НАПИСАННЯ ПРИЗВИЩ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Отже, з нашого класу на екскурсію в Карпати запросили Петренка, Галицьку, Ковальчук, Метенка й Коваленка.

- А. Скількох дівчат і скількох хлопців запросили на екскурсію в Карпати?
Б. Обґрунтуйте свою відповідь.

Українські та інші слов'янські прізвища

1. Українські та інші слов'янські прізвища передують написанні з галіцкими правилами:

Н. Зіць, Лебідь, Кривченко

Р. Зіця, Лебеда, Кривчак

Д. Зіцеві (Зіця), Лебедю (Лебедю), Кривченкові (Кривченку) і т. д.

АЛЕ: Швець — Швеця (не Швеця), Швецеві (не Шевцеві).

2. Жіночі прізвища на приголосний тін **-о** не відмінюються: Ірині Білик, Юлії Тимошенко.

3. Прізвища прикметникового типу відмінюються, як прикметники:

Н. Чужий, Левицький, Мала, Кобилянськ

Р. Чужого, Левицького, Малої, Кобилянської

Д. Чужому, Левицькому, Малій, Кобилянській і т. д.

4. Чоловічі прізвища на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюються з тими ж зречками:

Н. Павлов, Ковалів, Гринин

Р. Павлов, Ковалев (Ковалів), Гринин

Д. Павлову, Ковалеву (Коваліву), Гринині (Гринину)

Зн. Павлов, Ковалев (Ковалів), Гринин

Ор. Павловим, Ковалевим (Ковалівим), Грининим

М. (н) Павлові, **-у**; (н) Ковалеві, **-у**, (Коваліві, **-у**); (н) Гринині, **-у**

Кл. Павлове й Павлов, Ковалеве (Коваліве) і Ковалів, Гринине й Гринин.

5. У слов'янських прізвищах, що не збігаються з українськими з галіцкими назвами, чергування голосних **не відбувається**: Зіця — Зіця (пор.: Зіць — Зіця), Гашек — Гашек.

Фонетичні правила правопису слов'янських прізвищ

1. Російський, сербський та чеський звук **[e]**, польський **[ie]**, болгарський **[i]** після приголосного треба передати літерою **е**: Александров, Бестужев, Вельгорський, Веселовський, Державін, Броневський, Веслав, Міцкевич, Чех.

2. Російську звукосполуку [йє] треб перед в ти літерою є:

- н поч тку слов : *Єгоров, Єршов*;
- у середині слов після голосного й при роздільній вимові: *Бердяєв, Гуляєв, Аляб'єв, Григор'єв, Зинов'єв*;

• після приголосних (з винятком [ж], [ч], [ш], [р] і [ц]) у суфікс х *-єв, -єєв*: *Ломтєв, Медведєв, Сергєєв, М твєєв*. **АЛЕ:** *Муромцев, Пис рев, Андрєєв, Плещєєв*;

• коли російському [е] у корені відповід є укр їнський звук [і] (*зверь* — *звір, пешк* — *пішк, хлеб* — *хліб*): *Звєрев, Пєшковський, Твердохлєбов*.

Російську звукосполуку [йо] (літеру ё) треб перед в ти через йо:

- н поч тку слов : *Йолкін*;
- у середині слов після голосних і *б, п, в, м, ф*: *Буг йов, Воробйов, Соловйов*.

Російську літеру ё перед ють з допомогою ъо в середині слов після приголосних, коли ё позн ч є сполучення м'якого приголосного з [о]: *Алфѡров, Верѡвкін, Корольов, Семѡркін, Тѡркін*. **АЛЕ:** *Артемов, Семенов, Федоров* (бо ці прізвищ утворено від спільних для укр їнської т російської мов імен *Артем, Семен, Федір*).

Російську літеру ё перед ють через о під н голосом після ч і щ: *Гр чов, Лих чов, Пуг чов, Хрущов*.

3. Російську літеру **и** ([і]) перед ють через і н поч тку слов й після приголосних: *Ігн тов, Іс єв; Б гіров, Г г рін, Пушкін*.

Російську літеру **и** ([і]) перед ють через ї після голосного й при роздільній вимові (після м'якого зн к й пострוף): *Воїнов, Гур'їн, Льїн*.

Російську літеру **и** ([і]) перед ють через и:

• після [ж], [ч], [ш], [дж] і [ц] перед приголосними: *Г ршин, Гуштин, Чичиков, Шишкін*. Це пр вило поширюється й н прізвищ інших н родів: *Аб шидзе, В шингтон, Джиг рх нян, Цицерон, Чингісх н*;

- у префіксі **при-**: *Пришвін, Пригожсин*;
- у суфікс х *-ик-, -ич-, -ин-, -ищ-*: *Котельников, Ст нкович, Г ршин, Р дищев*;
- у прізвищ х, утворених від імен і з г льних н зв, спільних для слов'янських мов: *Борисов* (від *Борис*), *Глинк* (від *глин*), *Пис рев* (від *пис ти*), *Тимофєєв* (від *Тимофій*). **АЛЕ:** *Нікітін, Нікол єв, Філіпов*, бо вихідні імен відмінні від укр їнських.

4. Суфікси слов'янських прізвищ *-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -ск(у), -ск(у), -цк(у)* треб перед в ти відповідними укр їнськими суфікс ми *-ськ(ий), -цк(ий), -зьк(ий)*: *Бронєвський, Д ргомижський, Мусоргський; Городецький, Грудзький, З в дзький*. Т к с мо з ъ треб пис ти російські прізвищ н *-ск(ой), -цк(ой)*: *Луговської (Луговськ), Трубецькой (Трубецьк)*.

5. Прикметникові з кінчення російських прізвищ треб перед в ти т к: *-ий* через *-ий* (*Белый* — *Бєлий*); *-ий* — через *-ій* (*Кр йний* — *Кр йній*); *-я (-яя)* — через *- (-я)* (*Бєл я* — *Бєл*, *Горов я* — *Горов*, *Кр йня* — *Кр йня*); з кінчення *-ой* перед ється через *-ой* (*Донской* — *Донської*).

6. Твердий кінцевий приголосний **ц** у слов'янських прізвищ х пом'якшується: *Глуховець, Скит лець*.

Правопис неслов'янських прізвищ

1. **Г і һ** треб перед в ти літерою **г**: *Г нніб л, Гейне, Гомер, Гор цій, Гюго*.

2. Подвоєні приголосні зберіг ються: *Бетті, Джонні, Мюллер, Руссо, Торрічеллі, Шиллер*.

3. Сполуки **au, ou** перед ють перев жно через **у, ou**: *Ф уст, Штр ус, Воуверм н, Шоу*. **АЛЕ:** *Август, Аврор*.

4. У неслов'янських прізвищ х кінцеве **ц** тверде: *Ліфшиц, Моріц*.

5. Іншомовні прізвищ відмінюються як укр їнські: *Гойя* — *Гойї*, *Гойєю*; *Р ф ель* — *Р - ф еля*, *Р ф елем*.

6. Не відмінюються іншомовні прізвищ :

- н - з попереднім голосним і н н голошений - : *Мору'*, *Жоффру'*, *Дюм'*;
- н -*е*, -*є*: *Гейне*, *Бер нже*, *Готьє*, *Л ву зьє*;
- н -*і*, -*ї*: *Голсуорсі*, *Россіні*, *Вінї*;
- н -*о*: *Ві рдо*, *Гюго*, *Дідро*;
- н -*у*: *Лоу*, *Шоу*.

7. Не відмінюються іншомовні жіночі імен й прізвищ н приголосний: *біля К мерон Ді з*.

2. Провідмініайте прізвищ в однині.

З клунн , Сумськ , Поном рів, Ром нишин, Мороз, Ведмідь, Тягнирядно, Оболенський.

3. З пишіть прізвищ укр їнською мовою.

Острогр дський, Аф н сьєв , Сергеев, Полевой, Толст я, Рєпин, Кириллов, Озеров , Тур-генев, Сєдых, Мишкин, Виногр дов, Кр сн я, Никитин , Прокофьєв, Григорьєв , Прим ков, Шишкин, Сенкевич, З лєск я, Hański, Giżycki, Wyżycka, Hemingway, Wilde, Heine.

ДО РЕЧІ...

Хоч з г льн н зв *гонч р* н лежить до м'якої групи (*гонч ря*, *гонч рем*), проте утворене від неї прізвище треб відмінюв ти як іменник твердої групи: *Гонч р* — *Гонч ра*, *Гонч ром*.

4. Прочит йте текст і викон йте з вд ння.

К бінет Міністрів Укр їни пост новою від 27 січня 2010 року з твердив офіційну тр нс-літер цію укр їнського лф віту л тиницею¹.

Т к, укр їнськ букв А відповід тиме л тинській А , Бб — Bb, Вв — Vv, Гг перед єтьсья л тинською Нh, Гг — Gg, Дд — Dd, Еє — Ee, Єє — сполученням Ye (н поч тку слов), іє (в ін-ших позиціях), Жж — сполученням Zh zh, Зз — Zz, Ии — Yu, Ii — Ii, Її — сполученням Yi (н поч тку слов), і (в інших позиціях), Йй — Y (н поч тку слов), і (в інших позиціях).

Букв Кк перед єтьсья л тинською Kk, Лл — Ll, Мм — Mm, Нн — Nn, Оо — Oo, Пп — Pp, Рр — Rr, Сс — Ss, Тт — Tt, Уу — Uu, Фф — Ff, Хх — сполученням Kh kh, Цц — сполученням Ts ts, Чч — сполученням Ch ch, Шш — сполученням Sh sh, Щщ — сполученням Shch shch, Юю — сполученням Yu (н поч тку слов), iu (в інших позиціях), Яя — сполученням Ya (н поч тку слов), ia (в інших позиціях).

Відтепер буквосполучення **зг** офіційно перед єтьсья л тиницею як **zgh**, н відміну від **zh**, що відповід є укр їнській букві **ж**.

Що ж стосується м'якого зн к й построф , то вони л тиницею не перед ютьсья.

Тр нслітер ція прізвищ т імен людей, т кож геогр фічних н зв здійснюється шляхом відтворення кожної літери л тиницею (*З м тері л ми Інтернету*).

А. З пишіть своє прізвище т ім'я л тинськими літер ми.

Б. З пишіть н звув шого міст (сел , селищ), т кож н зв н йбільших міст Укр їни (Київ, Х рків, Одес , Дніпро, Донецьк, З поріжжя, Львів, Кривий Ріг) л тинськими літер ми.

¹ Т блицю тр нслітер ції укр їнського лф віту л тиницею розміщено н першому форз ці.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку
 - А Миколи Петренк
 - Б Світл ни Журенки
 - В Тимофія Бордуляк
 - Г Степ н Б ндери
2. Помилку допущено в рядку
 - А Алекс ндром Дюмою
 - Б Олекс ндром Пушкіним
 - В Олекс ндром Довженком
 - Г Алекс ндром М кедонським
3. Помилку допущено в рядку
 - А Джордж В шингтон
 - Б Ч рльз Діккенс
 - В Ян Томбінскі
 - Г Лев Толстой
4. Помилку допущено в рядку
 - А Сергеев
 - Б Андреев
 - В Плещеев
 - Г Алексеєв
5. Помилку допущено в рядку
 - А Муромцев
 - Б М твеєв
 - В Пис рев
 - Г Гордеев
6. Помилку допущено в рядку
 - А Скит лець
 - Б К нівець
 - В Кр вець
 - Г Шульць
7. Помилку допущено в перекладі прізвищ
 - А Кр мськ я (*рос.* Кр мск я)
 - Б Нікол єв (*рос.* Никол єв)
 - В Гіжицький (*пол.* Giżycki)
 - Г Кіцьк (*пол.* Kicki)
8. Відмінюється прізвище в рядку
 - А Ж нн К люжн
 - Б Юлія Шоптенко
 - В Олен Крикун
 - Г Інн Бєлих

9. **НЕ** відмінюється прізвище в рядку

- А Семен Чум к
- Б Арутюн Акопян
- В Ш лв Амон швілі
- Г Вільгельм фон Гумбольдт

10. Помилку допущено в рядку

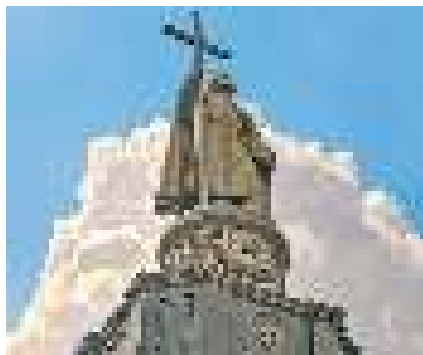
- А Іллею Ів нишиним
- Б Олесем Гонч рем
- В Петром Біденком
- Г Ів ном Бонд рем

6. Прочитайте текст і виконуйте завдання.

Як виникли прізвища

Наші прізвища виникли порівняно недавно. Згадаймо часи Русі-України, коли не в князів тільки імен: *Олег, Володимир, Святослав*... Або літописець *Нестор*... Поступово,

десь із XIII століття, до імен додали не звичайні, які, найімовірніше, ставили індивідуальними прізвиськами, бо не стосувалися іщодавніх. І лише наприкінці XVIII — на початку XIX століття в усіх верствах української суспільності закріпилися постійні родові прізвища. До того ж визначальними для українських прізвищ стали суфікси *-енк(о)* і *-ук*.

Як утворювалися прізвища із суфіксом *-енк(о)*? Суфікс *-енк(о)* спочатку додали до батьківського імені, отже, вирізняв стосунки між батьком і сином. Він стосувався сина: *Андрієнко, Борисенко, Василенко, Герасименко, Гордієнко, Давиденко, Денисенко, Дмитренко, Кирпаченко, Клименко*. В українців набуло поширення, особливо популярним було імення *Іван*. Тому від імені *Іван* його врізнів походить ряд прізвищ на *-енко*, наприклад: *Іваненко, Іванченко, Іванчишко*. Активно утворювалися прізвища з цим суфіксом від чоловічих імен: *Андрій, Василь, Гаврило, Герасим, Данило, Дем'ян, Клима, Михайло, Павло, Петро, Роман* і т. ін. Пізніше виникли прізвища на *-енко* й від жіночих імен: *Григоренко, Катренко, Марусенко, Мокренко, Оленченко*. З допомогою суфікса *-енк(о)* українські прізвища відрізняються від інших. Коли ми назвемо якийсь ряд прізвищ, як *Біленко, Босенко, Гринченко, Гніденко, Горбенко, Віденко, Довженко, Жиленко, Жученко, Косенко, Орленко, Осаченко, Рибченко, Руденко, Рябенко, Рябченко, Саленко, Сліпченко, Холоденко, Шеремченко*, то навряд чи здогадаєтесь, що вони походять від прізвиськ батьків.

Люди звертали увагу на батькове звання, його професію, посаду. Тому мали прізвища *Бондаренко, Вівчаренко, Гончаренко, Кравченко, Кухаренко, Кушніренко, Лимаренко, Майстренко, Мельниченко, Мірошниченко, Пастушенко, Писаренко, Рибальченко, Тесленко, Ткаченко, Чередниченко, Шоповенко*.

Прізвища із суфіксом *-енк(о)* утворювалися також від імен: *Литвиненко, Німченко, Титаренко, Турченко, Швеценко*. У прізвищах знаходимо відомості про місцевість, звідки походив перший носій прізвища, бо інші означають: *Миргородченко* (з Миргороду), *Охтирченко* (з Охтирки), *Волощенко* (тобто «син волоха») тощо.

Суфікс *-ук (-юк)* немовби наслідує суфіксу *-енк(о)*. Він також утворює прізвища від імен батьків: *Андрійчук, Антонюк, Борисюк, Васильюк, Гаврилюк, Гнатюк, Гордійчук, Данилюк, Дем'янчук, Захарчук, Кондратюк, Костюк, Лазарчук, Левчук, Максимчук, Мартинюк, Мричук, Микитюк, Михайлюк, Назарчук, Романюк, Семенюк, Тарасюк, Федорук, Юричук*.

Отже, в Укр їні можн визн чити мериді ни з прізвищ ми н енко- й -ук (-юк). А чи є щось подібне в інших н родів? Звич йно, є! Прізвищ подібної з функцією будови, ле іншого звуч ння існують. Ви вже зн єте, що суфікси -енк(о), -ук (-юк) у прізвищ х Антоненко й Антонюк, Борисенко т Борисюк, Д ниленко й Д нилюк т інших споч тку вир ж ли зн чення «син». Укр їнським прізвищ м Антоненко, Антонюк, Борисенко, Борисюк, Денисенко, Денисюк відповід ють російські прізвищ Антонов, Борисов, Денисов, де суфікс -ов виконує ті с мі функції, що й укр їнські -енк(о) і -ук. Тобто він пов'яз ний зі зн ченням «син». Це зн чення особливо чітко виявляється в герм нських мов х. Н прикл д, по-німецьки син — «зон», і через те в німецькій мові типовими є прізвищ , що з кінчуються н -сон (-зон): Йоґ нсон, Юргенсон. У Норвегії т Д нії з кріпил ся видозмінен герм нськ форм -сен: Йоґ нсен, Л рсен. Пом ндруймо до інших мов. Візьмімо грузинські прізвищ Амір н швілі, Гур мішвілі, Дж - в хішвілі, П влі швілі. Грузинське -швілі в прізвищ х т кож озн ч є «син». Т к с м роль і вірменського -ян: Акоюн, Арутюн, Іс кян, Х ч турян.

У світі існує б г то мов. У різних н родів вони неодн кові, проте мислення людей збіг -ється. Це виявляється н віть у прізвищ х. Прізвищ формув лися в той с мий спосіб. Іноді вид ється, що людей нен чебто збир ли з усіх усюд н р ду й вони домовлялися про спільні дії, бо дивує одн ковий підхід б г тьох н родів до творення прізвищ. Якщо укр їнці хотіли н голосити, що дитин є сином свого б тьк , то використовув ли в прізвищ х суфікси -енк(о) бо -ук; росіяни — суфікс -ов; грузини використовують -швілі; вірмени — -ян. Поняття «син свого б тьк » з кріплюв лося мов ми світу по-різному. Але спосіб мислення в людей подібний (Н. Клименко).

А. Скл діть письмовий пл н ст тті.

Б. Усно перек жіть текст з скл деним пл ном, н водячи по дв -три прикл ди прізвищ до кожного пункту.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Благовіст, наскрізний, обрúч, с нтимéтр, сéч .

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
розкрити журн л
біля тридцяти хвилин
люб проблем
сто років тому н з д
перший млинець комом

ПРАВИЛЬНО
розгорнути журн л
близько тридцяти хвилин
будь-як проблем
сто років тому
перший млинець н нівець

7. Викон йте з вд ння.

А. Провідмініайте прізвищ в однині.

Першин, Андієвськ , Прокопів, Міцкевич, Діккенс, Т р сенко, Пилипчук, Г нський.

Б. З пишть російські прізвищ укр їнською мовою й провідмініайте їх в однині.

Белов, Чижев, Филиппов, Агеев , Кр мскої, Светл я, Верн дський, Цвет ев , В снецов, Лермонтов.

§ 44–45. СКЛАДНІ ВИПАДКИ НАПИСАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

— Як доїхати з Києва до Миколаєва?
— Найоптимальніший маршрут такий: Київ — Біла Церква — Умань — Вознесенськ — *Ново-Одеса* — Миколаїв.

Звичайно ж, *новий* Одеса як нові копії, а все ж таки віддаю перевагу старому місту, де будинки хоч і потребують реставрації, але ж від них віє історією й романтикою.

А. Чому виділені слова в реченнях мають різне написання?

Б. Складіть речення зі сполучення слів *Біла Церква* й *біла церква*.

Українські географічні назви

Українські географічні назви в письмі треба писати відповідно до вимови з норми українського правопису: *Бердичів, Дністер, Ковель, Кривий Ріг, Чорне море, Зхідні Карпати* (гори), *Ямпіль*.

Треба розрізняти частини **-поль** (грецьк. *polis* — місто) і **-піль** (укр. *поле*) у назвах міст: *Мелітополь, Сімферополь, Севастополь* і *Тернопіль, Крижопіль, Бориспіль*.

Слов'янські географічні назви

Географічні назви слов'янських країн треба писати в письмі так само, як і прізвища (див. § 43): *Белово, Благоевський, Братськ, Брянськ, Братислава, Єсентуки, Йолкіно, Котовіце, Соловйово, мис Дежньов, річка Оленьок, Гаврилово, Липецьк, Перемишль, Пятигорськ, Щецин*.

У словах *Росія, російський, Єсентуки* приголосний **с** не подвоюється.

Іншомовні (неслов'янські) географічні назви

1. Іншомовні географічні назви зберігають подвоєні приголосні: *Голландія, Апенніни, Мадрид, Антверпен*.

2. Залежно від позиції та вимови в українській мові **і, у** (ігрек) передують літерам **і, ї, у**.

Літеру **і** пишуть після голосного: *Ізраїль, Кіпр, Зіпр*.

Літеру **у** пишуть:

- у назвах **-ид, -ик**: *Антверпид, Флорид, Африк, Корсик*;
- після **ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Вірджинія, Йоркшир, Сан-Франциско, Чикаго, Чилі*;
- у буквосполученні **-ри-** перед приголосним (крім **й**): *Велика Британія, Крит, Мавританія, Мадрид, Рим*;
- після **д, т** і в деяких випадках згідно з традиційною вимовою (їх треба запам'ятати): *Аджис-Аббас, Аргентина, Бразилія, Ватикан, Єгипет, Єрусалим, Китай, Кордильєри, Палестина, Палестина, Сирія, Сицилія, Скандинавія, Тибет*.

Літеру **i** пишуть:

- після приголосного перед голосним т **я, ю, є, й**: *Оссі н, Австрія, Греція, Дієго-Г р-сія*;
- після приголосних, не зг д них у пр вил х н вжив ння **и**, і в кінці слів : *Ліс бон, Missicini, Сочі, Н г с кі, Поті, Ніл, Сідней, Севілья*.

Правопис складних і складених географічних назв

Окремо треб пис ти:

- поєдн ння прикметник з іменником: *Біл Церкв , З хідн Європ , Зелен Гур , Ст р Пл нин* ;
- геогр фічні н зви й родові поняття при них: *К вк зкий хребет, Ск ндин вський півострів, Фінськ з ток* ;
- поєдн ння іменник з порядковим числівником: *З лісся Перше, Перше С дове, Гільч Друг* .

Р зом треб пис ти:

- поєдн ння іменник , прикметник бо числівник з іменником з допомогою сполучного звук : *Білопілля, Верболози, Індокит й, Ст рокостянтинів, Семигори, Трипілля, Ясногородк* . **АЛЕ:** *Австро-Угорщин , Азово-Чорномор'я*;
- поєдн ння дієслов н к зового способу з іменником: *Вернигородок, Гуляйполе, Ко-п йгород*;
- н зви з другою ч стиною **-гр д, -город, -піль, -поль, -бург, -ленд, -пілс, -т ун, -шир, -шт дт**: *Кр сногр д, Новгород, Крижопіль, Сев стополь, Бр нденбург, Кем-берленд, Д уг впілс, Кейпт ун, Йоркшир, Рудольшт дт*.

З дефісом треб пис ти:

- поєдн ння двох іменників бо прикметник з іменником без сполучного голосного: *Гвінея-Біс у, Глинськ-З гор , К м'янець-Подільський, Пуц -Водиця*;
- поєдн ння двох імен бо імені й прізвищ : *Андрієво-Ів нівк , Ів но-Фр нківськ, Ми-х йло-Коцубинське*;
- поєдн ння іншомовних компонентів — повнозн чних слів: *Аддис-Абеб , Буенос-Айрес, Ч тир-Д г, Іссик-Куль*;
- н зви з першою ч стиною **вест-, іст-, нью-, с н-, с нт-, с нкт-, с нт -, сент-, т** кож із кінцевими **-ривер, -сіті**: *Вест-Індія, Іст-Лондон, Нью-Йорк, С н-Фр нциско, С нт-Яго, Сент-Луїс, С нкт-Петербург, Фолл-Ривер, Атл нтик-Сіті*;
- н зви з укр їнськими бо іншомовними службовими ч стин ми мови: *Новосілки-н -Дніпрі, Яр-під-З йчиком, Фр нкфурт-н -М йні, Ріо-де-Ж нейро, П -де-К ле, Л с-Вег с, Лос-Анджелес, Л -М ни, Бург-ель-Ар б*.

Геогр фічні н зви, що скл д ються з двох іменників бо іменник т присвійного прикметник , треб відмінюв ти лише в другій ч стині: *Аддис-Абеб — Аддис-Абеби, Аддис-Абебою; Орехово-Зуєво — Орехово-Зуєв , Орехово-Зуєвим*. **АЛЕ:** *Конч -З сп — у Кончі-З спі, Пуц -Водиця — у Пуці-Водиці*.

Геогр фічні н зви, що відповід ють конструкції «місто **н** якомусь місці», відмінюють-ся лише в першій ч стині: *Фр нкфурт-н -М йні — у Фр нкфурті-н -М йні; Новосілки-н -Дніпрі — у Новосілк х-н -Дніпрі*.

Геогр фічні н зви, що скл д ються з прикметник й іменник чи н вп ки, відмінюють-ся в обох ч стин х: *Гол Прист нь — Голої Прист ні; К м'янець-Подільський — К м'янця-Подільського*.

Не відмінюються геогр фічні н зви, що з кінчуються н **е (є), і (ї), о, у (ю)**: *Ту псе, Ул н-Уде, К прі, Порт-Луї, Делі, Тбілісі, Гл зго, М рокко, Б ку, Кюсю*.

2. З пишіть н зви укр їнських міст, знявши риску й вибр вши потрібну літеру з дужок.

Білгород/(Д,д)ністровський, Ш р/(Г,г)ород, Жовті/(В,в)оди, Гуляй/(П,п)оле, К м'я-
нець/(П,п)одільський, Кривий/(Р,р)іг, К м'янк /(Д,д)ніпровськ, Сєверо/(Д,д)онецьк,
Новогр д/(В,в)олинський, Ст рий/(С,с)мбір, Ново/(У,у)кр їнк, Новгород/(С,с)івер-
ський, Володимир/(В,в)олинський, Горішні/(П,п)л вні, Ів но/(Ф,ф)р нківськ, К м'янк /
(Б,б)узьк, Гол /(П,п)рист нь, Нов /(О,о)дес, Нов /(К,к)ховк, Корсунь/(Ш,ш)евченків-
ський, Могилів/(П,п)одільський, Новий/(Р,р)озділ, Уж/(Г,г)ород, Переясл в/(Х,х)мель-
ницький, Ст ро/(К,к)остянтинів, Сухо/(Д,д)ільськ, Червоно/(Г,г)р д, Чорно/(М,м)орськ,
Р в /(Р,р)уськ.

3. З пишіть слов у дві колонки: 1) з подвоєними літер ми н місці кр пок; 2) без подвоєних літер н місці кр пок.

К лькут.., М л.. г, Абу-Д б..і, От.. в, Хошим..ін, Рот..ерд м, Ас..т н, Б хчис.. р й,
Андор.., Хірос..ім, Анк р.., Ріо-де-Ж н..ейро, Амстерд м.., Ніц.., Ток..іо, Афін..и.

• З перших букв випис них слів скл діть н зви відомих книжок.

4. З пишіть слов, уст вивши н місці кр пок літери **и, і, ї**.

Єг..пет, Г..бр лт р, Тун..с, М вр..т нія, Кут ..сі, Кр..т, Б тум.., Йоркш..р, М..сс..с..п..,
Б лт..к, Атл нт..д, С..дней, Мекс..к, Венец..я, Ізм ..л, Ч..к го, В..рдж..нія, Ізр ..ль, Алж..р,
Ч..лі, Л..с бон, Гельс..нк.., Н..цц.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Звук **[о]**, що позн чений виділеною літерою, може чергув тися в н зві міст

А вулиці Тернополя

В поблизу Мелітополя

Б центр Сев стополя

Г околиця Сімферополя

2. Помилку допущено в н пис нні н зви н селеного пункту

А Ул н-Уде

В Пущ -Водиця

Б Гуляй-Поле

Г Ів но-Фр нківськ

3. Помилку допущено в н пис нні геогр фічної н зви

А Новогр д-Волинський

В Атл нтик-Сіті

Б С н-Фр ндско

Г Кейп-Т ун

4. Змінюється з відмінк ми слово

А Ту псе

В М рокко

Б Тбілісі

Г С лоніки

5. Літеру **и** треб н пис ти н місці пропуску в слові

А С..дней

В Л..с бон

Б Сев..лья

Г В ш..нгтон

6. Літеру **и** треб н пис ти н місці пропуску в слові

А Монтев..део

Б С рд..нія

В Н г с к..

Г Берл..н

7. Літеру **і** треба писати в місці пропуску в слові

А Аргент..н

В С..ц..лія

Б П к..ст н

Г Соч..

8. Літеру **і** треба писати в місці пропуску в слові

А Корс..к

В Флор..д

Б Аркт..к

Г Адр.. тик

9. Перш ч стин відмінюється в геогр фічній н зві

А П -де-К ле

Б Лос-Анджелес

В Ріо-де-Ж нейро

Г Фр нкфурт-н -М йні

10. **НЕМАЄ** подвоєння приголосних н місці кр пок у слові

А К лькут..

Б Єс..ентуки

В Гол.. ндія

Г Андор..

6. Прочит йте текст і викон йте тестові з вд ння.

Жменя вишень

П ровий млин притулився до рудого горб , п хк в н д селом чорним димом, шурхотів жорн ми.

У млині вже б г то літ орудув в дядько Євдоким. Високий, незгр бний, н че з жовтого воску зіплений, породжує в н смішки дотепних вус нів, стр хопудив м лечу.

— Як будете вередув ти, до дядьк Євдоким відведу! — грим ли м ти н збитошних пущівірінків, котрі лящ ли н подвір'ї. — Мельник хутко з в с борошно змеле...

Лéлечко, як то було лячно! Н віть дідьк лисого т к не стр х лися, як того цибáтого дядь-к , що день гібів у млині. І н м миттю уявлялося: кине Євдоким н с у ківш, жорн перемелють н ші кісточки, і не будемо вже г с ти поз город ми з коліщ тк ми, не з кр д тимемось у сусідські с дки, не др тув тимемо індиків н подвір'ї ст рого Фоки... А м ти рознесуть пл ч гіркий по всьому кутку, шук ючи-вигляд ючи н с, хоч с мі й спров дили до того ж стр хопудного мірошник .

Нед леко від млин лев д розкошує л розлогими верб ми, л т тям, лепехою т ще чимось рясним і буйним, чого ми доти не зн ли. Попід верб ми, між тим зіллям, тихо пливл вузесеньк , н че шовков ниточк , річечк , звив л ся, переблискує л хвильк ми, воркує л під корч ми. К з в Мих лко, ст рший від н с, що т річечк вп д є в ст вок, який з хов вся між дуплистих яворів н Ст дниці.

Щовесни, тільки-но зійде ніздрюв тий сніг із городів, пригріє л гідне сонечко, згр й-к ми випурхув ли із сонних обійсть дітл хи. Скучивши з теплом, весняними ігрищ ми, пуск ли хвост тих зміїв н д селом, біг ли н впереїми, гуляли г нчір'яними м'яч ми в гілки. А мене з Мих лком м нил лев д ...

Якось н двечір, коли сонце схов лося з череду розгіллячених верб, ми з Мих лком сиділи н д с ж вкою. Вод в коп нці бул т -

кою прозорою, що видно н віть, як чорні п'явки звив лися н дні, повз ли якісь р влики, м ленькі ж бенят кумедно перебир ли ніжк ми, з плив ючи від н ших допитливих оченят у темн ві куширі.

З хопившись, не помітили, коли й підійшов дядько Євдоким. Вл сне, не підійшов, причовг в опорк ми, рудими-рудими, ніби ті лисиці, що біг ли по двор х, полюючи н курей. С ме з лисиць спершу, було, сприйняв опорки мірошник Мих лко, котрий звів очі догори, н милув вшись р влик ми в с ж вці. Угледівши, як у зеленій осоці м йнули ті дві г рячі звірюки, зойкнув з переляку. Коли очум вся, скороп дно вип лив:

— Здр стуйте, дядьку Євдокиме!

Я зоп лу ж підскочив н тр ві.

Той поперв х нічого не відк з в, мовчки втупився в жкими очим в с ж вку, як н м зд - лося, щось про себе поміркув в, тоді глухим, простудженим голосом прогугнявив:

— Здр стуй...

Сів н впочіпки, ж опорки йому злізли з босих ніг, ув жно вивч в світ коп ночки.

— І як воно ото був є в миру, — видихнув із волох тих грудей тих кільк слів мірошник.

Ми сиділи й мовч ли. Боялися дядьк Євдоким ще й досі... Хоч він нікому в селі зл не зробив, ле оті м терині з лякув ння звуч ли в н ших серцях, і ми з остр хом спостеріг ли з дядьком.

— От ке воно робиться... Кожне ж хоче жити, плодитися... І всякому треб когось боятися, — з думливо вів своє мірошник. — Подивіться-но, хлопці, як від ж бки втік є як сь ком шк ... Хе-хе-хе, жити, б чте, і вон , сердешн , хоче, з ступитися нікому... — Й очі дядькові з - пливли слюз ми, він не соромився н с, витир в їх жовтою сухою рукою, шморг в сизим носом.

Посидівши з н ми якусь ч сину, звівся н ноги, і н двечірній спокій розбудило голосне шелеп ння опорків у тр ві. Але невдовзі з-з куц вигулькнул циб т дядьков пост ть.

— Ото я з був, хлопці... — Євдоким пошпорт вся в глибокій кишені кр мних шт нів, які п хли мливом, простягнув н м щось у жмені. — Візьміть...

То були сухі вишні.

Ми відр зу н кинулися н них, мовби не вишні, якісь н ми не звід ні досі з морські л соці леж ли в н ших долоньк х, родзинки, про які мріял н ш м ти, коли пекл пиріжки з к линою.

— У мене в млині б г цько вишень, — ск з в дядько, дивлячись, як ми ж дібно кутуляли ті ягоди. — Люди пон зносили, я ж с м... Приходьте в гості, хлопчики, розв жите ст рого... — І т к ж лібно глянули н н с його добрі, як ми тепер розгледіли, очі, повиті серп нком невимовленої печ лі. — Я в с молоти борошно н вчу, людям добро робити н вчу... (З Л. Кулішем).

1. *Мірошник* — це синонім до слов

А бонд р

Б кушнір

В мельник

Г стельм х

2. *Гибіти* — те с ме, що й

А сп ти

Б дум ти

В очікув ти

Г стр жд ти

3. *Циб'тий* — це

А м'який

Б молодий

В довгоногий

Г солонув тий

4. *Опórки* — це

А вишні

Б ком хи

В чоботи

Г ж бенят

5. Негативний образ дядька Євдокима в хлопців сформувався через
- А непок зну зовнішність
Б складний характер
В зстерження мтерії
Г дивну поведінку
6. У тексті **НЕМАЄ**
- А опису пейзажу
Б опису інтер'єру
В дядькового портрету
Г діалогів між героями
7. Дядько Євдоким був зворушений до сліз
- А неможливістю зступитися з сильним
Б неймовірною красою рослинного світу
В цікавим і насиченим життям творин
Г добротою й уязвільністю хлопців
8. Оповідчемоу тексті є
- А старий Фок
Б друг Михайло
В дядько Євдоким
Г хлопчик без імені
9. Установіть відповідність.

Слово	Значення слов
1 сажок	А гриз'м'ячем
2 левд	Б зсохлїлк
3 кушир	В водянкропів
4 гилк	Г штучнводойм
	Д присдибнділянк

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Перегляньте експрес-урок «Хто такий бондар?» і розкажіть, чим діжка відрізняється від бочки.

Хто такий бондар?

- Б. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
уді поворотам
уякості гостя
відповідно сюжету
навічтися тінцям
робити вигляд

ПРАВИЛЬНО
уді поворотів
як гість
відповідно до сюжету
навічтися тінців
вдівати

7. Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про п'ять найбільших у світі міст, річок, морів, островів і гірських вершин. Запишіть їхні назви в зошит.

2. Напишіть есе на тему «Як він — душевний краєзнавець?». Згадайте в есе дядька Євдокима (з оповідання Л. Куліша «Жменя вишень») і випадок із власного життя.

§ 46. РОЗРІЗНЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ І СПІВЗВУЧНИХ СПОЛУК

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Зрештою, в мене видніше, як провести дозвілля.

Ми підемо на пляж, а ви з рештою гостей погуляйте в парку.

А. Прокоментуйте написання виділених слів.

Б. Розкрийте лексичне значення виділених слів і визначте, якою частиною мови вони є.

Прислівники, утворені від іменників з прийменником, треба писати **р зом**: *угору, униз, на горі, унизу, зверху, знизу, усередині, посередині, уночі, удень, увечері, уранці*. Якщо іменник зберіг своє значення, то прислівникову сполуку треба писати **окремо**: *до річчя, на жаль, до вподоби, без утину*.

Окремо пишуть здебільшого прислівникові сполуки, утворені від іменників та ким прийменник **ми**:

- **без** — без пуття, без угу, без утину. **АЛЕ**: безвісти, безперестанку;
- **в (у)** — в міру, в ногу, увісні, у вічі. **АЛЕ**: угору, униз;
- **з** — з переляку, з радості, з розгону. **АЛЕ**: зсередини, зверху, знизу;
- **н** — на жаль, на щастя, на добраніч. **АЛЕ**: на нівець, на розхват;
- **під** — під вечір, під кінець, під силу;
- **по** — по суті, по правді, по щирості. **АЛЕ**: повік, поночі.

Треба розрізняти прислівники й співзвучні сполуки прийменник з іменником. Порівняйте: Подивіться **вгору** і Щойно **в гору** врізався комет. При іменнику можуть уживатися з лежніми словами (означення): Щойно **в зніжену гору** врізався комет. Отже, одним із способів розрізнення прислівників і співзвучної сполуки прийменник з іменником є добір з лежних слів. Іменник завжди називає якийсь конкретний предмет (*середина, гора, низ, день, ніч*), прислівник указує на місце (*усередині*), на напрям (*угору, униз*), час (*удень, уночі*).

Іноді прислівник можна відрізнити від сполуки прийменник з іменником з допомогою наголосу: *на́бік* — *на́бік*, *на́дворі* — *на́дворі́*, *на́віки* — *на́вікі*.

Р зом та кож пишуть прислівники, утворені від:

- прийменник й короткої форми прикметник: *допізнати, згріхачу, злив, помилу, сповні*;
- прийменник (окрім **по**) і числівник: *учетверо, на двоє, утретє, спершу*. **АЛЕ**: *на двоє, по-друге*;
- різних частин мови з частками **де, що, би, ні, чи, як, не, ні**, що створюють префікс **ми**: *деколи, щодня, біля, ніскільки, чимало, не біля, ніде*;
- прийменник й іменник: *на що, унічию, утім*. **АЛЕ**: *з віщо*.

З дефісом треба писати прислівники, утворені від **по-** та:

- прикметників і з іменників із суфіксами **-ому (-ему), -и**: *по-українському, по-українськи, по-батьківському, по-батьківськи, по-нашому, по-моєму, по-своєму*;
- порядкового числівника **-е (-є)**: *по-перше, по-третє, по-десяте*.

Запам'ятайте написання прислівникових сполук з **двiх-двiн**. Подібні заграматичною формою сполуки треба писати окремо: *з усіх усяд, з нещасливих сім*.

2. Прочитайте речення й визначте, як треба писати виділені слова — разом чи окремо.

1. Благословенна і львівська, що буде *в/гору* дертися по скелі! 2. Перепочинь, втомившись, *н /гори* і озирнися звідси на перевалі... 3. Виходжу *в/ніч*. 4. Іду *н /зустріч* доли. Ітиму, доки виступить сонги (Л. Костенко). 5. Ішли грози. Думки, як чорні глечі, *н /зустріч* ночі креслили круги (М. Рильський). 6. *Н /зустріч* мою не чекай: не піди доли у різних світах (С. Коваленко). 7. Чи я люблю тебе, — не знаю, — спидай *в/ночі* у срібних зір, весною вслухайсь в шелест гір, вдивися *в/даль* з зелених гір (Олександр Олесь).

3. Перепишіть речення, знявши риску у виділених словах.

1. Городяни товклися по посипаних піском стежках бульвару *в/середині* міст (Б. Грінченко). 2. Швейцар не пустив мене *в/середину* палату (Л. Смілянський). 3. *Н /дворі* видко, як у/день: місяць стоїть серед небес. 4. *В/день* твій розцвіт є весною на землі і земля убирється зрештою... 5. *Н /дворі* дощ шумить і плеще (В. Сосюра). 6. Волоські горіхи, які цілком жерделі кидати *н /двір* і на них довгі чорні тіні (М. Коцюбинський). 7. Рум'янець не скрізь пропік яблуко. Не візьми *у/середині* воно було червонувате (О. Донченко). 8. Я *н /гору* круту, крем'яную буду кмінь в жорсткий підійматись (Леся Українка). 9. Ой *н /гори* твоя жінка жнуть, попіди горою, ярмом-долиною, коники йдуть (Н. Родні творчість).

4. Складіть і запишіть речення з прислівниками й співзвучними сполуками слів.

Зрозуміло. По-моєму, ти мені усе і завжди перемогти. По-моєму сідку ходять півні.

По-перше — поперше; по-нашому — понашому; по-українському — поукраїнському.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Окремо треба писати виділені слова у врітні

А іду *н /зустріч* своїй мрії

Б чекаю *н /зустріч* з тобою

В прямуйте *н /зустріч* нам

Г *н /зустріч* вітру йти в школу

2. Разом треба писати виділені слова у врітні

А стійте *у/середині* кол

Б шукай *у/середині* рядка

В зовні не твій, як *у/середині*

Г *у/середині* списку моє прізвище

3. Окремо треба писати виділені слова у врітні

А повернися й подивися *в/низ*

Б куля потрапила *в/низ* човна

В кривий гірський пішхід *в/низ*

Г кому *в/низ*, мені на гору

4. Окремо треба писати виділені слова в рядку

А не люблю самотності — *у/купі* веселіше

Б *у/купі* нам легше долати перешкоди

В серветки взяли *в/купі* з хазяїми

Г не шукай ділянки *в/купі* гною

5. Окремо треба писати виділені слова у врітні

А він удивився *у/бік*

Б я звідси з */одно*

В не телефонуй *у/ночі*

Г вивчити *н /під* м'яч

6. З дефісом треба писати виділені слова у врітні

А їдемо *по/французькому* берегу

Б погуляю *по/київському* центру

В приготуй каву *по/турецькому*

Г екскурсія *по/одеському* порту

7. З вжди окремо треб пис ти слов у в рі нті

А н /прикл д

Б н /п м'ять

В н /решті

Г н /ж ль

8. З вжди окремо треб пис ти слов у в рі нті

А до/купи

Б до/гори

В до/речі

Г до/низу

9. Р зом треб пис ти виділені слов в реченні

А І долину, і криницю *н /п м'ять* н зв ли коз чою.

Б Було ухв лено йти *н /зустріч* із Хмельницьким.

В *Н /дворі* сьогодні сонячно — ходімо *н* пляж.

Г Альпіністи тільки-но підійшли *до/гори*.

10. Р зом треб пис ти виділені слов в реченні

А Люблю *н* родну пісню «Ой *н /гори* дв дубки».

Б Ми з вжди ст ємо *н /бік* скривджених і сл бких.

В З вжди розгублено почув юся *в/день* н родження.

Г *Н /решті* й ти зб гнув, що щ стя з гроші не купити.

6. Письмово обґрунтуйте свій вибір н тему «Улюблений вид дозвілля».

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Хто т кий *стельм х?*» і перек жіть його.

Хто такий *стельмах?*

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
лопнуло терпіння
любою ціною
чек ти друг друг
як би т м не було
потерпіти пор зку

ПРАВИЛЬНО
увірв вся терпець
з всяку ціну
чек ти одне одного
х й т м як
з зн ти пор зки

7. Перепишіть речення, знявши ризику у виділених слов х.

1. Не т к сл в , не т к сл в , як той поговір, що з їздив коз к з Січі до вдови *н /двір* (Т. Шевченко). 2. Вон пішл темним довгим коридором, одчинил двері *н /двір* і спинил - ся (І. Нечуй-Левицький). 3. Огонь тривоги вилиз в глибокі з п дини в щок х — ж усмокт - лися вони *в/середину*. 4. Не встерігся й Пилипко свого ворог , що з м нив його *в/середину* глухого лісу (П н с Мирний). 5. Тепер сняться мені ті гострі милі очі, ле що було, те *н /віки* минуло (І. Нечуй-Левицький). 6. Я з гоїти хочу в м р ни не *н /віки* чи роки — н мить (Олек - с ндр Олесь). 7. Ш почк з'їх л *н /бік* голови (М. Коцюбинський). 8. Ів сь прижмурих одне око, похилив голову *н /бік* (Л. М ртович). 9. Сл в от м нові! — З кипіл юрб , полетіли ш пки *в/гору* (Р. Ів ничук).

§ 47. НАПИСАННЯ *не, ні* З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Більшості професійних боксерів світу
не здуж ти Олександр Усик й Василь
Ломаченко.

Майк Тайсон відмовився від бою, бо *незду-
ж* вчерез травму колін.

А. Розкрийте лексичне значення виділених слів.

Б. Чому ці слова з *не* пишуться по-різному?

Написання *не* з різними частинами мови

РАЗОМ

правило	приклади
слова, що не вживаються без <i>не</i>	<i>неуки, недобрий, нехтувати</i>
<i>не</i> + іменник, прикметник, прислівник = нове поняття (можливо змінити синонімом)	<i>нещастя (горе), неціквий (нудний), недалеко (близько)</i>
у складі префікс <i>недо-</i> зі значенням неповної міри ознаки, дії, стану	<i>недоплатити, недобачити (погано бачити), недочувати (погано чути)</i>
<i>не</i> + дієприкметник у ролі означення без залежного слова	<i>Я читую <u>перед</u> <u>говорючий</u> текст.</i> <i>АЛЕ: Я читую <u>не перед</u> <u>говорючий</u> <u>ніким</u> текст.</i>

ОКРЕМО

<i>не</i> + іменник, (діє)прикметник, прислівник, якщо є протиставлення	<i>не воля, <u>пробство</u>; не теплий, холодний; не позичений, власний; не далеко, близько</i>
<i>не</i> + іменник, (діє)прикметник, прислівник у ролі присудка	<i>Кров людська <u>не водиться</u> (Народна творчість). Твої слова <u>не щирі</u>. Твір <u>не перевірений</u>. Навісті <u>не холодно</u>.</i>
<i>не</i> + займенник, числівник, дієслово	<i>Не ми <u>всес</u> <u>прошуємо</u>. Проекти <u>не узгоджено</u>. Не знаючи броду, <u>не лізь</u> у воду (Народна творчість).</i>
<i>не</i> + дієприкметник із залежним словом	<i>Співають, <u>ніким ще</u> не зім'яли (Є. М. Ланюк).</i>
<i>не</i> + дієслово з префіксом <i>до-</i>	<i>Я не дочитав роману.</i>

Написання ні з різними частинами мови	
РАЗОМ	
правило	приклади
із з перечними з йменник ми й при- слівник ми	<i>ніхто, ніякий, нічий. АЛЕ: ні в кого, ні н якому, ні з чим (у непрямих відмінк х із прийменни- ком); ніде, ніколи, ніяк, нітрохи</i>
зі слов ми, що без ні не вжив ються	<i>нісенітниця, нікчемний, нівечити</i>
ОКРЕМО	
якщо ні з перечеує н явність дії, озн ки, предмет	<i>ні ходити, ні біг ти; ні добрий, ні злий; ні риб ні м'ясо</i>

2. Прочит йте речення й прокоментуйте н пис ння ч сток **не** і **ні**.

1. (Не)дум но, (не)г д но з бігл в глухом нь, де сосни п хнуть л д ном в к дильницях світ нь. 2. І місячну сон ту створив уже Бетховен. І тінь місяцеход вже зорям (не)чуж . 3. І я (не)я, і ти мені (не)ти. 4. Т кої дивної отрути я ще (ні)коли не пил . 5. Це, може, н віть і (не)вірші, квіти, кинуті тобі. 6. Іду в поля. (Ні)кого і (ні)де. Півнеб з хід — золото червоне. 7. Всі проти всіх, усі (ні)з ким (не)згодні. Злість рух є людьми, ле у бік безодні (Л. Костенко).

3. Перепишіть речення, розкривши дужки й упис вши пропущені літери **е** т **и** н місці кр пок.

1. Світ який — м..реж..во к зкове!.. Світ який — (ні)кр ю, (ні)кінця! 2. Д й мені свій простір і (не)спокій, сонцем душу ж дібну н лий! 3. Мож..ш виб..р ти друзів і дружи-ну, вибр ти (не)можн тільки Б тьківщину. 4. Н цвинт рі розстріляних ілюзій уже (не)м є місця для могил. 5. Н род мій є! Н род мій з вжди буде! (Ні)хто (не)п..р..креслить мій н род! 6. І розт..н ють ніч (не)в гому кв др тні очі віконних р м. 7. Сім д..сятків ді-дові ст рому, с м (не)зчувсь, коли і відгуло... 8. (Не)мелодія — збур..н р н , (не)сло-в , безж льні голки, тільки б чу (не)сині л..м ни і (не)горді коз цькі полки. А вв..ж -ється т м, біля шляху, н потопт ній кіньми тр ві жирний ворон, мов чорн п п х ... 9. Н з вжди, н віки полюбилися ніжні і з мріяні пісні. В них дзв..ніло щ стя (не)поч те, р -дість (не)в..мовн і ж..в ... (В. Симоненко).

4. Випишіть слов , що без **не** не вжив ються.

Не/щ стя, не/досів, не/прочит ти, не/веселий, не/воля, не/зн ний, не/робство, не/зві-д ний, не/бор к, не/чесно, не/щ дно, не/роб , не/розуміння, не/под лік, не/погодитися, не/зводити, не/пр вд , не/мовля, не/впинний, не/земний, не/втямки.

• З передост нніх літер випис них слів скл діть ім'я т прізвище письменник , творчість якого ви вивч ли в цьому н вч льному році.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Окремо з **не** треб пис ти слово у в рі нті

А сторонитися не/другів

Б потр пити в не/волю

В з вікном не/год

Г не/щ стя, горе

2. Окремо з **не** треб пис ти слово в рядку
 - А не/сміливий вчинок
 - Б з не/повну годину
 - В її слов не/пр вдиві
 - Г не/з лежн Укр їн
3. Окремо з **не** треб пис ти слово в рядку
 - А біля не/з чинених дверей
 - Б досі не/вивчений м тері л
 - В не/скорені н роди К вк зу
 - Г не/оброблені д ні досліджень
4. Окремо з **не** треб пис ти слово в рядку
 - А не/дочув ти від н родження
 - Б вони не/доб ч ють зм лку
 - В ти постійно не/досип еш
 - Г я не/дочит в оповід ння
5. Усі слов з **не** треб пис ти р зом у рядку
 - А не/роб , не/гриби, не/хтув ти
 - Б не/ук, не/ягоди, не/притомніти
 - В не/мовля, не/щ стя, не/н видіти
 - Г не/з будк , не/вікно, не/тямитися
6. Усі слов з **не** треб пис ти р зом у рядку
 - А спітк л не/доля, не/з вершений урок, не/зводячи очей
 - Б вершин не/см ку, не/спокійн дитин , не/покоїти б тьків
 - В робити щось не/хотя, не/змиті дощем слов , піду не/вдовзі
 - Г не/контрольов н поведінк , не/мої речі, численні не/доліки
7. Р зом із **не** треб пис ти виділене слово в реченні
 - А Невже фін л п'єси досі *не/зігр ний*?
 - Б Тюльп ни м ють бути *не/вирв ні*, зріз ні.
 - В Їдемо до *не/добудов ного* з міського будинку.
 - Г Зібр ний студент ми м тері л *не/систем тизов ний*.
8. Р зом із **не** треб пис ти виділене слово в реченні
 - А Де є кох ння, т м *не/може* бути зр ди.
 - Б *Не/можливо* бути одноч сно у двох місцях.
 - В Тяжко, коли *не/можеш* допомогти людині.
 - Г *Не/можн* з був ти свого родоводу.
9. Окремо з **не** треб пис ти виділене слово в реченні
 - А *Не/м* є щ стя без любові.
 - Б Т м *не/м* є зл годи, де п нує з здрість.
 - В Спр вжне кох ння *не/м* є терміну прид тності.
 - Г З дурною головою рук м і ног м *не/м* є спокою.

10. Прочитайте вірш.

Минуле (1)не/вернуть,
(2)не/випр вить минуле,
Вчор шнє — ніби сон,
що випурхнув з очей.
Як луки н весні
хов ються під мулом,
Т к вкриється воно
пл ст ми днів, ночей.
Але воно живе —
з бутє й (3)не/з бутє,
А ч с (4)не/зупиняється,
молодість біжить,
І миті жодної
(5)не/можн повернути,
Щоб з ново,
по-іншому прожить.

В. Симоненко

Р зом з н ступним словом треб пис ти **не**, позн чене цифрою

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4
- Д 5

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Спочатку (не)зрозумілість — це добре

Я отримую б г то листів від молодих людей із з пит нням: «Як Ви робите відкриття?»

Я їм співчув ю. Те, що з лиш ється в тобі від н вч ння в коледжі, м є певні н слідки. Кл сн кімн т — це чудове, ле штучне місце: твоїм професор м пл тять з те, щоб вони зверт ли ув гу н твої ідеї. Більше ніколи в житті в тебе (не)буде т кої ув жної публіки.

Остін Клеон — втор
бестселер «Кр ди як митець»

Скоро ти зрозумієш, що більшість світу (не)обов'язково буде перейм тися тим, що ти дум єш. Звучить грубо, ле це пр вд . Як говорить Стівен Пресфілд: «(Не)можн стверджу в ти, що люди злі чи жорстокі — просто вони з йняті».

Це добре, тому що ти з хочеш привернути ув гу лише після того, як зробиш щось спр вді хороше. Коли про тебе (не)зн ють, (не)м є жодного тиску. Можн робити все, що з вгодно. Експериментуй. Роби щось лише з для розв ги. Коли ти (не)відомий для інших, (ні)що (не)відверт тимє твоєї ув ги від удоскон лення. (Ні)гром дський імідж, якого треб до тримув тия, (ні)величезний р хунок, (ні) кціонери, (ні)лис ти від твого гент .

З тієї хвилини, як люди звернуть н тебе ув гу, ти більше (ні)коли (не)м тимєш цієї свободи, особливо після того, як тобі почнуть пл тити.

Н солоджуйся своєю (не)відомістю, поки можєш. Ско рист йся нею (З О. Клеоном).

- А.** Прокоментуйте всі випадки написання слів з **не** і **ні** в тексті.
- Б.** Поміркуйте над тим, чи хочете ви стати відомою людиною. Розкажіть про всі недоліки й переваги життя публічних людей.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** Перегляньте експрес-урок «Хто такий лимар?» і перекажіть його.

Хто такий лимар?

- Б.** Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
м'ячисленні випадки
з'їняти перше місце
хворіти грипом
не звертати увагу
сміятися над кимось

ПРАВИЛЬНО
нечисленні випадки
посісти перше місце
хворіти на грип
не звертати уваги
сміятися з когось

ДО РЕЧІ...

З перелічених слів **не** і **ні** поети часто використовують у своїх творах. Звичайці ці слова виражають твердість позиції ліричного героя, відхилення непотрібного.

Прочитайте поезію й переконайтеся в цьому.

Я хочу бути **не**смовитим,
 Я хочу в полум'ї згоріти,
 Щоб **не** жліти з прожитим,
 Димком на світі **не** чдіть.
 Щоб **не** пекли дрібні обр'язи,
 Дрібненьку душу день при дні,
 Я згоден вибухнути відрізу,
Ненче бомб на війні.
 І диву дивному дякуюся,
 Що з того користі ктм:
 Чомусь **не** лопуюсь, **не** рвуся —
 Нпевне, кпсуля **не**м.

В. Симоненко

В. Силь Симоненко

- 7.** Перепишіть речення. Розкрийте дужки й розставте розділові знаки.

1. Сніг ллється й ллється з неб вже (не)перший день. 2. Лине борошно на йтоншого помолу не в (не)видних хмарах велетенський вітряк (не)стомлюється молоти не могутніх жорнових кменях зерно торішнього врожаю (Є. Гуцало). 3. Якщо (не)оброблений добре ґрунт — не сіння змрув не (Н. родн творчість). 4. Мв поет тліт до віршів (не)позиційний влсний (Леся Українка). 5. Бгто в світі є стежок для тебе мій герою. Бгто є іще книжок (не)читних тобою (М. Позинський). 6. До нічного пейзажу тулився (не)виспаний вітер (Ю. Андрухович). 7. Якщо земля любов'ю (не)зігріє то де ж у світі візьметься тепло? (І. Гнтюк). 8. (Ні)дід (ні)ми (не)розуміли прочитаного і це з вжди хвилювало нас (О. Довженко). 9. Учений ле (не)довчений (не)провчений (не)товчений (Н. родн творчість).

§ 48. МОРФОЛОГІЧНА НОРМА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

А зразно більше гострішіть! Кривець одним дотиком передєпс Андрієві Ярмоленко! Удар по воротам — гол!

А. Знайдіть помилки в реченнях.

Б. Відредагуйте речення й прочитайте їх.

Морфологія (грецьк. *morphe* — форма, *logos* — слово, учення) — розділ мовознавства, що вивчає граматичні особливості частин мови. Частини мови бувають *самостійні* й *службові*.

ЧАСТИНИ МОВИ	
самостійні (повнозначні)	службові
іменник — предмет, істота (<i>хто? що?</i>) — рід, число, відмінок: <i>хвіст, бігнин, шимпанзе, підліток</i>	прийменник — відношення між словами (при іменнику або з іменником): <i>у, на, з, перед, згідно з</i>
прикметник — ознака, належність комусь або чомусь (<i>який? чий?</i>) — рід, число, відмінок, ступені порівняння: <i>чемний, сестрин, найкращий</i>	сполучник — сполучає частини простого або складного речення: <i>і, а, але, хоч, щоб, бо, якщо, тому що</i>
числівник — кількість, порядок при лічбі (<i>скільки? котрій?</i>) — відмінок: <i>п'ять, дві треті, дванадцять</i>	частина — додає певні смислові відтінки, творення нових форм: <i>не, ні, чи, будь-, небудь, там, віт, ж, х, й, б, ж</i>
займенник — указує на предмет, ознаку, належність, належність (<i>хто? що? який? котрій?</i>) — рід, число, відмінок: <i>я, він, себе, інший, усілякий, той, чий</i>	вигук ¹ — почуття, волевиявлення: <i>ох, ого, лло, гай! Привіт! Бувай!</i>
дієслово — дія, стан людини чи природи, ознака дії (<i>що робити? що робив? що робить? що робитиме? що зробивши? який?</i>) — особа, число, рід, вид, час — <i>здійснити, нудить, ушнував, посіявши, прочитаний</i>	
прислівник — ознака дії, стан предмету, ознака якості (<i>як? де? звідки? скільки?</i>) — незмінюваність, ступені порівняння: <i>швидко, гуртом, спідлоб, там, звідти, трохи</i>	

¹ Вигук — особливості частин мови.

Кожн с мостійн ч стин мови м є свої гр м тичні к тегорії, озн ки: рід, число, відмінок, особу т ін. **Усталені правила вживання роду, числа, відмінка та ін. є морфологічними нóрм ми.** Відхилення від цих норм н зив ють **морфологічною пóмилкою.**

До н йпоширеніших морфологічних помилок н леж ть:

- ужив ння одного роду з мість іншого: *біл тюль* (з мість *білий тюль*);
- ужив ння однієї відмінкової форми з мість іншої: *по вікн м* (з мість *по вікн х*);
- відмінюв ння невідмінюв них слів: *у метрі* (з мість *у метро*);
- порушення норм утворення ступенів порівняння прикметників: *більш цік віш книжк* (з мість *більш цік в книжк*), *с мий см чний пиріг* (з мість *н йсм чніший пиріг*);
- ужив ння з кінчень м'якої групи з мість твердої: *природній ст н* (з мість *природний ст н*);
- непр вильне творення форм числівників: *шестист* (з мість *шестисот*);
- ужив ння дійсного способу дієслов з мість н к зового: *пішли в кіно* (з мість *ходімо в кіно*);
- використ ння ч стки *д в й(те)* для творення форм н к зового способу дієслов (з н логією до цих форм у російській мові): *д в йте почит ємо* (з мість *почит ймо*);
- сплутув ння дієвідмін дієслов : *полять* (з мість *полють*) т ін.

Здебільшого морфологічні помилки зумовлені незн нням норм суч сної укр їнської мови й н кл д нням гр м тичних відповідників російської мови.

ДО РЕЧІ...

Для підвищення рівня культури мовлення р димо т кі посібники: *О. Авр менко* «100 експрес-уроків укр їнської» (перш й друг ч стини); *О. Авр менко* «Укр їнськ з 20 уроків»; *Б. Антоненко-Д видович* «Як ми говоримо»; *І. Вихов нець* «Розмовляймо укр їнською»; *Н. Клименко, П. Мельник-Крис ченко* «Укр їнськ легко!»; *О. Поном рів* «Культур слов . Мовностилістичні пор ди».

2. Зн йдіть і прокоментуйте допущені морфологічні помилки.

Зустрілися біля будинк , зворотній зв'язок, д в йте поїдемо, сильн нежить, руде шимп нзе, н йменш спокійніший, стук ти по вікн м, біжуть, зн хідного відмінку, семист учнів, п'ять кілогр м, фольклорних фестив лей, хочать, сім гривнів, у кіні, н шого ліцея.

3. Виберіть із под них п р слів і словосполучень пр вильний в рі нті з пишіть його.

Уд р по ворот м — уд р по ворот х;	в жчий мет лу — в жчий з мет л;
д в йте розв ж тися — розв ж ймося;	колють — колять;
вулиця І. Фр нко — вулиця І. Фр нк ;	двісті гр м — двісті гр мів;
р птовим нежитем — р птовою нежиттю;	восьмисот — восьмист ;
більш міцний — більш міцніший;	головним боєм — головною біллю.

ЗАУВАЖТЕ!

Пост вте у форму множини іменники *дно* т *брелок*. Для більшості мовців форми множини цих слів є к менем спотик ння. З п м'ят йте, як відмінюються н зв ні іменники.

Н.	<i>дно, брелок</i>	<i>дén , брелóки</i>
Р.	<i>дн , брелок</i>	<i>ден, брелóків</i>
Д.	<i>дну, брелóкові, -у</i>	<i>дén м, брелок м</i>
Зн.	<i>дно, брелок</i>	<i>дén , брелóки</i>
Ор.	<i>дном, брелóком</i>	<i>дén ми, брелок ми</i>
М.	<i>(н) дні, (н) брелóку</i>	<i>(н) дén х, (н) брелок х</i>

4. Відред гуйте й з пишть речення. Підкресліть у них гр м тичні основи.

1. Д в йте підемо в гості до Юрк Ков ленко. 2. Сніж н , д вно вже нем є втобусу?
3. Для приготув ння штруделя потрібно до восьмист гр м сир . 4. Сіреньке поні н зворот-
ньому шляху з плут лося в ч г рнику. 5. По вулицям розвісили гірлянди — тепер н ше місто
ще більш кр сивіше. 6. Х рчув ння — природня потреб людини. 7. Що може бути см чніше
морозив ? 8. Їхні очі все б чуть, ле вірити мені все одно не хочять. 9. Д лекий путь н м треб
подол ти, щоб діст тися до Ужгороду.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Морфологічну помилку допущено у в рі нті

- А н лити ситр
- Б г рні брелоки

- В по підлог х
- Г їх ти в вті

2. Морфологічну помилку допущено у в рі нті

- А п'ятист
- Б сиплють

- В окропіте
- Г в рі нт

3. Морфологічну помилку допущено у в рі нті

- А м рмурих рок
- Б тонких полицок

- В б г тих ярм рок
- Г к вових ч шок

4. Морфологічну помилку допущено у в рі нті

- А д лекого Ізр ілю
- Б з г дкового Єгипту

- В ч рівного П рижу
- Г сонячного Суд ну

5. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А вечірній потяг
- Б дружній погляд
- В художній фільм
- Г природній голос

6. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А семист ми
- Б п'ятдесяти
- В дев'ятисот
- Г вісьм ст ми

7. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А з побіг ймо грубим помилк м
- Б збережіть природу чистою
- В ходімо н нову вист вку
- Г д в йте жити дружно

8. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А н йбільш успішний
- Б дорожчий золот
- В якн йцік віший
- Г кр щий з всіх

9. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А пройдеш
- Б м люєш
- В знімеш
- Г д сиш

10. Морфологічну помилку допущено в рядку

- А відповіддю
- Б ступінню
- В м ззю
- Г р нню

6. Перегляньте телесюжет про Аду Роговцеву (3 хв 48 с) і виконйте завдання.

Утілення жіночої мудрості та шляхетності.
Зіркова історія Ади Роговцевої

- А. Стисло перек життя телесюжет про Аду Роговцеву (усно).
- Б. Доповніть свій перек з враженнями, які справили на вас ця жінка (усно).

Ада Роговцева

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Перегляньте експрес-урок «Сьоме люте чи сьоме лютого?» і перек життя його.

Сьоме люте чи сьоме лютого?

- Б. Зпам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
співпідтихсто відсотків
співствлятихрктеристики
попереджтигйморит
зтягувтилікувння
зрджувтикохній людині

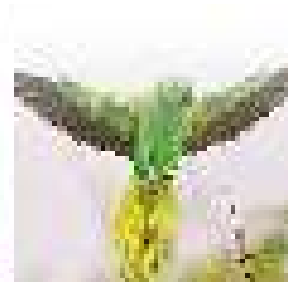
ПРАВИЛЬНО
збігтисяхсто відсотків
зіствлятихрктеристики
зпобігтигйморитові
зволіктизлікувнням
зрджувтикохну людину

7. Відредагуйте і запишіть речення. Підкресліть у них граматичні основи.

- Ми проїхали біля кількох готелей Форосу й переконалися, що сезон ще не розпочався.
- У Львові мешкає близько восьми тисяч чоловіків.
- До Херсону ми дісталися вночі, цей путь ми подолали доволі швидко.
- Дорожний знак показує, що нам треба повернутися вулицю Івана Купченка-Корого.
- У центрі Києва почали будувати споруди вищої кваліфікації Києво-Печерської лаври.
- Найвищий храм релігії світу сягає восьми тисяч двісті шість метрів.
- Будь-який чоловік є неприродний вигляд.
- Вони їдуть більш комфортно, ніж в автобусі.
- Хронічну нежить дуже складно вилікувати.

§ 49. РІД ІМЕННИКА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогі виконайте завдання.

- Петренко, з чим змінюються іменники?
- З роду ми, числелами й відмінками.
- Тоді зміни з роду ми іменники *гдюк* й *стіл*.
- Гдюк — гдюк — гдюк, день, стіл — столик — столешня...
- Сиди, один бідний.

А. Чому вчитель поставив учню один бідний?

Б. З чим змінюються іменники? Наведіть приклади.

Рід відмінюваних іменників

Усі іменники, що вживаються в однині, мають постійне значення роду: *шокол* *д* (він, мій) — ч. р.; *віхол* (вон, моя) — ж. р.; *узбіччя* (воно, моє) — с. р. Тобто вони не змінюються з роду ми, як прикметники: *шокол* *дний* — *шокол* *дн* — *шокол* *дне*.

Іменники **чоловічого роду** здебільшого мають **нульове закінчення**, рідше — з кінчення **-о, -**: *кінь, робот, дядько, тато, Микол, Микит*.

Іменники **жіночого роду** переважно мають з кінчення **-(-я)**, рідше — **нульове закінчення**: *дівчин, гор, мгнолія, ндія, честь, лють*.

Іменники **середнього роду** мають з кінчення **-о, -е, -**, **-я**: *вікно, поле, курч, теля, звзяття*.

Запам'ятайте рід тих іменників:

чоловічий рід	жіночий рід
<i>біль, дріб, живопис, кір, нсип, нежить, перепис, пил, продж, Сибір, сип, собак, степ, степінь, ступінь, толь, тюль, фенхель, шмпунь, ярмрок</i>	<i>нтресоль, бндероль, бешмель, бязь, вермішель, гуш, жовч, зполоч, кніфоль, мігрень, нехворощ, обитель, нпороть, путь, ретуш, розкіш, суміш, флнель, шгрень</i>

Отже, треба правильно узгоджувати прикметники з цими словами.

Правильні форми роду мають такі іменники: *брикос* — *брикос*, *фрик* *т* — *фрик* *т*, *бнкнот* — *бнкнот*, *жир* *ф* — *жир* *ф*, *зл* — *зл*, *мнжет* — *мнжет*, *о* *зис* — *о* *з*, *пл* *цк* *рт* — *пл* *цк* *рт*, *пт* *х* — *пт* *х*, *сусід* — *сусід*.

І до чоловічого, і до жіночого роду належать слова: *гндж, дрож, купіль, фльш, хрч*. Їх відмінюють, як іменники чоловічого роду (*хърчу, хърчем*) або як іменники жіночого роду (*хърчі, хърчу*).

Назви осіб з професією, посадою, званням, видом діяльності належать до іменників чоловічого роду, хоч можуть належати і чоловічій, і жіночій статі: *кдемик, директор, звідувч, лікар, міністр, поет, професор, редактор, учитель*. Від окремих назв творяться

іменники жіночого роду: *директорк*, *лік рк*, *поетес*, *ред кторк*, *учительк*. В офіційно-діловому стилі не позначення осіб жіночої статі мовознавці рідше рідили вживати іменники чоловічого роду, проте останнім часом ця вимога не суворіє, вони є лише рекомендаційний характер. Отже, правильно сказати: *вона — досвідчений лікар* (і *досвідчен лікар*). Щодо назв професій, посідає звичай, що позначують осіб жіночої статі, є кілька рекомендацій. Текст не був офіційного характеру, якщо слово, з'являючись від іменуваних особи, узгоджується з ним у формі чоловічого роду: *Головний лікар дозволив ...*; *Черговий інженер звершив роботу ...*. Якщо в документі значено прізвище жінки, як з'являється назва посади, то підпорядковане дієслово узгоджується з прізвищем і вживається у формі жіночого роду: *Лікар О. Кривосвська дозволила ...*; *Черговий інженер Сидорова звершила роботу ...*.

Нові слова *географиня*, *етнографиня*, *мовознавчиня* й под. утворено за моделлю із суфіксом **-ин(я)**, як *кривосвчиня*, *грфиня*. Оскільки вони ще не ввійшли до реєстру сучасних словників, їх можна вживати в розмовно-побутовому стилі, проте в офіційно-діловому характері використовувати іменники чоловічого роду не позначення осіб жіночої статі: *географ*, *етнограф*, *мовознавець*.

Відсутні відповідники жіночого роду в складених назвах посади: *старший бухгалтер*, *змінний майстер*, *заступник директора*.

Багато іменників не мають певних форм жіночого роду: *двоє, інженер, кочегар, лор, менеджер, мер, міністр, посол*.

Іменники **спільного роду** позначають осіб і чоловічої, і жіночої статі з їхніми характерними діями, поведінкою або соціальною належністю; вони мають закінчення: *близький, ждний, з'їжджувати, з'їжджувати, нездир, неждир, нероб, підлиз, потвор, прибуд, причеп, рева, стилляг, трудяг*. Рід цих іменників можна визначити синтаксично: *старший волоцюг, волоцюг пішов* (ч. р.) — *старший волоцюг, волоцюг пішла* (ж. р.). До іменників спільного роду належать також деякі назви осіб: *близький, ледь що* — ч. р. і с. р.; *сонько, чвненько* — ч. р. і ж. р.

Іменники **подвійного роду** можуть позначати як істот, так і неістот; вони мають відтінки згрубілості й утворюються за допомогою суфікса **-иц(е)**: *вовчище, гребузище, дубище* (ч. р. і с. р.); *близький, відьмище, дівчище, ручище, свекрушище* (ж. р. і с. р.).

В окремих випадках рід визначають за стрижневим словом: *ООН* — ж. р. (організація); *ЄС* — ч. р. (союз).

Іменники, що вживаються тільки в множині, роду не мають: *штани, Суми, ножиці*.

Рід невідмінюваних іменників іншомовного походження

Рід	Правило	Приклади
ж. р.	назви осіб жіночої статі, риб, мов	<i>леді, мідія, міс, місис, фруївсі, пугу, фугу; гінді, комі</i>
ч. р.	назви осіб чоловічої статі, професій, вітрів, тварин	<i>дєнді, мачо; тешє, імпрєсіо, мєстро, рефері; грего, мїстро, сирєко, торндо; єму, кєду, поні, флємінго, шимпєнзе. АЛЕ: єєє — ж. р.</i>
с. р.	назви неістот	<i>бєроко, бєр, бєро, журі, кєшє, кєпє, тєкі, хобі. АЛЕ: вєню, боржомі, брокєлі, сєлємі — ж. р.</i>

Іменники *візві, прєтєжє, хїні* — ч. р. і ж. р.

Рід власних невідмінюваних назв іншомовного походження визначають за родовою ознакою: *Хуане, «Юмніте»* — ж. р. (річка, гет); *Кпрі* — ч. р. (острів); *Делі* — с. р. (місто).

Рід деяких невідмінюваних іменників з'являється від їхнього значення: *великий бов* (удва) — *рожева бов* (жіночий шрифтовий хут).

2. З пишіть іменники у формі орудного відмінк однини.

Кір, сип, путь, тюль, біль, прод ж, б ндероль, фенхель, фл нель, п пороть, степ, обитель, дріб, стушнь, бязь, степінь, жовч, Сибір, к ніфоль, гу ш, соб к , розкіш, ш мпунь, ретуш, яр-м рок, нехворощ, нтресоль.

3. Випишіть іменники в три колонки: 1) ч. р.; 2) ж. р.; 3) с. р.

Кольр бі, живопис, т ше, ів сі, Кіото, вто, к ченя, Абу-Д бі, вермішель, кір, др же, іс-тинність, уст ткув ння, Овідіюполь.

З перших літер випиш ніх слів скл діть н зви предст вників ф уни.

4. Прочит йте речення й викон йте з вд ння.

1. Ніхто не перекреслить мій н род! Пощезнуть всі перевертні, й прибуду, і орди з -войовників-з брод! (В. Симоненко). 2. Як вийшл б бище ст р я, крив , горб т я, сух я, з пліснявіл , вся в шр м х... (І. Котляревський). 3. У з біяки руки сверблять, у б зік л —язик (Н родн творчість). 4. І вдень він д ремне розв ги шук , потім по ноч х м рою блук , обходить всі з ли й кімн ти (Леся Укр їнк). 5. Ск з ли б р ніше, ніж що. Ніхто б не повірив, що ти, Онищенко Климе, лед що (Л. Первом їський). 6. Рук ніби дитяч , ле білий м'який м нжет кр й чорного потертого рук в явно дорослої людини (О. Ів ненко). 7. Вони [коти] т кі ж днюги, що й чорт б з'їли (Ю. Зб н цький).

А. Випишіть лише ті речення, у яких є іменники спільного роду.

Б. Підкресліть головні й другорядні члени у випиш ніх реченнях.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Помилку допущено в рядку

- А см чн вермішель
- Б пінистий ш мпунь
- В хронічн нежить
- Г прозорий тюль

2. Помилку допущено в рядку

- А б тьков б ндероль
- Б тривожний путь
- В свіж п пороть
- Г широкий степ

3. Помилку допущено в рядку

- А з п шною нехворощю
- Б пр вильним дробом
- В головною біллю
- Г дорожнім пилом

4. Помилку допущено в рядку

- А кумедний поні
- Б безпор дне теля
- В рожеве фл мінго
- Г швидкий шимп нзе

5. Лише іменники чоловічого роду з пис но в рядку

- А ступінь, торн до, ретуш
- Б сироко, соб к , обитель
- В ярм рок, Сибір, мігрень
- Г степінь, фенхель, толь

6. Лише іменники жіночого роду з пис но в рядку

- А нтресоль, бязь, веню
- Б беш мель, розкіш, сип
- В жовч, к ніфоль, пил
- Г гу ш, з полоч, кір

7. До одного роду н леж ть усі іменники в рі нт

- А Берлін, Міссісіпі, Ужгород
- Б Ай-Петрі, Ум нь, Уссурі
- В Ст мбул, Борнео, Керч
- Г К прі, Хокк йдо, Делі

8. До одного роду н леж ть усі іменники в рі нт

- А Іссик-Куль, Токіо, Тбілісі
- Б фр у, веню, Мехіко
- В хобі, б роко, с лямі
- Г ж ко, гризлі, цеце

9. Помилку допущено у в рі нті

- А СБУ розкрив ...
- Б ГЕС з пр цюв л ...
- В ТСН повідомил ...
- Г ЦСКА з воюв л ...

10. Уст новість відповідність.

Іменник

- 1 кольр бі
- 2 з біак
- 3 к к ду
- 4 США

Рід іменник

- А жіночий
- Б середній
- В спільний
- Г чоловічий
- Д не м є роду

ДО РЕЧІ...

Фемінітиви — гр м тичні форми н позн чення осіб жіночої ст ті: *кр вець — кр вчиня, прод вець — прод вчиня*.

Оповід ння І. Єфремов «Юрт Ворон » з свідчує природний процес входження в живу укр - їнську мову фемінітивів.

«Фомін н супився, зітхнув і, щоб перевести розмову, з пит в:

— В ш дружин , теж геологом пр цює?

— Т к, — усміхнувся Алекс ндров, — спр вжня геологиня!

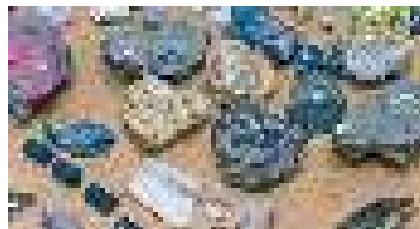
— Як це ви ск з ли — «геологиня»? — перепит в Фомін.

— То я н вчився т к н зив ти від студентів. Мені подо- б ється, і, зд ється, т к пр вильніше.

— Чому пр вильніше?

— Т тому, що в ц рські ч си в жінок не було професій т всі спеці льності н зив лися в чоловічому роді, для чо-

ловіків. Для жінок же з лиш лися н йнепрестижніші: курсистк , м шиністк , медичк . І досі ми дих ємо ст рими пережитк ми, к жемо: лік р, геолог, інженер, гроном. Жінок-ф хівців м йже стільки ж, як і чоловіків, і виходить мовн нісенітниця: гроном пішл в поле, лік р зробил опер - цію. Або доводиться дод в ти: жінк -лік р, жінк -геолог. Н че спеці ліст другого сорту, чи що...»

6. Розгляньте ілюстрацію й виконайте завдання.

А. Усно опишіть зображену ситуацію, використавши опорні слова й словосполучення.

Опорні слова й словосполучення: до пізньої ночі, хронічне недосипання, псувати зір, сколіоз, безлад, бракує кисню, гідж, хрип, ступінь.

Б. Доповніть її порадми щодо здорового й гармонійного життя людини в підлітковому віці.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Вона — балерина, а він — балерун?» і переконайтеся в його.

Вона — балерина, а він — балерун?

Б. Запам'ятайте про вільний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
моє день народження
командувач рмією
бжучі поспілкуватися
здавати питання
приймати тбетки до їжі

ПРАВИЛЬНО
мій день народження
командувач рмії
охочі поспілкуватися
ставити питання
приймати пігулки до їди

7. Утворіть словосполучення за зразком і запишіть їх.

Зразок: (повноводий) Міссісіпі — повновод Міссісіпі.

(Високий) Кіліманджаро, (вужкий) путь, (екзотичний) Чилі, (несподіваний) вето, (далекий) Ріо-де-Жанейро, (теплий) Янцзи, (сонячний) Сан-Франциско, (широкий) Міссурі, (стримний) тибет, (слухний) Дніпро, (північний) Осло, (хронічний) нежить, (п'ятий) вено, (сильний) мігрень, (далекий) Бразил, (холодний) Оріноко, (найсильніший) ВНЗ, (наш) ТЮГ, (успішний) СТО, свіжий (путешеству), смачний (смаляти), (неповороткий) гризлі, (м'який) бязь, (нахальний) ступінь.

§ 50–51. ЧИСЛО ІМЕННИКА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

З прошення

Шановна Юліє Петрівно, з прощуємо **В** с н випускний б л Технічного ліцею НТУУ «КПІ», що відбудеться 26 червня 2018 р. в П л ці культури НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського». Початок о 18.00.

Адміністрація ліцею

З прошення

Шановні Ірино Олегівно й Іване Юрійовичу, з прощуємо **в** с 1 вересня 2018 р. н посвяту в студенти Новогрод-Волинського медичного коледжу в шого син, Андрія Ілленка. Місце проведення — П л ц культури ім. Лесі Українки. Початок о 10.00.

Адміністрація

- А. Поміркуйте, чому в першому з прошенні виділений з іменник написаний з великої літери, в другому — з малої.
- Б. Що ви знаєте про поштову множину?

Здебільшого іменники мають дві форми — однину й множину: *килим* — *килими*, *пелюстка* — *пелюстки*, *озеро* — *озера*. Проте чистин іменників уживається **тільки в однині** (*Київ, молоко, цукор*) бо **тільки в множині** (*Суми, штани, парфуми*).

Іменники, що вживаються тільки в однині	
бстрактні іменники	<i>гордість, освіта, прова, рух</i> (не можна з ними: <i>рухи потягів</i>)
збірні іменники, що означають сукупність осіб або подібних предметів	<i>волосся, листя, молодь, прокуратура, рідня, студентство</i>
речовинні іменники	<i>зот, сфальт, борошно, вода, золото, мармур, мило, нитка, пір, сніг</i>
власні імена людей, творин, планет, географічні й інші поняття	<i>Ангел, Віктор, кінотеатр «Київ», Пірат, Сірко, Дністер, Юпітер, Тернопіль, Чорне море</i>

Іноді назвні іменники утворюють форму множини, але при цьому відбуваються зміни в лексичному значенні. Іменники, що вживаються тільки в однині, не мають форми множини, коли вони позначають:

- види, сорти, типи речовин, вироби з речовини, велику кількість чогось (це є термінами: *сири вищого сорту, технічні матеріали, мінеральні води, сухі вина, високоякісні сталі*);
- різні прояви абстрактних означень: *швидкість* — *швидкості*;

- співвідношення величин з м сою, розміром бо інтенсивністю вияву: *жито — жит , пісок — піски, біль — болі*;
- узгальнення на основі характерних ознак, пов'язаних із відповідними властивостями назв ми: *Гей, нові Колумби й Мгелли, немом вітрили ших мрій!* (В. Симоненко).

Іменники, що вживаються тільки в множині	
назви будівель та їхніх частин	<i>ворота , двері, сходи</i>
назви рядів предметів домашнього вжитку	<i>ваги, вил , гроблі, носилки, ночви</i>
назви парних предметів і частин тіла	<i>в'язи, груди, ножиці, окуляри, тиски</i>
назви взуття й одягу	<i>бриджі, бутси, панталони, труси, штани</i>
назви речовини, матеріалу, продуктів	<i>вершки, дров , консерви, макони, прянощі</i>
назви відрізків часу, свят, обрядів, дій, що повторюються	<i>іменини, кнікули, обжинки, оглядини, переговори, перегони, роковини, сутінки</i>
назви ігор, дій та процесів	<i>відвідини, городки, дебати, жмурки, посиденьки, пустощі, хвостощі, шхи</i>
назви почуттів, емоцій, станів	<i>гордощі, жалощі, труднощі, ревнощі</i>
властиві географічні назви	<i>Альпи, Карпати, Черкаси, Дніпроднілля</i>

Значення числівників у невідмінюваних іменниках виражаються тільки синтаксично (з допомогою контексту): **В одному купі** сиділо кілька дітей. **З усіх купів** повиходили пчели жири.

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Раді тебе перли в душу сію, раді тебе мислю і творю — хай мовчати Америки й Росії, коли я з тобою говорю (В. Симоненко). 2. Скрізь білях ти хочі м'яти (А. Кмітчук). 3. Врмі ширився сніперський рух, це гріло солдатів, підносило дух (І. Неход). 4. Моє чоло побилася синів. Куди іти? Земля обітована — вона ж під нами, неш, ось вона! 5. А серце вириває з півстки — у нетрі дум, під небо смоти. 6. Зтінок, сутінок, день золотий. 7. Світлився дощ крізь сутінки звіс (Л. Костенко).

А. Випишіть іменники, які вживаються тільки в однині й тільки в множині.

Б. Знайдіть іменники, що вживаються тільки в однині, але вжиті у формі множини, і наведіть приклади. Поясніть, з якою метою автор використав цей прийом.

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Іду длі — усе пшениця й пшениця. Коли ж цьому крізь буде? Біжить з вітром, немов тубуни лисиць, іблищати сонці хвилясті хребти. А я все йду, сумотній на землі, як сонце на небі, і так мені добре, що не впаде між нами тінь когось третього. Прибій колосистого моря йде через мене кудись у безвість. Урешті стю. Мене спинає білі пів гречок, з півш, легк, нечезбит крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча рфа гуде на всі струни. Стою й слухаю... Віве, пшениці, ячмені — усе це зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить, усе

з бир є в полон. Молод сил тремтить і порив є з кожної жилки стебл ; клетотить у сок х н дія й те велике ж д ння, що його зв ти плодючість (З М. Коцюбинським).

- А.** Випишіть іменники, що вжив ються тільки в однині, у три колонки: 1) з бстр ктним зн ченням; 2) речовинні; 3) збірні.
- Б.** Зн йдіть іменники, що вжив ються тільки в однині, ле використ ні у формі множини. Якого ефекту втор досягнув, використ вши їх у множині?

- 4.** Виберіть з п р іменники, що вжив ються тільки в множині бо тільки в однині. Скл діть з ними речення.

Зр зок: береги (річки) — береги (у блокноті). Учитель позн ч є типи помилок н берег х зошит .

Дерево (рослин) — дерево (м тері л для будівництв).

Ресурси (можливості, з соби) — ресурси (з п си чого-небудь).

З робітки (пр ця в н йм х) — з робітки (пл т з викон ну роботу).

Вершки (верхні ч стини чогось) — вершки (молочний продукт).

К мінь (гірськ пород) — к мінь (окремий шм ток гірської породи).

Бр тство (тов риство людей) — бр тство (бр тське почуття).

Дух (добр бо зл , безплотн , н дприродн істот) — дух (внутрішній ст н, мор льн сил).

- 5.** Викон йте тестові з вд ння.

1. Тільки в однині вжив ється іменник

А п мпушк

В молоко

Б цукерк

Г к вун

2. Тільки в множині вжив ється іменник

А дощі

В сутінки

Б грози

Г блиск вки

3. Тільки в множині вжив ються обидв іменники рядк

А ножиці, полиці

Б дріжджі, бриджі

В фін нси, ню нси

Г б р б ни, цимб ли

4. Тільки в однині вжив ються обидв іменники рядк

А мушв , коров

Б дітвор , в нтюр

В к міння, проміння

Г бурячиння, з вд ння

5. Тільки в множині вжив ються обидв іменники рядк

А тиски, куски

Б с нч т , дівч т

В жмурки, шнурки

Г оглядини, роковини

6. Тільки в множині вживаються обидва іменники рядка

- А вги, ноги
- Б ревнощі, хрящі
- В ковзани, борони
- Г дріжджі, парфуми

7. Тільки в однині вживаються всі іменники рядка

- А кисень, В вилон, цукорниця
- Б Дніпро, сфальт, відпустка
- В Луцьк, мургин, жоржин
- Г освіт, Африка, духовність

8. Тільки в однині вживаються всі іменники рядка

- А кефір, Америк, тенець
- Б нхнення, Мрс, дуб
- В руд, Еверест, дерево
- Г глини, Біблія, золото

9. Тільки в множині вживаються всі іменники рядка

- А окуляри, Черкеси, гирі
- Б двері, терези, Чернівці
- В груди, Суми, портрети
- Г ясна, піщинки, Солоніки

10. Тільки в множині вживаються всі іменники рядка

- А Крпоти, жлощі, сходи
- Б ворота, Дрелли, ліси
- В шхи, цукринки, Кнни
- Г пестоші, Анди, спомини

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Брудна білизна

Одного сімейства переїхало жити в нову квартиру.

Зранку, ледве прокинувшись, жінка визирнула у вікно й побачила сусідку, як розвішує на балконі білизну.

— Поглянь, як брудно в неї білизна, — сказав їй чоловік.

Але той читав газету й не звернув на це уваги.

— Невже, у неї погано мило, бо вона зовсім не вмєє прати. Треба було б її навчити.

І так щоранку, коли сусідка розвішувала білизну, жінка дивувалася з того, які ті речі брудні.

Одного чудового ранку, визирнувши у вікно, вона вигукнула:

— О! Сьогодні білизна чиста! Невже, навчилася прати!

— Тільки просто сьогодні встав рано, — сказав чоловік, — і помив вікно.

ДО РЕЧІ...

У давнину існувало ще третя форма — **двоїна**, яку використовували на позначення двох осіб або речей. Вона мала свої відмінки з кінчення. Двоїна зникла, залишилися тільки форми: *очі, плечі, вус*, які нині сприймаємо як множину, та кожні лексичні форми із числівниками *два, три, чотири*: *два ноги, три сестри, чотири відрі* і под.

В. Мецен тов. Весн з вікном

Т к і в н шому житті! Усе з лежить від вікн , через яке ми дивимося н світ. І перш ніж критикув ти інших, треб перекон тися, що н ші серця й н міри чисті (Притч).

- А.** Доведіть, що цей твір з ж нром — притч .
- Б.** Н пишіть письмовий перек з тексту, зберігши пряму мову й ді лог.
- В.** Доповніть свій перек з:) розповіддю про життєву ситу цію, з якої вікно, крізь яке ви б чите світ, було брудним; б) роздумом про те, що треб робити, щоб н ші вікн були чистими (письмово; обсяг — до однієї сторінки).

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А.** З п м'ят йте, як пр вильно н голошув ти слов .

Наскрізний, читання, обрання, вітчійм, джé.

- Б.** Перегляньте експрес-урок «Говоримо про пош нну множину» й перек жіть його.

Говоримо про пошанну множину

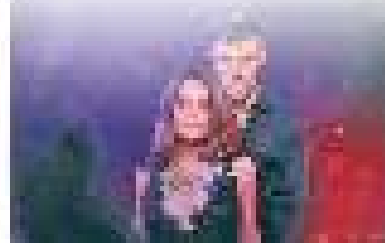
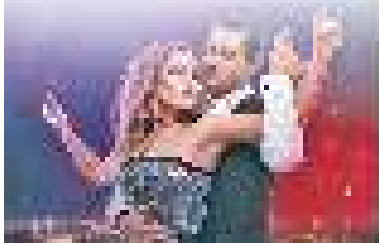

- 7. 1.** Випишіть іменники, які змінюються з числ ми.

Бров ри, бров рі, п пери, дол ри, виступи, Прилуки, луки, кокоси, фін нси, ром нси, школи, к нікули, дівч т , кущі, лінощі, зм г ння, озер , ворот , ліки, поляки, л пкі, пороги, триноги, сцен рії, змії, помії, т лони, купони, б лони, м к рони, перегони, кеглі, джунглі, об-
ценьки, витребеньки, скупощі, з ручини, м люнки, к ртинки, обжинки, сходинки.

- 2.** Н пишіть форм льне есе н тему «Не руб й тієї гілки, н якій сидиш» (бо «Кр ще ду-
м ти, потім говорити»).

§ 52–53. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Ольга: — Скільки чоловіків ти бачила на святині?

Ігор: — Чотирьох.

Ольга: — Ні, ти бачив сімох чоловіків, із яких три жінки й четверо чоловіків.

А. Через яке слово Ігор помилився?

Б. Як відмінність між словосполученнями *сто чоловік* і *сто чоловіків*?

Є чотири типи відмінювання іменників з відмінками (I, II, III й IV відміни). Іменники I та II відмін лежать до твердої, м'якої або мішаної групи.

тверда група	м'яка група	мішана група
кінцевий приголосний основи — твердий	кінцевий приголосний основи — м'який	кінцевий приголосний основи — шиплячий
з <i>вод</i> , <i>криг</i>	<i>пісня</i> , <i>мрі[й]</i>	<i>круч</i> , <i>пліч</i>

Від групи з лежить з кінчення іменник, порівняйте: *криг* — *кригою*, *ле круч* — *кручею*. Розглянемо складні випадки відмінювання іменників.

I відміна

іменники чоловічого, жіночого та спільного роду н - (-я)	<i>воєвод</i> , <i>Микол</i> , <i>кчк</i> , <i>кш</i> , <i>Гни</i> , <i>Ндія</i> , <i>сім'я</i> , з <i>біяк</i>
--	---

1. У формі **орудного відмінк** *однини* іменники I відміни мають твірний кінець кінчення:

- **-ою** (тверда група): *воєводою*, *Миколою*, *кчкою*, *Гнною*, з *біякою*;
- **-єю (-єю)** (м'яка й мішана групи): *кшею*, з *дчею*, н *дією*, *мрією*, *сім'єю*.

2. У формі **місцевого відмінк** *множини* іменники I відміни мають з кінчення - *х* (-*ях*): *по ворт х*, *по сім'ях* (не *по ворт м* і не *по сім'ям*).

II відміна

іменники чоловічого роду н - о та з нульовим з кінченням	<i>син</i> , <i>кін</i> , <i>Київ</i> , <i>дядько</i> , <i>Петро</i> , <i>Дніпро</i>
іменники середнього роду н - о , -е , -я	<i>вікно</i> , <i>поле</i> , <i>волосся</i>

1. У формі **родового відмінк** *однини* іменники чоловічого роду мають з кінчення - (-я) і **-у (-ю)**: *метр*, *Мелітополя*; *степу*, *Китю*. Вибір з кінчення з лежить відзначення слів (див. § 54).

2. У формі **родового відмінк** *множини* іменники II відміни мають нульове з кінчення бо **-ів (-їв)**: *бжнь*, *боліт*, *пліт*, *озер*, *питнь*; *бтьків*, *вольтів*, *грмів*, *морів*, *життів*, *верхівїв*.

З кінчення **-ей** м ють слов *гостей, грошей, коней, очей, плечей* т зрідк *ушей* (перевжно — *вух*). Деякі іменники м ють п р лельні з кінчення: *в т — в тів, кілов т — кілов тів, т т — татів*. Нульове з кінчення м ють іменники, що втр ч ють суфікс **-ин** у множині: болг *рин* — болг *р, гром дянин* — гром *дян, селянин* — селян, *т т рин* — *т т р*. **АЛЕ:** *грузинів, осетинів*.

3. У формі **д в льного відмінк однини** іменники чоловічого роду, т кож середнього роду із суфіксом **-к-** (м лі істоти) м ють п р лельні з кінчення **-ові, -еві (-єві)** бо **-у (-ю)**: *синові — сину, коневі — коню, кр еві — кр ю, Сергієві — Сергію, поросяткові — поросятку*. **АЛЕ:** коли в тексті тр пляється поряд кільк іменників чоловічого роду у формі **д в льного відмінк однини**, то для уникнення одном нітних відмінкових з кінчень треб споч тку вжив ти з кінчення **-ові, -еві (-єві)**, потім — **-у (-ю)**: *Леонідові Микол йовичу Ів ненку* (не *Леоніду Микол йовичу Ів ненку* й не *Леонідові Микол йовичеві Ів ненкові*).

4. У формі **зн хідного відмінк однини** іменники чоловічого роду, що позн ч ють істот, м ють т кі с мі з кінчення, що й у родовому: *будівник, коня, Мороз*. Усі інші іменники чоловічого роду, т кож іменники середнього роду в зн хідному відмінку м ють ту с му форму, що й у н зивному: *олівець, будинок, колектив, ячмінь, море, місто, узбіччя*. Деякі іменники чоловічого роду (перевжно н зви побутових предметів) можуть м ти п р лельні форми, спільні з форм ми бо родового, бо н зивного відмінк : *зріз в дуб й дуб; н пис в лист й лист; узяв нож й ніж; покл в олівця й олівець; пост вив чобот й чобіт*.

5. У формі **орудного відмінк множини** іменники ІІ відміни м ють з кінчення **-ми, -ями, -ми**: *берег ми, явищ ми, полями, роздоріжжями*.

З кінчення **-ми** м ють (п р лельно з форм ми **-ми, -ями**) т кі іменники: *зістъмї — гобтями, грїшми — грошїм, кїньми — коньями, чобїтьмї — чобїт ми й чобїтями, колїньми — колїн ми, колїсьми — колїс ми, крїльмї — крїл ми*.

6. У формі **місцевого відмінк однини** п р лельні з кінчення **-ові, еві (-єві)** бо **-у (-ю)** м ють:

- н зви істот чоловічого роду: *н б тькові — н б тьку, н вчителєві — н вчителю;*
- н зви істот середнього роду із суфіксом **-к-**: *н теляткові — н телятку, н поросяткові — н поросятку, н хлоп'яткові — н хлоп'ятку;*
- н зви неістот чоловічого т середнього роду із суфікс ми **-ик-, -к-, -ок-, -к-, -к(о)**: *у будинку — у будинкові, н літ ку — н літ кові, н ліжку — н ліжкові, у підр хунку — у підр хункові*.

Іменники, що позн ч ють істот (ле не осіб), м ють у місцевому відмінку однини поряд із з кінченнями **-ові, -еві (-єві)** і з кінчення **-і (-ї)**: *н коневі — н коні, н ослові — н ослі, н тигрові — н тигрі*.

З кінчення **-у (-ю)** м ють іменники чоловічого роду з односкл довою основою, якщо н голос у місцевому відмінку переходить н з кінчення: *у бою, н льоду, у соку, н шляху*.

З кінчення **-і (-ї)** м ють н зви неістот:

- чоловічого роду (перевжно безсуфіксні): *в кті, н березі, у ґрунті, у декреті, у дзьобі, у темпі, у центрі;*
- середнього роду без суфікс **-к-**: *у місті, н селі, н плечі, у прїзвищі, у слові*.

Деякі безсуфіксні іменники чоловічого роду можуть м ти п р лельні з кінчення **-і (-ї)** т **-у (-ю)**, що з лежить від місця н голосу в слові: *у гаї — у г ю, у краї — у кр ю, н торзі — н торгу*.

З прийменником **по** можуть ужив тися п р лельні з кінчення **-у (-ю)** т **-і (-ї)**: *по Дніпру — по Дніпрі, по місту — по місті, по селу — по селі*. **АЛЕ:** для позн чення ч су — тільки з кінчення **-і**: *по обіді, по з кінченні*.

III відміна

іменники жіночого роду з кінцевим приголосним основи т слово <i>м ти</i>	<i>честь, розкіш, лють, любов, відповід льність, річ</i>
--	--

У формі **орудного відмінк однини** треб пис ти подвоєні приголосні, якщо основ з кінчується одним приголосним (крім **б, н, в, м, ф і р**): *річ — річчю, розкіш — розкішишю, відповідь — відповідддю, лють — лютттю, з полоч — з полоччю*.

Якщо основ з кінчується сполученням приголосних бо н **б, н, в, м, ф і р**, то подовження приголосних (н письмі — подвоєння букв) не відбув ється: *честь — честю, жовч — жовчю, любов — любов'ю, кінов р — кінов р'ю, м ти — м тір'ю*.

IV відміна

іменники середнього роду н - , -я із суфікс ми - т-, -ят-, -ен- у більшості непрямих відмінків	<i>лош — лош ти, ягня — ягняти, дівч — дівч ти, плем'я — племені</i>
---	--

Зразки відмінювання іменників IV відміни

Відмінок	Однина	Множина
Н.	<i>лош , ягня, плем'я</i>	<i>лош т , ягнят , племен</i>
Р.	<i>лош ти, ягняти, племені</i>	<i>лош т, ягнят, племен</i>
Д.	<i>лош ті, ягняті, племені</i>	<i>лош т м, ягнят м, племен м</i>
Зн.	<i>лош , ягня, плем'я</i>	<i>лош т(), ягнят(), племен</i>
Ор.	<i>лош м, ягням, плем'ям</i>	<i>лош т ми, ягнят ми, племен ми</i>
М.	<i>н лош ті, н ягняті, н племені</i>	<i>н лош т х, н ягнят х, н племен х</i>
Кл.	<i>лош , ягня, плем'я</i>	<i>лош т , ягнят , племен</i>

2. З пишіть іменники в з зн чених відмінк х.

Тов риш, почуття, пит ння, весілля, кінь, плече, підд шся, поле — *у родовому відмінку множини*.

Сіль, р дість, гл дь, кінов р, бязь, кров, міць, м ти, з д ч , відповід льність, Об, нехворощ, Прип'ять, г лузь, груш — *в орудному відмінку однини*.

Робітник, г й, добродій, м лятко, ведмідь, поле, дівч тко, сніг, тов риш, директор, немовлятко, степ, стиліст, обличчя — *у місцевому відмінку однини*.

3. Утворіть і з пишіть словосполучення з однією бо двом можливими форм ми іменник .

Зр зок: д ти (к рбов нець, -я) — д ти к рбов нець, д ти к рбов нця; узяти (т лісн, -) — узяти т лісн н.

Пришити (гудзик, -), покл сти (меч, -), розгорнути (льбом, -), узяти (ніж, -), розг д ти (кросворд, -), послух ти (ром нс, -**у**), купити (хліб, -), збудув ти (міст, - бо -**у**), з'їсти (пом р нч, -), пост вити (гр фин, -), н лити (молоко, -), зріз ти (гр б, -), слух ти (ноктюрн, -), пост вити (плуг, -), д ти (слово, -), н повнити (бідон, -).

4. Прочит йте речення й викон йте з вд ння (розділові зн ки пропущено).

1. Із вечер..ю й після вечері ми довго розмовляли (Ю. Зб н цький). 2. Р зом із розповід..ю в душу влив лося щось хороше тепле (О. Довженко). 3. Сонце вже зсередини просвічу в ло

н сичені п мороз..ю с ди (*М. Стельм х*). 4. Тут обелісків ціл рот . Стрижі н д круч..ю стри-
жуть. 5. Я одяг ю пурпуровий пл щ. Бики вже лют..ю н лив ють очі (*Л. Костенко*). 6. С ди-
б «Під груш..ю» м є велику добре озеленену територію (*З оголошення*). 7. Хлопець підхопив
дівчину н руки з крутився р птом вихором з нош..ю своєю н рук х і лист осінній золотими
бризк ми зметнувся із землі довкол них (*А. Мінченко*). 8. Ой під вишн..ю під черешн..ю стояв
ст рий з молодюю як із ягодою (*Н родн творчість*). 9. Веслує літо в хм рну оболугу по з вода..
просм леним човном і н томивши у м ндрівці ноги ляг є день спочити з горбом (*Є. Гуц ло*).

А. Перепишіть речення, уст вивши пропущені літери.

Б. Підкресліть гр м тичні основи й розст вте розділові зн ки.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Помилку допущено у в рі нті

- А** Микитою
- Б** сиротою

- В** грушою
- Г** весною

2. Помилку допущено у в рі нті

- А** Львовом
- Б** б тьком

- В** вікном
- Г** ножом

3. Помилку допущено у в рі нті

- А** грономові
- Б** відповідей

- В** по вікн м
- Г** плечей

4. Помилку допущено у в рі нті

- А** десяти гр м
- Б** трьох п льт

- В** шести озер
- Г** двох річок

5. Помилку допущено у в рі нті

- А** з пит й т т р
- Б** кількох грузин

- В** почек й болг р
- Г** поклик ти селян

6. Помилку допущено у в рі нті

- А** теплих дощів
- Б** н ших степів

- В** твоїх друзів
- Г** трьох конів

7. Помилку допущено у в рі нті

- А** людьми — людьми
- Б** гістьми — гостями

- В** грішми — грошим
- Г** крильми — крил ми

8. Помилку допущено у в рі нті

- А** розкішню
- Б** жовччю

- В** зн ттю
- Г** м ззю

9. Помилку допущено в рядку

- А** н літ ку
- Б** н берегу
- В** н дощину
- Г** н будинку

10. Помилку допущено в рядку

- А у р ї — у р ю
- Б у соці — у соку
- В у кр ї — у кр ю
- Г н торзі — н торгу

6.

Н пишіть есе про явище природи, що виклик є в ше н йбільше з хопплення й здивув ння.

Явищ природи: грім, блиск вк , гроз , кульов блиск вк , вітер, вихор, дощ, веселк , хм - ри, мороз, сніг, гр д, полярне сійво.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Що озн ч є вислів гроші не п хнуть?» і перек жіть його.

Що означає вислів гроші не пахнуть?

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
дякуючи ст р нню
любою ціною
учбовий з кл д
людяне місце
трохи з мерз

ПРАВИЛЬНО
з вдяки ст р нню
з всяку ціну
н вч льний з кл д
людне місце
трохи змерз

7.

1. З пишіть іменники в з зн чених відмінк х.

Покриття, соловей, гр м, метр, міжгір'я, верховіття, болото, кілогр м, гість, кілов т, т то, село, плече — у родовому відмінку множини.

Вість, подорож, вісь, жовч, куліш, к ш , любов, р нь, з в'язь, відд ність, верф, височінь — в орудному відмінку однини.

Бій, дитятко, учитель, режисер, лист, втомобіль, м впенятко, лід, шт б, пр цівник, шлях, кр й, поверх, чоловік — у місцевому відмінку однини.

2. Письмово прокоментуйте новини тижня, висвітлені н місцевому телек н лі. Виділіть з кінчення в іменник х.

§ 54. ЗАКІНЧЕННЯ -а (-я), -у (-ю) В ІМЕННИКАХ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте ділогіку і виконайте завдання.

- Я ткого золотого листопада ще не бачив.
- До листопада ще треба дожити: сьогодні тільки 21 жовтня.
- Я мюнаувзіне місяць, процес опадання листя!
- Іменники чоловічого роду, що позначають процес, у родовому відмінку однини мають зкінчення **-у**: *ходу, бігу, листопаду*. А в назвах днів тижня, місяців — зкінчення **-а**: *понеділок, листопад*.
- Одні букви — і зовсім інші значення... Це ж треба!

- А.** Чому іменники *бігунин* й *використання* в родовому відмінку мають зкінчення **-ит** *-я* (*бігунини, використання*), хоч і позначають, як і *листопад*, процес?
- Б.** Поміркуйте, з яким значенням іменник *телефон* у родовому відмінку однини має зкінчення **-а**, з яким — **-у**: 1) номер; 2) прилад.

Іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини мають зкінчення **-а (-я)** т **-у (-ю)**: *чужийник, Лондон, з водою, прогресу*. У виборі зкінчення головну роль відіграє лексичне значення слів, іноді — наголос.

Закінчення -а (-я) на позначення	Закінчення -у (-ю) на позначення
чітко окреслених предметів (істот і неістот): <i>хлопця, чоловік, гроном, вовк, ведмедя, дуб, тюльпан, мотор, підручник, конверт, ключ, циферблат, автомобіля, трамвай, диван, шлунок</i> . АЛЕ: <i>мозку</i>	нечітко окреслених предметів, понять (ігри, танці, дії, абстрактні поняття, явища природи, хвороби): <i>боксу, волейболу, твісту, вільсу, руху, болю, зхвату, вітру, морозу, кору, грипу</i> . АЛЕ: <i>гопак</i>
власних імен, прізвищ: <i>Олег, Віталія, Ковальчук, Кличук, Мороз</i>	збірних понять: <i>нороду, оркестру, тексту, лісу, гурту</i> . АЛЕ: <i>ліск', гуртк'</i>
мір довжини, ваги, грошей, чисел, часу: <i>метр, грам, доллар, мільйон, тижня</i> . АЛЕ: <i>року, віку</i>	матеріалів, речовин, рідин: <i>піску, мрамру, кисню, гіпсу, зоту, бурштину, чю, компоту</i>
населених пунктів: <i>Мріуполя, Пріуж, Нью-Йорк</i> . АЛЕ: <i>містКривого Рогу, селЗеленого Гю</i> (бо дві слова)	країн: <i>Китю, Ізраїлю, Пкістну, Гондурсу, Єгипту</i>
географічних об'єктів із наголосом на закінченні: <i>Дніпр', Дністр', Збруч'</i>	географічних об'єктів з наголосом на основі: <i>Крімю, Квкзу, Бйкалу, Нілу</i>

Продовження т. бл.

Закінчення - (-я) на позначення	Закінчення -у (-ю) на позначення
більшості термінів: <i>том, інфінітив, синус, р. діус, трикутник</i>	фізичних і хімічних процесів, а також літературознавчих понять: <i>синтезу, імпульсу, ром ну, ж ну, міфу</i>
	закладів, установ, будівель та їхніх частин: <i>з воду, офісу, університету, будинку, вокз лу, д ху, поверху. АЛЕ: хлів', мон с-тир'я, г р ж' (бо н голос н з кінченні)</i>
	місця, простору: <i>р йону, степу, м йд ну. АЛЕ: хутор, берег</i>

У деяких іменник х з кінчення з лежить від того:

- 1) з яким зн ченням їх ужито: *к мене* (шм. ток гірської породи — чітко окреслений) — *к меню* (м. тері. л. для будівництва); *кт* (документ — чітко окреслений) — *кту* (дія);
- 2) з яким н. голосом їх ужито: *стол'т* *сто́лу*, *мост'т* *мо́сту*.
- 3 кінчення **-у (-ю)** треб. писати:) у префікс. льних іменник х: *винятку*, *з тору*;
- б) у скл. дних безсуфіксних іменник х: *літопису*, *хороводу*. **АЛЕ:** *електровоз, п. ропл. в.*

2. З. пишіть іменники у формі родового відмінк. однини.

Ніл, Миргород, поштовх, Дун. й, опік, Ур. н, бузок, Збруч, Світязь, пл. щ, суходіл, к. рниз, Ур. л, тесляр, фільм, кілок, мільйон, Еверест, процент, фітнес, ур. г. н, чисельник, К. з. хст. н, б. ль. з. м, П. мір, грім, крик, гр. м, Крит, тл. с, Кіпр, Копенг. ген, кодекс, суходіл, вівторок, фейлетон.

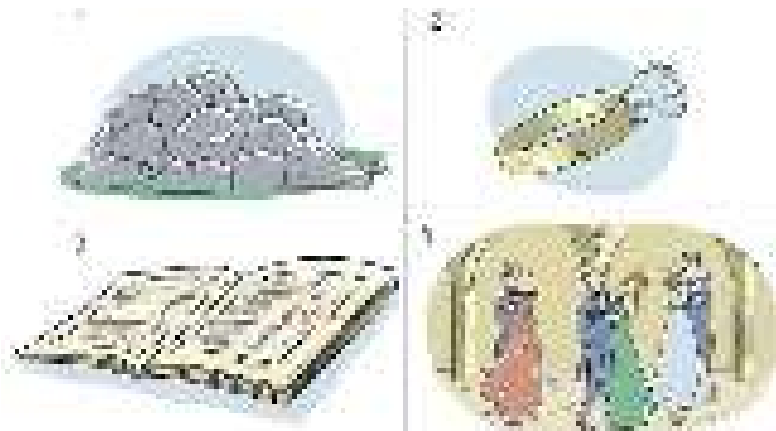
3. З. пишіть іменники у формі родового відмінк. у дві колонки: 1) із з. кінченням **-а (-я)**; 2) із з. кінченням **-у (-ю)**.

Екз. мен, к. т. лог, том, волейбол, Вітер, льбом, Донб. с, ступінь, тр. мв. й, очерет, р. діус, Іртиш, ре. лізм, ярок.

З перших букв з. пис. них слів скл. діть. н. зви. кр. їн.

4. Розгляньте ілюстр. ції (*к. мінь, б. л.*). З. пишіть номер ілюстр. ції й відповідний іменник у формі родового відмінк. однини.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Закінчення **-а (-я)** у формі родового відмінка однини має іменник
 - А Екватор
 - Б Прогвай
 - В Мельбурн
 - Г Бангладеш
2. Закінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінка однини має іменник
 - А Київ
 - Б Львів
 - В Київ
 - Г Судна
3. Закінчення **-а (-я)** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка
 - А кілометр, градус
 - Б відсоток, Квартал
 - В кілограм, шлунок
 - Г долар, університет
4. Закінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка
 - А водогін, буревій
 - Б гурт, тролейбус
 - В ліс, Мелітополь
 - Г оркестр, гопак
5. Закінчення **-а (-я)** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка
 - А м'як, Ельбрус
 - Б документ, Тибет
 - В інженер, Тіланда
 - Г двигун, Дрогобич
6. Закінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка
 - А баскетбол, Вітер
 - Б м'ягшин, Дністер
 - В добробут, борщ
 - Г Іран, біфштекс
7. Закінчення **-а (-я)** у формі родового відмінка однини мають усі іменники рядка
 - А з'яменник, Мороз, натовп
 - Б лимон, тигенс, Узбекистан
 - В режисер, диван, супермаркет
 - Г міліметр, квадроцикл, граж
8. Закінчення **-а (-я)** у формі родового відмінка однини мають усі іменники рядка
 - А окунь, Амстердам, хокей
 - Б монітор, орел, Афганістан
 - В Сергій, вівторок, мурмур
 - Г квадрат, Мдрид, гектар

9. З кінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінк однини м ють усі іменники рядк

- А імпорт, текст, диджей
- Б гурт, Ренес нс, в рі нт
- В менінгіт, іде л, вокз л
- Г н род, цифербл т, Кіпр

10. З кінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінк однини м ють усі іменники рядк

- А конфлікт, некдот, Ір к
- Б рукопис, усміх, Мюнхен
- В цемент, тум н, М рсель
- Г гр ніт, синтез, Міл н

ДО РЕЧІ...

Пр вил н пис ння з кінчень в іменник х родового відмінк однини чоловічого роду, як б чи-те, б г то, і був ють вип дки, коли скл дно визн чити, яке ж з кінчення все-т ки треб пис ти, н прикл д, **букету** (як збірне поняття) чи **букета** (як чітко окреслений предмет). У т кому р зі р-димо зверт тися до словник . З кінчення родового відмінк однини под но після с мого слов (після коми): **букет**, - .

6. Скл діть і з пишіть речення, увівши в них іменники у формі родового відмінк однини з зр зком.

Зр зок: дзвін (звук, уд рний інструмент). Я т кого урочистого дзвону ще ніколи не чул . Підійди до дзвон й прочит й вик рбув ні н ньому слов .

Р хунок (документ, дія), термін (строк, н укове слово), к мінь (гірськ пород , окремий шм ток), Алжир (місто, кр їн), детектив (твір, гент), феномен (рідкісне явище, вид тн лю-дин), пояс (просторове поняття, предмет).

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «Тільки не дивіться в нижню ч стину екр ну» і ск жіть, чому втор с мет кн зв в урок.

Тільки не дивіться в нижню частину екрану

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
З н ступ ючим Новим Роком!
виключення з пр вил
с мий см чний торт
у тисячу дев'ятсот п'ятому році
дякую в с

ПРАВИЛЬНО
З прийдешнім Новим роком!
виняток із пр вил
н йсм чніший торт
у тисяч дев'ятсот п'ятому році
дякую в м

7. З пишіть іменники у формі родового відмінк однини.

Кв с, Х рків, метрополітен, Амур, букет, к р в н, М рс, Г нг, підж к, к рн в л, порт-фель, Дінець, Рейн, ясен, г нок, гвинт, Хорол, мільярд, бузок, відсоток, Родос, ліцей, числів-ник, Ельз с, комбін т, Ельбрус, гурт, Синг пур, з л, місяць, холод, Ст мбул, землетрус, іній, успіх, прикл д, четвер, епос, міф.

§ 55–56. ОСОБЛИВОСТІ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Розмовляють коханий по телефону:

- Доброго ранку, Валеріє! Сьогодні йдемо в кіно?
- Привіт, Валерію! Аякже! З любови!

А. Хто постарів з питань — хлопець чи дівчина?

Б. Як ви визначили статі людей, які спілкуються?

Кличний відмінок використовують у звертаннях до людини (Олю, татку, п'яну), тварини (вовче, Пір'яте), рідше — до неістоти (О слово рідне!).

закінчення	правило	приклади
Чоловічий рід		
-е	більшість безсуфіксних іменників твердої групи	Боже, Богд'яне, голубе, вовче, Дніпре, Києве, Олеже (й Олегу), Петре. АЛЕ: діду, сину, тату
	деякі іменники на -ець (-єць)	хлопче, молодче, шевче, кравче. АЛЕ: Швецю, Кравцю
	власні імена мішної групи , також з основою на -рі-ж	Буше, Довбуше, Дороше, пісняре, тесляре, школяре, стороже
-у	іменники із суфіксами -ик-, -ок-, -к(о)	батьку, будівельнику, критику, хлопчику, синку, татку
	іншомовні власні імена на г, к, х	Джеку, Жакку, Людвігу, Рюрику, Фрідріху
	іменники мішної групи (крім основних -рі-ж)	викладачу, глядачу, керману, товаришу, читачу
-ю	іменники на -ець (-єць)	бійцю, добровольцю, знавцю, мудрецю, китійцю, українцю
	іменники м'якої групи	Валерію, ведмедю, кобзарю, коню, кращою, лосю, перукарю, Сергію, ясеню
-о	іменники на -	воєводу, Микито, Миколо, Олексю, старосто
Жіночий рід		
-о	іменники твердої групи	Валентино, Галино, дружино, мамо, Одесо, сестро, Україно

Продовження т. бл.

-е (-є)	іменники м'якої т міш ної груп	<i>В леріє, воле, круче, М ріє, мріє, Н діє, пло- ще, ред кціє, теще</i>
	іменники з нульовим з кінчен- ням (III відмін)	<i>Любове, ноче, р досте</i>
-ю	іменники м'якої групи із зн чен- ням пестливості	<i>б бусю, доню, Г лю, м тусю, Н дю, Олю, Олюню. АЛЕ: Н сте, К тре, Мотре</i>

1. У множині форм кличного відмінк збіг ється з формою н зивного (*сестри, учні*), окрім іменник *п нове* (у н зивному відмінку — *п ни*).

2. У зверт ннях, що скл д ються з імені т імені по б тькові, обидв слов треб ст - вити у форму кличного відмінк : *Арсене Григоровичу, Вікторіє Микол ївно*. Т к с мо в кличному відмінку треб пис ти обидв компоненти в поєдн нні: 1) двох з г льних н зв; 2) з г льної т вл сної н зви, окрім прізвищ: *п не полковнику, п ні лік рко; друже Ів не, бр те Сергію. АЛЕ: боксере Кличко, професоре Бойчук*.

3. До неістот з звич й зверт ються в поетичних твор х як до персоніфіков них обр зів (у риторичних фігур х) бо як до героїв к зки, б йки чи п'єси: *Повій, вітре, н Вкр їну, де покинув я дівчину* (С. Руд нський); *Ну, Хлібе, ця клітк ?* (М. Метерлінк).

4. Прикметники й з йменники в поширених зверт ннях треб вжив ти у формі н зивного відмінк : *Зоре моя вечірняя, зійди н д горою...* (Т. Шевченко).

2. Пост вте іменники у форму кличного відмінк однини.

Віт лій, Віт лик, Віт лія, солд т, лисиця, Х рків, рхітектор, б буся, Г нн , Олюня, Ад м, Лук'ян, пошт р, листонош , тов риш, сторож, Георгій, Григорій, Григїр, к меняр, кр вець, молодець, зн вець, литовець, олень, Ан ст сія, Арк дій, Т р с, Микол , Микол й, М рія, клен, земля, учитель, учительк , киянин, львів'янк , орел, дівчин , хлопець, жінк , чоловік, котик, гляд ч, Антон, Антонін , гр біжник, депут т, посол.

ЗАУВАЖТЕ!

Іноді форм кличного відмінк звучить неприродно: *ш новний п не по́сле* (від *п н посол*). У т кому р зіяк виняток можн використ ти форму н зивного відмінк : *ш новний п не посол*.

3. З пишть іменники у формі кличного відмінк однини у дві колонки: 1) із з кінченням **-е (-є)**; 2) із з кінченням **-ю**.

Г ннуса, Ксенія, Офелія, Ан толій, поезія, Н т ля, Н туся, Овідій, Ефіопія, Н т лія, гор-тензія, В ля, Англія, естонець, Гренл ндія, розм й, енергія, н дія.

• З перших літер випис них слів скл діть н зви міст Європи.

4. Утворить зверт ння з допомогою сполук слів з зр зком.

Зр зок: п н полковник — Слух ю, п не полковнику!

Бр т Сергій, п н професор, п ні Світл н , доцент Юрченко, н дзвич йний посол, Григо-рій Іллїч, подруг Г ля, тов риш лейтен нт, друг Денис, колеґ Семененко, п н Президент.

ДО РЕЧІ...

Хоч чинний «Укр їнський пр вопис» под є н пис ння в кличному відмінку *Ігоре*, проте мо-возн вці р дять ужив ти в цій формі з кінчення **-ю**: *Ігорю*. Через це в суч сних словник х н тр п-

ляємо н різні н пис ння: то *Ігоре*, то *Ігорю*. Сумнівні бо п р лельні н пис ння слів (*Ігоре* — *Ігорю*, *Свят-вечір* — *Святвечір*, *н дкісниця* — *н дкістниця* т под.) втори тесту ЗНО омин ють.

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. З кінчення **-у** у формі кличного відмінк м є іменник

А Дмитро	В вовк
Б Петро	Г син
2. З кінчення **-є** у формі кличного відмінк м є іменник

А Вікторія	В жриця
Б Олексій	Г земля
3. З кінчення **-ю** у формі кличного відмінк м є іменник

А мгнолія	В Сергій
Б кменяр	Г Лідія
4. З кінчення **-о** у формі кличного відмінк м є іменник

А нрод	В Микит
Б Дніпро	Г Альберт
5. Помилку у творенні форми кличного відмінк допущено у в рі нті

А Олю, коню, Олексію	В голубе, ведмеде, Юрію
Б м тусю, лосю, Агнесо	Г школяре, П вле, містере
6. Помилку у творенні форми кличного відмінк допущено у в рі нті

А земле, Г лю, Ів не	В хлопче, В лю, честе
Б тесляре, Н дю, Яно	Г Львовве, т тку, Н стю
7. Помилку у творенні форми кличного відмінк допущено в рядку

А зн вцю, шевцю, книго	В Н т лія — Н т ліє
Б тесляре, стороже, Агніє	Г Євгенія — Євгенію
В Н з ре, Н з рчику, дубе	
Г Віолетто, любове, Генріху	
8. Помилку у творенні форми кличного відмінк допущено у в рі нті

А Євген — Євгене	В Н т лія — Н т ліє
Б Н т ля — Н т лю	Г Євгенія — Євгенію
9. Помилку у використ нні форми кличного відмінк допущено в рядку

А п не професоре	В боксере Кличку
Б Тетяно Петрівно	Г друже М ксима
10. Помилку у використ нні форми кличного відмінк допущено в рядку

А доценте Глущук	В Богд но Ів нівно
Б тов ришко Інно	Г п не полковник

6. Скл діть по одному реченню з поб ж ннями для кожного учня в шого кл су з н годи дня н родження. Використ йте зверт ння з зр зком.

Зр зок

Дорог Олюню, б ж ю тобі сонячного н строю!
Ш новний Богд не, х й перемоги у футбольних м тч х ніколи не покид ють тебе!

КУЛЬТУРА СЛОВА

- А. Перегляньте експрес-урок «З днем (чи Днем) н родження?» і перек жіть його.

З днем (чи Днем) народження?

- Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
користув тися вторитетом
вулиця носить н зву...
бульв р Т. Шевченко
підводити підсумки
під відкритим небом

ПРАВИЛЬНО
м ти вторитет
вулиця м є н зву...
бульв р Т. Шевченк
підбив ти підсумки
просто неб

7. 1. З пишіть іменники у формі кличного відмінк однини.

М ляр, слоник, Тетян , Олекс ндр, груш , Генн дій, Олекс ндр , син, Лідія, Костя, Костянтин, Ірин Генн діївн , Степ н Семенович, генер л, Євгенія, шлях, соловейко, Федір, м - туся, Вітя, тов риш, Русл н, Русл н , столяр, Соломія, дід, В сіль, грибник, школ , Лілія, м тор, Ам лія, тов ришк , М руся, Христин , Христя, викл д ч, М твій, г зетяр, т то, боги- ня, Володимир, президент, кр й, М рин , м ндрівник, спортсмен, Юрій, кицюня.

2. Випишіть із «Легенди про вічне життя» І. Фр нк всі зверт ння. Підкресліть ті, що вжито не в кличному, в н зивному відмінку. Поміркуйте, чому втор використ в у підкреслених зверт ннях форму н зивного відмінк .

§ 57–58. ТВОРЕННЯ Й ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Нині в Україні деякі батьки записують імена своїх дітей у свідоцтві про народження на російський лад: *Крістін*, *Нікіт*, *Кіріл*, *Данііл*...

А. Від неведених чоловічих імен утворіть імена по батькові.

Б. Чи природно, на вашу думку, звучать такі імена по батькові?

Ім'я по батькові є обов'язковим елементом повного імені, яке вживають в офіційних документах. Утворюють імена по батькові з допомогою суфіксів: **-ович** (рідше — **-ич**, **-іч**), **-івн()**.

Імена по батькові	Суфікс	Приклади
чоловічі	-ович	<i>Івн + -ович = Ів нович</i> <i>Сергій + -ович = Сергійович</i>
жіночі	-івн()	<i>Івн + -івн() = Івнівн</i> <i>Сергій + -івн() = Сергіївн (Сергі[й]івн)</i>

1. Запам'ятайте творення тих імен по батькові: *Григорій* — *Григорович*, *Григорівн*; *Яків* — *Якович*, *Яківн*; *Ілля* — *Ілліч*, *Іллівн*.

2. Від імен *Хом*, *Лук*, *Св*, *Кузьм* й *Микол* утворюються певні форми: *Хомич* і *Хомович*; *Лукич* і *Лукович*; *Свич* і *Свович*; *Кузьмич* і *Кузьмович*; *Миколович* і *Микол-йович*.

3. Чоловічі імена по батькові мають закінчення іменників II відміни мішаної групи, жіночі імена по батькові — I відміни твердої групи.

Відм.	Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
Н.	гляд <i>ч</i> , <i>Петрович</i>	<i>весн</i> , <i>Петрівн</i>
Р.	гляд <i>ч</i> , <i>Петрович</i>	<i>весни</i> , <i>Петрівни</i>
Д.	гляд <i>чу</i> , <i>Петровичу</i>	<i>весні</i> , <i>Петрівні</i>
Зн.	гляд <i>ч</i> , <i>Петрович</i>	<i>весну</i> , <i>Петрівну</i>
Ор.	гляд <i>чем</i> , <i>Петровичем</i>	<i>весною</i> , <i>Петрівною</i>
М.	(н) гляд <i>чу</i> , (н) <i>Петровичу</i>	(н) <i>весні</i> , (н) <i>Петрівні</i>
Кл.	гляд <i>чу</i> , <i>Петровичу</i>	<i>весно</i> , <i>Петрівно</i>

2. Від под них імен утворіть і з пишть чоловічі й жіночі імен по б тькові.

Авксентій, Альберт, Анісій, Борисл в, В лентин, В лерій, Г врило, Георгій, Генн дій, Дмитро, Єгор, З х рій, Ілля, Кузьм , Лук , Л врін, Лев, Мирон, Мусій, П вло, Родіон, С в , Терентій.

3. Утворіть жіночі імен по б тькові й з пишть їх у дві колонки: 1) з **-івн()**; 2) з **-ївн()**.

Григорій, В лерій, Леонтій, Ан толь, Федір, Андрій, Ілля, Дорофій, Ан толій, Яків.

- З перших букв випис них слів скл діть жіночі імен .

4. Перепишіть текст, уст вивши, де потрібно, пропущені літери й розст вивши розділові зн ки.

Козацький гумор

У тов ристві коз ків пон д усе цінув ли сміливіс..ть кмітливіс..ть добре сер..це і зви-ч йно ж почут..я гумору яким було прониз н..е все жит..я Січі. Відомий дослідник коз цтв Дмитро Яворницький пис в Природні якості вл стиві спр вжньому коз кові були умін..я м йстерно ро..повід ти підміч ти смішні риси в інших і перед в ти їх у ж ртівливому тоні.

Цією рисою з пороз..ких коз ків ч стково пояснюють..ся й дивні пр..звис..к котрі вони д в ли нов чк м які приходили н Січ Непийпиво Лупиніс З губиколесо З дерихвіст тощо. Людину м лого зросту вони ж ртуючи н зив ли М хинею великого зросту М лютою шибен-ник Святош..ю. Хто сп лив курінь той П лій хто подібний до перепічки той Корж.

З порожець умів посміятися з ворог зі смерті із с мого себе з вжди охоче кепкув в із то-в риш . І це був сміх вільної людини бо як відомо р би й пр..гноблен..і не дуже охочі до сміху (З м тері л ми Інтернету).

5. Викон йте тестові з вд ння.

1. Помилку допущено в н пис нні імені по б тькові

А Антонович
Б Олексійович
В Григорійович
Г Володимирович

2. Помилку допущено в н пис нні імені по б тькові

А Ілліч
Б С вович
В Ігорович
Г Олегович

3. Помилку допущено в н пис нні імені по б тькові

А Яківн	В Сергієвн
Б Петрівн	Г Андріївн
4. Помилку допущено в н пис нні імені по б тькові

А Іллінічн	В Н з рівн
Б Артемівн	Г Трохимівн
5. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А Хомич, Хомівн	В Н з рівн
Б Львович, Львівн	Г Трохимівн
В Кузьмич, Кузьмівн	
Г Орестович, Орестіївн	
6. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А Григорович, Григоріївн	В Н з рівн
Б Леонідович, Леонідівн	Г Трохимівн
В С зонович, С зонівн	
Г Арсенович, Арсенівн	
7. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А Мих йлович, Мих йлівн	В Н з рівн
Б Оп н сович, Оп н сівн	Г Трохимівн
В Богд нович, Богд нівн	
Г Юрійович, Юр'ївн	
8. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А В'ячесл вович, Любомирович	В Н з рівн
Б Зіновійович, Ан толієвич	Г Трохимівн
В Микол йович, З х рович	
Г Вітольдович, Зорянович	
9. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А Мстисл вівн , Микитівн	В Н з рівн
Б М ртинівн , Несторівн	Г Трохимівн
В Мусіївн , М твієвн	
Г Олегівн , Пилипівн	
10. Помилку в н пис нні імені по б тькові допущено в рядку

А Ш новний Ростисл ве Григоровичу!	В Н з рівн
Б Вельмиш новний Яне Борисовичу!	Г Трохимівн
В Дорог Єлиз вето Володимирівно!	
Г Фещенко Ж нно Яросл вівн !	

ДО РЕЧІ...

Тр диція н зив ти особу з її б тьком сяг є пр слов'янських ч сів. Імен по б тькові відд вн використув ли через язичницьке т бу н особове ім'я. Тому до близьких зверт лися легорично: син т кого-то, дочк т кого-то. Тр дицію ідентифік ції особи без зг дув ння її імені відобр жено в літопис х, т кож у «Слові про похід Ігорів»: спр вді, вл сне ім'я Яросл вни жодного р зу не зг д но у творі.

6. Прочитайте текст і виконуйте завдання.

З історії іменотворення

Своєрідний та цікавий процес творення й уживання особових імен у західноєвропейських народів. Новонароджений у день хрещення дістає в нього одне особове ім'я, дві, три, а ще більше. (Цей звичай, можливо, — продовження античної традиції йменувати, з якою люди могли жити впродовж свого життя чимало імен, наприклад, *Гай Юлій Цезар Октавіан Август*). Дослідники знають, що в деяких країнах, наприклад в Іспанії та Португалії, кількість імен мала звичайно від двох до семи, бо й титулу його батьків. Звичайному дворянину-ідляго дозволяється мати шість особових імен, дворянам-герцогам — дванадцять, а найвищим сановникам — доскоху. Навіть дружина всесвітньо відомого художника Гойї офіційно підписувалася такими (ще не всім) іменами: *Марія дель Піл-р-Тереза-Кет-н-Феліція-Луїз-Каталін-Антонін-Ізабелла*; у житті, проте, її називали просто *Кеті*. Ще більше імен мають японці.

По кількості імен мали колись і ще й тепер деякі мешканці України. Один із чудових українських поетів-ліриків Антонич мав їх дві: Богдан-Ігор. Три імені дістає під час хрещення й Максим Рильський.

Людське ім'я є своєрідною характеристикою людини, інколи — і соціальним знаком. До того ж воно супроводжує кожного з нас усе життя. Тому дуже важливо, щоб батьки вибирали своїм дітям імені гарні та звучні, приємні для слуху й вимови. Певне значення має для людини й «зміст» ймення.

Одну з виборів імен пакує отсюдиш модна... — ніде провади діти! — примхи. Через це дехто має, надиво, химерні, інколи й курйозні імені, «подорожні» ім'я бачимо й модою. Історія народження «модних імен» і різних курйозів йменувати досить цікавий може для когось бути повчальним уроком.

Уже давні римляни й греки, дотримуючись певного звичаю, може, через хвилину примху, поназивали для своїх спадкоємців велику кількість дивних імен, скажімо: *Вісс, Аполлон, Цецілія, Ксантиппа* чи якийсь там *Арділліон*. У XIX ст. чимало екзотичних імен принесли моді всі іноземні. Допомогли цій моді чужомовні книжки, а й чужі мови.

Члени багатьох містечкових родин охрещували своїх спадкоємців модними з західноєвропейськими йменнями. Щоб мати вигляд «культурніших», окремі пани та деякі предствники зможних верств міського населення (лихварі, чиновники) стали вишукувати для своїх дітей незвичні імені з французьких, англійських і німецьких фоліантів. Так з'явилися в нас імені: *Ельвір, Уліс, Евелін, Луїз, П'єр, Жанетт, Емілія, Стелла, Альбін, Річард* тощо. Тривалося тоді й дівоче ім'я... *Схоластичка*.

Нові часи, великі суспільно-політичні події та кожне століття впливають на появу нового іменотворення. Події можуть бути різні.

Під час революції 1789 р. у Франції, наприклад, з'явилося й несподівано швидко поширилось ім'я *Ліберте* («воля»). У відповідь на зневагу й зборону рідної культури й мови в Росії змодернізованої Росії, зокрема українці й поляки, не раз демонстративно називали своїх синів *Троцьким, Деушким, Адом, Юліушом*, тобто іменами національних героїв, видатних поетів, борців за волю й незалежність: Шевченка, Костюшка, Міцкевича, Словацького.

Живий бурхливий струмінь утворення імен внесли 1917 рік, роки індустріалізації країни та перших п'ятирічок. В Україні поширилися штучно створені імені: *Ідея, Боротьба, Рот-Фронт, Кім* («комуністичний інтернаціональний молоді»), *Владен, Вілен, Вілор, Вілен, Ленін* — (імені, утворені від імені й прізвища В. І. Леніна), *Ера, Стелла, Іскра, Третьор, Новіт, Рет (Радіотехнік), Брігід, Декрет, Митен, Шхет* й навіть *Електрифікація*. У росіян, зі свідченням лінгвістів, протягом 20-х років минулого століття рясно «посіялися» й такі «нові імені», як *Утопія, Анріха*, ще трохи пізніше — *Геній, Іртиш, Неон* тощо.

Слвні польоти В лерія Чк лов т героїчні подвиги перших космон втів, н певне, по двоїли чи й потроїли кількість у той ч с н роджених *Юрійв, Герм нів, В лентин...* Одн польськ жінк в 1966 р. н зв л свою доньку ім'ям... *Г з ринк* .

Інколи рій нових імен-близнюків з'являється н віть після виходу у світ якоїсь цік вої книжки, фільму чи вист ви. Якось, н прикл д, кореспонденти повідомляли, що в Пермі після пост новки опери «Аїд » у свідоцтв х про н родження з рябіло від *Аїд*. Серед нових імен було б г то дивних: один лік р н зв в своїх близнюків *Л нцет* і *Пінцет*, учитель м тем тики «вин йшов» для своїх дітей імен *Меді н* , *Р ді н* й *Гіпотенуз* , син н зв в *Полюсом*. Б г то, якщо не всі, з цих новотворів, н щ стя, не витрим ли іспиту ч сом і зникли з обрїїв іменотворення.

Вибир ючи для дитини ім'я, б тьки повинні усвідомлюв ти свою відповід льність перед нею з цю в живлу кцію й дб ти не лише про свої вподоб ння, й про його милозвучність у поєдн нні з прізвищем т ім'ям б тьк . Нег рно, н віть кумедно звуч тимуть поєдн ння типу: *Роз Лош ков* , *Річ рд Т р сович*, *Емілія Г рбуз*, *Ст ль Тр кторівн* , *Н рцис Криворотов* і под. (*П. Утевськ*).

А. Підготуйте скл дний пл н тексту.

Б. Повторно прочит йте текст.

В. Усно перек жіть текст з пл ном.

КУЛЬТУРА СЛОВА

А. Перегляньте експрес-урок «*Анн чи Г нн ?*» і перек жіть його.

Анна чи Ганна?

Б. З п м'ят йте пр вильний в рі нт слововжив ння.

НЕПРАВИЛЬНО
вірн відповідь
по кр йній мірі
об'єм тексту
ст ти в н годі
прийняти міри

ПРАВИЛЬНО
пр вильн відповідь
прин ймні, хоч б
обсяг тексту
ст ти в пригоді
ужити з ходів

7. 1. Від под них імен утворить і з пишить чоловічі й жіночі імен по б тькові.

Аврелій, Аскольд, Арк дій, Божен, Віктор, Віт лій, Гн т, Гордій, Григорій, Григїр, Дем'ян, Євген, Євгеній, Ігор, Кирило, Левко, Леонїд, Лук , М ркіян, Олексїй, Олекс , Пот ц, Ром н, Русл н, Тимофїй, Яків.

2. Відред гуйте речення.

1. Сергіє Степ новичу, в шу з яву вже розглянули. 2. Купи к чку у вл сному соці і ґрунтові оґїрки. 3. Орден «Яросл в Мудрого» вручили Дорошенку Сергію Микол йовичу. 4. Бульв р Ів н Фр нко будуть ремонтув ти по десяте люте. 5. Г лино Григорїївно й П вло Ів новичу, з прошуємо В с н б тьківські збори. 6. До Ужгороду їх ти не більше п'ятист кілометрів. 7. Зв жте двїсті гр м творог .

§ 59–60. СУПЕРЕЧКА ЯК ВИД КОМУНІКАЦІЇ. ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ СУПЕРЕЧКИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте дві діалогі й виконайте завдання.

Під час суперечки

1 в ролі

— Сонячні ванни корисні для всіх людей: без вітміну D неможливо прожити.
— Я в це не вірю!

2 в ролі

— Сонячні ванни корисні для всіх людей: без вітміну D неможливо прожити.
— А в мене з цього приводу склалися інші думки.

А. Який в ролі реакційну думку опонент вибрав би?

Б. Прокоментуйте свій вибір.

Суперечку як вид комунікації вперше почали досліджувати давньогрецькі філософи. Учення про правила ведення суперечок називають **еристикою**.

Суперечка як вид комунікації

Суперечка — процес обміну протилежними думками. Цей вид комунікації передбачає зіткнення думок або позицій. Якщо такого зіткнення немає, то це вже інші форми комунікації: промови, лекція, проповідь тощо. **Суперечка** — це процес пошуку істини, аргументоване відстоювання свого погляду на ту чи іншу проблему й спростування протилежних думок.

Учасники суперечки є проponent та опонент.

Пропонент — той, хто ініціює обговорення, підтримує й аргументує тезу в дебатах. Без проponent не може бути суперечки, адже спірні питання мають хтось сформулювати й поставити на обговорення.

Опонент — той, хто заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув проponent. Опонентом може бути як одна людина, так і колектив зі своїми переконаннями, позицією щодо питання, яке обговорюють.

Приводом для суперечки може бути лише неоднозначне з своєю істинністю питання. Ніхто не буде сперечатися з твердженням: «Земля крутиться навколо Сонця», бо: «Київ розташований по обидва береги Дніпра». А питання «Доля людини залежить тільки від неї самої» є приводом для суперечки, тому що в кожній людині може бути своя правда, яку вона не може відстояти.

Різновиди суперечок

Залежно від мети й засобів суперечки поділяються на такі різновиди: дискусія, диспут і полеміка.

Дискусія — обговорення різними людьми певного суперечливого чи складного питання з метою спільного пошуку істини, вирішення проблеми, досягнення згоди між учасниками суперечки.

Диспут — вид публічної суперечки, предметом якої є наукове або суспільно важливе питання. Невідмінну від дискусії, диспут не тільки з'ясовує підстави, й виявляє позиції учасників суперечки. Форми диспуту можуть бути обговорення дисертції, публічний захист тощо.

Полемік — різновид суперечки, метою якої є не досягнення згоди, а перемога над супротивником, утвердження власного погляду. Засоби, які використовують у полеміці, не настільки нейтральні, щоб із ними погоджувалися всі учасники. Якщо в дискусії потрібно використовувати лише ті засоби, які визнають і протилежні сторони, то в полеміці кожен вибирає їх сам.

Правила ведення суперечки

1. Починайте з переліку тільки тоді, коли ви впевнені, що думка співрозмовника співпадає з вашою.
2. Спочатку не водьте сильні аргументи (доклади), слухайте лише потім.
3. Посилайтеся на авторитети, яких визнають і опоненти.
4. Спростовуйте думку опонента фактами.
5. Не голошуйте на хибності аргументів опонента, якщо висновки, що з них випливають, не відповідають дійсності.
6. Не намагайтеся з переліку довести опонента, якщо вони ясні й очевидні.
7. Стежте, щоб у ваших міркуваннях не було логічних помилок.
8. Під час суперечки немагайтеся переконати опонента, не врийте його, не м'ятежте, що пов'язано з чужими переконаннями — ознака врівноваженої, розумної особистості.
9. Зберігайте спокій під час суперечки. Роздратованість є ознакою слабкості людини. Отже, прагніть до уміння опанувати себе в складних ситуаціях.
10. Правильно вибирайте тон розмови. Ваш інтонаційний під час суперечки може бути рішучою, впевненою, м'якою або навіть ніжною, але ніяк не грубою. Не можна підвищувати голос чи кричати.
11. Якщо в процесі виступу опонент вимагає щось уточнити, перервіть його промову, але зробіть це правильно: спочатку попросіть вибачення, потім поставте своє запитання чи озвучте свої доводи, після чого нагадайте опоненту, про що він говорив перед тим, як ви його перебили.
12. Під час суперечки не переходьте на особистості, оскільки це вже буде не полеміка двох цивілізованих людей, примітивна свара.
13. Якщо в ході суперечки було доведено вашу правоту, поведіть себе гідно: не демонструйте радість від перемоги, не дратуйте опонента фразою: «А як же так, що ви не праві!» або: «Я ж казав, що ви помиляєтеся!»

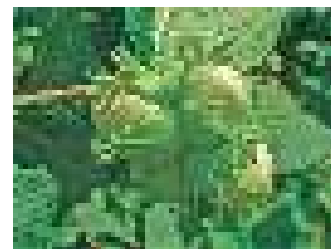
2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

Явдошка і волошки

На шляху Явдошук шукати волошки.
— Явдошко, волошки шукати обличчю:
На шляху ти знайдеш один лиш спориш!

Горішина

У горішнику горішин горішкми обвішані.
Оришкми й Тимішко струшують горішки.

Архип охрип

Крич в Архип — Архип охрип.
Не треб , Архипе, крич ти до хрипу!
Грицько Бойко

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Українська література — між вигадкою й достовірністю

На цьогорічній З порізькій книжковій толоці відбулася дискусія про історичну прозу, ініційована «ЛітАкцентом». До розмови долучилися професор Бердянського державного педагогічного університету Софія Філоненко, доцент Донбаського державного педагогічного університету Віктор Риживий, доцент З порізького національного університету Оксана Проценко й виступили з історичними романами Ірини Дев'ятої.

Софія Філоненко: — Історія використовує факти, майстри словесності узгоджують, говорять не тільки про те, що відбулося, а й про те, що могло відбутися з огляду на вірогідності або необхідності. Різні завдання постають перед дослідником, який пише наукову монографію, і митцем, який творить роман на історичну тему. Письменник може вільно ширяти в процесі вимислу, не обмежуючи себе вузькими рамками, у яких перебувають науковець.

Прискіпливі читачі-історики люблять шукати деталі, що не відповідають дійсності. Але, зрештою, скільки відсотків читачів є фаховими істориками? Думаю, у межах статистичної похибки. Пишучи роман, митець має на думці певний образ уявного читача — напевно ним є історик, він не сидить у письменницькій голові як внутрішній цензор. Хочеться думати, що виступає для всіх читачів, для широкого кола, тут уже виникає питання: «Що прагне читати сучасна аудиторія?» Як демічний літературознавець може сподіватися від історичної прози рівня Пастернака, Гребельного, Романа Івничук чи Романа Федоровича чогось концептуального, «книжок із високої полиці». Немає читача, до якого ми хочемо достукатися, бо він ще й плутає ці книжки, — хоче літературного нон-фантастику в стилі «Тюдоров», «Борджі», «Вікінгів» чи «Величкого століття». Публіці потрібен трикутник «сенс-цікавість-легкість читання».

Ірина Дев'ятова: — Хочу звернутися до аудиторії. Чого ви чекаєте від хорошого історичного роману?

(Голоси із залу).

— Хепі-енду.

— Але в історії не завжди так.

— Белетристики, цікавого сюжету, динамічності.

— Дізнатися щось нове про епоху — напевно. Звичайно, коли людина купує історичний роман, вона вже має своє уявлення про цей період.

— Цікавлять передусім твори, присвячені недовивченим, переверненим епохам.

— Чекають підняття духу: щоб це були не знецінені історії, щоб прочитати — і сказати: «Дякувати Богу, що я українець!»

Ірина Дев'ятова: — Підсумуймо. Готуючись до виступу, я опитувала свою читачку аудиторію, чому читають історичні романи. Цілком слушно було сказати, що кожен найперше візьме роман про період, що його цікавить. Читач хоче зануритися в епоху, відволіктися, розвільнитися бодай.

Кожен період має свою цільову аудиторію — когось із читачів цікавить «Роздівіл» та абсолютно байдужим Другої світової війни. Вони хочуть дізнатися щось нове про певний період у невідомий спосіб. І тут є дві шляхи: можна читати історичні праці — більш фахові чи науково-популярні, поступово занурюючись у тему; проте здебільшого читачі не хочуть

цього робити, пригнать отримувати готовий продукт, над яким уже попередньо вивчено, використано не один десяток джерел.

«Роздзвілю» читують і професійні історики — це нове тематичне українське літературне, критично не вивчений період. Їм цікаво, якими джерелами я користувался. Прочитую сторінку тексту — і починають писати у Фейсбуці: «А звідки Ви це взяли?» І я пишу, полегшую їм роботу. Цитую джерела: бо це листи в сьомому тексті, бо в примітках укажу, що герой не вигідний, він залишив мені, з прошу ознайомитися. Коли я пишу історичний твір, то не претендую на роль історика, письменника, проте так само використовую джерела.

Наше переконання, хороший історичний роман вирізняється з-поміж інших мірою освіченості авторів. Якщо авторський рівень високий, то читач отримуватиме той продукт, над яким він очікує. Не буде хорошим історичний роман, де автор змінює знання своєю фантазією.

Оксана Проценко: — Мені бути мір, тут я погоджуюсь із пані Іриною. Якщо говорити, наприклад, про єдиний роман історичного тематики Миколи Вінграновського «Северин Наливайко», — це твір, у якому автор «химерує» без упину. Коли я читую роман, мені це здається. В історичному романі обов'язково мають бути факти. Може бути й домисел, але без такої вигідки, коли в коня відділяється голова від тулуба й він іде, розмірковуючи про життя, — такі твори до історичної прози не належать. Однією з ментальних творів історичним романом, бо в ньому подано багато фактів про життя Северина Наливайка, про Запорозьку Січ.

Наші сьогоднішні літературознавці сперечаються, який роман є історичним, — у якому є факти чи головний персонаж є історичною постаттю. Але ж не завжди в історичному романі діють реальні люди. Узяти хоча б «Орду» Романа Івничук: хороший роман, там головний персонаж — вигідний, але йдеться про часи Мазепи, про знищення Батурина, це, безперечно, історичний роман.

Надмір фантастичності завжди є сприйняття історичного роману, розмиває межі. У такому разі читачу є довіра до твору як історичного.

Віктор Риживий: — Передусім, якщо говорити про історичну прозу, вона суттєво ніяк не відрізняється від прози загальної. Тому для мене питання вигідки чи достовірності не виникає — звичайно, домінує вигідка, бо в кожному історичному творі фікшн є головним. Якщо йдеться про нон-фікшн, — це вже зовсім інше літературне: це спогади, мемуари, щоденники, що до історичної прози загальної не належать. Вони можуть бути використані як матеріал для письменника, але не живити їх історичною прозою ми не можемо. Історична проза — це художня література, вигідка.

Проте я погоджуюся з колегами в тому, що було сказати про цю вигідку. Автор історичної прози обмежений тими подіями, які він описує, історичним фактом, який він використовує під час написання твору. Ми знаємо, що вигідка у творі в будь-якому випадку буде, навіть якщо все базується на документі. Адже в нас не збереглися розмови, думки героїв, якщо вони не зафіксовані в особистому щоденнику, — звичайно, автор це все домислює. Інша проблема: що може домислити автор, чого не може. Якщо Яків Кучер в повісті «Іван Богун» зображує Богунів Переяславський переїзд, де той говорить, що «ми будемо разом із Москвою», — зрозуміло, що це вигідка, до того ж неприйнятна для більшості, бо достеменно відомо, що Богун узагалі ігнорував Переяславську угоду, був категоричним противником союзу з Росією, хоча не єдиним з-поміж полковників Богданів Хмельницького прихильником незалежності України.

А. Доведіть, що розмови цих трьох письменників і письменниці з журналом — дискусія.

Б. Чиї аргументи, на вашу думку, найбільш переконливі? Обґрунтуйте свій вибір.

В. Хто з учасників дискусії — пропонент? Чому ви так вирішили?

Г. Доведіть, що учасники дискусії дотримувалися правил ведення суперечки.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Шкільний дрес-код: чи потрібна учням форма?

Є чимало охочих відновити обов'язкову шкільну форму як у конкретному навчальному закладі, так і в межах усієї країни. Але чи варто? Розглянемо «плюси» і «мінуси».

Головним «плюсом» шкільної форми є те, що вона певною мірою пом'якшує видимі ознаки соціального розшарування серед дітей та підлітків. У тих містечках, як Новомиргород, де немає приватних навчальних закладів, особливо помітна різниця в матеріальному становищі сімей. Деякі діти, яких бачать одягненими у дорогих модних речей, зневажаються просто й скромно вбраних учнів, які іноді змушені купувати уживаний одяг.

З іншого боку, приховати цю різницю не зможе ніяка форма. Є ще взуття, косметика, ювелірні прикраси, мобільні телефони тощо. І діти з більш забезпечених сімей завжди знайдуть (самі чи з допомогою батьків) можливість підкреслити свій соціальний статус.

Інший «плюс» шкільної форми полягає в тому, що вона дисциплінує. Який би дизайн не придумали для шкільної форми, у будь-якому разі він буде строгим і діловим, не відволікатиме учнів від основного заняття — вивчення шкільної програми. Упевнені, що новомиргородським учителям доводиться докласти значних зусиль для боротьби з розхристаністю учнів чи поведінкою деяких старшокласників, які приходять на уроки в знехваленому одязі. Хіт майже всіх британських шкіл, у яких мріють навчатися мільйони підлітків з усього світу, форма обов'язкова ...

Нарешті, ще один важливий «плюс» шкільної форми полягає в тому, що вона, як і будь-який інший корпоративний одяг, сприяє об'єднанню колективу.

Водночас шкільна форма має й досить вогні «мінуси». Перший із них — це, звісно ж, утрата індивідуальності. Яким би грішним не був дизайн форми, вона ніколи не буде однаково подобатися усім. А для дітей та підлітків відсутність можливості виразити себе в одязі може бути досить відчутним стресом, який завважає повноцінному та гармонійному розвитку особистості.

Ще один «мінус» стосується не дітей, їхніх батьків. Додаткові витрати на одяг, який дитина носитиме лише в школі, будуть безболісними не для всіх сімей. Тому значенням батьків у тому, що країна ще «хорошо носить те, що є».

Отже, який з усього цього можна зробити висновок? Потрібна шкільна форма чи ні? Я вважаю, що ідея відновлення єдиної шкільної форми в наш час країни є абсолютно безперспективною. Не той нині час. А от ідея шкільної форми як корпоративного одягу є більш продуктивною. Однак прийняти її можна лише в тому випадку, коли школа дійсно є корпоративною.

цією, тобто якщо її відмінності від усіх інших шкіл більш суттєві, ніж просто особливий одяг учнів (*novomirgorod.com*).

- А.** Якого погляду щодо порушеної в тексті проблеми ви дотримуетесь?
- Б.** Які аргументи вторглись у вашу думку, найбільш переконливі?
- В.** Спробуйте відстояти свою позицію в полеміці на тему «Чи потрібні в школі форми?», навідавши свої переконливі аргументи.

Дрес-код, -у, -ч. Сукупність правил хорошого тону щодо стилю верхнього одягу й ксесу рів.

- 5.** Перегляньте фрагменти дискусій (1 хв 31 с і 2 хв 10 с) і виконайте завдання.

Фрагмент дискусії про міфотворчість у літературі на «Книжковому арсеналі-2017»

Ірена Карпа в дискусії про вивчення сучасної літератури в школах

- А.** Перегляньте фрагменти повторно й занотуйте найбільш цікаві думки.
- Б.** Хто з учасників дискусій виступив найбільш імпонуючим? Чим саме?
- В.** Хто з учасників дискусій не повністю дотримується правил ведення суперечки? У чому це проявляється?

- 6.** Прочитайте теми для суперечок і виконайте завдання.

- Рекламний двигун торгівлі чи інструмент формування потреб?
- Пробачити зраднику — вияв легковажності й слабкості?
- Еміграція з кордонів — право кожної людини чи зрадництва Батьківщини?
- Сучасні інтернет-комунікації стирають кордони між країнами. Отже, національним традиціям і звичаям місце в музеях?
- Читати сучасну літературу — марнування часу: лише майбутні покоління об'єктивно визнають, який мистецький твір вартий уваги, який — ні.

- А.** Визначте по одній темі для полеміки, дискусії й диспуту.
- Б.** Визначтеся з роллю в суперечці: ви підтримуєте думку чи спростовуєте її. Поміркуйте над аргументами й прикладами (фактами). Візьміть участь у полеміці, дискусії й диспуті.

- 7. 1.** Підготуйтеся до полеміки в класі на тему «Незнання законів не звільняє порушників від відповідальності» і виконайте завдання.

- А.** Визначившись зі своєю позицією щодо порушеної проблеми, сформулюйте кілька переконливих аргументів.
- Б.** Знайдіть у мережі Інтернет (або у відповідній літературі) цікаві факти з історії чи життя відомих сучасників, що якнайкраще ілюструють тимчасові аргументи.

2. Письмово висловте свої враження від проведеної полеміки в класі. Згадайте сильні та слабкі моменти в ній.

§ 61–62. ТЕЗА Й АРГУМЕНТИ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте речення й виконайте завдання.

Згадайте, як минулого тижня сусіди поїхали на вокзал купувати квитки, витративши на це дві години, ми придбали їх через Інтернет за якихось кількох хвилин. За допомогою інтернет-пристроїв ми значимо бачимо, що. Погодьтеся: гаджети полегшують життя сучасної людини.

А. Розташуйте речення в логічній послідовності.

Б. Яке з них є тезою, яке — аргументом, яке — прикладом?

Будь-яке доведення в промові, суперечках та інших видах комунікації складається з тези, аргументів і демонстрації (способів доведення).

ТЕЗА — АРГУМЕНТИ — ДЕМОНСТРАЦІЯ

Теза — думка, істинність якої треба довести. **Аргументи** — думки, істинність яких уже доведена чи перевірена; твердження, за допомогою яких оратор обґрунтовує тезу. **Демонстрація** (спосіб доведення) — форма логічного зв'язку між аргументами й тезою. Демонстрація повинна переконливо показувати (демонструвати), що теза доведена аргументами й тому є істинною. У публічному виступі демонстрація повинна бути короткою, простою й зрозумілою.

З-поміж двох речень «Парк сквери — легені Києва» і «У Києві 127 парків і 500 скверів» тезою є тільки перше, оскільки те, що парк сквери є «легенями» великого міста, треба довести: скільки квадратних метрів зелених насаджень припадає на одного мешканця міста, чи достатня така кількість, щоб увіжити їх «легенями». А друге речення містить фактичні дані — його можна використати як доказ під час доведення істинності тези.

Щоб збільшити вплив на аудиторію, переконати її, нахилити, спонукати до дії, треба знати про вплив аргументації.

Згадайте про вплив аргументації:

- способи обґрунтування треба вибирати з урахуванням рівня підготовки аудиторії;
- аргументи повинні бути судженнями, істинність яких доведена незалежно від тези;
- джерела аргументів мають бути відомими й достовірними;
- аргументи не повинні суперечити один одному;
- аргументація має бути коректною щодо слухачів;
- обґрунтування підсилюють удіювизуальні матеріали (таблиці, схеми, слайди тощо);
- бажано використовувати не тільки офіційні цифри (статистику), факти, й особистий досвід, думки авторитетних людей, у тому числі й тих, хто присутній в аудиторії;
- не зловживайте іншомовними термінами, які ускладнюють сприйняття.

Щоб довести тезу, оратори вдаються до аргументів і доказів. Як аргументи, використовують доведені твердження: логічні закони, теореми, аксіоми, конкретні факти й статистистику; як докази — вторитет, впевненість, сумнів, обіцянку, погрозу й інші суб'єктивні чинники. Отже, з допомогою аргументів здійснюють об'єктивний вплив на аудиторію чи опонент («Факти — уперт річ». *Еліот*), з допомогою доказів — суб'єктивний, емоційний. Тобто промовець може переконати в чомусь слухачів, посилюючись на вторитет ученого чи іншої відомої особи (доказ від вторитетів), на свою впевненість чи сумнів, обіцяючи щось чи погрожуючи. Потрапляючи «на гачок» тих доказів чи ні — то вже справа слухачів. Окремі настанови на позначення й аргументів, і доказів використовують лише слово *аргумент* (бо *аргумент* ця).

Наведемо приклад аргументу цієї тези «Парк і сквери — легені Києва».

Не повірите, але сьогодні Київ прикривають 127 парків і 500 скверів (згідно з даними настановців Національного університету біоресурсів і природокористування України). Поділюся власним досвідом: гуляючи вулицями Києва, ніколи не відчувю смороду, тої мої гості з різних регіонів ніколи не нарікають на якість повітря в столиці. А як можна нарікати, якщо в одного киянина припадє 20 кв. м зелених насаджень, в Парижі ця цифра становить 14 кв. м, у Лондоні — 12 кв. м, у Берліні — 10 кв. м. Отже, що більше зелени в місті, то чистіше його повітря.

У цьому фрагменті аргументи предстали кількісними показниками (кількість парків, скверів і квадратних метрів зелених насаджень у різних столицях Європи) і посиленнями на джерело інформації (настановці Національного університету біоресурсів і природокористування України), докази наведено як схвальну оцінку втора (*не відчувю смороду*). Останнє речення — демонстрація, як цементує логічний зв'язок між аргументом цією ж тезою.

Залежно від сили впливу на слухачі аргументи й докази бувають сильні та слабкі. **Сильні аргументи** (докази) вживають з переконанням чи підданим сумніву, а це аксіоми, закони природи, дані досліджень тощо. Наведені в мікротексті кількісні показники є сильними аргументами, особливо ті, що свідчують про лідерство Києва з-поміж європейських столиць з рівнем озеленення. Звичайно ж, сильний аргумент (доказ) має потужний вплив на слухачів. Особиста оцінка оратора про те, що він не відчувє на вулицях Києва смороду, є слабким доказом, оскільки вон суб'єктивна (оратор «не відчувє» смороду, але це не гарантія того, що й інші люди його «не відчувють»). **Слабкі аргументи** (докази) не мають достатньої сили переконання. Якщо аудиторія в нас прихильно, то слабкі аргументи можуть мати позитивний психологічний вплив на слухачів. Якщо ж ні, бо в полеміці бере участь опонент, то від слабких аргументів однозначно треба відмовитися.

2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

- У порту краб здирає вся на тріп. Шкряботів краб: шкряб, шкряб, шкряб!
- У гурнянці горлички туркотливе горлечко. Горличка туркоче, горличка воркоче: Туркотлив горличка прочищає горлечко!

Грицько Бойко

3. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

Орел і Черепаха

На дубі, що похилився до води, сидів Орел, поблизу Черепих проповідував свій брід:

— Горі воно вогнем, оте літ ння! Покійн н ш пр б б , д й Боже їй Ц рство Небесне, з гинул , як розповід ли, через те, що поч л вчитися в Орл цієї гиблої н уки. С м люципер т ке виг д в!..

— Слух й-но, дурепо! — обіrv в її проповідь Орел. — Не тому з гинул твоя премудр пр б б , що літ л , тому що взяв ся не з свою спр ву. Літ ти не гірше, ніж повз ти.

Сил . Пр гнення н солод і сл ви б г твох збив є в протиприродний ст н. Це тим шкідливіше для них був є, чим більш т к невідповідність. І зовсім неб г твох м ти н родил , н прикл д, зд тними до філософії т добросл вного життя (З Г. Сковородою).

Жаби

Коли висохло озеро, ж би постриб ли шук ти собі нове житло. Н решті всі з гук ли:

— Ох, яке величезне озеро! Буде воно н м довічним житлом!

І стрибнули в нього.

— А я, — ск з л одн з них, — вирішил жити в одному з джерел, що н повноють в ше озеро. Он б чу з рослий лісом горб, який посил є сюди б г то струмків, сподів юся зн йти т м для себе джерело.

— А н віщо, тітонько? — спит л молоденьк ж б .

— А тому, голубонько моя, що струмочки можуть потекти в інший бік, в ше озеро може т к с мо висохнути. Джерело ж для мене з вжди н дійніше від к люжі.

Сил . Усяк розкіш може зубожіти й висохнути, як озеро, лише чесне ремесло з безпечити спокійне існув ння... Скільки б г тіїв щодня ст ють жебр к ми. У цьому єдиним сп сінням є ремесло. ...Н йбідніші р би нерідко походять від предків, які жили в к люжі великих прибутків (З Г. Сковородою).

А. Доведіть, що ці твори з ж нром — б йки.

Б. Зн йдіть у цих б йк х тези й ргументи (док зи).

4. Прочит йте фр гмент інтерв'ю й викон йте з вд ння.

Самостійність — єдиний орієнтир

Майже кожна людина визначає собі рамки, адже боїться хаосу. Лише в р мк х вон спроможн діяти. Проте щоб розвив тися, людин , як р чок у пустелі, м є постійно міняти мушельку. Бо людин росте, мушля — ні. Аби вижити, ми повинні скид ти ст ру мушельку. Коли це відбув ється, то н якийсь ч с ст ємо нез хищеними — н с можн відр зу з'їсти. Стеф н М лл рме ск з в: «Ми споч тку створюємо собі системи, згодом з був ємо, що це ми ж с мі їх створили. І все це через стр х перед х осом».

Велика проблема в тому, що українці були запрограмовані забути свою історію. Це ще діє. Що більше молоді цік витиметься, що було колись, чому т к, не ін кше, то кр ще. Будь-який н род був би гордий, що м в т ку історію. Але укр їнці не зн ють її. У школі пере-к зують підручники, трєб ж з цік вити учнів по-спр вжньому.

Повага до мови

Я не маю ні телебачення, ні мобілки, ні Інтернету, ні радіо, але обізнана. Усього можн досягти зн чно скромнішими метод ми, ніж передб ч є людин . І н йголовніше — дб йливе ст влення до слов . Восьмирічного фр нцуз тренують: «Ск жи, що т ке виногр дин ». І він

м є д ти чітке літер турно гр мотне визн чення. Потрібно й н м боротися з мову. **Це — тло духу.** З неї потрібно відповід ти. Хто хоче бути укр їнським поетом чи проз їком, мусить дуже ув жно ст витися до укр їнської мови. Коли він її не зн є й дум є, що його говірку м є вчити вся Укр їн , то дуже помиляється. Тим п че, коли Укр їн бореться, щоб вижити. Якщо П вло Тичин щось створює в в, він м в н це пр во, бо доскон ло зн в мову. А не ті, хто її не зн є.

Я не могла б глянути на себе в дзеркало, якби писала іншою мовою, ніж українською. Мене з - питають: «Чому Ви не пишете німецькою?» Я відповід ю, що німцям не з грожує небуття, укр їнцям з грожує. Кожен по-своєму розуміє почуття елемент рної етики т порядності. Укр їнцям бр кує ре льної с мостійності. Укр їн — це т к т л новит н ція, укр їнці дуже обд ров ні. Але коли я почул , як іноді говорять, то м ло інф ркт не отрим л . Приїждж є з Г личини до Києв , не вміє говорити по-російськи, «л м є» ту мову, проте розмовляє нею все одно. Я жодного р зу т к не робил . В Укр їні вжив ю тільки укр їнську, у Німеччині — лише німецьку. Це пов г до тієї кр їни, де ви живете (*Е. Андієвськ*).

- А.** Визн чте тему й комунік тивне з вд ння тексту, стиль і тип мовлення.
- Б.** Зн йдїть тези, ргументи й прикл ди, що їх підтверджують.
- В.** Поміркуйте, з яким принципом виділено в тексті речення.

5. Доберїть і з пишїть по дв -три ргументи до н ведених тез.

Кр ще один спр вжній друг, ніж десять добрих зн йомих.
Успїху легше досягнути прив бливим (зовні) людям.
Кожен повинен дб ти про чистоту довкілля.
Н грубість не треб відповід ти грубістю.
Зр ду проб ч ти не можн .

- А.** Прочит йте свої ргументи в кл сі.
- Б.** Визн чте н йбільш вд лї й сл бкі ргументи. Обґрунтуйте свій вибір.

6. Н пишїть есе з елемент ми роздуму, узявши з основу одну з тез, н ведених у впр ві 5 (обсяг — півтори-дві сторінки).

7. 1. Прочит йте текст.

*Вибір м йбутньої професії м є велике зн чення, дже від нього зн чною мірою з лежить усе под льше життя людини. Одні вибир ють ф х з престижем, інші — з поклик нням, хтось погоджується ре лізув ти мрію б тьків, хоч душ до неї не лежить. **З яким із цих принципів треб вибир ти спр ву свого м йбутнього життя?***

- Сформулюйте тезу, н ведїть дв ргументи, один із них проілюструйте прикл дом із художньої літер тури, інший — із вл сного життя; сформулюйте висновок (обсяг — півтори-дві сторінки).

- 2.** Н пишїть рецепт приготув ння в шої улюбленої спр ви.

§ 63–64. ПОЛЕМІЧНІ ПРИЙОМИ. МИСТЕЦТВО ВІДПОВІДАТИ НА ЗАПИТАННЯ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Двоє дипломатів зблизились на вулиці незнайомого міста. Вони зупинилися на перехресті, й один із них, не виходячи з машини, лише опустивши бокове скло, запитав у перехожого:

- Де ми зараз?
- У машині, — почули у відповідь.

Коли вони відїхали, зустрічав чоловік з вулиці:

— Я б запропонував йому посаду міністра зкордонних справ: він уміє так дати відповідь на запитання, що до неї не причепишся, при цьому не повідомивши й краплі нової інформації.

- А. Як мав би дипломат сформулювати запитання, щоб дістати потрібну інформацію?
- Б. Як би ви відрегулювали відповідь перехожого?

Плідно вести дискусію, переконувати аудиторію, вигравати суперечки допомагають *полемічні прийоми*.

Полемічні прийоми

1. Гумор, іронія, сарказм. Ці засоби підсилюють полемічний тон мови, її емоційний вплив на слухачів чи опонента; допомагають розрядити напружену атмосферу; створюють хороший настрій під час обговорення певних питань. Зусилля, зроблене в іронічній або жартівливій формі, може збентежити в шого опонента чи навіть зруйнувати його докз.

2. Доведення тези опонента до абсурду. Основне завдання цього прийому — показати, що аргумент хибний, оскільки результат не сліди суперечливості дійсності. Для цього оратор ніби ставить себе на місце опонента, начебто договорюючи з нього, показує, до якої безвиході можуть довести його безпідставні судження.

3. Відтягування заперечення. Зрозуміло, що треба відразу «бити» по сильних аргументах противника. З заперечення можна, хочай небагато, трохи відтягнути, якщо з якихось причин (розгубилися, забули якийсь факт) у цей момент немає сил заперечити й потрібен час, щоб зібратися з думками. Отже, спочатку спростовуйте другорядні докзи, потім, зібравшись із силами, спрямуйте удар по головні.

4. «Заковтування гачка». Суть цього прийому полягає в не веденні докзів на користь противника (з якими він згоден), потім несподівано демонстрація їхньої непереконливості.

5. Бумеранг. Прийом бумеранга (або зворотного удару) полягає в тому, що теза аргумента повертається проти тих, хто їх висловив. У таких випадках сила удару збільшується — і поразка противника стає очевидною для всіх присутніх.

6. Апеляція до публіки. Мет прийому — вплинути н почуття слух чів, їхні думки, інтереси, схилити удиторію н свою користь. Апеляція до публіки чинить психологічний тиск н опонент й у т кий спосіб осл блює його.

7. Посилання на авторитети. Іноді зручно посилитися на авторитети, бо не чебто дивно сформована думка в роду з допомогою фраз «це вже давно відхилено», «н віть дитині відомо», «це вже пройдений етап». Супротивнику в такому разі доведеться спростовувати авторитет, бо з хиста ти «давно спростоване», це невдячна справа.

8. Атака запитаннями. Метод цього прийому — змусити свого опонента з хитрощами, постаратися його в скрутне становище, створивши сприятливі умови для суперечки. Якщо необхідно розбити аргумент цією протилежної сторони, треба зважити на те, що з питань — хоч одне з них визнають тільки сліпого місце супротивника, якщо ні, то ініціатива все одно буде у ваших руках.

Відповідь ти з вжди в же, ніж ст вити з пит ння, тому, щоб ст ти впр вним ор то-
ром, треб оволодіти мистецтвом д в ти відповіді н з пит ння.

Мистецтво відповідати на запитання

Відповідь ти не з питання впевнено, спокійно й чітко — це мистецтво. Треба пам'ятати, що саме відповідь на питання характеризує в нас особистість.

З питання бувають різних видів.

1. Закриті й відкриті. З криті з питання передбачають дві відповіді: «так» і «ні»:

— Ви перевірили достовірність цих даних?

— *Hi.*

— А ви пл нуєте це зробити?

 $-T\kappa,$

Відкриті з питань мають меті з'ясувати щось нове про події, явища, предмети:

— Коли ви пл нєте перевірити достовірність д них?

— 25 септня.

З критими з питаннями іноді з'являються опоненти в «п'ятку», бо йому доводиться вибирати тільки *т* *к* бо *ні*, хоч не завжди відповідь може бути однозначною (*т* *к*, *але...*).

2. Прості та складні. Складні з питань, не відміну від простих, вимагають не менше двох відповідей:

— Де ви пл нєте перевірити достовірність д них і чому с ме т м?

— Перевірку проведемо в Держ вному рхіві, бо тільки в ньому зберіг ються оригін ли документів, які н м потрібні для спр ви.

Скл. дні з пит. ння можуть з'яв. ти людину під ч. с дискусії, тому кр. ще використо-
вув. ти прості.

3. Коректні й некоректні. Некоректними називають з питань, з основи яких узяті помилкові судження. Некоректні з питань збивають людину з п'єдесталу, примушують її виправдовуватися, зганяють у неочікувану ситуацію, чинять психологічний тиск. Наприклад, з питань до дівчини: *Через які проблеми ти чотири рази розлучилася з ровесниками?* — некоректне, бо треба спочатку з'ясувати, чи взагалі вона стосувалася зі своїми ровесниками, якщо так, то скільки разів.

4. Нейтральні, доброзичливі та провокаційні. Нейтральні й доброзичливі з питань треба відповідати спокійно й не дратуватися, якщо вони сформульовані неточно або негрімотно. Іноді з питання ставлять не для того, щоб з'ясувати суть справи, щоб поставити опонента в складне становище, висловити недовіру до його аргументів, покритикувати свою незгоду з його позицією, тобто здобути перемогу над супротивником. Відповідуючи на провокаційні питання, треба виявити їхню суть, викрити позицію опонента й дати відкритий бій.

Відповіді бувають прямими й непрямими, позитивними й негативними, короткими й розгорнутими.

Позитивними називають відповіді, у яких мовець прямує з'ясувати істину. Якщо ж відчувється відмова від відповіді на запитання, то така відповідь — **негативна**. Мотивом для відмови може бути недостатня компетентність із порушених проблем, слабкі знання з обговорюваного предмету. Отже, негативна відповідь визнає слабкі сторони опонента.

Короткі відповіді звичайно висловлюють одним-двома словами, наприклад:

— Ви бачили свого брата вранці?

— Бачив.

— Біля трамвайної зупинки?

— Так.

— Він говорив по телефону?

— Так.

— Про що він говорив?

— Не знаю.

— Ви не чули?

— Не чув.

Навряд чи обговорення якоїсь проблеми буде продуктивним, якщо використовувати короткі відповіді. А розгорнуті й аргументовані відповіді мають велику силу переконання в публічних суперечках.

Відповідаючи на запитання, дотримуйтеся таких порад:

- намагайтеся чітко відповідати на поставлене запитання;
- ніколи не кажіть нічого з цього, бо цим обов'язково скористається ваш опонент;
- навчіться визнавати пріоритети у своїх відповідях: починайте з головних подій, найбільш переконливих фактів, щоб аудиторія не втратила інтересу, потім переходьте до другорядних;
- щоб вші відповіді були чітко організовані, використовуйте вступні слова: *по-перше, по-друге, по-третє*;
- подякуйте опонентові за цікавість запитання й тільки після цього переходьте безпосередньо до відповіді;
- щоб звоювати прихильність опонента чи аудиторії, використовуйте такі конструкції: «Порушені вами проблеми хвилюють багатьох із нас...», «Розумію ваші почуття! Зізнаюся, я відчув втечу, поки не усвідомив...», «Мені хотілося б поділитися з вами своїм відкриттям...»;
- якщо ви не готові зрозуміти відповідь, скористайтеся перестановкою цього опонента до аудиторії: «Цікаве запитання! А як би ви самі на нього відповіли?», «Можливо, хтось із присутніх хотів би висловитися щодо цього запитання?»;
- якщо ви відчуваете, що не можете дати відповідь на запитання, не намагайтеся «викрутитися» із неприємної ситуації, краще скажіть, що ви не готові зрозуміти відповідь, і зробите це наступного разу.

У спілкуванні оратор повинен суворо дотримуватися основного принципу: відповідати на запитання лише тоді, коли повністю зрозуміли його суть і він знає правильну відповідь. Інакше можна потрапити в неприємну навіть незначущу ситуацію, подібну до описаної нижче.

Один студент здала жартує вивіз запитання: «Що таке “нофелет”?» — усім приїжджим лектор м. Боячись осоромитися перед аудиторією, кожен намагався відповісти на поставлене запитання по-своєму. Лектор-міжнародник пояснює, що це назва нової незалежної держави на півдні Африки; ботанік говорив про рослину, що росте в середній смузі нашої країни; лікар уявляв, що це новий препарат. Ніхто навіть не здогадувався, що це всім відоме слово «телефон», яке студент-жартівник прочитав на етикетці, спривав на ліво.

У полеміці дуже цінується дотепна відповідь. Частіше зі складного питання новачок допоможе вийти винахідливість оратора: вміння зорієнтуватися в ситуації, знайти найбільш точні слова, швидкість реакції.

2. Потренуйтеся читати чистомовки, чітко їх артикулюючи.

Брехач

Брехач бреше, бреше не вперше...
Розбрехався брехач. Брехач як деркач:
Деркач дерчить, і брехач не мовчить.

Вальтанці

З цінкою синиця — цінковитівниця:
Це горобці вальтанці танцюють вальтанці.
Ой, гуць-гуці! Штанці куці!
Куці штанці у горобців!

Грицько Бойко

3. Прочитайте уривок із роману й виконайте завдання.

...Отож з мість репетиції сплхнул грядий небезпечна суперечка. Антон боязко оглядівся, та зупинити гомору не зміг — вктовий злісподівно розпочався перша репетиція с мостійного студентського мислення.

— Роль Плтон Кречет, як і майже всі ролі в цій п'єсі, — заговорив Ігор, — не думайте, штучна фальшив! Головний герой — як може бути інше в соціалістичному творі — стопроцентово ідеальний: удумливий, талановитий, до того ж віртуозно грає на скрипці, чим зачаровує Ліду, і так, звичайно, у нього за кохується!

Лід, не відводячи погляду від Молодця, який мав грати роль її нареченого Аркадія, іронічно посміхнувся й додал:

— І моментально розчаровується в Аркадієві, за примітивши, як він не стоїть ними к блукати між ними своїх з довгих штанів...

Аркадій сплхнув і підтягнув штани, злісно при цьому зиркнувши на журналістку, на губ якої в'юнився захват посмішки; у вишуканого елеганта вмить пропало мовпевненість, і хоч йому зовсім не імпонував негтивний роль відучений лік рні, став він його захист.

— До чого тут зовнішні ознаки? — сказав. — П'єса Корнійчук не про це, усе-таки вона психологічна, у ній поставлене приховане завдання — розвінчати міф Кречет, — про це доречно говорив щойно Ігор.

У дискусію втрутився Синюток, який досі сидів мовчки, він вибухнув філіппікою, і ніхто не зміг перервати його зпльну мову:

— Неш дискусія, друзі, розпочався не із суттєвого. Чому не має право існувати в мистецтві ідеальний герой? Хіба мало в класичній літературі героїчних персон живі, візьміть хоч Батрас Бульбу або Кирила Турза «Чорної ріди». Річ не в цьому: ви спершу згадайте, у якому році Корнійчук написав п'єсу. Збули? То я вам нагадаю...

Антон ляснув книжкою по столі.

— Перестань, Мироне! Ми зійшлися сюди не для політикування, за рід мистецтва...

— Ти диви! — вигукнув Мирон. — Кому ж то вже вдалося відділити мистецтво від політики? Ти будеш, певне, першим та ким піонером, Антоне... Бо навіть декілька років тому ж єсться політичною методією, оскільки проповідує визволення творчості від тієї ж політики... Ну, в цій п'єсі зполітизовано все, до того ж хливно примітивно: «Ви в піонерів були?», «Ви ж

член партії!» Я не вів інвективи першого секретаря обкому партії Берест, який усе знає і є спрведливішим від буддійського божища... А які мудрі сентенції проголошує цей партійний бос: «Як може бути пильність без віри в нирод?» Навіть окуліст Стюп з войовує серце Василя, ось яким вишуканим освідченням: «Кохання Василю, моя любов до тебе чиста, як кришталеве, дже ми живемо в епосі, коли люди переробляють світ і долують всеніди!»

— Відпочинь, колего, — на решті вдилося Ігореві зупинити Миронів психіка. — Крім послухай нехоту, я щойно його придумав... Сидять під копицею синіх трістористів Василя доярка Маша. Василь хоче обняти дівчину, та вона перед тим зпитує: «Ти віриш у комунізм?» — «Вірю!» — на весь степ вигукує Василь.

— Як досконало сопре лістингсхем! — вигукнув Мирон, перемогучи сміх трісторів. Антон підвівся.

— Я припиняю цей білгін, товариші! Ви не дотримуйтеся, уже й до методу добиратися. А там — і до системи... Це шкідливе критиканство... Чи не краще було б подумати, дже не створено «відлиги», про вдосконалення чогось ду...

Мирон приклав до уст човником долоню й, нахилившись до Антона, проказав півголосом:

— Недовго приїжджав до Москви ідеальний комуніст — французький філософ Жюль Поль Сартр. Одного, недовго погостювавши в Білому м'яній, він стрімголов утік звідти, ніби з ним гналося щонайменше сто микетівських відьом! А віддихавшись у Парижі, сказав: «Ті системи не підлягають ремонту, їм треба тільки викинути на смітник!»

Антон зблід.

— Товариші, — прошепотів, — ми ж не вкотре комбінат, в рідянському університеті. Схемінься!

— А намібійне звалило збиратися в якійсь печері, ми ж неофіти, — сказав Ігор.

У розмову втрутився Лід.

— Не хвилюйтеся, Антоне, ми ж нічого антидержавного не чинимо. Але ж не можемо й дотримуватися кляпів у роті. Тиріномер, і не створено очищення. Мусимо вчитися мислити, як нормальні люди, не як корнійчуківські некені.

— Власне, власне! — підхопив Мирон, він витир вустинкою свою круглу лису голову й не вгавав: — Ми взяли готувати до постновки неймовірну фальшивку... Найпримітивніший персонаж п'єси — терпевт Бублик — перерехує, скільки хворих прийняв він за своє життя, скільки сердець вислухав. А чи не краще було б, якби Корнійчук примусив його полічити, скільки людей померло від голоду за один той рік, коли писався п'єс: та в сотні разів більше не рхували трупи! Бачі, для драматурга в той час найважливішою проблемою був чиряк наші в секретаря обкому партії, що його так уміло оперували знаменитий хірург Кречет!

Аркдій, пооглядавшись, проказав тихо:

— Друзі, наші розмови може бути почуті. Нам того треба? Крім нас би сподівались йти для зустрічей якусь печеру, бо в цій ктовій злії стіни мають вух...

— А як же, куди нам вртоптися, — промовив Ігор. — До Стриди. Там так печери, що й бісна не знайде. Я добре знаю ті місця, сам родом з Янов...

— Чому біні? — підтримав Ігоря Лід. — Виїхати на пленеру, ми ж так мємо якийсь стосунок до мистецтва. І до романтики теж, дже ще не створено...

Її іконописне обличчя враз потепліло, Ігор приглянувся до Ліді й побачив, як крізь холодному проявляється на обличчі дівчини затишний врод. Може, вона з'являється, коли говорять про мистецтво? (З Р. Івничуком).

Інквєтїва, -и, ж., книжн. Гострий викривальний виступ проти кого-, чого-небудь; гостре обвинувачення.

Неофіт, - , ч. 1. Новий прихильник якоїсь релігії. 2. Новий прихильник якогось учення, суспільного руху або нових чому-небудь.

Пленёр, -у, ч. У живописі — про відтворювання природного освітлення. Н. пленера — на повітрі.

Сентенція, -ї, ж. Вислів повчального характеру.

Філіппіка, -и, ж., книжн. Гнів викривлень промов, виступ проти кого-, чого-небудь.

- А. Прочитавши матеріали рубрики «До речі...», визначте, який період історії України зображено в наведеному уривку. Обґрунтуйте свій вибір.
- Б. З'ясуйте полемічні прийоми, до яких відносяться герої твору.
- В. Прокоментуйте характер питань і відповідей героїв.
- Г. Хто з героїв найбільш красномовний? Аргументуйте свій вибір.

ДО РЕЧІ...

«Хресні прощі» (2010) — це історичний роман, у якому поєднані різні чинники: історія володарювання Дмитра Галицького, його син Лев, його слуги, співак Митуси; початок XX століття, коли священиком у селі Стрибчин Яворівщини був батько Миколай Конрад, український греко-католицький священик; хрущовський «відлиг», чини існування «Доморосів» — гуртка молодих студентів-філологів, одним з яких був і Роман Івничук. Об'єднує ж ці всі чинники Стрибчинський печерський вівтар, і кожний «вічний» з питання: «Як зберегти вірність, себе для своєї землі?»

4. Прочитайте уривки з роману й виконайте завдання.

* * *

...Хоч як я здивлявся, але не бачив у цьому чоловікові нічого незвичайного, крім вогненно-рудого чуприни й дуже змученого виразу обличчя.

Шерлок Холмс одразу помітив своїм пильним оком, які погляди я кидаю на гостя; він кивнув мені головою й усміхнувся.

— Не підлягає сумніву, — промовив він, — що наш гість колись з його всією фізичною працею, що він нюхав тютюн, що він френком сон, що він побував у Китаї й остаточно сомніг то писав. Крім цього, я не можу більше зробити ніяких висновків.

Містер Джейбез Вілсон випростався на стільці й, не відриваючи зі свого плеча відгуків, витріщився на свого приятеля.

— Як, скажіть, будь ласка, містере Холмс, ви дізналися про все це? — спитав він. — Звідки, наприклад, ви знаєте, що я з його всією фізичною працею? Це свято притворення, бо починає корабельним теслею.

— Вші руки розповіли мені про це, мій любий сер. Вші праві руки цілий номер більше від лівої. Ви працювали нею, і м'язи на ній більш розвинені.

— А френком сонство?

— Мені не хотілося б обривати в с, пояснюючи такі очевидні речі, але ви, у супереч суворим правилам свого ордену, носите шпильку для краватки із зображенням дуги й кола.

— О, звичайно! А я й забув про це. Але як ви здогадалися, що я б г то пишу?

— А про що інше може свідчити вші праві м'язи, з якими до блиску, і витерте сукно біля лівого ліктя, як не про те, що ви спиретеся на стіл?

— Он як! А Китаї?

— Рибканидшім про вимірюванням могл бути витуйовані лише в Китаї. Я вивчав тутування й навіть дещо про них писав. Сьогодні в Китаї зведено фабрику луску

в ніжно-рожевий колір. Коли ж до того я побачив китійську монету у вусні годинниковому ланцюжку, то здогадався про це стало зовсім легко.

Містер Джейбез Вілсон гучно зареготав.

Холмс зустрів мене небагато словісно. Він узагалі рідко виявляв байдужість, проте зрозумівши мене, явно зрадів. Мій же без слів, але з теплотою в погляді він поклав мене в крісло. Потім став біля крісла й оглянув мене з вельми стислою лише йому одному проникивістю.

— А подружнє життя пішло в вашу користь, — зауважив він. — Здається мені, Вітсоне, що відтоді, як ми востаннє зустрілися, ви погледіли не менше ніж на сім з половиною фунтів.

— Нісім! — відповів я.

— Тоді ви швидко — мені, перш ніж сказати це, треба було трохи кріс до вас приглянутися. Бачу, ви знову протикаєте. А навіть не казали, що можете не мір упрягтися в це ярмо.

— А як ви здогадалися?

— Дивлюсь і роблю висновки. Звідки, наприклад, мені відомо, що днями ви добряче промокли й що у вас стрімко лінився й не курити служниця?

— Дорогий Холмсе, — вигукнув я, — це вже занадто! Якби ви жили кілька століть тому, вусні певне, спалили б на вогнищі. Справді, у четвер мені довелося прогулятися з місто, і я повернувся додому з брехливий по вух. Але одяг змінив і зрозумів, хоч убий, не уявляю, як ви зробили такі проникиві висновки. Що ж до Мері Джейн, то вона просто невиправданій моя дружині вже суворо попередив її. Проте й тут я вкрив здивований. Як ви з'ясували, що в мене так служниця?

Холмс тихо та задоволено засміявся й потер свої довгі нервові долоні.

— Тоді зовсім просто, — сказав він. — На лівому лівому черевиків з внутрішнього боку, саме там, куди падають відблиски вогню крісла, жовтіє мій же проникивий подряпин. Очевидно, черевики подряпані в той, хто вкрив недбалю зішкрябував в них з сохлу грязюку навколо підметки. З цього я роблю подвійний висновок: що ви виходили з дому в негоду й що в служниця — зрозумілий лондонської прислуги. Що ж до вшої лікарської проники... Ну, якщо від джентльменів, який з'явився до мене, пхне його доформом, якщо навік зівному плямі його проникиві руки темні плями від ляпісу, збоку на циліндрі утворився гугля, що покатує, куди він сховав свій стетоскоп, то треба бути остерим йоголом, щоб не здогадалися: перед вами кивний предствник лікарської бротиї (З А. Конном Дойлом, переклад М. Дмитренка).

Ляпіс, -у, ч. Безбарвний кристал, що використовується в медицині як в'язучий, проти-зпальний та припікляльний зіб.

Стетоскоп, - , ч. Медичний інструмент у вигляді трубки для вислуховування серця й легенів.

- А. Знайдіть по дві-три сильні аргументи й докази, які використали герої твору. Прокоментуйте, чому ви вважаєте їх сильними.
- Б. До якого полемічного прийому наочно стіше відноситься Шерлок Холмс?
- В. Охарактеризуйте відповіді Шерлок Холмса на запитання героїв.

- 5.** Інсценізуйте суперечку між героями роману Р. Івничук «Хресні прощі». Передйте відповідним тоном, інтонацією, жестами, мімікою і стрій кожного героя.

- 6.** Підготуйтеся в групах до полеміки на одну з тем і візьміть у ній участь.

- Театр чи кіно?
- Краще жити в місті чи селі?
- Футбол чи домашні справи?
- Без любові життя — не повноцінне.
- Соціальні мережі — велике благо чи віртуальне щастя?

- 7. 1.** Підготуйтеся до інтерв'ю, написавши відповіді на запитання, які заздалегідь підготовлені для вас.

1. Чому багато молодих людей, в своїх ровесників, знаючи про згубний вплив куріння чи вживання спиртних напоїв, усе одно не відмовляються від цих поганих звичок?
2. Як ви ставитесь до тютюнопаління?
3. Як ви розумієте народний вислів: «Гол, бос, з тебе у вінку»?
4. Охарактеризуйте молодого чоловіка, який вмовляє батьків (іноді вимагає в них) купити йому iPhone X, вартість якого становить тримісячний бюджет сім'ї.
5. Коли востаннє ви йшли на компроміс зі своїм сумлінням? Опишіть цю ситуацію.
6. Які людські якості ви найбільше цінуєте?
7. Хто із сучасних українців та іноземців є для вас авторитетом? Чому саме ці люди?
8. Як ви реагуєте в ситуаціях, коли на вас тиснуть батьки або вчителі?
9. Чому найбільше молодих людей нашої країни їдуть здобувати вищу освіту саме до Києва, Харкова, Одеси та Львова?
10. Яке місто України ви вибрали б для проживання, може, і для постійного проживання? Чому саме це місто?

- 2.** Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Шукайте цензора в собі.
Він там живе, дрімучий, без гоління.
Він там сидить, як чортик у трубі,
і тихо вилучає в мене сумління.

Зсередини, потроху, незримо.
Все познімає, де як іконку.
І непомітно виймає в мене — із серця.
Залишиться одна лиш оболонка.

Л. Костенко

А. Напишіть відгук на вірш (обсяг — до однієї сторінки).

Б. Поміркуйте, чому саме цю поезію вибрано для остаточної вправи в підручнику (усно).

КОРОТКИЙ СЛОВНИК НАГОЛОСІВ

А

гронóмія
лкогóль
лфáвіт
áркушик
симетрі́я

Б

б г тор зóвий
безпринці́пний
бе́шкет
бла́говіст
близькі́й
болоті́стий
борóд вк
босóніж
бо́язнь
бу́рштино́вий
бюлетéнь

В

ва́ги (*у множині*)
в нт жівк
весня́ний
ві́год (*користь*)
виго́д (*зручність*)
вида́ння
визво́льний
вимóг
ві́п док
вира́зний
ві́сіти
ві́тр т
виши́в ний
відвезті́
відвести́
ві́дгомін
віднести́
ві́домість (*список*)
відóмість (*повідомлення, д ні, популярність*)
ві́рші
віршові́й
ві́тчим

Г

г льмó, га́льм
гли́боко
гляда́ч

гороші́н
гр блі́
грома́дський
гурто́житок

Д

д ні́н
да́но
дециме́тр
де́щиця
де ю́ре
джерелó
дівля́чись
дича́вити
ді́ лóг
добові́й
добу́ток
довезті́
довести́
дові́дник
до́гм т
донести́
до́ньк
дочка́
дрóв

Е

експе́рт

Є

єреті́к

Ж

ж до́б
ж люзі́
живо́пис

З

з вда́ння
з везті́
з весті́
за́вжди́
з вч су́
за́г дк
з іржа́вілий
з іржа́віти
з кінчі́ти
за́кл дк (*у книжці*)
за́крутк
з лиші́ти

з мі́жня
з нести́
за́понк
з робі́ток
за́ст вк (*щит, що з тримує воду*)
за́стібк
з сто́порити
зві́сок
зда́лек
зібра́ння
зобр з́йти
зо́зл
зра́ння
зру́чний
зубо́жіння

І

інду́стрія

К

ка́мб л
к т ло́г
кв рта́л
кішк
кіломе́тр
кінчи́ти
ко́лесо
ко́лія
ко́пчений (*дієприкметник*)
копче́ний (*прикметник*)
кори́сний
ко́сий
котри́й
кро́їти
кропива́
куліна́рія
ку́рятин

Л

ла́те
листопа́д
літо́пис
лю́стро

М

ма́бу́ть
м гісте́рський (*про вчений*
ступінь)
ма́ркетинг
мере́ж
мет лу́ргія

міліме́тр
моноло́г

Н

н вча́ння
н нести́
на́чинк
нена́видіти
нена́висний
нена́висть
нести́
ні́здря
нові́й

О

оби́цянк
обра́ння
обру́ч (*іменник*)
одина́дцять
одно́р зо́вий
озна́к
о́лень
опто́вий
осете́р
ота́м н
о́цет

П

п ви́ч
п рте́р
перевезти́
перевести́
перéкис
переля́к
перенести́
перéп д
перéпис
пі ла́
підд ний (*дієприкметник*)
підда́ний (*іменник, істот*)
підлі́тковий
пізна́ння
пітні́й
піце́рія
по́друг
по́зн чк
по́мійлк
помі́щик
помо́вч ти
пона́ття
поя́дковий

посере́дині
привезті́
привесті́
прі́морозок
принесті́
прі́чип
про́діл
промі́жок
псевдо́нім

Р

ра́зом
ре́мінь (*пояс*)
ре́шето
рі́нковий
рі́внин
роздрі́бний
ро́зпірк
руко́пис
руслó

С

с нтимéтр
све́рдло
сере́дин
се́ч
симетрі́я
сі́льськогосподáрський
сі́мдесят
слі́н
соломі́нк
ста́туя
стові́дсотковий
стриба́ти

Т

текстові́й
течі́я
ті́гровий
тисо́вий
тім'я́ний
тр весті́я
тризу́б
ту́луб

У

укр і́нський
уподо́б ння
урочи́стий
усере́дині

Ф

ф рту́х
ф хові́й
фено́мен
фо́льг
фо́рз ц

Х

ха́ос (*у міфології: стихія*)
х о́с (*безл д*)

Ц

ца́рин
це́мент
це́нтнер
ці́нник

Ч

ч рівні́й
чергові́й
чита́ння
чорно́зем
чорно́слив
чоти́рна́дцять

Ш

шовко́вий
шофе́р

Щ

ще́леп
щипці́
щодо́бовий

Я

я́рм рко́вий

КОРОТКИЙ СЛОВНИК КОЛОРИТНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ

- З тлумачним словником з'ясуєте значення не відомих вам слів і зпам'ятайте їх.

бзік	нвісніти
барв	нгодітися
бляшанк	нпробуд
Велікдень	нсолод
вередливий	небіякий
вітівк	незбаром
віхол	нишпорити
вподобайк	ожеледь
вродливий	оказія
грмідер	окрілення
грт	опасистий
годі	очмніти
гожий	ошатний
гомоніти	ошелешити
гостінець	плікий
горнятко	пломеніти
гровиця	подейкувти
гречний	посиденьки
гринджоли	поцупити
джигун	прикрість
дошкуляти	прудкий
жайворонок	прянощі
збганк	пустотливий
зквітчаний	равлик
злицятися	ремствуєти
зхращувати	розбрунькуєти
зшритися	рясний
звбливий	серденько
кграф	слухний
кратаий	смколик
ктма	солодєнький
квипитися	стос
кляптик	строкатий
крдькома	стяг
кралечк	тішитися
кряля	тямущий
крихітк	фіранк
кухоль	хлєп
лєгіт	хутко
лементувати	чвнько
літепло	чємний
люстерко	чєпурний
мерєживо	чимчикувати
мрудний	човєнце
метикувати	чудернацький
меткий	ясочк
моріжок	ятк
моторошно	

ЗМІСТ

Від втор	3
----------------	---

ВСТУП

§ 1. Лексикографія	4
§ 2. Типи словників	10
§ 3. Мовні норми	14

ЛЕКСИЧНА НОРМА

§ 4. Лексичне значення слів. Лексичні помилки. Слово і контекст	18
§ 5. Словотвірне українське й з позичених	23
§ 6. Лексичні та фразеологічні синоніми, антоніми. Синонімічне багатство мови	27
§ 7. Пароніми	32
§ 8. Порушення лексичної норми. Калібри з інших мов. Уживання слів у невласливому значенні	35
§ 9–10. Основні групи фразеологізмів. Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів	38
§ 11–12. Утвердження лексичної норми в словниках української мови. Есе	43

ПРАКТИЧНА РИТОРИКА

§ 13–14. Риторика як мистецтво. Мовленнєва ситуація	46
§ 15–16. Особистість мовця. Вимоги до оратор	51
§ 17–18. Контакт з аудиторією	56
§ 19–20. Підготовка тексту до виступу	63
§ 21–22. Стратегія і тактика мовленнєвої поведінки	68

ОРФОЕПІЧНА НОРМА

§ 23. Милозвучність	72
§ 24–25. Основні правила вимови звуків	76
§ 26–27. Основні правила наголошування слів	81

ОРФОГРАФІЧНА НОРМА

§ 28. Орфографія. Ненголошені голосні <i>е, и</i>	85
§ 29. Апостроф	90
§ 30. М'який знак (знак м'якшення)	93
§ 31. Чергування звуків. Зміни приголосних при додаванні суфіксів <i>-ськ-, -ств-</i>	97
§ 32. Спрощення приголосних	101
§ 33–34. Подвоєні літери	105
§ 35–36. Провисання префіксів і суфіксів	109
§ 37–38. Уживання великої літери	113
§ 39–40. Провисання перенесення слів. Графічні скорочення	117
§ 41. Неписання складних слів	122
§ 42. Неписання слів іншомовного походження	127
§ 43. Складні виписки неписання прізвищ	132
§ 44–45. Складні виписки неписання географічних назв	138
§ 46. Розрізнення прислівників і співзвучних сполук	144
§ 47. Неписання <i>не, ні</i> з різними частини мови	147

МОРФОЛОГІЧНА НОРМА

§ 48. Морфологічні норми	152
§ 49. Рід іменник	156
§ 50–51. Число іменник	161
§ 52–53. Складні виписки відмінювання іменник	166
§ 54. Закінчення <i>-(-я), -у(-ю)</i> в іменник чоловічого роду родового відмінка однини.....	171
§ 55–56. Особливості кличного відмінка	175
§ 57–58. Творення й відмінювання імен по батькові	179

ПРАКТИЧНА РИТОРИКА

§ 59–60. Суперечка як вид комунікації. Проведення суперечки	184
§ 61–62. Тези аргументи	190
§ 63–64. Полемічні прийоми. Мистецтво відповідати на питання	194
Короткий словник назв голосів	202
Короткий словник колоритної української лексики.....	205

Н вч льне вид ння

Авр менко Олекс ндр Микол йович

УКРАЇНСЬКА МОВА

(рівень ст нд рту)

Підручник для 10 кл су
з г льноосвітніх н вч льних з кл дів

Рекомендов но Міністерством освіти і н уки Укр їни

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

*В оформленні підручник використ но м тері ли з інтернет-вид нь,
що перебув ють у вільному доступі.*

М люнки Н. Г йди

Ред ктор *Н. З б шт нськ*
Художнє оформлення, м кет, обкл динк *Н. Антоненко*
Технічний ред ктор *Л. Тк ченко*
Комп'ютерн верстк *О. Руденко*
Коректори *С. Б бич, І. Б рвінок*

Підпис но до друку 3.07.2018 р. Форм т 84×108/16.
П пір офс. № 1. Г рнітур PeterbutgC. Друк офс.
Ум. др. рк. 21,84. Обл.-вид. рк. 23,38.
Умовн. ф рбовідб. 87,36.
Н кл д 168 317 прим.
З м. №

Вид вництво «Гр мот ».
01033, м. Київ, вул. П ньківськ , 25, оф. 13.
Тел./ф кс: (044) 287-11-88, (067) 407-50-73. Електронн дрес : info@gramota.kiev.ua
www.gramota.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Держ вного реєстру Укр їни
суб'єктів вид вничої спр ви ДК № 341 від 21.02.2001 р.
Віддруков но з готових ді позитивів вид вництв «Гр мот »
у друк рні ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
03680, м. Київ, вул. Ежен Потье, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.